

**ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/CONSTITUTIONAL LAW/
КОНСТИТУЦИОННОЕ ПРАВО**

Վահե Բաղդասարյան

Ազգային ժողովում օրենսդրական նախաձեռնության սահմանադրաիրավական կարգավորման որոշ առանձնահատկություններ 3

Ariadna Melkonyan

The essence of private and family life from the ECHR and RA legislation perspective 8

ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/CIVIL LAW/ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО

Arman Grigoryan, Daniel Dąbrowski

Pecuniary Compensation for the Impossibility of Establishing or Continuing a Family Bond in the Case of a Serious Bodily Injury or the Death of a Closest Person – Comments on the Basis of the Polish and Armenian Law 15

Роза Амирова

Некоторые аспекты защиты прав потребителей в сфере потребительского кредитования 27

**ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ/CIVIL PROCEDURE/
ГРАЖДАНСКОЕ ПРОЦЕСС**

Տաթևիկ Սարուխանյան

Հաշտության համաձայնության իրավական բնույթն ու կնքման դատավարական հետեվանքները 36

ՔՐԵԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/CRIMINAL LAW/УГОЛОВНОЕ ПРАВО

Արտակ Կրկյաշարյան

Զինվորական ծառայության պայմանների միջով յուրատեսակ բեկվող՝ զինծառայողների կանոնագրքային փոխհարաբերությունների խախտման դեպքերի համահասարակական պատճառները 47

Մելիք Մելիքյան

Հանցագործության պրովոկացիայի քրեաիրավական առանձնահատկությունները Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի և ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի կողմից արտահայտված իրավական դիրքորոշումների համատեքստում 54

Գևորգ Իսրայելյան

Դատական ակտը չկատարելու կամ դրա կատարմանը խոչընդոտելու համար պատասխանատվությունը՝ ըստ Հայաստանի Հանրապետության քրեական նոր օրենսգրքի կարգավորումների 62

**ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ/CRIMINAL PROCEDURE/
УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС**

Արթուր Ղամբարյան

Վարույթն իրականացնող մարմին հարկադրաբար ներկայացնելը՝ որպես քրեադատավարական սանկցիա (Գիտագործնական մեկնաբանություններ)..... 67

ՖԻՆԱՆՍԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/FINANCIAL LAW/ФИНАНСОВОЕ ПРАВО

Նազելի Սուքիասյան

Մաքսային իրավունքի սուբյեկտների պարտավորությունների կատարումն ապահովող քաղաքացիաիրավական հարկադրանքի միջոցների արդյունավետությունը 82

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/INTERNATIONAL LAW/МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВО

Эрна Айриян

Международно-правовое регулирование иностранных инвестиций в Армении: Проблемы и перспективы 95

ԴԱՏԱԿԱՆ ՊՐԱԿՏԻԿԱ

ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի որոշումներ104

**ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/CONSTITUTIONAL LAW/
КОНСТИТУЦИОННОЕ ПРАВО**

ՎԱՀԵ ԲԱԴԴԱՍԱՐՅԱՆ
*Հայաստանի Հանրապետության պետական կառավարման ակադեմիայի
իրավագիտության ամբիոնի հայցորդ*

VAHE BAGHDASARYAN
Applicant at the Public Administration Academy of the RA

ВАГЕ БАГДАСАРЯН
Соискатель Академии государственного управления РА

**ԱԶԳԱՅԻՆ ԺՈՂՈՎՈՒՄ ՕՐԵՆՍԴՐԱԿԱՆ ՆԱԽԱՁԵՌՆՈՒԹՅԱՆ
ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎՈՐՄԱՆ ՈՐՈՇ
ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ**

**SOME PECULIARITIES OF THE CONSTITUTIONAL AND LEGAL
REGULATION OF THE LEGISLATIVE INITIATIVE IN THE NATIONAL
ASSEMBLY**

**НЕКОТОРЫЕ ОСОБЕННОСТИ КОНСТИТУЦИОННОГО
РЕГУЛИРОВАНИЯ ЗАКОНОДАТЕЛЬНОЙ ИНИЦИАТИВЫ В
НАЦИОНАЛЬНОМ СОБРАНИИ РА**

Օրենքների ընդունումը յուրաքանչյուր պետության խորհրդարանի առանցքային գործառույթն է, քանի որ խորհրդարանը, լինելով իշխանության բարձրագույն ներկայացուցչական և օրենսդիր մարմինը, առաջնային իրավական կարգավորում է տալիս հասարակական կյանքի բոլոր կարևորագույն ոլորտներին:

Օրենսդրական գործընթացը սկսվում է օրենքի նախագիծն Ազգային ժողովում շրջանառության մեջ դնելով: Օրենսդրական նախաձեռնության իրավունքի իրագործման վերաբերյալ իրավագիտության մեջ առկա են տարբեր կարծիքներ և վերլուծություններ, որոնց ուսումնասիրությունը հնարավորություն է տալիս ընդհանրական մոտեցում ձևավորելու օրենսդրական նախաձեռնության իրականացմանը և բովանդակության բացահայտմանը:

Ն. Ի. Լազարևսկու կարծիքով, օրենսդրական նախաձեռնության իրավունքը նշանակում է

խորհրդարանում նոր նախագծերի շրջանառության մեջ դնելու բացառիկ իրավունք¹:

Ա. Դ. Գրադովսկին գտնում էր, որ օրենսդրական նախաձեռնությունը դա օրենսդրական առաջարկություն է, որը կարող էր ընդունվել կամ մերժվել պառլամենտի կողմից՝ ոչ նպատակահարմար լինելու պատճառաբանությամբ²:

Վերը նշված պնդումների վերաբերյալ՝ կարելի է ասել, որ օրենսդիր մարմնում օրենսդրական նախաձեռնության իրավունքն օրենքի նախագծեր շրջանառության մեջ դնելու նպատակով Սահմանադրությամբ ամրագրված հնարավորություն է: Օրենսդրական նախաձեռնության իրավունքը սուբյեկտիվ իրավունք է, որը վերապահված է ՀՀ Սահմանադրությամբ որոշված անձանց և մարմիններին: Այսպես, 2015 թվականի սահմանադրական փոփոխություններից հետո, Սահմանադրության 109-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ օրենսդրական նախաձեռնության իրավունք ունեն պատգամավորը, Ազգային ժողովի խմբակցությունը և Կառավարությունը: Իսկ 2005 թվականի սահմանադրական փոփոխություններից հետո ՀՀ Սահմանադրության 75-րդ հոդվածի համաձայն՝ Ազգային ժողովում օրենսդրական նախաձեռնության իրավունքը պատկանում է պատգամավորներին և կառավարությանը: Այսինքն՝ Սահմանադրական փոփոխություններից հետո օրենսդրական նախաձեռնության ևս մեկ սուբյեկտ է ավելացել՝ ՀՀ Ազգային ժողովի խմբակցությունը: Սակայն այստեղ անհասկանալի է մնում այն հարցը, թե խմբակցությունը ինչու պետք է նման լիազորություն ունենա, եթե արդեն իսկ պատգամավորը օրենսդրական նախաձեռնության իրավունքից կարող է օգտվել:

Մի շարք երկրներում ինչպիսիք են Լատվիան, Լիտվան, Սլովենիան, Ռումինիան, Իտալիան և այլն, օրենսդրական նախաձեռնության իրավունք է տրամադրվում ընտրելու իրավունք ունեցող որոշակի թվով քաղաքացիների: 2015 թվականի Սահմանադրական փոփոխություններից հետո հնարավորություն է ստեղծվել քաղաքացիական նախաձեռնություն դրսևորել՝ օրենքի նախագիծ ներկայացնելով ՀՀ Ազգային ժողով: Սահմանադրության 109-րդ հոդվածը սահմանում է, որ ընտրական իրավունք ունեցող առնվազն հիսուն հազար քաղաքացի ունի Ազգային ժողովին քաղաքացիական նախաձեռնության կարգով օրենքի նախագիծ առաջարկելու իրավունք: Դրական համարելով այս նորմի ամրագրումը՝ այնուամենայնիվ պետք է նշենք, որ այն ամբողջությամբ չի կարգավորում օրենսդրական գործընթացի իրականացման բուն մեխանիզմը:

ՀՀ Ազգային ժողովում օրենսդրական նախաձեռնության իրավունքի սուբյեկտների կողմից առաջադրած նախագծերը ենթական են պարտադիր քննարկման, սակայն ոչ պարտադիր ընդունման: «Ազգային ժողովի կանոնակարգ» ՀՀ սահմանադրական օրենքով³ (այսուհետ՝ Կանոնակարգ) 65-րդ հոդվածի համաձայն՝ օրենսդրական նախաձեռնությունն իրականացվում է Ազգային ժողովի քննարկմանն օրենքի նախագծի կամ նախագծերի փաթեթի առաջադրմամբ: Օրենքի նախագծի համար Կանոնակարգով սահմանված դրույթները տարածվում են նաև օրենքների նախագծերի փաթեթի վրա:

Կանոնակարգի 67-րդ հոդվածի համաձայն՝ օրենքի նախագիծն Ազգային ժողովի քննարկմանն է ներկայացվում Ազգային ժողովի նախագահին ուղղված պաշտոնական գրությամբ՝ Ազգային ժողովի աշխատակազմի միջոցով: Գրության ձևը, ինչպես նաև դրան կից ներկայացվող փաստաթղթերը սահմանվում են Ազգային ժողովի աշխատակարգով: Կանոնակարգում հստակ սահմանված է օրենսդրական նախաձեռնության հեղինակ կամ հիմնական զեկուցող

¹ Лазаревский Н. И., Народное представительство и его место в системе других государственных установлений, “Конституционное государство”, Второе изд., СПб., 1905, с.193.

² Градовский А. Д., Начала русского государственного права, т. 2. Органы управления, СПб., 1876, с. 114.

³ Ընդունվել է 16.12.2016 թ., ուժի մեջ է մտել 14.01.2017 թ.: Տե՛ս ՀՀՊՏ 2017.01.25/5(1280):

անձանց շրջանակը: Դրանք են՝ պատգամավորը՝ իր նախաձեռնության դեպքում, օրենսդրական նախաձեռնության վերաբերյալ պաշտոնական գրությունում նշված պատգամավորը՝ երկու կամ ավելի թվով պատգամավորի նախաձեռնության դեպքում, խմբակցության ներկայացուցիչը՝ խմբակցության նախաձեռնության դեպքում, Կառավարության ներկայացուցիչը՝ Կառավարության նախաձեռնության դեպքում, քաղաքացիական նախաձեռնության լիազոր ներկայացուցիչը՝ քաղաքացիական նախաձեռնության դեպքում:

Ինչ վերաբերում է օրենքի նախագծի նախնական քննարկմանը, ապա այն Կանոնակարգով սահմանված կարգով իրականացնում է գլխադասային հանձնաժողովը, ինչպես նաև այլ մշտական հանձնաժողովի նախաձեռնությամբ կամ Խորհրդի առաջարկությամբ կարող են իրականացնել մյուս մշտական հանձնաժողովները: Պետք է նշել, որ Կանոնակարգի համաձայն՝ օրենքի նախագիծն Ազգային ժողովում քննարկվում է երկու ընթերցմամբ: Իսկ նախկին ԱԺ կանոնակարգով սահմանվում էր, որ օրենքի նախագիծն Ազգային ժողովում քննարկվում է երեք ընթերցմամբ: Մեր կարծիքով այս խնդիրը արժանի է ավելի խորը և մանրամասն քննարկման: Մասնավորապես՝ անհրաժեշտ է հասկանալ, թե Կանոնակարգում ի՞նչ հիմնավորմամբ է երեք ընթերցումը փոխարինվել երկու ընթերցմամբ: Երրորդ ընթերցման ժամանակ օրենքի նախագիծը ներկայացվում էր վերջնական տարբերակով, որից հետո փոփոխություններ կատարել հնարավոր չէր, իսկ երկու ընթերցում անցկացնելուց հետո կարծում ենք կրկին անհրաժեշտություն կլինի որոշ խմբագրումներ կատարելու:

Անհրաժեշտ ենք համարում անդրադառնալ նաև Կառավարության կողմից օրենքի նախագծի ներկայացման հարցին: Կանոնակարգի համաձայն՝ Կառավարության որոշմամբ անհետաձգելի համարվող օրենքի նախագիծն Ազգային ժողովի հերթական նիստերում առաջին ընթերցմամբ քննարկվում և քվեարկության է դրվում շրջանառության մեջ դրվելուց հետո՝ մեկ ամսվա ընթացքում, իսկ երկրորդ ընթերցմամբ՝ առաջին ընթերցմամբ ընդունվելուց հետո՝ մեկ ամսվա ընթացքում: Կառավարությունն իր ներկայացրած օրենքի նախագծի ընդունման առնչությամբ կարող է դնել իր վստահության հարցը, որը նույն նստաշրջանի ընթացքում չի կարող լինել ավելի քան երկու անգամ: Հարկ է նշել, որ այս հարցը այլ ձևակերպում ուներ նախկին օրենսդրական կարգավորումներում: Մասնավորապես՝ Կառավարության կողմից անհետաձգելի համարվող օրենքի նախագիծն Ազգային ժողովում քննարկվում և քվեարկվում է մեկամսյա ժամկետում՝ Ազգային ժողովի նախագահի կազմած ժամանակացույցի համաձայն, որտեղ սահմանվում են դրա վերաբերյալ եզրակացությունների ներկայացման և Ազգային ժողովում դրա քննարկման ժամկետները: Իսկ Կառավարությունն իր ներկայացրած օրենքի նախագիծը ցանկացած ընթերցման ժամանակ ընդունելու առնչությամբ կարող է դնել իր վստահության հարցը:

«Սահմանադրական բարեփոխումների հայեցակարգի դրույթները և դրանց իրացման հիմնական ուղղությունները Հայաստանի Հանրապետությունում» գիտագործնական հետազոտությունում առանձնակի նշանակություն է տրվել պառլամենտարիզմի կայացման ու հետագա կայուն զարգացման խնդիրներին: Խորհրդարանը պետք է դիտարկվեր որպես օրինաստեղծ գործունեության քաղաքականությունը որոշող և իրականացնող կառույց: Սակայն դա ամենևին էլ չի նշանակում, որ պատգամավորները անձամբ պետք է ներգրավված լինեն օրինագծեր մշակելու և խորհրդարան ներկայացնելու աշխատանքներին: Խնդիրն այլ հարթության վրա է. խորհրդարանի սահմանադրական կարգավիճակը ենթադրում է, որ վերջինս պետք է կանխորոշի օրինաստեղծ քաղաքականությունը հստակ կազմված ծրագրերի միջոցով: Մասնավորապես, օրենսդրական նախաձեռնության իրավունքը ենթադրում է, որ յուրաքանչյուր պատգամավոր պետք է ունենա իրական հնարավորություն՝ պատվիրելու կոնկրետ

օրինագծեր: Նպատակահարմար է, որպեսզի այդ աշխատանքներն իրականացնեն բացառապես մասնագիտացված անկախ կառույցները⁴:

Օրենսդրական ընթացակարգերի հետազոտողներից Ա. Ս. Պիգոլկինն իրավացիորեն նշել է, որ կանոնակարգերի նախագծերի մշակումը բարդ ու տքնաջան աշխատանք է՝ անհամատեղելի շտապողականության հետ: Թվում է, թե այժմ՝ օրենսդրության արմատական նորացման շրջանում, խոսել օրինաստեղծ աշխատանքի չափված, դանդաղ տեմպերի մասին, նշանակում է դանդաղեցնել օրենսդրության թարմացման գործընթացը, ընթացող քաղաքական և տնտեսական բարեփոխումներին իրավական աջակցությունը: Սակայն, ինչպես ցույց է տալիս պրակտիկան, ներկայիս օրինաստեղծ գործունեության բազմաթիվ թերություններ կապված են հենց կարգավորող որոշումների պատրաստման և ընդունման շտապողականության, օրինաստեղծ աշխատանքի պլանների գերբեռնվածության հետ⁵:

Օրենսդրական գործընթացում բավականին կարևորվում է նաև համապատասխան շահակիցների, ինչպես նաև հանրության հետ քննարկումները, որոնց շնորհիվ ներկայացվող օրինագծերը կլինեն ավելի հասկանալի և հեշտ իրագործելի: «Նորմատիվ իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենք⁶ 3-րդ հոդվածի համաձայն՝ օրենսդրական ակտերի նախագծերը ենթակա են հանրային քննարկման, բացառությամբ միջազգային պայմանագրի վավերացման (դրան միանալու) մասին օրենքի նախագծի: Հանրային քննարկումը պարտադիր կազմակերպվում է քննարկում իրականացնող մարմնի պաշտոնական ինտերնետային կայքում և Հայաստանի Հանրապետության արդարադատության նախարարության կողմից վարվող իրավական ակտերի նախագծերի հրապարակման միասնական կայքում հրապարակման եղանակով:

Ամփոփելով վերոշարադրյալը՝ կարող ենք եզրահանգել, որ օրենսդրական նախաձեռնության իրավունքը օրենսդրական գործընթացի առանցքային փուլերից մեկն է, հետևաբար՝ այդ իրավունքում պետք է կարևորագույն տեղ զբաղեցնի հասարակական շահը, իսկ օրենսդրական նախաձեռնության սուբյեկտի վրա պետք է առավելագույնս սահմանափակել որևէ կուսակցական, խմբակցային կամ այլ գործոնների ազդեցությունը՝ նախագծի կազմման, մշակման, շրջանառության մեջ դնելու գործընթացը իրականացնելիս:

Annotation. The article is dedicated to some peculiarities of the constitutional and legal regulation of the legislative initiative in the National Assembly. Adoption of laws is the key function of the parliament of each state. The article presents the subjective right of the legislative initiative, which is reserved to the persons and bodies determined by the RA Constitution. Reference was made to the existing opinions in jurisprudence on the implementation of the right of legislative initiative, the study of which gives an opportunity to form a general approach to the implementation of the legislative initiative and the disclosure of its content.

Аннотация. Статья посвящена некоторым особенностям конституционного регулирования законодательной инициативы в Национальном Собрании. Принятие законов является ключевой функцией парламента каждой страны. В статье представлено субъективное право законодательной инициативы, закрепленное за органами лиц, определенными Конституцией РА. Сделана ссылка на различные мнения в судебной практике о реализации права законодательной инициативы, изучение которых дает возможность сформировать общий подход к реализации законодательной инициативы и раскрытие содержания.

⁴ «Սահմանադրական բարեփոխումների հայեցակարգի դրույթները և դրանց իրացման հիմնական ուղղությունները Հայաստանի Հանրապետությունում» 2015, Երևան, Հայրապետ, էջ 27:

⁵ *Пиголкин А.С.*, Теория государства и права, Учебник. - М.: Городец, 2003, с. 146-150.

⁶ Ընդունվել է 21.03.2018 թ., ուժի մեջ է մտել 07.04.2018 թ.: Տե՛ս ՀՀՊՏ 2018.03.28/23 (1381):

Բանալի բառեր - Ազգային ժողով, օրենսդրական նախաձեռնություն, օրենքի նախագիծ, կառավարություն, խմբակցություն, պարզամավոր:

Key words: National Assembly, legislative initiative, Draft Law, Government, faction, deputy.

Ключевые слова: Национальное Собрание, законодательная инициатива, проект закона, правительство, фракция, депутат.

Բաղդասարյան Վ. - Հայաստանի Հանրապետության պետական կառավարման ակադեմիայի իրավագիտության ամբիոնի հայցորդ, էլ հասցե՝ vahe.bagdasaryan.92@mail.ru:

Ներկայացվել է խմբագրություն 07.04.2022 թ., տրվել է գրախոսության 07.04.2022 թ., երաշխավորվել ի. գ. դ., պրոֆեսոր Վահե Վարդանի Ստեփանյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 10.10.2022 թ.:

ARIADNA MELKONYAN
*Master of Laws at the American University of Armenia,
Judicial Assistant at the RA Civil Court of Appeal*

ԱՐԻԱԴՆԱ ՄԵԼԿՈՆՅԱՆ
*Հայաստանի ամերիկյան համալսարանի մագիստրոս,
ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի դատավորի օգնական*

АРИАДНА МЕЛКОНЯН
*Магистр права Американского Университета Армении,
помощник судьи гражданского апелляционного суда РА*

THE ESSENCE OF PRIVATE AND FAMILY LIFE FROM THE ECHR AND RA LEGISLATION PERSPECTIVE

ԱՆՁՆԱԿԱՆ ԵՎ ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ԿՅԱՆՔԻ ԷՈՒԹՅՈՒՆԸ ՄԻԵԴ-Ի ԵՎ ՀՀ ՕՐԵՆՍԴՐՈՒԹՅԱՆ ՏԵՍԱՆԿՅՈՒՆԻՑ

СУЩНОСТЬ ЧАСТНОЙ И СЕМЕЙНОЙ ЖИЗНИ С ТОЧКИ ЗРЕНИЯ ЕСПЧ И ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА РА

Due to technological developments, the extent of interference by the public authorities in the field of individuals' private and family life has increased. That is why, especially nowadays, it is crucially important to ensure the protection of private and family life of individuals. Guarantying such rights gives individuals the opportunity to set boundaries and prevent themselves from unlawful interference with their private and family life.

The fundamental right of inviolability of private and family life is stipulated in many international and national legal documents.

Article 8 of the ECHR enshrines the following: “1. *Everyone has the right to respect for his private and family life, his home and his correspondence. 2. There shall be no interference by a public authority with the exercise of this right except such as is in accordance with the law and is necessary in a democratic society in the interests of national security, public safety or the economic wellbeing of the country, for the prevention of disorder or crime, for the protection of health or morals, or for the protection of the rights and freedoms of others.*”

In the Chapter, called “Basic Rights and Freedoms of the Human Being and the Citizen of RA Constitution” among others, inviolability of private and family life is also guaranteed. Particularly, Article 31 of the RA Constitution has the similar content as the ECHR and stipulates the following: “*Everyone shall have the right to inviolability of his or her private and family life, honour and good reputation.*”

¹ Article 8 of the European Convention on Human Rights, Rome, 1950.

The right to inviolability of private and family life may be restricted only by law, for the purpose of state security, economic welfare of the country, preventing or disclosing crimes, protecting public order, health and morals or the basic rights and freedoms of others.”²

In spite of the fact, that both of the above-mentioned instruments protect individuals’ right to private and family life, none of them have stipulated the exhaustive definition of “private life” and “family life”.

However, the case law has addressed this gap on numerous occasions. The European Court of Human Rights (hereinafter referred to as “the Court”) in its cases has numerously referred to the interference with Article 8 and the definition of “private life” as well. Particularly, in case of *Niemietz v. Germany*, the Court highlighted that “it is not considered possible or necessary to attempt an exhaustive definition of the notion of “private life”. However, it would be too restrictive to limit the notion to an “inner circle” in which the individual may live his own personal life as he chooses and to exclude therefrom entirely the outside world not encompassed within that circle. Respect for private life must also comprise to a certain degree the right to establish and develop relationships with other human beings”³.

What is clear is that the notion of private life is much wider than that of privacy, encompassing a sphere within which every individual can freely develop and fulfill his personality, both in relation to others and with the outside world. Instead of providing a clear-cut definition of private life, the Court has identified, on a case-by-case basis, the situations falling within this dimension⁴.

In its case law, the Court tends to interpret the definition of “private life” and notes that it covers the physical and psychological integrity of a person. It can therefore embrace multiple aspects of person’s physical and social identity. Elements such as, gender identification, name and sexual orientation is included in the sphere stipulated in Article 8. The Court furthermore considers that “an individual’s ethnic identity, health, must be regarded as another element of private life”⁵.

By analyzing the Court’s case law, it can be concluded, that the concept of “private life” is a broad term and there is no expedience to give an exhaustive definition to it. From my perspective, it is almost impossible to give such a definition that will completely and precisely define the whole subject of protection of private life. To evaluate whether there is an interference with the right to private and family life, it is always necessary to comprehensively analyze the factual circumstances of a particular case, evaluating them in the light of the standards set by the Court.

However, the case law gives the possibility to generally define what is included in the concept of “private life”. Given the very wide selection of issues that private life includes, “cases falling under this notion have been sorted into three wide categories to provide some means of categorization, namely: “ (i) a person’s physical, psychological or moral integrity, (ii) his privacy and (iii) his identity and autonomy”⁶.

First category encompasses the rights to retirement, abortion, artificial insemination, right to respect the choice to be a parent or not, Health Status, Compulsory Treatment, Mental Health, Orientation, etc.

² Article 31 of the RA Constitution, Yerevan, 2015.

³ *Niemietz V. Germany*, Application no. 13710/88, 16 December 1992, European Court of Human Rights, Strasbourg.

⁴ *Ivana Roagna “Protecting the right to respect for private and family life under the European Convention on Human Rights”*, Council of Europe, Strasbourg, 2012.

⁵ *S. and Marper V. The United Kingdom*, 4 December 2008, Applications nos. 30562/04 and 30566/04, European Court of Human Rights, Strasbourg.

⁶ *Guide on Article 8 of the European Convention on Human Rights, Updated on 31 August 2021, Council of Europe.*

Second category refers to the protection of personal data like name, surname, right to their image⁷, archiving of personal data, DNA, passport, and fingerprint.

The last category includes the right to personal development, the right to form and develop relationships, the right to adopt a child, the right to have any religious or philosophical views, gender, or ethnic identity.

Conversely, “the Court found that the following do not amount to private life:

- relationship between an owner and his pet;
- relationship between a person and his corpse (exhumed for DNA testing for the purpose of establishing affiliation);
- the written relationship between a prisoner and a correspondent of his, contacted for the purpose of launching a campaign on prison conditions”⁸.

Taking into account the above-mentioned, it can be concluded, that although there is no comprehensive definition of “private life”, the examination of the case-law of the Court allows defining those areas, which in general, fall under the scope of the meaning of private life.

Similarly, the RA domestic law does not enshrine the precise definition of “private life”.

According to provision 12 of Article 3 of the RA law On Protection of Personal Data “*data on personal life*” shall mean information on personal life, family life, physical, physiological, mental, social condition of a person or other similar information”⁹

According to provision 1 of Article 8 of the RA Law on Freedom of Information “*information holder, with the exception of cases defined in the 3rd clause of the preceding Article, refuses to provide information if: (b) infringes the privacy of a person and his family, including the privacy of correspondence, telephone conversations, post, telegraph and other transmissions*”¹⁰.

By analyzing the above-mentioned articles, we can highlight that none of them elaborates on the meaning of “private life” and do not contain criteria that need to be met in order to be considered as private life. Moreover, the legislator defines “private life” as “*any information on personal life or family life*”, but the definitions of the last two categories are missing too. To sum up, we can emphasize that the definitions used by legislator are too broad, vague and needs interpretations.

It is worth to note that in theory there is an opinion that the absence of an exhaustive definition of “private life and family life” can be considered as a violation of the principle of legal certainty. In other words, there is a chance that those concepts in legal practice would not be interpreted uniformly and will contradict to the principle of lawfulness.

From my perspective, the terms “private life and family life” have a blanket disposition and can be interpreted with the help of other legal documents regulating the relevant field of law and case law. As it was already mentioned, the exhaustive definitions of the discussing terms are not expedient, also these terms can contain all the aspects of an individual’s life and it is unrealistic to precisely stipulate all of them in the law.

Referring to the notion of “family life”, it is worth noting, that the first issue that needs elucidating while interpreting the component of “family life” enshrined in Article 8 is the definition given to

⁷ *Sciacca v. Italy*, Application no. 50774/99, § 29,11 January 2005,ECHR, Strasbourg.

⁸ *Ivana Roagna “Protecting the right to respect for private and family life under the European Convention on Human Rights”*, Council of Europe, Strasbourg, 2012, see also, *X v. Iceland. 14. Estate of Kresten Filtenborg Mortensen v. Denmark, X v. the United Kingdom (dec.)*, 6 October 1982.

⁹ RA law On Protection Of Personal Data, ՀՀՊՏ 2015.06.18/35(1124), 01.07.2015, Yerevan.

¹⁰ RA law on Freedom of Information, adopted by the National Parliament of the RA on September 23, 2003, Yerevan.

the word “family”. “The notion used by the Court has developed over time in line with the changing attitudes of the European society and might very well continue to do so in the light of evolving customs”¹¹.

By analyzing the case law, it gets clear that the Court considers “the notion of family life as an autonomous concept. Family life does not include only social, moral or cultural relations, for example in the sphere of children’s education; it also comprises interests of a material kind”¹².

Consequently, whether or not “family life” exists is “essentially a question of fact depending upon the real existence in the practice of close personal ties”¹³. The Court will take into consideration *de facto* family ties, like applicants living together, in the absence of any legal recognition of family life¹⁴. For instance, in *X, Y and Z v. the United Kingdom* case, the applicants submitted that they had shared a “family life” within the meaning of Article 8 since their child’s birth. However, the government reasoned that X and Y had to be treated as two women living together and the concept of “family life” cannot apply to the relationships between them. They appealed to the Court. The latter found out that the couple jointly applied for, and were granted, treatment by AID to allow Y to have a child. X was involved throughout that process and has acted as Z’s “father” in every respect since the child’s birth. In these circumstances, the Court considered that *de facto* family ties link the three applicants. It follows that they have demonstrated their commitment to each other by having children together, hence the Court found the concept of “family life” is applicable for this case¹⁵. The Court considers it “artificial to maintain the view that, in contrast to a different-sex couple, a same-sex couple cannot enjoy “family life” for the purposes of Article 8”. Consequently, “the Courts reiterates its established case-law in respect of different-sex couples, namely that the notion of “family” under this provision is not confined to marriage-based relationships and may encompass other *de facto* “family” ties where the parties are living together out of wedlock”¹⁶.

Therefore, the notion of “family” in Article 8 encompasses both marriage-based relationships and other *de facto* “family ties”, containing relationships between same-sex couples, where the individuals are sharing household together outside marriage or “where other factors demonstrated that the relationship had sufficient constancy as well”¹⁷.

The Court admits that standing up for and encouraging the traditional family is legitimate and even commendable. In addition to this, the Court found it “artificial to maintain the view that, in contrast to a different-sex couple, a same-sex couple could not enjoy “family life” for the purposes of Article 8”. The Court stated that the members of the “illegitimate” family enjoy the guarantees of Article 8 on an equal footing with the members of the traditional family.¹⁸

Hence, it can be concluded that lawful marriage is already sufficient for Article 8 to be applicable. Simultaneously, it is not mandatory requirement to be in a lawful marriage in order to fall within the notion of “family life”. For example, mother-child relationship will be considered as “family life” in spite of the fact the mother is married or not. Also, the Court did not consider the factor of homosexuality as an excluding circumstance for the existence of “family life”.

¹¹ *Ivana Roagna “Protecting the right to respect for private and family life under the European Convention on Human Rights”, Council of Europe, Strasbourg, 2012.*

¹² *Marckx v. Belgium, Application no. 6833/74, 13 June 1979, Strasbourg.*

¹³ *Paradiso and Campanelli v. Italy, Application no. 25358/12, 24 January 2017, Strasbourg.*

¹⁴ *Johnston and Others v. Ireland, Application no. 9697/82, 18 December 1986, Strasbourg.*

¹⁵ *X, Y and Z v. the United Kingdom, Application no. 21830/93, 22 April 1997, Strasbourg.*

¹⁶ *Schalk and Kopf V. Austria, Application no. 30141/04, 24 June 2010, Strasbourg.*

¹⁷ *Oliari and Others v. Italy, Application no. 18766/11 and 36030/11, 21 July 2015, Strasbourg.*

¹⁸ *Schalk and Kopf V. Austria, Application no. 30141/04, 24 June 2010, Strasbourg.*

While discussing the parent-child relation, it is worth to note that sometimes blood ties are not mandatory for establishing family life. In *X, Y and Z v. the United Kingdom* case, which was discussed above, the Court decided that the relationship between a transsexual and his child born by artificial insemination by donor (AID) is sufficient for establishing family life¹⁹.

“The essential ingredient of family life is the right to live together so that family relationships may develop normally and members of the family may enjoy each other’s company. Regard for family unity and for family reunification in the event of separation are inherent considerations in the right to respect for family life under Article 8”²⁰.

“The following relationships have been found to amount to family life for the purpose of Article 8: between children and their grandparents; between siblings, regardless of their age; between an uncle or aunt and his/her nephew or niece; between parents and children born into second relationships, or those children born as a result of an extra-marital or adulterous affair, particularly where the paternity of the children has been recognized and the parties enjoy close personal ties; between adoptive/foster parents and children”²¹.

Hence, the definition of “family life” is not completely discovered like “private life”. That is why in each case to determine whether the “family life” is established or not, the Court analyzes the factual circumstances of a particular case and gives a reasonable explanation whether the relationships between the applicants constitute “family life” or not.

In this context, it is worth to note, that the expert roundtable on family unity organized by UNHCR in 2001 agreed in its Summary Conclusions: “A right to family unity is inherent in the universal recognition of the family as the fundamental group unit of society, which is entitled to protection and assistance. This right is entrenched in universal and regional human rights instruments and international humanitarian law, and it applies to all human beings, regardless of their status.”²²

Besides this, in theory this right is summarized as follows: “As the foundation, there is universal consensus that, as the fundamental unit of society, the family is entitled to respect and protection. A right to family unity is inherent in recognizing the family as a ‘group’ unit: if members of the family did not have a right to live together, there would not be a ‘group’ to respect or protect. In addition, the right to marry and found a family includes the right to maintain a family life together. The right to a shared family life is also drawn from the prohibition against arbitrary interference with the family and from the special family rights accorded to children under international law.”²³

Referring to RA legislation, it is worth to emphasize, that although it ensures the inviolability of “family life”, but the legislator has not discovered the notion of that term. The Constitution of the RA has just broadly defined the term “family” as “*the natural and basic unit of the society, the basis for the preservation and reproduction of the population*”²⁴.

Family Code of RA ensures the protection of a family as well, but does not define the notion of it. Instead, it stipulates who are family members and their rights and obligations. Thus, Article 2 of Family Code of RA stipulates that the “*family legislation (...) regulates personal non-property and*

¹⁹ *X, Y and Z v. the United Kingdom*, Application no. 21830/93, 22 April 1997, Strasbourg.

²⁰ Guide on Article 8 of the European Convention on Human Rights, Updated on 31 August 2021, Council of Europe.

²¹ Ivana Roagna “Protecting the right to respect for private and family life under the European Convention on Human Rights”, Council of Europe, Strasbourg, 2012.

²² UNHCR, Summary Conclusions, Family Unity, para. 1, 2001.

²³ Jastram and Newland, “Family Unity and Refugee Protection”, pp. 555-603. June 2003, Cambridge University Press.

²⁴ Article 16 of RA Constitution, ՀՀՊՏ 2015.12.21, 2015, Yerevan.

property relations between family members: spouses, parents and children (adopters and adopted), and in cases and within the framework stipulated by family legislation, between other relatives and persons, as well as establishes the alternatives and procedure of family placement of children deprived of parental care.”²⁵

So, in the legislative sense, spouses, parents, children (adopters and adopted), and for some cases other relatives and persons are considered as family members. The legislator has not given the description of “other relatives and persons” and does not stipulate cases when they can be considered as a family member. It is clear that such broad term can be interpreted differently. So, the legislator avoided to give exhaustive definition of a “family” and a “family life”.

In theory, an armenian lawyer and professor G. Gharakhanyan noted that from the perspective of Armenian legislation, family members must have marital or kinship connections and the facts whether they live together or not, sometimes cannot have any influence²⁶. It is also noteworthy, that, in Armenia only the marriage registered in Civil Status Registration Department is recognized lawful²⁷, and consequently, only by the fact of a registered marriage family can be established. This practice is quite different from the one established by the Court. To draw parallels between them, it is important to highlight, that from the case-law perspective the notion of “family” refers to both marriage-based relationships, and other de facto “family ties”, such as relationships between same-sex couples who live together outside of marriage or when other elements indicate that the relationship is stable²⁸.

Taking into an account the above, it gets clear, that in the RA legislation the notion of “family life” is narrower than in the ECHR. From the RA perspective, “*only marriages registered with civil registry offices are recognized*²⁹” and the other de facto family ties do not fall under the notion of “family” from the RA legislation perspective. In other words, couples who live and share a household together without registered marriage cannot be considered as “family” and consequently expect the protection ensured by article 32 of the RA Constitution.

From my perspective, such a narrow interpretation of “family” does not correspond to the present-day conditions. That’s why it would be better to make amendments in the RA Family Law code, and expound the Provision 2 of Article 1 in the following way: “*The Republic of Armenia recognizes marriages registered with civil registry offices and also, only by the discretion of the court, other stable de facto partnership between couples.*”

In such circumstances, national courts will evaluate and analyze the factual circumstances of a particular case and decide whether there is a “family life” between couples or not. Therefore, the couples who have not registered their marriage will get a chance to enjoy the guarantees of Article 32 equally with the parties of the registered marriage.

Referring to the case law, it is important to highlight that the Court tries to differentiate “private life” from “family life”, but admits that sometimes it is not possible³⁰ and for instance, the desire to become biological parents through artificial insemination facilities can be an expression of both

²⁵ Article 2 of Family Code of RA, ՀՀՊՏ 2005.01.19/4(376), 19.04.2005, Yerevan.

²⁶ Gharakhanyan G. H “Family Law of RA”, YSU, 2005, p.63 (Ղարախանյան Գ. Հ., «Հայաստանի Հանրապետության ընտանեկան իրավունք», ԵՊՀ, 2005, էջ 63):

²⁷ Family law of RA, ՀՀՊՏ 2005.01.19/4(376), 19.04.2005, Yerevan.

²⁸ Ivana Roagna “Protecting the right to respect for private and family life under the European Convention on Human Rights”, Council of Europe, 2012, Strasbourg.

²⁹ Article 1 of RA Family Code, ՀՀՊՏ 2005.01.19/4(376), 19.04.2005, Yerevan.

³⁰ Dickson v United Kingdom, Application no. 44362/04, 4 December 2007, Strasbourg.

private and family life³¹. Based on the strength of the personal tie and type of the relations and factual circumstances for each case, they will be regarded as private or family life under Article 8. Nevertheless, it will not have an impact on the protection of individual's right.

To sum up, it is worth to emphasize, that in spite of the fact that “private life” and “family life” are very broad terms, however, the RA legislation and criteria developed by the Court in relation to Article 8 of the ECHR make it possible to identify the main qualitative features in general terms, which characterize private and family life. In other words, the lack of a clear definition of the above concepts does not mean that there are possibilities of unfounded wide interpretation.

Ամփոփում: Սույն գիտական հոդվածում ընդգծելով անձնական և ընտանեկան կյանքի կարևորությունը՝ հեղինակը համեմատական վերլուծության է ենթարկել անձնական և ընտանեկան կյանքի էությունը ու հասկացությունը Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքի և ՀՀ ներպետական օրենսդրության տեսանկյունից: Վերջիններիս միջև զուգահեռներ անցկացնելով՝ հեղինակը քննարկում է դրանց միջև եղած ընդհանրությունները և տարբերությունները՝ եզրահանգելով, որ ՄԻԵԴ-ի նախադեպային իրավունքի շրջանակում «ընտանեկան կյանք» եզրույթն ավելի լայն հասկացություն է, քան ներպետական օրենսդրությամբ: Բացի դրանից՝ ուսումնասիրության են ենթարկվել անձնական և ընտանեկան կյանքի վերաբերյալ բազմաթիվ դատական գործեր՝ վեր հանելով այն բոլոր նախապայմանները, որոնք անհրաժեշտ են անձնական և ընտանեկան կյանքի առկայությունն արձանագրելու համար:

Аннотация: В данной научной статье, подчеркивая значение личной и семейной жизни, автор проводит сравнительный анализ сущности и понятий «личной» и «семейной» жизни с точки зрения прецедентного права Европейского суда по правам человека и внутреннего законодательства РА. Проводя параллели между последними, автор рассматривает общие черты и различия между ними, приходя к выводу, что термин «семейная жизнь» в рамках прецедентного права ЕСПЧ является более широким понятием, чем во внутреннем законодательстве. Кроме того, изучено множество судебных дел, касающихся личной и семейной жизни, с выделением всех предпосылок, необходимых для подтверждения наличия личной и семейной жизни.

Keywords: *family life, private life, case law, absence of an exhaustive definition, marriage-based relationships, de facto family ties, kinship connections, blood ties, parallels, comparative analyses.*

Բանալի բառեր - ընտանեկան կյանք, անձնական կյանք, նախադեպային իրավունք, սպառիչ հասկացության բացակայություն, ամուսնության վրա հիմնված հարաբերություններ, փաստացի ընտանեկան կապեր, ազգակցական կապեր, արյունակցական կապեր, զուգահեռներ, համեմատական վերլուծություն:

Ключевые Слова: *семейная жизнь, частная жизнь, судебная практика, отсутствие исчерпывающей концепции, брачные отношения, фактические семейные узы, родственные связи, кровные связи, параллели, сравнительный анализ.*

Մեղրոնյան Ա. – Հայաստանի ամերիկյան համալսարանի մագիստրոս, ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի դատավորի օգնական, էլ. հասցե՝ ariadna.melkonyan.98@gmail.com:

Ներկայացվել է խմբագրություն 22.09.2022 թ., տրվել է գրախոսության 22.09.2022 թ., երաշխավորվել է ԵՊՀ սահմանադրական իրավունքի ամբիոնի դոցենտ, ի.գ.թ. Անահիտ Մանասյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 10.10.2022 թ.:

³¹ S. H. and others v Austria, Application no. 57813/00,3 November 2011, Strasbourg.

ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/CIVIL LAW/ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО

ARMAN GRIGORYAN

*PhD, Lecturer, Northern University of Yerevan, Faculty of
Law and Social science disciplines.*

DANIEL DĄBROWSKI

*PhD, Lecturer, University of Szczecin, Faculty of
Law and Administration, Poland*

ԱՐՄԱՆ ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ

*իրավաբանական գիտությունների թեկնածու,
Երևանի հյուսիսային համալսարանի իրավագիտության և
հասարակագիտական առարկաների ամբիոնի դասախոս*

ԴԱՆԻԵԼ ԴԱԲՐՈՎՍԿԻ

*իրավաբանական գիտությունների թեկնածու,
Լեհաստանի Շչեցինի համալսարանի իրավունքի և
կառավարկման ամբիոնի դասախոս*

АРМАН ГРИГОРЯН

*кандидат юридических наук, Северный университет
Еревана, преподаватель факультета права и обществоведческих дисциплин*

ДАНИЕЛЬ ДАБРОВСКИ

*кандидат юридических наук, преподаватель кафедры права и
управления Щецинского университета, Польша*

**PECUNIARY COMPENSATION FOR THE IMPOSSIBILITY OF
ESTABLISHING OR CONTINUING A FAMILY BOND IN THE CASE OF A
SERIOUS BODILY INJURY OR THE DEATH OF A CLOSEST PERSON –
COMMENTS ON THE BASIS OF THE POLISH AND ARMENIAN LAW**

**ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ԿԱՊԵՐԻ ՀԱՍՏԱՏՄԱՆ ԿԱՄ ԴՐԱՆՔ ՇԱՐՈՒՆԱԿԵԼՈՒ
ԱՆՀՆԱՐԻՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՐ ՆՅՈՒԹԱԿԱՆ ՓՈԽՀԱՏՈՒՑՈՒՄԸ՝
ՄԵՐՁԱՎՈՐԻ ՄԱՀՎԱՆ ԿԱՄ ԾԱՆՐ ՄԱՐՄՆԱԿԱՆ ՎՆԱՍՎԱԾՔԻ
ՍՏԱՑՄԱՆ ԴԵՊՔԵՐՈՒՄ: ՄԵԿՆԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ՀԻՄՆՎԱԾ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԵՎ ԼԵՀԱՍՏԱՆԻ ՕՐԵՆՍԴՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՎՐԱ**

МАТЕРИАЛЬНАЯ КОМПЕНСАЦИЯ ЗА НЕВОЗМОЖНОСТЬ УСТАНОВЛЕНИЯ ИЛИ ПРОДОЛЖЕНИЯ СЕМЕЙНЫХ УЗ В СЛУЧАЕ НАНЕСЕНИЯ СЕРЬЕЗНОГО ТЕЛЕСНОГО ПОВРЕЖДЕНИЯ БЛИЗКОМУ ЧЕЛОВЕКУ ИЛИ ЕГО СМЕРТИ - КОММЕНТАРИИ НА ОСНОВАНИИ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВ ПОЛЬШИ И АРМЕНИИ

1. Introduction

Issues relating to liability for personal injury caused by a tort (delict) are at the core of civil law. Different legal systems have different rules governing the prerequisites for liability for damage and the scope of compensation that may be obtained¹. The provisions of individual states are not always unambiguous in these matters. Particularly many doubts are raised by issues related to the possibility of obtaining compensation by a relative in the case of a closest person's death and the case of a serious bodily injury (disturbance of health) suffered by the person in question². It concerns, among other things, situations in which, as a result of a bodily injury (disturbance of health) the injured person is in the so-called vegetative state which makes it impossible to establish or continue a family bond (relationship).

The question arises whether the suffering experienced by the person closest to the injured party, the deterioration of the quality of life of such a person, and harm suffered by him may be compensated by means of financial compensation payable by the perpetrator of the bodily injury (disturbance of health) suffered by the victim or the one responsible for his or her death.

The aim of this article is to present the issue of pecuniary compensation for the lack of possibility of establishing or continuing a family bond in the above-presented situations on the basis of two legal systems: the Polish and the Armenian one. The choice to use the Polish system for comparison has two reasons. Firstly, the title issue has been the subject of many court decisions and literature interest in recent years. A certain line of jurisprudence has emerged (although not entirely uniform) based on provisions that did not directly regulate the issue in question. Secondly, relatively recently, the existing legal uncertainty has been removed by the legislator, which introduced into the Polish Civil Code a provision expressly regulating the possibility of awarding compensation in the case in question. The Polish experience may be a good point for consideration under Armenian law – whether *de lege lata* it is possible to obtain compensation in such a case, and whether there is a need for changes in the law in this respect. The limited length of the article does not allow for taking of more legal systems for comparison.

¹ See **A. Samuels**, *Damages in Personal Injuries Cases: A Comparative Law Colloquium Report*, “*The International and Comparative Law Quarterly*”, No. 2 (1968), p. 443-471.

² See. **R. Zimmer** (in:) **B. Winiger, H. Koziol, B.A. Koch, R. Zimmermann** (eds.), *Digest of European Tort Law. Volume 2: Essential Cases on Damage*, Berlin 2011, p. 712; **W.V.H. Rogers**, *Principles of European Tort Law: Text and Commentary*, Wien, Now York 2005, p. 172-178; **J. Lahe, I. Kull**, *Compensation of non-pecuniary damage to persons close to the deceased or to the aggrieved person*, “*International Comparative Jurisprudence*”, No 2 (2016), p. 1-7; **E. Bagińska**, *Modele regulacji zadośćuczynienia za śmierć osoby bliskiej w wybranych krajach [Models of regulation of compensation of non-pecuniary damage in case of death of a close relative in selected countries]* (in:) **Z. Strus, K. Ortyński, J. Pokrzywniak** (eds.), *Zadośćuczynienie po nowelizacji art. 446 Kodeksu cywilnego na tle doświadczeń europejskich [Compensation of non-pecuniary damage after the amendment of Article 446 of the Civil Code against the background of the European experiences]*, Warszawa 2010, p. 47-59.

The basic research method used in the article is functional comparative analysis. The authors assume that due to the universal character of the examined problem, the method of its solution adopted in one country may also be adequate in the case of another one³.

2. The legal situation in Poland before the entry into force of the Act of 24 June 2021.

The basic act of civil law in Poland is the Civil Code of 1964⁴, which was amended many times, especially after the change of the economic system, which took place at the turn of the 1980s and 1990s. Article 446 of the Polish Civil Code regulates the liability for bodily injury or disturbance of health, resulting in the death of the injured party. Originally, this liability concerned only property damage (reimbursement of costs of medical treatment and funeral expenses, pension for persons towards whom the deceased had the statutory duty of maintenance, compensation for the closest members of the family in the event of a considerable deterioration of their living standard). In 2008, however, a new provision was added to Article 446 of the Polish Civil Code (§ 4), according to which “The court may award an appropriate sum to the closest members of the family of the deceased person as a pecuniary compensation for the wrong suffered”⁵. Thus, a clear basis was introduced for compensating non-pecuniary damage suffered by the closest members of the family of the directly injured victim consisting in negative psychological feelings in the form of stress, sadness, sense of loss, loneliness, or longing.

The provision of Article 446 § 4 of the Polish Civil Code has caused (and still causes) many doubts in the literature and jurisprudence, the presentation of which exceeds the scope of this article. For further consideration, what is important is the dispute arising in connection with this provision, whether it protects a specific personal interest⁶. Two opposing positions have emerged in this respect. According to the first position, Article 446 § 4 of the Polish Civil Code protects the personal interest in the form of “family bonds”. According to its supporters, by introducing the above-mentioned provision to the Code, the legislator expanded the catalogue of personal interests included in Article 23 of the Polish Civil Code or confirmed the existence of such a personal interest⁷. The second position contests the existence of a personal interest in the form of “family bonds”. Its supporters believe that although the rule in Polish law is that legally relevant harm (wrong) arises only in the case of violation of a personal interest, Article 446 § 4 of the Polish

³ See **J.C. Reitz**, *How to Do Comparative Law*, „The American Journal of Comparative Law” nr 4 (1998), s. 617–636; **H. Collins**, *Methods and Aims of Comparative Contract Law*, „Oxford Journal of Legal Studies” nr 3 (1991), s. 396–406.

⁴ The Civil Code of 23 April 1964 (consolidated text: Journal of Laws 2020, item 1740), hereinafter referred to as “the Polish Civil Code”.

⁵ This provision was added by the Act of 30 May 2008 amending the Polish Civil Code and certain other acts (Journal of Laws 2008, No. 116, item 731).

⁶ According to the Article 23 of the Polish Civil Code „The personal interests of a human being, in particular health, freedom, dignity, freedom of conscience, surname or pseudonym, image, secrecy of correspondence, inviolability of home, and scientific, artistic, inventor’s and rationalizing activity, shall be protected by civil law independent of protection envisaged in other provisions”. Personal interests are therefore a category of legally protected goods distinguished in the Polish Civil Code, and the catalogue of these goods contained in Article 23 of the Polish Civil Code is open. One of the elements of the protection of personal interests is the possibility to demand pecuniary compensation from the perpetrator in the case of infringement of one’s personal interests (Article 448 of the Polish Civil Code).

⁷ This position has been presented in many court judgements. In the literature see e.g. **M. Safjan (in:) K. Pietrzykowski** (ed.), *Kodeks cywilny. Tom I. Komentarz. Art. 1-449¹⁰* [*The Civil Code. Volume I. Commentary. Art. 1-449¹⁰*], Warszawa 2020, Article 446, point 35-36; **P. Sobolewski (in:) W. Borysiak** (ed.), *Kodeks cywilny. Komentarz [The Civil Code. Commentary]*, Warszawa 2021, Article 446, point 59.

Civil Code introduces an exception to this rule⁸. The prerequisite for pursuing claims under this provision is not the infringement of any personal interest, but the occurrence of harm (wrong) as a state of negative mental or spiritual experiences.

The dispute about the existence of a personal interest in the form of “family bonds” had a very important practical meaning. By distinguishing this personal interest, cases for compensation sought by the closest members of the family of the deceased person could be resolved in a similar way irrespective of whether the victim’s death occurred before or after the entry into force of Article 446 § 4 of the Polish Civil Code. Formally, this provision does not have a retroactive effect, and it applies only if the victim’s death occurred after its entry into force. However, due to the identification of the personal interest of “family bonds”, the courts adjudged pecuniary compensation also in the case of events that occurred before 3 August 2008 on the basis of the general provision of Article 448 of the Polish Civil Code, which allows awarding compensation in the case of infringement of any personal interests. It has been stated in the literature that the recognition of “family bonds” as a personal interest was in fact a justification for the retrospective application of Article 446 § 4 of the Polish Civil Code⁹.

The provision of Article 446 § 4 of the Polish Civil Code allows for awarding a pecuniary compensation only in the case of the death of a directly injured person. It does not apply to situations in which the directly injured person is in a vegetative state. Such a state of the directly injured person can be as severe for the closest members of the family of the victim as death. A person in a vegetative state cannot exist independently, does not communicate, does not express emotions, and needs constant care. It is therefore impossible to establish or continue with such a person a family bond, which, by its very nature, must be bilateral. The concept of family bonds as a personal interest developed in the context of Article 446 § 4 of the Polish Civil Code made it possible to seek grounds for compensation for non-pecuniary damage (wrong) suffered by the closest members of the family of the victim in Article 448 of the Polish Civil Code concerning compensation for the infringement of any personal interest. Such a view gradually began to take shape in the jurisprudence of common courts and the Supreme Court. It was finally confirmed in the resolution of the Supreme Court of 27 March 2018 (III CZP 69/17). The resolution stated that “the court may award compensation for non-pecuniary damage (wrong) to the next of kin of the injured party who suffered severe and permanent bodily injury as a result of a tort (delict)”. In the justification of the resolution, the court supported the concept of “family bonds” as a personal interest. It indicated that the definition of personal interest contained in Article 24 of the Polish Civil Code is open. It is possible to identify other personal interests than those explicitly enumerated in Article 24 of the Polish Civil Code, resulting from changes in social relations and assessments so far generally accepted, which should be granted the same protection. According to the Supreme Court, “there exists and is subject to protection a personal interest, including family and emotional

⁸ See e.g. **K. Mularski (in:) M. Gutowski** (ed.), *Kodeks cywilny. Tom II. Komentarz. Art. 353-626 [The Civil Code. Volume II. Commentary. Art. 353-626]*, Warszawa 2022, Article 446, point 27-28. See also **L. Bosek**, *W sprawie kwalifikacji więzi rodzinnej jako dobra osobistego (uwagi krytyczne na tle aktualnego orzecznictwa Sądu Najwyższego) [An Issue of Qualification of Family Relationship as a Personal Interest (Critical Remarks Against the Background of the Current Case Law of the Supreme Court)]*, „Forum Prawnicze” No 3 (2015), p. 9.

⁹ Cf. especially **K. Mularski (in:) M. Gutowski** (ed.), *Kodeks cywilny...* [The Civil Code...], Article 446, point 27. This author also stresses that the position according to which Article 446 § 4 of the Polish Civil Code protects personal interest leads to the conclusion that this provision is unnecessary due to the existence of Article 448 of the Polish Civil Code, which protects all kinds of personal interests.

bonds between close persons, which is defined as the right to family life”. This personal interest is protected, in the court’s opinion, under Article 448 of the Polish Civil Code in connection with Article 24 of the Polish Civil Code, and this protection includes, inter alia, the possibility to demand pecuniary compensation in the event of its infringement¹⁰.

3. Regulation of the Polish Civil Code as amended by the Law of 24 June 2021

The resolution of the Supreme Court of 27 March 2018 led to a unification of the line of jurisprudence, even though it was not formally binding on the lower courts. However, the situation was complicated by another resolution of another chamber of the Supreme Court (the Extraordinary Control and Public Affairs Chamber) of 22 October 2019 (I NSNZP 2/19), in which the court took a completely opposite position to the one presented previously, stating that “A person close to the injured party who suffered a severe and permanent disorder of health as a result of a tortious act is not entitled to pecuniary compensation under Article 448 of the Civil Code”. In this resolution, the Court strongly opposed the recognition of “family bonds” as a personal interest. It also ruled out the application *per analogiam* of Article 446 § 4 of the Polish Civil Code in a situation in which the directly injured party did not die but is in a vegetative state. The court also stated that granting entitlement to compensation in such a case would require legislative intervention. Such intervention occurred less than two years later. By the Act of 24 June 2021¹¹, Article 446² was added to the Polish Civil Code with the following wording: “Should a serious and permanent bodily injury occur, or in case of causing health disturbance preventing from establishment or continuation of a family bond, the court may grant to the closest family members of the injured person an adequate sum on account of a cash compensation for the wrong suffered”.

The construction of the new Article 446² of the Polish Civil Code is similar to that of Article 446 § 4. The circle of entitled persons, to which “the closest family members of the injured person” belong, is defined in the same way. Similarly, the court was given only the “possibility” of awarding compensation, thus making the court’s decision dependent on the circumstances of the particular case. Finally, as in the case of Article 446 § 4 of the Polish Civil Code, the legislator did not specify the criteria for setting the amount of pecuniary compensation, indicating only that the amount awarded by the court is to be “appropriate”. All these elements of the provision of Article 446² of the Polish Civil Code have been previously analysed in detail in the literature and jurisdiction on the grounds of Article 446 § 4 of the Polish Civil Code. This constitutes significant facilitation in applying the new provision.

The difference between Article 446 § 4 of the Polish Civil Code and Article 446² of the Polish Civil Code consists in a differently specified premise for the right to demand financial compensation for the harm (wrong) suffered. In the context of Article 446 § 4 of the Polish Civil Code, the prerequisite is the death of a person directly injured, while in the context of Article 446² of the Polish Civil Code – such a serious and permanent bodily injury or health disturbance which results in “preventing from establishment or continuation of a family bond”. This usually refers to the already mentioned vegetative state, which makes it impossible to establish relations with family

¹⁰ However, it is worth pointing out that two (out of seven) judges filed a dissenting opinion to this resolution. In their dissenting opinion they presented and justified their view that there is no personal interest in the form of “family bonds”. The basis for awarding pecuniary compensation to family members of a person in a vegetative state was seen by the dissenting judges in applying Article 446 § 4 of the Polish Civil Code *per analogiam*.

¹¹ Act of 24 June 2021 amending the Civil Code (Journal of Laws 2021, item 1509).

members due to the lack of contact of the directly injured person with the real world. The legislator has therefore equated these two types of situations, considering that they can lead to the same consequences for the closest family members.

It has been pointed out in the literature that the introduction of Article 446² to the Polish Civil Code provides arguments for both opponents and supporters of recognising “family bonds” as a personal interest. Therefore, it is still unclear whether under Article 448 of the Polish Civil Code compensation may be sought in the event of a violation of “family bonds” in cases other than those regulated in Article 446 § 4 of the Polish Civil Code and Article 446² of the Polish Civil Code. The literature provides examples of unlawful deprivation of one parent’s right to contact with the child¹² or violation of the family bond due to marital infidelity¹³.

There is also a doubt whether after the entry into force of Article 446² of the Polish Civil Code it is possible to “double” pecuniary compensation, i.e. awarding it to the closest family members on the basis of this provision, and then – in the case of death of the directly injured party – claiming a separate compensation on the basis of Article 446 § 4 of the Polish Civil Code¹⁴. Intertemporal problems also give rise to many discussions¹⁵. In literature, however, the solution introduced by the legislator is assessed positively, although some authors notice the risk of broadening the interpretation of the provision in question and warn against the consequences of such an interpretation¹⁶.

For the sake of completeness, it should be pointed out that the perpetrator is liable towards the family member on the basis of Article 446² of the Polish Civil Code only if he is responsible for causing death or disturbance of health of the directly injured party. Depending on the circumstances of a given case, the perpetrator may be liable on a fault basis (as a general rule) or on a risk basis (for example, in the case of a traffic accident). As it has already been mentioned above, the provisions of the Polish Civil Code do not contain any guidelines as to the amount of pecuniary compensation to be awarded by the court. Determining the appropriate amount of compensation belongs to the so-called judicial right. The extent of the harm (wrong) is determined primarily by the intensity of the bond between the injured party and his or her closest family members, as well as the psychosocial effects of the inability to establish or continue a family relationship.

4. The Armenian law – seeking a basis for awarding pecuniary compensation for preventing the establishment or continuation of a family bonds

As in Poland and other civil law countries, the main source of civil law in Armenia also is the Civil Code¹⁷ adopted in 1998. The main objective of the new Civil Code of 1998 was to address new

¹² R. Strugała (in:) E. Gniewek, P. Machnikowski (eds.), *Kodeks cywilny. Komentarz* [The Civil Code. Commentary], Warszawa 2021, Article 446², point 6; K. Krupa-Lipińska, *Naruszenie dobra osobistego w postaci więzi rodzinnej poprzez utrudnianie kontaktów z dzieckiem* [Infringement of the personal interest in the form of family bond by preventing contact with the child], (in:) K. Kabza, K. Krupa-Lipińska (eds.), *Dobro dziecka w ujęciu interdyscyplinarnym* [Child welfare in an interdisciplinary approach], Toruń 2016, p. 7-26.

¹³ A.D. Tokarz, *Zdrada małżeńska. Zadośćuczynienie za zerwanie więzi rodzinnych* [Marital infidelity. Pecuniary compensation for breach of family bonds], „Przegląd Sądowy” No 4 (2011), p. 102-117.

¹⁴ Cf. K. Mularski, P. Klaczak (in:) M. Gutowski (ed.), *Kodeks cywilny...* [The Civil Code...], Article 446², point 48-49.

¹⁵ The legislator has explicitly ruled that the new provision also applies to the events that took place before the provision came into force.

¹⁶ Cf. R. Strugała (in:) E. Gniewek, P. Machnikowski (eds.), *Kodeks cywilny...* [The Civil Code...], Article 446², point 6.

¹⁷ Civil Code of the Republic of Armenia, adopted on 5 May 1998 (AL-239), hereinafter referred to as “the Civil Code of RA”.

social-economic formation emerging from the fall of the Soviet Union.

For a long period of time, the Civil Code of RA did not recognize the right to compensation for non-pecuniary damage in any circumstances, making it possible to seek remuneration from a wrongdoer only in cases in which some material damage was caused. The right to compensation for non-pecuniary damage was excluded both in cases of unlawful activity of public authorities and omissions of private persons.

The above-mentioned regulations provoked the finding of a breach by the Republic of Armenia of its international duties under the European Convention on Human Rights¹⁸. Due to the absence of an effective legal remedy (in the form of compensation) for non-pecuniary damage suffered, the European Court of Human Rights¹⁹ in its decisions regarding the Republic of Armenia has repeatedly recognized a violation of the Convention.

In its judgement in the case of *Baghdasaryan and Poghosyan v. Armenia*,²⁰ the European Court has noted the following: “*The applicant lodged his civil claim for compensation, including for the ill-treatment suffered, by instituting a separate set of proceedings following the police officers’ conviction, seeking, inter alia, compensation for non-pecuniary damage (see paragraph 22 above). However, no compensation for non-pecuniary damage was awarded to the applicant because that type of compensation was not envisaged by the domestic law. (...)*

*In this case the Court concludes that the applicant should have been able to apply for compensation for the non-pecuniary damage suffered by him as a result of his ill-treatment. **Since no such compensation had been available to him under Armenian law, the applicant was deprived of an effective remedy.***”

In its judgement in the case of *Teymurazyan v. Armenia*,²¹ the European Court of Human Rights reiterated the same legal position, noting the following: “*The applicant’s main grievance in this connection is the fact that no compensation for damage of a non-pecuniary nature was available to him at the material time under Armenian law in respect of his allegations of ill-treatment. The Court notes that it has already found, in similar circumstances, **the unavailability of compensation for non-pecuniary damage under Armenian law** to be in violation of the guarantees of Article 13 of the Convention (*Poghosyan and Baghdasaryan v Armenia*, no 22999/06, §§ 45-48). There are no reasons to depart from that conclusion in the present case.*”

The mentioned legal opinions of ECHR make it clear that the absence of legal opportunity for awarding material compensation for non-pecuniary damage and the non-recognition of such a right under Armenian law was treated as a breach of the Convention and thus became an alarm for the Armenian state to amend its legislation.

Following these ECHR judgments, in 2013, the above-presented issues were also raised before the Constitutional Court of the Republic of Armenia. The Constitutional Court fairly criticized the existing legislation of that time, declaring the absence of appropriate regulations (a gap in the law) allowing parties to seek compensation for non-pecuniary damage unconstitutional. The main argument of the Constitutional Court was that non-material consequences are equally worthy of remuneration as material ones and that the lack of such an opportunity results in the ineffectiveness

¹⁸ Convention on the protection of human rights and fundamental freedoms, Rome 4 November 1950.

¹⁹ Hereinafter also referred to as the “European Court” or “ECHR”

²⁰ *Poghosyan and Baghdasaryan v Armenia*, no 22999/06, §§45-48, ECHR 2012.

²¹ *Teymurazyan v Armenia*, no. 17521/09, § 71, ECHR, 2018.

of the range of remedies provided for the protection of human rights and liberties²².

Following the decisions of high courts declaring unlawful the non-recognition of the right to compensation for non-pecuniary damage, the Civil Code of RA was markedly amended.

The new article 162.1. has emerged in the Civil Code of RA, describing non-material damage as *physical or mental suffering caused as a result of a decision, action or omission encroaching on tangible or intangible assets belonging to a person from birth or by virtue of law or violating his or her personal property or non-property rights*.

After all, given the fact that conventional and constitutional rights deal only with relations between public authorities and private persons and have no direct effect on relations of private natural and legal persons²³, the new regulations granting compensation for non-pecuniary damage only cover cases concerning unlawful activity of public authorities.

Article 17 (4) of Civil Code states that *“Intangible damages shall be subject to compensation only in cases provided for by law.”* In its turn, the Civil Code of RA (article 1087.1.) provides an opportunity to seek compensation from a private wrongdoer only in case of such torts as insult and slander (defamation).

5. The need for changes in Armenian law

Any initiative for changes in Armenian law regarding the regulation of redress for non-pecuniary damage in general and particularly damage emerging from the loss of family bonds has to rely on an assessment of the justifiability of such an award and its necessity in carrying out proper restitution for the violations in question.

The damage, no matter in what form it emerges, is always some negative consequence borne by the victim of an offence. In some cases, the damage suffered is related to the patrimony of the victim (pecuniary damage) and in others it is beyond the scope of his patrimony and is unable to be assessed in monetary terms (non-pecuniary damage).

As was presented above, there is no dispute regarding the need to provide compensation for pecuniary damage suffered and the right to seek such compensation is universally recognized. The issue is whether to compensate for emerging non-pecuniary harm or not, and, if the answer is affirmative, in which cases (including the impossibility of establishing or continuing a family bond) such compensation should be available.

The question about recovery for non-pecuniary damage is closely connected to the question of whether an obligation must always have a patrimonial object. As shown elsewhere, the answer given by modern doctrine is that any interest worthy of protection, even if not of a patrimonial nature, may be the object of an obligation²⁴.

Indeed, civil law equally recognizes and aims to protect both material and non-material objects. If, however, the violation of a non-material interest has occurred, the law should address its consequences, assuring that the victim will be placed, in so far as possible, in the situation he found himself prior to the violation. This is at the core of civil law and the availability of compensation for negative consequences (damage) suffered is one of the means for reaching the mentioned aim.

Thus, our conclusion is that the law should deal with every consequence of a violation, no matter in what form it emerges. If pecuniary damage is compensable, the non-material consequences of

²² The decision of Constitutional Court of RA DCC-1121 of 5 November 2013.

²³ B. Rainey, P. McCormick, C. Ovey, *The European Convention on Human Rights*, Oxford 2021, p. 86.

²⁴ S. Litvinoff, *Moral damages*, “Louisiana Law Review”, No. 1 (1977), p. 2.

the violation (non-pecuniary damage) should also be properly compensated, as in fact the latter are not inferior to the former and, in many cases, have a greater impact on the victim than the negative material effects.

Returning to issues directly concerning the availability of compensation for non-pecuniary damage suffered by persons close to the victim, it is worth noting that the relevant Armenian legislation is ambiguous, gives rise to controversial interpretations, and minimally recognizes the right to seek such compensation only in the case of the death of the person close to the victim.

In its judgments, the ECHR has consistently noted that the persons close to the deceased should be able to seek compensation for non-pecuniary damage they have suffered as part of effective remedies against public authorities available to them under Article 13 of the European Convention on Human Rights²⁵. The ECHR has also introduced relevant case law urging states to provide persons close to the deceased with appropriate compensation for distress, sorrow and anguish they suffered, even in cases involving only private actors. The ECHR has concluded that the need to provide persons with such compensation emerges from procedural obligations under Article 2 of the Convention and that, therefore, the lack of appropriate regulations results in a breach of the Convention. In its judgement in the case of *Sarishvili-Bolkvadze v. Georgia*,²⁶ the ECHR has noted that “(...) Therefore, the present limb of the applicant’s complaint concerns the effectiveness of civil redress on account of her inability to claim and obtain non-pecuniary damages in **relation to her son’s death as a result of medical negligence**. (...). Consequently, in the face of the Supreme Court’s affirmation of the applicant’s “undisputed” psychological distress related to the death of her young son (see paragraph 42 above), the unconditional legislative restriction unjustifiably deprived the applicant of the opportunity to claim an enforceable award of compensation for non-pecuniary damage through the civil remedy available to her. There has accordingly been a violation of the procedural obligation of Article 2 of the Convention.”

The ECHR has reiterated the mentioned legal opinions also in its judgement in the case of *Vanyo Todorov v. Bulgaria*²⁷, concluding that the applicant should have had the right to seek compensation from his brother’s murderer for the non-pecuniary damage she suffered and the lack of such opportunity in domestic legislation resulted in the violation of the procedural obligation of the Contracting party under Article 2 of the Convention.

The conclusion we can reach from the referenced legal opinions is that states have positive obligations to introduce rules allowing individuals to seek compensation, particularly from a private wrongdoer (including a private actor) who is responsible for the death of their close person. Poland has fulfilled this obligation by introduction of Article 446 (4) in its Civil Code, while Armenia still has to make amendments in the relevant legislation.

Article 162.1. of the Civil Code of RA states that “A person or, in case of his or her death or in case he or she lacks active legal capacity, his or her spouse, parent, adoptive parent, child, adoptee, guardian, curator shall have the right to claim, through judicial procedure, compensation for intangible damage, where (...) the following fundamental rights of that person guaranteed by the Constitution of the Republic of Armenia and the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms have been violated (...):

²⁵ See *Bubbins v. United Kingdom*, no. 50196/99, §§ 171-173, ECHR 2005-II, *Kontrová v. Slovakia*, no. 7510/04 §§ 65, 72, ECHR, 2007-VI, *Paul and Audrey Edwards v. United Kingdom*, no. 46477/99, §§ 97-98, 106, ECHR 2002-II.

²⁶ *Sarishvili-Bolkvadze v. Georgia*, no.58240/08, §§ 96-98, ECHR, 2018.

²⁷ No. 31434/15, §§ 13, 60-67.

1. Right to life (...)”

After examining the presented article, one gets the impression that the mentioned persons are not acting on their own but rather just replacing the victim in the case of his absence due to death or legal incapacity to bring an action. It is always the same non-pecuniary damage suffered by the victim, but it is the victim’s spouse, parent, child, or other such person who brings the action instead of him.

These regulations raise some controversy, because, first, they accept the right to seek compensation in cases of violations of the fundamental right to life, but, at the same time, it is evident that a deceased person cannot suffer any non-pecuniary damage for dying in itself. In this regard, it is worth noting that even the most painful death does not in itself attract an award for pain and suffering: the last few moments of mental agony and pain are in reality part of the death itself²⁸.

Article 162 (1) of the Civil Code of RA states that “*Life and health, dignity, (...) inviolability of private life (...) and other personal non-property rights and intangible assets belonging to a citizen from birth or by virtue of law are inalienable and non-transferable.*”

As it emerges from the cited norm, the Civil Code of RA does not provide an exhaustive list of protected non-material objects and hence gives to the judiciary an opportunity to make its own assessment and recognize also intangible assets other than those prescribed in Article 162 (1). Besides that, Article 162 (1) directly recognizes private life and therefore family ties as a non-pecuniary object. At the same time, private and family life are recognized and protected under the Constitution of RA²⁹ (Articles 31, 35), which means that family bonds could easily considered to be within the scope of non-pecuniary objects protected by the Civil Code, even if Article 162 (1) of Civil Code of RA does not directly stipulate this.

Thus, the Civil Code of RA protects personal interest in the form of “family bonds”. We can reach this conclusion either using the same approach the Supreme Court of Poland took in its above-mentioned resolution of 27 March 2018 (III CZP 69/17) saying that the definition of personal interests (intangible assets) is open or stating that “family bonds” are directly prescribed as personal interest under Article 162 (1) of the Civil Code of RA.

In our view, the legislator should introduce new norms in the Civil Code of RA directly providing the persons close to the deceased victim with the right to seek compensation from both public authority and private perpetrator:

First, this strictly derives from Article 2 of the European Convention on Human Rights, which demands to hold the perpetrator responsible, including the awarding of compensation for those affected.

Secondly, the emerging consequences for close persons are of such a magnitude that the law cannot but deal with them in a proper manner awarding the formers with adequate compensation for their sufferings due to the loss of “family bonds” (protected personal interest).

At the same time, the causation of serious bodily injuries can also result in consequences comparable with those emerging due to the death of the victim: serious bodily injuries sustained can also provoke the impossibility of establishing or continuing a family bond.

The above-mentioned case of the victim being in a vegetative state after an assault is a quite good example of the situation in which, despite the fact that the victim is still alive, the further

²⁸ S. Hedley, *Death and Tort* (in: B. Brooks-Gordon, F. Ebtehaj, J.Herring, M. H. Johnson, M. Richards (ed.), *Death Rites and Rights*, Oxford 2007, p. 248.

²⁹ Constitution of the Republic of Armenia of 1995 with 2015 amendments.

continuation of family bonds with him or her seems impossible. In such a case, the emotional pain, distress, and sorrow of persons close to the victim are significant enough to give rise to a right to seek compensation directly intended to deal with such consequences. Otherwise, the real consequences of the breach would not be addressed in their entirety and hence complete restitution (an idea at the core of civil law) would become impossible.

7. Summary

There is a clear tendency in the law of Western European countries to award compensation to relatives of a person seriously injured in a tort³⁰. This is a sign of strengthening the protection of the physical and psychological integrity of the human being. Such a solution also seems to be in line with the existing system of values. It is, however, difficult to decide whether the entitlement to claim financial compensation should be a general rule or whether it should rather be limited to special situations³¹.

In Polish law, the possibility of claiming compensation in the event of death or serious and permanent bodily injury of closest family members has been clearly regulated, especially after the 2021 amendment to the Polish Civil Code. In Armenian law, on the other hand, the issue is not clear. The conclusion we draw is that, alongside the case of a victim's death, the relevant amendments of the Civil Code of RA should also deal with cases of serious bodily injuries or health disturbances again resulting in prevention of establishment or continuation of “family bonds”: these two cases give rise to compatible situations and hence generally should be treated in the same manner. All the same, it should always be borne in mind that the compensation is always provided for the loss of family bonds, and the death or other grave consequences cannot in themselves be enough for awarding third persons with compensation for their sake.

Ամփոփագիր: Հեղինակները հողվածում ներկայացնում են անձի մահվան կամ ծանր մարմնական վնասվածքի (առողջության խանգարում) ստացման պարագայում նրա մերձավոր հարազատների կողմից փոխհատուցում ստանալու հնարավորությանը վերաբերող հիմնախնդիրները՝ համաձայն Հայաստանի և Լեհաստանի օրենսդրությունների:

Լեհական օրենսդրության զարգացումն այս ուղղությամբ արտահայտում է արևմտաեվրոպական իրավունքի՝ անհատի ֆիզիկական և հոգեկան անձեռնմխելիության պաշտպանությունն ուժեղացնելուն ուղղված միտումները: Սկսած 2008 թվականից Լեհաստանի քաղաքացիական օրենսգիրքը պարունակում է դրույթ, որը հնարավորություն է ընձեռում մահացածի մերձավորներին ստանալու հատուցում առաջինի մահվան պատճառով իրենց կրած վնասի (այդ թվում՝ ոչ նյութական) համար, իսկ 2021 թվականին օրենսդրի կողմից այս հնարավորությունը տարածվել է նաև այն դեպքերի վրա, երբ անձին պատճառված ծանր մարմնական վնասվածքները կամ առողջության խանգարումը չեն հանգեցրել նրա մահվանը, սակայն խոչընդոտում են ընտանեկան կապերի հաստատմանը կամ դրանց շարունակականությանը:

Հիշյալ դեպքերում վնասի հատուցում պահանջելու հնարավորության առկայությունը Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ բավարար որոշակի չէ: Թվում է, որ այս առումով անհրաժեշտ է

³⁰ This tendency is pointed out by the Supreme Court in its judgment of 27 March 2018. Cf. also drafts prepared within the international science projects: Draft Common Frame of Reference (2009, article 2:202 (1)) and Principles of European Tort Law (2005, article 10:301 (1)).

³¹ As for example in Estonian law. Cf. J. Lahe, I. Kull, *Compensation of non-pecuniary damage...*, p. 5-6. Such a postulate in Polish law is made by K. Mularski (in:) M. Gutowski (ed.), *Kodeks cywilny...* [*The Civil Code...*], Article 446, point 34 with regard to the pecuniary compensation in the case of death of the closest person.

համապատասխան փոփոխություններ կատարել Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական օրենսգրքում: Լեհական օրենսդրությամբ տրված լուծումներն այդ փոփոխությունների կատարման համար կարող են լավ օրինակ ծառայել:

Аннотация. В статье представлены вопросы касаются возможности получения компенсации близкими погибшего или получившего тяжёлые телесные повреждения (подрыв здоровья) лица согласно законодательствам Армении и Польши.

Развитие законодательства Польши отражает тенденцию западноевропейского права, связанную с усилением защиты физической и психической неприкосновенности индивида. Начиная с 2008 года Гражданским кодексом Польши предусмотрено соответствующее положение, позволяющее близким погибшего получить возмещение за причиненный им в последствии смерти последнего вред (также не материальный). В 2021 году законодатель распространил эту возможность также на случаи, когда причиненные лицу тяжёлые телесные повреждения или подрыв здоровья не повлекли к его смерти, но препятствуют закреплению или продолжительности семейных уз.

Наличие возможности предъявления требования о возмещении вреда в упомянутых случаях по законодательству Республики Армения не является в достаточной мере определенной. Кажется, что в этом плане необходимо принять соответствующие поправки в гражданском кодексе Республики Армения. Данные польским законодательством решения могут послужить в этом деле хорошим примером.

Key words: *Damage, physical and mental integrity, close persons, compensation, death, family bonds.*

Բանալի բառեր - վնաս, ֆիզիկական և հոգեկան անձեռնմխելիություն, մերձավոր անձ, փոխհատուցում, մահ, ընտանեկան կապեր:

Ключевые слова: *вред, физическая и психическая неприкосновенность, близкий человек, компенсация, смерть, семейные узы.*

Grigoryan A. - PhD, Lecturer, Northern University of Yerevan, Faculty of Law and Social science disciplines, e-mail: arman.grigoryancc@gmail.com.

Dabrowski D. - PhD, Lecturer, University of Szczecin, Faculty of Law and Administration, Poland, e-mail: daniel.dabrowski@usz.edu.pl.

Ներկայացվել է խմբագրություն 30.08.2022 թ., տրվել է գրախոսության 30.08.2022 թ., երաշխավորվել իրավաբանական գիտությունների թեկնածու Զ. Ապրեսյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 10.10.2022 թ.:

РОЗА АМИРОВА
*Аспирант 2-ого курса обучения Российско-Армянского университета
юрист в офисе Примирителя финансовой системы*

ՌՈԶԱ ԱՄԻՐՈՎԱ
*Հայ-Ռուսական համալսարանի 2-րդ կուրսի ասպիրանտ,
Ֆինանսական համակարգի հաշվարարի գրասենյակում իրավաբան*

ROZA AMIROVA
*2nd year Postgraduate Student at Russian-Armenian University,
Lawyer at Financial System Mediator office*

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ЗАЩИТЫ ПРАВ ПОТРЕБИТЕЛЕЙ В СФЕРЕ ПОТРЕБИТЕЛЬСКОГО КРЕДИТОВАНИЯ

ՄՊԱՌՈՂՆԵՐԻ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՈՐՈՇԱԿԻ ՀԻՄՆԱՀԱՐՅԵՐԸ ՄՊԱՌՈՂԱԿԱՆ ՎԱՐԿՎՈՐՄԱՆ ՈԼՈՐՏՈՒՄ

SOME ASPECTS OF CONSUMER PROTECTION IN THE SPHERE OF CONSUMER LENDING

Кредитование играет важнейшую экономическую и социально-политическую роль в системе любого современного государства, так как способствует повышению благосостояния и уровня жизни населения, а также развитию предпринимательства. Кредит является экономическим средством удовлетворения материально-денежных потребностей населения, бизнеса, публично-правовых образований и иных субъектов.

В Республике Армения особую значимость приобретает сектор потребительского кредитования, сам же потребительский кредит выступает чуть ли не самым востребованным видом кредитования населения, поскольку из-за недостатка собственных денежных средств многие лица вынуждены брать потребительские кредиты для удовлетворения своих бытовых потребностей. Важно также отметить, что данный вид кредитования ускоряет развитие банковского сектора, что, в конечном счете, способствует развитию экономики страны в целом, а, следовательно, и улучшению уровня жизни армянских граждан. В связи с этим, изучение тенденций в области потребительского кредитования, является довольно-таки актуальным.

Институт защиты прав потребителей в законодательстве странах Западной Европы в полном объеме сформировался в XX в., где термин «потребитель» обозначал слабую сторону отношений. Как отмечает С.Г. Бунина, «лишь в конце XX в. в ответ на злоупотребления со стороны профессиональных участников рыночных отношений появляются концепции защиты

прав потребителей как уязвимой категории лиц»¹.

В СССР единой системы защиты прав потребителей не было сформировано, поскольку в условиях плановой экономики и дефицита потребительской продукции ситуация неравенства сторон на рынке не могла существовать в принципе, поскольку не было и самого свободного рынка.

В юридической и экономической доктрине неоднократно исследовались категории потребителя и потребительского кредита, имеющих ключевое значение для правового регулирования потребительского кредитования. Однако следует отметить отсутствие единого понимания данных понятий не только среди экономистов, но и среди юристов.

Согласно Закону РА «О защите прав потребителей», потребителем признается гражданин, имеющий намерение заказать или приобрести товары (работы, услуги) исключительно для личного, семейного, домашнего или иного, не связанного с предпринимательской деятельностью использования².

После такого определения возникает вопрос: *если в законодательстве в качестве потребителя указан исключительно гражданин, означает ли это, что субъектом правоотношений в качестве потребителя не может быть иное, к примеру, юридическое лицо?*

В Законе РА «О потребительском кредитовании» в качестве потребителя рассматриваются следующие категории лиц:

➤ физическое лицо, получающее кредит с целью заказа или приобретения товаров (работ, услуг) для использования личного, семейного, домашнего или иного, не связанного с предпринимательской деятельностью пользования;

➤ физическое лицо, получающее кредит сельскохозяйственного назначения или индивидуальный предприниматель, получающий кредит сельскохозяйственного назначения;

➤ получающие кредит сверхмалые коммерческие организации, установленные законом «О государственной поддержке малого и среднего бизнеса» и индивидуальные предприниматели.³

Из вышеуказанного вытекает, что понятие «потребитель» в Законе РА «О потребительском кредитовании» имеет более широкое содержание, чем в Законе РА «О защите прав потребителей», поскольку в его определение включаются и иные субъекты, кроме физических лиц, в частности, индивидуальные предприниматели и коммерческие юридические лица, с некоторой оговоркой. Учитывая тот факт, что оба закона направлены на защиту прав потребителей, и, несмотря на то, что Закон «О потребительском кредитовании» регулирует более узкую сферу правоотношений, считаем, что между этими двумя законами имеется некое несоответствие. В связи с этим появляется необходимость раскрыть содержание понятия потребителя в Законе РА «О защите прав потребителей», и тем самым включить туда также индивидуальных предпринимателей и юридических лиц, одновременно указывая необходимые критерии, когда последние могут рассматриваться в качестве субъекта данных

¹ Бунина С. Г., Юридическое обеспечение защиты прав потребителей в России: историко-правовое исследование: Автореф. дис. ... канд. экон. Наук. М., 2009. С. 8.

² Ст. 1 Закона Республики Армения «О защите прав потребителей» от 01.01.2002 (с последними изменениями от 17.06.2016 г.)

³ П. 6 ч. 1 ст. 2 Закона Республики Армения «О потребительском кредитовании» от 23.01.2009 (с последними изменениями от 24.03.2021 г.)

правоотношений, а именно – в качестве потребителя. Иначе, наличие столь узкого подхода должно быть подвергнуто критике и может стать предметом судебного спора. Считаем, что в определенных случаях индивидуальные предприниматели и юридические лица также могут рассматриваться в качестве потребителя и быть экономически слабой стороной. В данном случае необходимо правильно оценивать существующие диспропорции. Например, любая крупная компания, проводя тендеры на заключение договоров, слабой стороной, конечно не является. То есть, необходимо установить критерии «слабой стороны».

Э.Г. Корнилов предлагает наделять юридические лица статусом потребителей в случаях, когда они совершают сделки для удовлетворения нужд своих сотрудников⁴. Исходным тезисом в его рассуждениях является то, что отдельные физические лица вкуче образуют одно юридическое. Следовательно, ущемление прав юридического лица предполагает ущемление прав соответствующих физических лиц⁵.

Ради справедливости надо отметить, что иногда в результате ненадлежащего исполнения или же неисполнения обязательств по одному договору страдает коллектив граждан. Этот коллектив же составляет юридическое лицо, которое должно наделяться статусом коллективного потребителя. Как справедливо отмечает В.А. Белов, когда лицо, будучи предпринимателем, в конкретных отношениях действует в качестве потребителя, ему также предоставляется право пользоваться нормами, дающими дополнительную защиту как потребителю⁶. Аналогичная позиция усматривается в ст. 12 Акта о несправедливых договорных условиях 1977 г. (Unfair Contract Terms Act)⁷.

Верховный Суд РФ указывает, что под термин «потребитель» могут подпадать индивидуальные предприниматели, закупающие товар в целях исключительного использования для личных, семейных, домашних, бытовых и иных нужд, не связанных с осуществлением ими предпринимательской деятельности⁸. Однако указанный подход сфокусирован на рассмотрении статуса физического лица, зарегистрированного в качестве индивидуального предпринимателя, который одновременно является и физическим лицом, и коммерсантом. При этом Верховный Суд РФ указал лишь на то обстоятельство, что приобретение статуса индивидуального предпринимателя не лишает физического лица возможности вступить в правоотношения в качестве потребителя, сохраняя за собой все права, предусмотренные для указанной категории лиц. Представляется, что подход к рассмотрению индивидуального предпринимателя в двух аспектах является весьма обоснованным.

Именно в правовой природе складывающихся отношений раскрываются квалифицирующие признаки, по которым можно сделать вывод, выступает ли лицо в качестве слабого субъекта – потребителя или коммерсанта. В рассматриваемом вопросе критерием разграничения юридических лиц (индивидуальных предпринимателей)-потребителей и

⁴ Корнилов Э. Г., Вопросы совершенствования законодательства о защите прав потребителей // Хозяйство и право. 1999. N 4.

⁵ Корнилов Э. Г., Защита прав потребителей при рассмотрении гражданских дел в судах общей юрисдикции: Дис. ...канд. юрид. наук. М., 1999. С. 90.

⁶ Белов В. А., Кодекс европейского договорного права — European Contract Code : общий и сравнительноправовой комментарий : в 2 кн. М., Юрайт, 2015. Кн. 1. С. 26-32.

⁷ Council Directive №. 93/13/EEC «On unfair terms in consumer contracts». Luxembourg, 5.IV.1993 // Official Journal of European Committee. 1993. L 95. Vol. 36. P. 29-34.

⁸ Постановление Пленума Верховного Суда РФ от 28.06.2012 № 17 «О рассмотрении судами гражданских дел по спорам о защите прав потребителей». П. 17 // Бюллетень Верховного Суда РФ. 2012. № 9.

юридических лиц (индивидуальных предпринимателей)-непотребителей может послужить именно цель приобретения товаров, работ и услуг.

Справедливо отмечает А. Хвоцинский, который исследуя институт публичного договора, приходит к выводу, что при определении критериев применения специальных правил, отступающих от принципа свободы договора и предоставляющих особые гарантии прав слабой стороне, основное внимание должно быть уделено не правовой природе такой стороны, как субъект права (физическое лицо, юридическое лицо, организационно-правовая форма и т.п.), а оценке условий и целей его участия в торговом обороте в целом и в данной конкретной сделке, в частности оценке того, является ли он случайным или профессиональным участником торговых отношений, в которые он вступает⁹.

Подытоживая вышеизложенное, можно сделать вывод о том, что имеется некая необходимость расширить содержание понятия «потребитель» в Законе «О защите прав потребителей», включая в его содержание не только физических лиц, но и индивидуальных предпринимателей и юридических лиц, однако, с учетом цели их вступления в данные правоотношения.

Распознать нарушение прав потребителей в банковских услугах бывает довольно сложно, поскольку осложненные обороты в договорах, большое количество юридической терминологии делают трудной защиту своих прав для простого гражданина.

Как правило, потребитель банковских услуг находится в заведомо менее выгодных условиях, чем банк, так как типовой договор о предоставлении банковских услуг не меняется для определенного потребителя, и клиент соглашается с тем, что предлагает банк. И очень часто потребителям, которые не в состоянии в полной мере осознать содержание и сущность сложных юридических конструкций, не остается ничего иного, кроме того, как заключить договор в определенном смысле «вслепую». Тем временем, число допускаемых нарушений прав потребителей со стороны банка весьма широко, к примеру, неполное информирование клиента о предлагаемой услуге, навязывание приобретения дополнительных услуг, взимание скрытых, замаскированных комиссий и иных платежей и т.д.

Перечислим права, которые предоставляются потребителям в соответствии с главой 3 Закона РА «О потребительском кредитовании»:

➤ Право на расторжение потребительского договора в одностороннем порядке без какого-либо обоснования в течение 7 дней после его заключения, если договором не предусмотрен более длительный срок.

В данном контексте важно обратиться к одному из решений Кассационного суда РА, где был рассмотрен следующий вопрос: является ли должным исполнением банком своего обязательства по предоставлению суммы кредита перед заемщиком, если перевод потребительского кредита был осуществлен от кредитора к поставщику¹⁰. Если Банк должным образом не исполнил своих обязанностей, то заемщик имел право расторгнуть кредитный договор в течение 7 дней, однако последний этим правом не воспользовался. Более того, потребитель также в силу п. 3 ч. 1-ой ст. 12 Закона РА «О потребительском кредитовании» имеет право выдвигать требования непосредственно кредитору в том случае, если определенные кредитным договором работы не были выполнены, или услуги не были предоставлены, или

⁹ Хвоцинский А., Публичный договор: защита частного интереса? // Бизнес-адвокат. 2000. № 9.

¹⁰ См. решение Кассационного суда РА номер ԵԱԲԴ/2723/02/15 от 2017г.

же были выполнены/предоставлены частично. Суд указал, что если потребителем не были реализованы вышеизложенные права, то последний несет обязанность по возвращению суммы кредита и начисленных процентов. Подытоживая вышеизложенное, заметим, что в случае кредитного договора обязанность по предоставлению кредита считается исполненной как при передаче суммы кредита непосредственно заемщику, так и предусмотренному договором поставщику.

➤ Право на досрочное исполнение обязательств, предусмотренных по кредитному договору, несмотря на то, предусмотрено ли такое условие договором или нет. В данном случае пропорционально снижается общая сумма кредита.

➤ При передаче прав кредитора потребитель имеет право на представление новому кредитору своих прежних претензий, а также произвести расчет обязательств.

➤ Право на предъявление требований кредитору в предусмотренных законом случаях.

Среди юристов имеются противоречащие точки зрения по поводу отнесения ст. 17 рассматриваемого закона к так называемым правам потребителя. Данная статья не отражена в главе «Права потребителя», однако при системном толковании ее содержания, очевидно, что для потребителя прямо предусмотрено право на получение выписки.

Суд общей юрисдикции марза Лори в своем постановлении номер ԼԴ2/1267/02/19¹¹ высказал следующее: права потребителя перечислены в гл. 3 (ст. 9-12) Закона РА «О потребительском кредитовании» (далее также – Закон), который получило название «Права потребителя», и в них не перечислено право потребителя на получение информации о кредитном договоре. Апелляционный же суд¹² оценил данное мнение суда необоснованным и указал, что рассматриваемое право прямо установлено ч. 3 ст. 17, в частности, данная статья устанавливает, что потребитель может отказаться от получения информации, предусмотренной ч. 2 данной статьи, а именно *от права получения выписки*, а ст. 20 того же закона предусматривает основание для взимания неустойки при установлении факта нарушения данного права, одновременно не указывая, какой главой или статьей оно должно быть предусмотрено, следовательно, ст. 20 относится ко всем правам потребителя, отраженным во всех статьях Закона.

Законодатель Законом РА «О потребительском кредитовании» выделил важность коммуникации между потребителем и кредитором, что предполагает получение информации в установленном сроке и порядке.

Кассационный суд РА разъяснил, что со стороны кредитора законодательное требование может нарушаться как в случае не предоставления информации в целом, так и в случае ее предоставления с нарушением установленных сроков. Кассационный Суд пояснил, что право на получение информации может считаться реализованным, если кредитор соблюдал все правила, связанные с предоставлением информации. В частности, непредоставление информации в целом не может отождествляться с предоставлением информации с нарушением сроков.¹³

Исходя из вышеизложенного, считаем, что с точки зрения законодательной техники правильно было бы все права потребителя перечислять в одноименной главе, избегая возможного двусмысленного восприятия читателем прав потребителя.

¹¹ См. <http://www.datalex.am/?app=AppCaseSearch>, (19.10.2020).

¹² См. <http://www.datalex.am/?app=AppCaseSearch>, (08.11.2020).

¹³ См. Решение Кассационного суда РА номер ԼԴ2/0698/02/19 от 2022г.

Хотим особое внимание обратить на следующую проблему, которая очень часто возникает на практике: *при реализации потребителем своего права на досрочное исполнение обязательств по кредитному договору при пропорциональном снижении общей суммы кредита снижается ли также плата за обслуживание?*

Известно, что в РА различные банки используют разные способы подсчета, в связи с чем часто нарушаются права потребителей и последние бывают вынуждены обращаться для их защиты либо к Примирителю финансовой системы, либо в суд.

Досрочное погашение кредита означает, что должник возвращает взятую им денежную сумму раньше, чем предусмотрено заключенным договором. Досрочное исполнение обязательств допускается в силу ст. 353 ГК РА.

Согласно ч. 2 Закона РА «О потребительском кредитовании», при досрочном исполнении потребителем обязательств по кредитному договору пропорционально снижается общая сумма кредитования, а согласно п. 7 ч. 1 ст. 2, общая сумма кредитования включает в себя все проценты и иные платежи, который потребитель обязан осуществить для кредитования. П. 5 ч. 1 той же статьи указывает, что годовая процентная ставка – это общая сумма кредитования потребителя. Согласно пункту 2.3., решения номер 363-Н от 16.12.2008 г. Центрального Банка об утверждении регламента 8/01 «Пояснения и примеры годовой процентной ставки» общая сумма кредитования рассматривается как все проценты и иные платежи, которые потребитель обязан осуществить для кредитования, а подпункт 4 п. 4 поясняет, что включает в себя понятие иные платежи, в котором перечислены также *платы обслуживания*.

По данному вопросу свою правовую позицию выразил и Примиритель финансовой системы по одному из своих решений, где было установлено, что при досрочном исполнении обязательств по кредитному договору общая сумма кредитования подлежит пропорциональному снижению, в том числе пропорциональному снижению подлежит также плата за обслуживание, включенная в общую сумму кредита. Причем досрочная выплата потребительского кредита означает погашение основной суммы кредита или ее части в момент, когда обязательство заемщика определено на будущее, а в случае установления договором исполнения обязательства по частям, то в данном случае речь идет о погашении следующей регулярной части кредита, если иное не предусмотрено соглашением сторон или исполнитель не дал другого указания. Иными словами, если нет конкретных указаний от заемщика о том, на какой период должно осуществляться погашение кредита и если стороны не предусмотрели иное, то сумма досрочного кредита необходимо направить на следующие выплаты, в результате чего заемщик будет освобожден от обязанности производить следующие регулярные выплаты.

Более того, если имеется досрочное погашение обязательства по кредитному договору, общая стоимость кредитования должна быть пропорционально снижена. Следует подчеркнуть также, что данная норма является императивной нормой и, следовательно, стороны не имеют права предусматривать иное урегулирование по взаимному согласию. Примиритель также пришел к выводу, что досрочным погашением обязательства считается и досрочное полное погашение, и досрочное частичное погашение кредита, в противном случае, гарантия, предусмотренная для потребителей Законом РА «О потребительском кредитовании», стала бы применимой не в полной мере. Следовательно, при досрочном «частичном» или «полном» погашении общая стоимость потребительского кредитования должна быть снижена¹⁴.

¹⁴ См. https://www.fsm.am/media/2615/fsm_2018_arm.pdf, стр. 122-127, (19.10.2020).

Аналогичное регулирование встречается и в судебной практике РФ.

Так, Верховный Суд РФ 1 марта 2016 г. вынес Определение № 51-КГ15–14¹⁵, где указал, что *при досрочном погашении кредита заемщик вправе требовать от банка осуществления перерасчета предусмотренных договором процентов, основанного на сроке фактического пользования кредитом, и возврата части таких процентов, которая была уплачена им за период, который хотя и был согласован сторонами в кредитном договоре, но в течение которого заемщик уже прекратил пользоваться заемными средствами.*

ВС опроверг доводы судов нижестоящих инстанций, которые, заявляли о невозможности удовлетворения данного иска заемщика ввиду того, что он фактически сводится к требованию об изменении договорного условия о сроке предоставления кредита и размере процентов по нему, что, по их мнению, противоречит условиям обязательства, а также положениям закона¹⁶. При этом суд отметил следующее: указанное требование заемщика подлежит удовлетворению в силу положений ст. 32 Закона РФ «О защите прав потребителей»¹⁷, нормы которой предоставляют гражданину-заемщику как потребителю финансовых услуг банка право на отказ от исполнения кредитного договора в любое время при условии оплаты банку фактически понесенных им расходов, связанных с исполнением обязательств по данному договору. Такие расходы, как указал ВС РФ, включают в себя полученную заемщиком денежную сумму и подлежащие уплате проценты за период пользования кредитом.

Исходя из всего вышесказанного можно сделать вывод о том, что при досрочном исполнении обязательств на практике должно быть обеспечено единообразное применение положений закона, а именно должно быть произведено пропорциональное снижение также и плат за обслуживание. Противоречащей правоприменительной практики в банковской сфере должно исключаться, необходимо сохранять баланс интересов крупного частного капитала с одной стороны, и обычных граждан, предпринимателей и организаций, являющихся заемщиками, с другой. В противном случае, благосостояние народа будет падать, а социальное недовольство – только возрастать.

В РА правоотношения, связанные с потребительским кредитованием кроме Закона РА «О потребительском кредитовании», регулируются также Гражданским кодексом РА, Законом РА «О банках и банковской деятельности», Законом РА «О кредитных организациях», Законом РА «О защите прав потребителей» Законом РА «Об обращении кредитной информации и деятельности кредитных бюро», Законом РА «О примирителе финансовой системы», иными законами, а также нормативно правовыми актами Центрального Банка. Важно отметить, что именно данное обстоятельство подтверждает существующую в юриспруденции идеи о том, что начинать решение практически любого вопроса защиты граждан на рынке следует глобально — с принятия нормативных актов. А.А. Райлян считает, что целесообразно ввести в Конституцию РФ дополнительную статью о праве граждан на потребительское образование. «Наличие такой статьи — пишет он в своей докторской диссертации — побудит Министерство образования и науки РФ включить «Потребительское право» в качестве самостоятельной учебной дисциплины в федеральный компонент ... и, тем самым, будет способствовать

¹⁵ Определение Судебной коллегии по гражданским делам ВС РФ от 01.03.2016, № 51- КГ15–14 // СПС «Гарант».

¹⁶ Апелляционное определение судебной коллегии по гражданским делам Алтайского краевого суда от 02.06.15 по делу № 33-4496/15 // Сайт «Судебные и нормативные акты РФ» (дата обращения: 01.03.2017).

¹⁷ О защите прав потребителей: Закон РФ от 07.02.1992 № 2300–1 (ред. от 01.05.2017) // СПС «КонсультантПлюс».

дальнейшему развитию потребительского образования...»¹⁸.

Отметим, что нарушения прав потребителей в сфере оказания финансовых услуг происходят в основном именно из-за финансово-правовой безграмотности населения.

В РА огромный вклад в потребительское образование населения имеет офис Примириителя Финансовой системы РА. Ежегодно офисом организуются программы по повышению финансовой грамотности и осведомленности населения путем выявления системных проблем, просвещения потребителей в данной сфере. Соответствующие реципиенты разделяются на целевые группы: ученики, студенты, крупные работодатели, потребители финансовых услуг, лица, занимающиеся сельским хозяйством, женщины и т.д. Проводятся информационные семинары для учеников и студентов Армении и Арцаха¹⁹, программы специальной студенческой практики, летние программы в молодежных лагерях,²⁰ судебные игры и т.д.

Несмотря на большой вклад Финансового омбудсмена в финансовое образование населения, практика показывает, что пока что недостаточность знаний и навыков граждан в области использования элементарных финансовых инструментов, а также неспособность ориентироваться в мире финансово-экономических отношений порождают страх и неуверенность, а негативные последствия неверно принятых решений воплощаются в недоверие к финансовым организациям, банковским институтам и финансовой системе в целом, именно поэтому одной из важных задач государства должно являться повышение уровня финансовой грамотности населения.

Решением данной проблемы мы видим в использовании предложения А.А. Райлян, и внедрения в Конституцию РА право лица на потребительское образование, чему будет корреспондировать соответствующая обязанность государства по повышению надлежащей финансовой грамотности и правосознания граждан, также обязанность государства по систематизированной профилактической информационной работе для развития потребительской культуры, чем и будет решена часть проблем, возникающих в сфере банковских услуг.

Ամփոփազիր. Հոդվածը ներառում է սպառողական վարկավորման ոլորտում սպառողների իրավունքների պաշտպանության որոշակի հիմնահարցերի վերլուծություն: Տվյալ աշխատանքի նպատակն է մանրամասն ներկայացել սպառողի հասկացությունը, սպառողական վարկավորման ոլորտում սպառողների իրավունքների պաշտպանության որոշակի խնդիրների վերհանումը, տարբեր գիտական կարծիքների նկարագրությունը՝ կապված այս հարցերի հետ, փնտրել սպառողների ֆինանսական գրագիտության մակարդակի բարձրացման համար որոշակի ուղիներ:

Annotation. The article contains a theoretical analysis of some questions connected with consumer protection in the sphere of consumer lending. The aim of this work is to define the concept of the consumer, to identify some of the problems associated with consumer protection in the field of consumer lending, to describe the different scientific views on these issues, to consider ways to improve the financial literacy of consumers.

¹⁸ Райлян А. А., Теоретические основы потребительского права России Автореф. Казань, 2007. С. 15.

¹⁹ Офисом Примириителя финансовой системы были проведены учебные семинары в 553 школах и вузах Армении и Арцаха, в которых приняло участие более 50,000 учеников 11-12 классов и студентов.

²⁰ В данной программе уже приняли участие более 4000 детей. Целевой группой данной программы являются дети из социально необеспеченных семей.

Ключевые слова: защита прав потребителя, кредитор, заемщик, потребительский кредит, кредитование.

Բանալի բառեր - սպառողների իրավունքների պաշտպանություն, վարկատու, վարկառու, սպառողական վարկ, վարկավորում:

Keywords: consumer protection, lender, borrower, consumer credit, lending.

Амирова Р. - Аспирант 2-ого курса обучения Российско-Армянского университета юрист в офисе Примирителя финансовой системы, эл. почта: gozaamirova@mail.ru.

Представлено в редакцию 12.09.2022 г., рецензия выдана 12.09.2022 г., рекомендовано к.ю.н. В.О. Сукиасяном, принято в печать 10.10.2022.

**ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ/CIVIL PROCEDURE/
ГРАЖДАНСКОЕ ПРОЦЕСС**

ՏԱԹԵՎԻԿ ՍԱՐՈՒԽԱՆՅԱՆ

*ԵՊՀ քաղաքացիական դատավարության ամբիոնի ասպիրանտ,
ՀՀ վարչապետի աշխատակազմի իրավաբանական
վարչության խորհրդական*

TATEVIK SARUKHANYAN

*PhD student at YSU Chair of Civic Procedure, Adviser at the Legal
Department of the RA Prime Minister's Office*

ТАТЕВИК САРУХАНИЯН

*Аспирант кафедры гражданского процессуального права ЕГУ,
Советник юридического отдела Аппарата Премьер-министра РА*

**ՀԱՇՏՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՁԱՅՆՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԲՆՈՒՅԹՆ ՈՒ
ԿՆՔՄԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐԱԿԱՆ ՀԵՏԵՎԱՆՔՆԵՐԸ**

**THE LEGAL CHARACTER OF THE MEDIATION AGREEMENT AND THE
LEGAL CONSEQUENCES OF ITS SIGNING**

**ПРАВОВАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА МИРОВОГО СОГЛАШЕНИЯ И
ПРАВОВЫЕ ПОСЛЕДСТВИЯ ЕГО ПОДПИСАНИЯ**

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգիրքը (այսուհետ՝ ՔԴՕ)¹ որպես տնօրինչականության սկզբունքի դրսևորում կողմերի համար երաշխավորում է վեճը հաշտության համաձայնությամբ լուծելու հնարավորություն:

Հաշտության համաձայնության կնքման նպատակը սուբյեկտիվ իրավունքների պաշտպանությունն է, վեճի կարգավորումը, իսկ դատարանում գտնվող վեճերի պարագայում նաև՝ դատական վարույթի կարճումը²:

Հաշտության համաձայնության իրավական բնույթի վերաբերյալ գրականության մեջ առկա տեսակետները տարբեր են: Այսպես՝ ռուսական իրավական դոկտրինայում 19-րդ դարի երկրորդ կեսին և 20-րդ դարի սկզբին հաշտության համաձայնությունն առավելապես դիտարկվում էր որպես քաղաքացիական իրավունքի ինստիտուտ: Դեռևս նախորդ դարի

¹ Ընդունվել է 09.02.2018 թ., ուժի մեջ է մտել 09.04.2018 թ., ՀՀՊՏ 2018.03.05/16(1374):

² Տե՛ս *Колясникова Ю. С.*, Примирительные процедуры в арбитражном процессе. Дис... канд. юрид. наук, Екатеринбург, 2009, էջ 166:

սկզբին Վ. Ա. Ռյազանովսկին տալիս էր հետևյալ բնորոշումը՝ «հաշտության համաձայնությունը քաղաքացիաիրավական պայմանագիր է, որը դադարեցնում է կողմերի միջև առկա պարտավորությունները (առավել հաճախ նորացման միջոցով)»³:

Ի. Ե. Էնգելմանը գրում է՝ «հաշտեցման գործարքն իր էությամբ քաղաքացիական իրավունքի ինստիտուտ է, այդ իսկ պատճառով թե՛ դրա թույլատրելիությունը, պայմանները, վավերությունը և թե՛ պարտադիրությունը որոշվում են քաղաքացիական իրավունքի նորմերով»: Նշված մոտեցման ներկայացուցիչները հաշտության համաձայնությունը դասում են պայմանագրի հատուկ տեսակների շարքին, որոնք օգտագործվում են որպես կողմերի պաշտպանության միջոցներ⁴:

Երրորդ տեսակետի կողմնակիցները ենթադրում են, որ հաշտության համաձայնության իրավական բնույթը երկակի է: Դատական հաշտության համաձայնությունը հանդիսանում է «ոչ թե դատավարական պայմանագիր, այլ առավել բարդ իրավաբանական կազմ, որի մեջ մտնում են քաղաքացիաիրավական գործարք հանդիսացող պայմանագիր և դատավարական նշանակություն ունեցող մի շարք տարրեր»⁵:

Յու. Ս. Կոլյասնիկովան գտնում է, որ հաշտության համաձայնությունը չի կարող դասվել կամ միայն նյութական կամ էլ միայն դատավարական ինստիտուտների շարքին. դա բխում է հաշտության համաձայնության կնքման ընթացակարգից: Այսպես, կողմերը, որոնք որոշում են կնքել հաշտության համաձայնություն, հիմնվում են նյութական օրենսդրության վրա և, ըստ էության, մշակում են նոր պայմանագիր (նախատեսում են այլ ժամկետներ, կատարման կարգ և այլն)՝ ավելի վաղ ծագած պարտավորությունների կատարման նպատակով: Այս փուլում համաձայնությունն ունի նյութաիրավական բնույթ: Սակայն եթե այն լինելու զուտ քաղաքացիաիրավական պայմանագիր, ապա այն կարող էր կատարվել նաև առանց դատարանի կողմից հետագա հաստատման: Հաշտության համաձայնության հաստատման նպատակով դիմելով դատարան՝ քաղաքացիական իրավահարաբերության մասնակիցները մտնում են դատավարական իրավահարաբերությունների մեջ, որտեղ ի հայտ է գալիս նման համաձայնության հաստատման իրավասությամբ օժտված սուբյեկտ՝ դատարանը: Միայն դատարանի կողմից հաստատվելու դեպքում հաշտության համաձայնությունը ենթակա կլինի հարկադիր կատարման: Հաշտության համաձայնության պայմանները դատարանի կողմից հաստատելու՝ օրենքով նախատեսված պարտականությունը վկայում է այն մասին, որ այն ունի խառը իրավական բնույթ: Ելնելով հաշտության համաձայնության հատկանիշներից և երկակի բնույթից՝ հեղինակը տալիս է հաշտության համաձայնության հետևյալ բնորոշումը. *հաշտության համաձայնությունը վիճելի իրավահարաբերության կողմերի միջև նյութաիրավական պայմանագիր է, որը կնքվում է վեճի կարգավորման նպատակով, ուղղված է սուբյեկտիվ իրավունքների պաշտպանությանը և ենթակա է դատարանի հաստատմանը*⁶:

Անդրադառնալով հաշտության համաձայնության իրավական բնույթի վերլուծությանը՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ հաշտության համաձայնությունը կողմերի միջև փոխզիջման արդյունքում ձեռք բերված պայմանավորվածություն է, որը հաստատվում է դատարանի կողմից: Հաշտության համաձայնություն կնքելը տնօրինչական դատավարական գործողություն է, որի միջոցով կողմերը տնօրինում են ինչպես իրենց նյութական, այնպես էլ դատավարական իրավունքները: Մասնավորապես՝ կնքելով նման համաձայնու-

³ Տե՛ս *Колясникова Ю.С.*, նույն աշխատությունը, էջ 163:

⁴ Տե՛ս նույն տեղում:

⁵ Տե՛ս նույն տեղում:

⁶ Տե՛ս *Колясникова Ю.С.*, նշված աշխ., էջ 166-167:

թյուն՝ կողմերը փոխադարձ պայմանավորվածությամբ որոշակի փոփոխության են ենթարկում վիճելի իրավահարաբերությունը՝ այդ իրավահարաբերության շրջանակներում ստանձնելով նոր պարտավորություններ կամ վիճելի իրավահարաբերությունը փոխարինելով մեկ այլ իրավահարաբերությամբ կամ ուղղակիորեն դադարեցնելով այն: Վերը նշվածում դրսևորվում է հաշտության համաձայնության նյութաիրավական (քաղաքացիաիրավական) կողմը: Հաշտության համաձայնությամբ կողմերը միաժամանակ տնօրինում են իրենց դատավարական իրավունքները, ինչի արդյունքում դատավարության հետագա ընթացքը գործի վարույթի կարճամամբ դադարում է: Նշվածում էլ դրսևորվում է հաշտության համաձայնության դատավարական կողմը: Ընդ որում, հաշտության համաձայնությունը հաստատող դատարանի վճիռն իր դատավարական նշանակությամբ և հետևանքներով հավասարեցված է գործն, ըստ էության, լուծող վճռին, որի կամավոր չկատարումը հանգեցնում է դատական ակտի հարկադիր կատարման⁷:

Այսպիսով, իրավական հետևանքների առումով հաշտարարության արդյունքում կնքված հաշտության համաձայնությունը, որը հաստատվում է դատարանի վճռով ոչնչով չի տարբերվում դատաքննության արդյունքում կողմերի միջև կնքված հաշտության համաձայնությունից, օրենսգիրքը դրանց վերաբերյալ չի նախատեսում տարատեսակ կարգավորումներ, այլ միասնական կերպով տարածում է հաշտության համաձայնության հաստատման ընդհանուր կանոնները (ՔԴՕ 151-րդ հոդված):

Հաշտարարության արդյունքում կնքվող հաշտության համաձայնությունն ունի ինչպես նյութաիրավական, այնպես էլ դատավարական բնույթ: Հաշտության համաձայնությունը՝ որպես քաղաքացիաիրավական գործարք, ամենից առաջ քաղաքացիական իրավունքի իրավաբանական փաստ է, որը ընկած է պարտավորության հիմքում, կապում է վիճելի քաղաքացիական իրավահարաբերության կողմերին: Բացի այդ, «հաշտության համաձայնություն» տերմինը նշանակում է նաև փաստաթուղթ, պարտավորության ծագումը կամ նորացման միջոցով պարտավորության դադարելն ամրագրող ակտ (որը ձևակերպում է դրա կողմերի իրավունքներն ու պարտականությունները): Սահմանված կարգով կնքված և դատարանի կողմից հաստատված հաշտության համաձայնությունը դադարեցնում է քաղաքացիական իրավահարաբերության կողմերի միջև քաղաքացիաիրավական վեճը⁸:

Այսպես՝ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի⁹ 430-րդ հոդվածի վերլուծությունից բխում է պարտավորությունը կարող է դադարել կողմերի միջև գոյություն ունեցող սկզբնական պարտավորությունը նույն անձանց միջև մեկ այլ պարտավորությամբ փոխարինելու մասին համաձայնությամբ՝ նախատեսելով դրա այլ առարկա կամ կատարման այլ եղանակ (նորացում): Ընդ որում, կյանքին կամ առողջությանը պատճառված վնասի հատուցման և ալիմենտի վճարման պարտավորությունների նկատմամբ նորացում չի թույլատրվում: Միաժամանակ, նորացումը դադարեցնում է սկզբնական պարտավորության հետ կապված լրացուցիչ պարտավորությունները, եթե այլ բան նախատեսված չէ կողմերի համաձայնությամբ: Տվյալ դեպքում կողմերը կամքի ինքնավարության և պայմանագիր ազատության սկզբունքների հիման վրա, իրենց կամքով և ի շահ իրենց, իրենց իսկ հայեցողությամբ կնքում են համաձայնություն, որն ուղղված է գոյություն ունեցող պարտավորությունները մեկ այլ պարտավորությամբ փոխարինելուն կամ նոր իրավունքներ և պարտականություններ սահմանելուն, փոփոխելուն

⁷ Տե՛ս, ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 22.07.2016 թվականի թիվ ԼԴ/0039/04/14 քաղաքացիական գործով որոշումը:

⁸ Տե՛ս *Фролова И.Ю., Какурин А.Н., Мировое соглашение в гражданском процессе // Территория науки, 2014, №3, էջ 129-130:*

⁹ Ընդունվել է 05.05.1998թ., ուժի մեջ է մտել 01.01.1999թ., ՀՀՊՏ 1998.08.10/17(50):

կամ դադարեցնելուն: Ուստի, դատարանի հաստատմանը չներկայացված հաշտության համաձայնությունը հասարակ քաղաքացիաիրավական գործարք է՝ համապատասխան քաղաքացիաիրավական հետևանքներով: Այդ դեպքում հաշտության համաձայնության չկատարման արդյունքում խախտված իրավունքների պաշտպանությունն իրականացվում է քաղաքացիական օրենսդրությամբ նախատեսված միջոցներով:

Միաժամանակ, հաշտության համաձայնությունը դատավարական իրավունքի կարևոր իրավաբանական փաստ է և իր հատկանիշներով հավասարեցվում է դատարանի որոշմանը, սակայն ունի այլ բնույթ: Հաշտության համաձայնությունը կարելի է բնորոշել որպես դատական վարույթի (կամ կատարման վարույթի) կողմերի՝ փոխադարձ հատուցելի քաղաքացիաիրավական գործարք (հաշտեցման գործարք), որն ուժի մեջ է մտնում դատարանի կողմից հաստատվելուց հետո և իր մասնակիցների համար առաջացնում քաղաքացիաիրավական և քաղաքացիադատավարական հետևանքներ՝ դատական վարույթի կարճման, դատական ծախսերի բաշխման և նույն անձանց միջև նույն առարկայի վերաբերյալ կրկին դատարան դիմելու անթույլատրելիության առումով:

Դատավարական առումով հաշտության համաձայնության կնքման իրավական հետևանքն ամենից առաջ գործի վարույթի ավարտն է: Դատարանի որոշումը, որով հաստատվում է հաշտության համաձայնությունը, դադարեցնում է դատարանի և հաշտության համաձայնություն կնքող կողմերի միջև դատավարական իրավահարաբերությունները: Ուստի, հաշտության համաձայնությունն ունի իրավադադարեցնող իրավաբանական փաստի նշանակություն¹⁰:

Կողմերի հարաբերությունները, ինչպես հայտնի է, կարգավորված են նորմատիվ կերպով կամ պայմանագրային կարգով: Եթե կողմերը կարգավորում են նշված հարաբերությունները և կնքում հաշտության համաձայնություն, այն կարող է փոփոխել գործող կարգավորումը: Ուստի, հաշտության համաձայնության էական առանձնահատկություններից է դրա ուղղվածությունը՝ դիսպոզիտիվ կարգավորման փոփոխումը¹¹:

Մ. Ա. Ռոժկովան որպես հաշտության համաձայնությանը բնորոշ հատկանիշ առանձնացնում է դրա կողմերի՝ «քաղաքացիական իրավահարաբերություններով փոխկապվածությունը»: Տվյալ դեպքում օգտագործվում է հավաքական հասկացություն և ենթադրվում է, որ խոսքը վերաբերում է նաև աշխատանքային, ընտանեկան և այլ իրավահարաբերություններին: Որպես էական հատկանիշ նպատակահարմար է դիտարկել նաև հաշտության համաձայնության դերը՝ իրավահարաբերության զարգացման շրջանակում: Նյութական իրավահարաբերություններն առաջանում, փոփոխվում և դադարում են: Հաշտության համաձայնությունը կարող է կնքվել իրավահարաբերության զարգացման բոլոր փուլերում: Կարելի է եզրակացնել, որ նախ՝ հաշտության համաձայնություն կնքելը հնարավոր է, երբ կողմերն արդեն իսկ կապված են նյութական իրավահարաբերություններով և երկրորդ՝ այն ինքնին նյութական իրավահարաբերությունների ծագման, փոփոխման կամ դադարման հիմք է: Դատարանի կողմից հաստատված հաշտության համաձայնությունն ուղղված է նաև դատավարական իրավահարաբերությունների դադարեցմանը¹²:

Հաշտության համաձայնության իրավական բնույթի բացահայտման տեսանկյունից առանցքային նշանակություն ունի այն հարցի պարզաբանումը, թե արդյոք դատարանի կողմից հաշտության համաձայնության հաստատումը հաշտության համաձայնության պարտա-

¹⁰ Տե՛ս *Фролова И.Ю., Какурин А.Н.*, նշված աշխ., էջ 131-132:

¹¹ Տե՛ս *Лазарев С.В.*, *Мировое соглашение в гражданском судопроизводстве (электронный ресурс)*. Дис.... канд. юрид. наук, 2007, 12.00.15-Екатеринбург (Из фондов Российской Государственной Библиотеки), էջ 17:

¹² Տե՛ս *Лазарев С.В.*, նշված աշխ., էջ 18:

դիր վավերապայման է, թե՛ ոչ:

Իրավաբանական գրականության մեջ արտահայտվում է տեսակետ, համաձայն որի՝ հաշտության համաձայնությունը պետք է հաստատվի դատարանի կողմից, հակառակ դեպքում՝ այն չի առաջացնի իրավական հետևանքներ: Իրավական հետևանքները կարող են նշանակություն ունենալ միայն ամբողջական իրավաբանական կազմի առկայության դեպքում՝ «հաշտեցման գործարք և այն հաստատելու մասին դատավարական ակտ»¹³:

Այս առումով կարևորում ենք ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 2015 թվականի ապրիլի 30-ի թիվ ԵԿԴ/1489/02/13 քաղաքացիական գործով արտահայտած իրավական դիրքորոշման ուսումնասիրությունը: Մասնավորապես՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ «Համաձայնագրով թվարկված գործողություններից և որևէ մեկի կատարումը **Համաձայնագրի կողմերը չեն պայմանավորել Համաձայնագիրը դատարանի կողմից հաստատվելու մասին դատական ակտի կայացմամբ. դրա վերաբերյալ նշում չի պարունակում նաև Համաձայնագիրը**: Նման պայմաններում անհիմն է և Համաձայնագրի բովանդակությունից չի բխում Վերաքննիչ դատարանի նաև այն պատճառաբանությունը, որ «հաշտության համաձայնությունը հաստատելու մասին դատարանի վճիռն օրինական ուժի մեջ մտնելուց հետո նոր միայն Համաձայնագրի պայմանները կարող են գործել որպես իրավունքներ և պարտականություններ առաջացնող»: Ինչ վերաբերում է Վերաքննիչ դատարանի այն պատճառաբանությանը, որ Համաձայնագրի 10-րդ կետով նախատեսվել է, որ այն ենթակա է դատարանի կողմից հաստատման, ապա վերը նշված պատճառաբանությունների լույսի ներքո նշվածը չէր կարող հիմք հանդիսանալ հետևություն անելու, որ Համաձայնագրի ուժի մեջ մտնելը և այն որոշակի իրավական հետևանքներ առաջացնելը կողմերը պայմանավորել են այն դատարանի կողմից հաստատելու փաստով:

Ամփոփելով սույն գործով Վճռաբեկ դատարանի պարճառաբանությունները և եզրահանգումները՝ կարելի է արձանագրել, որ՝

ա) բոլոր այն դեպքերում, երբ կողմերը կամքի ինքնավարության և պայմանագրի ազատության սկզբունքների հիման վրա, իրենց կամքով և ի շահ իրենց, իրենց իսկ հայեցողությամբ կնքում են համաձայնություն, որն ուղղված է գոյություն ունեցող պարտավորությունները մեկ այլ պարտավորությամբ փոխարինելուն կամ նոր իրավունքներ և պարտականություններ սահմանելուն, փոփոխելուն կամ դադարեցնելուն, գործ ունենք քաղաքացիաիրավական պայմանագրի հետ՝ համապատասխան քաղաքացիաիրավական հետևանքներով.

բ) միաժամանակ, պարզելու համար, թե կնքված համաձայնություն ուղղված է արդյոք դատավարական հետևանքների առաջացմանը, անհրաժեշտ է հերևողականորեն ուսումնասիրել համաձայնության պայմանները՝ պարզելու համար՝ արդյո՞ք կողմերի կամքն ուղղված է եղել համապատասխան դատավարական հետևանքների առաջացմանը, թե՛ ոչ:

Այսպիսով, կարող ենք արձանագրել, որ կախված հաշտության համաձայնությունը դատարանի հաստատմանը ներկայացնելու հանգամանքից՝ հաշտարարությունը կարող է ունենալ երկակի նշանակություն, մասնավորապես՝

*ա) հաշտության համաձայնությունը դատարանի հաստատմանը ներկայացնելու և դատարանի կողմից հաստատվելու պարագայում առաջացնում է նյութաիրավական և դատավարական հետևանքներ և հանդես է գալիս որպես **վեճի լուծման ընթացակարգ**.*

բ) հաշտության համաձայնությունը դատարանի հաստատմանը չներկայացնելու պարագայում առաջացնում է քաղաքացիաիրավական գործարքին բնորոշ իրավական հետևանքներ

¹³ Տե՛ս *Фролова И. Ю., Какурин А. Н.*, նշված աշխ., էջ 129-130:

և հանդես է գալիս որպես վեճի կարգավորման ընթացակարգ:

Դատական վարույթի համեմատ հաշտարարության հիմնական առավելությունն այն է, որ այդ ընթացակարգը թույլ է տալիս դիտարկել վեճի կարգավորման հնարավոր առավելագույն տարբերակներ և դրանցից ընտրել վեճի կողմերի համար առավել ընդունելի տարբերակը: Հաշտարարության ընթացակարգն ինքնին այնպիսին է, որ կողմերը կարող են դուրս գալ սկզբնական դիրքորոշման շրջանակից, այսինքն՝ հայցի առարկայից և վեճը կարգավորել փոխադարձ շահերի հիման վրա: Այդ պատճառով հաշտության համաձայնությունում կարող են սահմանվել պայմաններ, որոնք կարգավորում են կողմերի այնպիսի հարաբերություններ, որոնք դուրս են դատական վարույթի առարկայից¹⁴:

Այսպիսով, հնարավոր են իրավիճակներ, երբ գործի քննության ընթացքում հայցի առարկայի փոփոխություն տեղի չի ունենում, դատարանի կողմից հայցի առարկայի փոփոխության վերաբերյալ որոշում չի կայացվում, սակայն սկզբնապես ներկայացված հայցային պահանջներն ըստ էության փոփոխվում են՝ հաշտարարության արդյունքում կնքված հաշտության համաձայնությամբ, քանի որ ՔԴՕ-ն կողմերին չի արգելում հաշտարարության արդյունքում կնքված հաշտության համաձայնությամբ փոփոխել սկզբնապես ներկայացված պահանջները և կողմերը, ըստ էության, տնօրինչականության սկզբունքի ուժով ազատ են դրանք փոփոխելու հարցում: Միաժամանակ, հարկ է նկատի ունենալ, որ հաշտության համաձայնությունը հաստատելիս դատարանի վրա դրված չէ սկզբնապես ներկայացված հայցային պահանջների և հաշտության համաձայնությամբ կարգավորված պայմանների նույնության ստուգման պարտականություն (ինչպես բխում է ՔԴՕ 151-րդ հոդվածի վերլուծությունից):

Գտնում ենք, որ անկախ այն հանգամանքից, որ ՔԴՕ 151-րդ հոդվածը դատարանին չի պարտավորեցնում ստուգել հաշտարարության արդյունքում կնքված հաշտության համաձայնության և սկզբնապես ներկայացված հայցային պահանջների նույնությունը, այնուամենայնիվ այդ պահանջները տնօրինչականության արդյունքում կարող են փոփոխվել այնքանով, որքանով չի փոփոխվի այն իրավունքը կամ օրենքով պահպանվող շահը, որի պաշտպանության նպատակով հայցը սկզբնապես հարուցվել է կամ որի արդյունքում կնքված հաշտության համաձայնությամբ տնօրինված վեճը դուրս է գալու առաջին աստիճանի դատարանի ենթակայության սահմաններից:

ՔԴՕ 151-րդ հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ դատարանը չի հաստատում հաշտության համաձայնությունը, եթե՝

- 1) այն հակասում է օրենքին կամ այլ իրավական ակտերին.
- 2) խախտում է այլ անձի իրավունքները կամ օրինական շահերը.
- 3) պարունակում է այնպիսի պայմաններ, որոնք թույլ չեն տալիս որոշակիորեն պարզել հատկացվող գումարի չափը, հանձնման ենթակա գույքը կամ այն գործողությունները, որոնք կողմը պարտավոր է կատարել.
- 4) պարունակում է այնպիսի պարտավորություններ, որոնց կատարումը պայմանավորված է մյուս կողմի պարտավորության կատարմամբ:

Հաշտության համաձայնությունը հաստատելիս դատարանը ստուգում է հետևյալը.

- 1) արդյո՞ք հաշտության համաձայնությունը կնքվել է պատշաճ սուբյեկտների կողմից և արդյո՞ք վերջիններս օժտված են համաձայնության օբյեկտը տնօրինելու իրավազորությամբ,
- 2) արդյո՞ք հաշտության համաձայնություն կնքված կողմերի ներկայացուցիչներն օժտված

¹⁴ Տե՛ս *Калашникова С. И.*, Медиация в сфере гражданской юрисдикции. Дис.... канд. юрид. наук., Уральская государственная юридическая академия, Екатеринбург, 2010, էջ 151:

են համապատասխան լիազորություններով,

- 3) արդյո՞ք համաձայնությունը կնքվել է տվյալ գործով հայցի առարկայի շրջանակում,
- 4) արդյո՞ք համաձայնության ձևը համապատասխանում է օրենսդրության պահանջներին,
- 5) արդյո՞ք համաձայնությամբ կարգավորված է դատական ծախսերի բաշխման հարցը¹⁵:

Իրավաբանական գրականության մեջ արդարացիորեն նշվում է, որ հաշտության համաձայնությամբ վեճի կարգավորման դեպքում վեճի կարգավորման պայմանները պետք է կրեն բացառապես իրավական բնույթ, օժտված լինեն կատարելիության հատկանիշով, դատական քննության առարկայի հետ գտնվեն որոշակի կապի մեջ, չխախտեն գործող օրենսդրությունը և երրորդ անձանց շահերը¹⁶:

Հաշտության համաձայնությունը հաստատելիս առանձնակի կարևորվում է դրա համապատասխանությունն օրենքի պահանջներին: Տվյալ դեպքում, դատարանը պետք է դիտարկի հնարավոր բոլոր խախտումները: Հատկապես անհրաժեշտ է ուշադրություն դարձնել այնպիսի վեճերի կարգավորմանը, որոնցով որոշում կայացնելու լիազորությունը վերապահված է դատարանի բացառիկ իրավասությանը, մասնավորապես՝ գործարքն անվավեր է քաղաքացիական օրենսգրքով սահմանված հիմքերով դատարանի կողմից այն այդպիսին ճանաչելու ուժով (վիճահարույց գործարք) կամ դատարանի կողմից առոչինչ գործարքի անվավերության հետևանքները կիրառելով: Ասվածը վերաբերելի է նաև գույքի նկատմամբ սեփականության իրավունքի ճանաչման վերաբերյալ գործերին: Այսինքն՝ նմանատիպ վեճերով որոշում կայացնելու բացառիկ իրավասությունը վերապահված է դատարանին և կողմերն իրավասու չեն նախատեսել դիսպոզիտիվ կարգավորումներ՝ հաշտության համաձայնությամբ ճանաչելով գործարքի անվավերությունը կամ ճանաչելով սեփականության իրավունքը: ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքը կանխորոշում է նաև մի շարք այլ վեճերով դատարանի բացառիկ իրավասությանը վերապահված հարցերի շրջանակը, մասնավորապես՝ իրավաբանական անձի լուծարման որոշ դեպքեր (ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 67-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ և 3-րդ կետերով նախատեսված հիմքերով), հիմնադրամի կանոնադրության փոփոխության և այն լուծարելու, բաժինն առանձնացնելու, հարկադիր սերվիտուտի, բնակելի տարածության նկատմամբ գրանցված անհատույց օգտագործման իրավունքը սեփականատիրոջ պահանջով դադարեցնելու, գրավի առարկայի վրա դատական կարգով բռնագանձում տարածելու, գույքի վրա բռնագանձում տարածելու միջոցով գույքը առգրավվելու, գործարքը կատարած կողմի պահանջով այն վավեր ճանաչելու, պայմանագիրը կնքելուն հարկադրելու, օրենքով սահմանված կանոնների խախտմամբ անցկացված սակարկություններն անվավեր ճանաչելու, պայմանագիրը փոփոխելու և լուծելու, պետական պայմանագիր կնքելուն պարտադրելու, նվիրատվությունը վերացնելու, վարձատուի պահանջով վարձակալության պայմանագիրը վաղաժամկետ լուծելու դեպքերը:

Հաշտության համաձայնության՝ օրենքի պահանջներին համապատասխանությունը ստուգելիս չափազանց կարևոր է հետևյալ հարցերի պարզաբանումը.

1) արդյո՞ք վեճի առարկայի հետ կապված որոշում կայացնելու բացառիկ իրավասությունը վերապահված չէ այլ անձի կամ մարմնի (կամ դատարանի բացառիկ իրավասությանը).

2) արդյո՞ք հաշտության համաձայնության կողմերն օժտված են համաձայնությամբ տնօրինվող գույքի (իրավունքի) տնօրինման իրավազորությամբ, արդյո՞ք գույքը (իրավունքը) ծանրաբեռնված չէ երրորդ անձանց իրավունքներով. ՔԴՕ 290-րդ հոդվածի 2-րդ մասի հա-

¹⁵ Տե՛ս *Колясникова Ю. С.*, նշված աշխ., էջ 181:

¹⁶ Տե՛ս *Калашникова С. И.*, նշված աշխ., էջ 154:

մաձայն՝ առանձին դեպքերում դատարանը կարող է դիմողից պահանջել հաշտության համաձայնությունը մերժելու հիմք հանդիսացող հանգամանքները բացառող փաստաթղթեր: Ուշագրավ է, որ նման փաստաթղթեր պահանջելու դատարանի իրավասությունը նախատեսված է միայն արտադատական կարգով կնքված հաշտության համաձայնությունը հաստատելու դեպքերի համար: Կարծում ենք՝ համանման կարգավորում է անհրաժեշտ նախատեսել նաև դատական քննության ընթացքում հաշտարարության արդյունքում կամ գործի դատական քննության արդյունքում կնքված հաշտության համաձայնությունների հաստատման դեպքերի համար:

3) արդյո՞ք պահպանված է նմանազան համաձայնության կնքման համար օրենսդրությամբ նախատեսված կարգը և առկա չեն այնպիսի պայմաններ կամ հանգամանքներ, որոնք հեղափոխում կարող են հանգեցնել հաշտության համաձայնության անվավերության: Մասնավորապես, ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 315-րդ հոդվածի համաձայն՝ եթե անձի գործարք կնքելու լիազորությունները սահմանափակված են պայմանագրով կամ իրավաբանական անձի մարմնի լիազորությունները՝ նրա կանոնադրությամբ, համեմատած այն լիազորությունների հետ, որոնք սահմանված են լիազորագրում, օրենքում կամ ակնհայտ են այն իրադրությունից, որում կնքվել է գործարքը, և դա կնքելիս նման անձը կամ մարմինը դուրս է եկել այդ սահմանափակումների շրջանակից, դատարանը կարող է գործարքն անվավեր ճանաչել այն անձի հայցով, ի շահ որի սահմանված են սահմանափակումները, միայն այն դեպքերում, երբ կապացուցվի, որ գործարքի մյուս կողմը գիտեր կամ ակնհայտորեն պետք է իմանար նշված սահմանափակումների մասին:

Հաշտության համաձայնության հաստատման դատավարական հետևանքն ամենից առաջ գործի վարույթի կարճումն է: Առաջին ատյանի դատարանը դատավարության ցանկացած փուլում կարճում է գործի վարույթը, եթե (...) դատարանը հաստատել է կնքված հաշտության համաձայնությունը, ներառյալ՝ հաշտարարության արդյունքով կնքված հաշտության համաձայնությունը (ՔԴՕ 182-րդ հոդվածի 1-ին մասի 9-րդ կետ): Գործին մասնակցող անձանց հաշտության համաձայնությունը հաստատելու դեպքում առաջին ատյանի դատարանը վճիռ է կայացնում գործի վարույթը հաշտության համաձայնությամբ ավարտելու մասին, որը պետք է պարունակի ՔԴՕ 192-րդ հոդվածի 2-րդ մասով, 3-րդ մասի 1-9-րդ կետերով սահմանված տեղեկությունները և հաշտության համաձայնության բառացի շարադրանքը (ՔԴՕ 193-րդ հոդվածի 1-ին մաս): Գործի վարույթի կարճման դեպքում նույն անձանց միջև, նույն առարկայի մասին և միևնույն հիմքերով վեճի վերաբերյալ չի թույլատրվում կրկին դիմել դատարան, բացառությամբ այն դեպքի, երբ սույն օրենսգրքի 182-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետով նախատեսված հիմքով գործի վարույթը կարճելուց հետո դատարանը մերժել է արբիտրաժի վճռի կամ ֆինանսական համակարգի հաշտարարի՝ կողմերի համար պարտադիր դարձած որոշման հարկադիր կատարման համար կատարողական թերթ տալը (ՔԴՕ 183-րդ հոդվածի 8-րդ մաս):

Ուշագրավ է, որ նույն անձանց միջև, նույն առարկայի մասին և միևնույն հիմքերով վեճի վերաբերյալ կրկին դատարան դիմելու անթույլատրելիության ընդհանուր կանոնից բացառություն է նախատեսված այն դեպքերի համար, երբ դատարանը արբիտրաժի վճռի կամ ֆինանսական համակարգի հաշտարարի՝ կողմերի համար պարտադիր դարձած որոշման հարկադիր կատարման համար կատարողական թերթ տալու գործընթացում ստուգում է այդ ընթացակարգերի օրինականությունը և մերժում կատարողական թերթ տալը այն դեպքերում, երբ առկա են «Առևտրային արբիտրաժի մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքով սահմանված հիմքերը (ընթացակարգային խախտումներ) և ֆինանսական համակարգի հաշ-

տարարի որոշումը չեղյալ ճանաչելու՝ օրենքով նախատեսված հիմքերը (պահանջը ենթակա չէ քննության Ֆինանսական համակարգի հաշտարարի կողմից, Ֆինանսական համակարգի հաշտարարը որոշում է կայացրել օրենքով սահմանված ընթացակարգային կանոնների պահանջների խախտմամբ, բացահայտվել են Ֆինանսական համակարգի հաշտարարի անաչառությունը բացառող հանգամանքներ): Մինչդեռ, այն դեպքերում, երբ հաշտության համաձայնությունում առկա է գաղտնիության վերաբերյալ պայման, որով հաշտարարության կողմերը համաձայնել են առանց հաշտության համաձայնությունը հաստատելու գործը կարճելու վերաբերյալ, արտոնագրված հաշտարարը ծանուցում է դատարանին վեճը հաշտարարությամբ լուծելու և գաղտնիության պայմանի մասին (գաղտնիության վերաբերյալ պայմանով հաշտության համաձայնություն կնքելու և առանց հաշտության համաձայնությունը դատական կարգով հաստատելու վարույթը կարճելու իրավունքից բացառություն է նախատեսված ՔԴՕ 219-րդ հոդվածի 3-րդ մասով՝ կորպորատիվ վեճերով): Այդ դեպքում դատարանին է ներկայացվում առանց հաշտության համաձայնությունը հաստատելու գործը կարճելու վերաբերյալ միջնորդություն: Ստանալով հաշտարարի ծանուցումը վեճը հաշտարարությամբ լուծելու մասին դատարանը կարճում է գործի վարույթը՝ ապահովելով հաշտարարության գաղտնիությունը և կողմերը զրկվում են նույն անձանց միջև, նույն առարկայի մասին և միևնույն հիմքերով վեճի վերաբերյալ կրկին դատարան դիմելու իրավունքից:

Կարծում ենք՝ այսպեղ առկա է դատական պաշտպանության սահմանադրական իրավունքի իրացման հետ կապված խնդիր, քանի որ եթե արբիտրաժի վճռի կամ ֆինանսական համակարգի հաշտարարի որոշման հարկադիր կատարման համար կատարողական թերթ փալու գործընթացում դատարանը ստուգում է այդ ընթացակարգերի օրինականությունը և ընթացակարգի հետ կապված խախտումներ հայտնաբերելու դեպքում կողմերը հնարավորություն ունեն կրկին դիմելու դատարան, ապա հաշտարարության դեպքում գաղտնիության վերաբերյալ պայմանի առկայության հիմքով գործի վարույթը կարճելու դեպքում կողմերն ընդհանրապես զրկվում են նույն անձանց միջև, նույն առարկայի մասին և միևնույն հիմքերով վեճի վերաբերյալ կրկին դատարան դիմելու իրավունքից: Գտնում ենք, որ անհրաժեշտ է բացառել գաղտնիության վերաբերյալ պայմանի առկայության հիմքով առանց դատարանի կողմից հաշտության համաձայնության հաստատման գործի վարույթը կարճելու հնարավորությունը կամ էլ նախատեսել արբիտրաժի վճռի կամ ֆինանսական համակարգի հաշտարարի որոշման հարկադիր կատարման համար կատարողական թերթ փալու վերաբերյալ կարգավորմանը համանման կարգավորում հաշտության համաձայնությունում գաղտնիության վերաբերյալ պայմանի առկայության դեպքերի համար՝ չբացառելով հետագայում նույն անձանց միջև, նույն առարկայի մասին և միևնույն հիմքերով վեճի վերաբերյալ կրկին դատարան դիմելու հնարավորությունը: Միաժամանակ, անհրաժեշտ է սահմանել դատարանի կողմից համապատասխան իրավական հետևանքները կողմերին պարզաբանելու կառուցակարգ՝ հաշվի առնելով, որ ՔԴՕ 151-րդ հոդվածի 2-րդ մասը հաշտության համաձայնությունը հաստատելու դատավարական հետևանքների պարզաբանման ընթացակարգը պայմանավորում է նախքան դրա հաստատումը դատական նիստին ներկայացած գործին մասնակցող անձանց դրա պարզաբանման հնարավորությամբ, իսկ գաղտնիության վերաբերյալ պայմանի առկայության դեպքում չջրանցվում է հետևանքների պարզաբանման կառուցակարգը, քանի որ դատական նիստ չի իրավիճվում:

Միաժամանակ, հարկ է նկատի ունենալ, որ վիճելի իրավահարաբերության բնույթն ու պաշտպանության հայցվող արժեքի կարևորությունը՝ որոշ գերակա շահերի առկայության պարագայում պահանջում են դրանց պաշտպանությունն իրականացնել դատական կարգով՝

հաշվի առնելով դատավարական կարգն ու կայուն երաշխիքները, դատական միջամտության անհրաժեշտությունը և հաշտարարի հսկողական գործառնությունների բացակայությունը: Որպես այդպիսի գերակա շահ կարող են դիտարկվել մասնավորապես՝

1) ֆինանսական կազմակերպությունների ծառայություններից օգտվող ֆիզիկական անձ սպառողների շահերը, ապրանքների, ծառայությունների և աշխատանքների որակի նկատմամբ վերահսկողությունը:

2) ծնողական իրավունքներից զրկելու կամ դրանց սահմանափակման գործընթացում երեխայի կենսական շահերի ապահովումը:

3) երեխայի՝ իր կարծիքն ազատ արտահայտելու և լսված լինելու իրավունքների երաշխավորումը, երեխայի լավագույն շահերի հաշվառումը:

4) անչափահասների, անգործունակ կամ սահմանափակ գործունակ ճանաչված անձանց իրավունքներն ու օրինական շահերը, օրենքով նախատեսված դեպքերում՝ այլ անձանց իրավունքներն ու օրինական շահերը:

5) հանրության շահերի կամ այլոց հիմնական իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության նպատակով սեփականության իրավունքի սահմանափակումը:

6) շրջակա միջավայրի պահպանության, բնական պաշարների ողջամիտ օգտագործման հետ կապված իրավահարաբերությունները:

7) հանրության առողջության պահպանության և անվտանգության ապահովումը:

8) կոռուպցիոն ռիսկերի առկայությունը և պետության գույքային շահերի պահպանությունը:

Ուստի, վերը թվարկված գերակա շահերի առկայության պարագայում անհրաժեշտ է բացառել գաղտնիության պայմանի առկայության հիմքով առանց դատարանի կողմից հաշտության համաձայնությունը հաստատելու գործի վարույթը կարճելու հնարավորությունը՝ հաշվի առնելով պաշտպանության հայցվող արժեքի կարևորությամբ պայմանավորված դրանց դատական պաշտպանության անհրաժեշտությունը:

Այսպիսով՝ հաշտության համաձայնության իրավական բնույթի և դրա կնքման դատավարական հետևանքների վերաբերյալ կարելի է կատարել հետևյալ եզրահանգումները.

1. Կախված հաշտության համաձայնությունը դատարանի հաստատմանը ներկայացնելու հանգամանքից՝ հաշտարարությունը կարող է ունենալ երկակի նշանակություն, մասնավորապես՝

ա) հաշտության համաձայնությունը դատարանի հաստատմանը ներկայացնելու և դատարանի կողմից հաստատվելու պարագայում առաջացնում է նյութաիրավական և դատավարական հետևանքներ և հանդես է գալիս որպես **վեճի լուծման ընթացակարգ**:

բ) հաշտության համաձայնությունը դատարանի հաստատմանը չներկայացնելու պարագայում առաջացնում է քաղաքացիաիրավական գործարքին բնորոշ իրավական հետևանքներ և հանդես է գալիս որպես **վեճի կարգավորման ընթացակարգ**:

2. Հաշտարարության ընթացակարգի ճկունությունը կողմերին հնարավորություն է ընձեռում դուրս գալ հայցի առարկայի շրջանակից և վեճը կարգավորել փոխադարձ շահերի հաշվառմամբ՝ հաշտության համաձայնությամբ փնտրվելով այնպիսի իրավունքներ կամ շահեր, որոնք դուրս են հայցի առարկայից, սակայն որպես փնտրվող նշանակության արդյունքում սկզբնապես ներկայացված հայցային պահանջների փոփոխության թույլատրելի սահման պետք է դիտարկել այն իրավունքը կամ օրենքով պահպանվող շահը, որի պաշտպանության նպատակով հայցը սկզբնապես հարուցվել է, ինչպես նաև փվյալ վեճի ենթակայությունն առաջին աստիճանի դատարանի իրավասությանը:

3. Վեճերի որոշակի շրջանակի վերաբերյալ որոշում կայացնելու բացառիկ իրավասությունը վերապահված է դատարանին և կողմերն իրավասու չեն նախադեսել դիսպոզիտիվ կարգավորումներ՝ հաշտության համաձայնությամբ տնօրինելով իրավունքների նշված շրջանակը:

4. Գաղտնիության վերաբերյալ պայմանի առկայության հիմքով գործի վարույթը կարճելու դեպքում կողմերը զրկվում են նույն անձանց միջև, նույն առարկայի մասին և միևնույն հիմքերով վեճի վերաբերյալ կրկին դատարան դիմելու իրավունքից այն պարագայում, երբ դատարանը չի ստուգում նշված ընթացակարգի օրինականությունը (ինչպես օրինակ՝ արբիտրաժի վճռի կամ ֆինանսական համակարգի հաշտարարի որոշման հարկադիր կատարման համար կատարողական թերթ փախու գործընթացում): Ուստի, առնվազն սույն աշխատությունում ներկայացված գերակա շահերի առկայության պարագայում անհրաժեշտ է բացառել գաղտնիության պայմանի առկայության հիմքով առանց դատարանի կողմից հաշտության համաձայնությունը հաստատելու գործի վարույթը կարճելու հնարավորությունը:

Annotation. The author analyzed the legal nature of the mediation agreement, the conditions for approval of the mediation agreement by the court and the circumstances excluding the approval of the mediation agreement, the procedural consequences of its approval. As a result, the author reaches conclusions about the legal nature of the mediation agreement and the procedural consequences of its conclusion.

Аннотация. В данной статье проанализирована правовая природа мирового соглашения, условия утверждения мирового соглашения судом и обстоятельства, исключающие утверждение мирового соглашения, а также процессуальные последствия его утверждения. По результатам проведенного исследования автор приводит выводы о правовой природе мирового соглашения и процессуальных последствиях его заключения.

Բանալի բառեր - հաշտարարություն, վեճերի կարգավորում, հաշտեցման ընթացակարգեր, հաշտարար, վեճերի լուծման այլընտրանքային միջոց, հաշտության համաձայնություն:

Key words: mediation, dispute resolution, settlement procedure, mediator, alternative dispute resolution form, mediation agreement.

Ключевые слова: медиация, урегулирование споров, примирительные процедуры, медиатор, альтернативный способ разрешения споров, мировое соглашение.

Սարուխանյան Տ. - ԵՊՀ քաղաքացիական դատավարության ամբիոնի ասպիրանտ, ՀՀ վարչապետի աշխատակազմի իրավաբանական վարչության խորհրդական, էլ. հասցե՝ tatevsarukhanyan1994@gmail.com:

Ներկայացվել է խմբագրություն 09.09.2022 թ., տրվել է գրախոսության 09.09.2022 թ., երաշխավորվել ԵՊՀ քաղաքացիական դատավարության ամբիոնի դոցենտ, իրավ. գիտ. թեկն. Սերգեյ Մեղրյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 10.10.2022 թ.:

ՔՐԵԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/CRIMINAL LAW/УГОЛОВНОЕ ПРАВО

ԱՐՏԱԿ ԿՐԿՅԱՇԱՐՅԱՆ

ՀՀ քննչական կոմիտեի նախագահի տեղակալ – զինվորական քննչական գլխավոր վարչության պետ, արդարադատության երրորդ դասի պետական խորհրդական
ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինստիտուտի հայցորդ

ARTAK KRKYASHARYAN

*Deputy Chairman of the RA Investigative Committee - Head of the General Military Investigation Department, State Counselor of Justice of the Third Class
Applicant at the Institute of Philosophy, Sociology and Law of the NAS RA*

АРТАК КРКЯШАРЯН

Заместитель председателя Следственного комитета РА – начальник Главного военного следственного управления, государственный советник юстиции третьего класса, соискатель Института философии, социологии и права НАН РА

**ԶԻՆՎՈՐԱԿԱՆ ԾԱՌԱՅՈՒԹՅԱՆ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐԻ ՄԻՋՈՎ
ՅՈՒՐԱՏԵՍԱԿ ԲԵԿՎՈՂ՝ ԶԻՆԾԱՌԱՅՈՂՆԵՐԻ ԿԱՆՈՆԱԳՐՔԱՅԻՆ
ՓՈԽՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԽԱԽՏՄԱՆ ԴԵՊՔԵՐԻ
ՀԱՄԱՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ՊԱՏՃԱՌՆԵՐԸ**

**THE UNIVERSAL CAUSES OF CASES OF VIOLATION OF THE
STATUTORY RELATIONS OF SERVICEMEN, BREAKING IN A UNIQUE
WAY THROUGH THE CONDITIONS OF MILITARY SERVICE**

**ОБЩЕОБЩЕСТВЕННЫЕ/УНИВЕРСАЛЬНЫЕ ПРИЧИНЫ
СЛУЧАЕВ НАРУШЕНИЯ УСТАВНЫХ ОТНОШЕНИЙ МЕЖДУ
ВОЕННОСЛУЖАЩИМИ, ПО-ОСОБОМУ ПРЕЛОМЛЯЮЩИМИ
УСЛОВИЯ ПРОХОЖДЕНИЯ ВОИНСКОЙ СЛУЖБЫ**

Զինված ուժերը հասարակության անքաքրելի մասն են, նրա բնական շարունակությունը, մի յուրահատուկ «ծեփապատճեն», որն արտացոլում է ողջ հասարակության ձեռքբերումներն ու բացթողումները: Բայց և այնպես, զինված ուժերը նաև բավական ինքնուրույն և յուրահատուկ օրգանիզմ է: Այս անհերքելի փաստերը թույլ են տալիս առանձնացնել դիտարկվող կարգի հանցավորության գործոնների այն խումբը, որը զինծառայողների միջև կանոնադրա-

կան փոխհարաբերությունների խախտման համահասարակական որոշիչների արտացոլումն է: Այս խմբին պետք է դասել հանցավորության ընդհանուր որոշիչները, որոնք առանձնահատուկ բեկվում են զինծառայողների յուրօրինակ կենսաձևի, կենցաղի, հանգստի և այլ գործունեության ազդեցությամբ:

Հանցավորության համահասարակական տնտեսական պատճառները ոչ միայն բացասական իրավագիտակցություն են ձևավորում զորակոչիկների մոտ, նրանց դաստիարակության ընթացքում տեղ գտած արատների նախապայման են, հանգեցնում զորակոչիկների սոցիալ-դեմոգրաֆիկ և սոցիալ-հոգեբանական բնութագրերի վատթարացմանը, այլև իրենց արտացոլումն են գտնում զինված ուժերի կենսագործունեության ծառայողական-կենցաղային ոլորտներում: Ընդ որում, զինծառայողների շրջանում տնտեսական անհամաձայնությունները բռնություն են հրահրում առավելապես միջնորդավորված, քան անմիջականորեն:

Ժամանակակից հանցավորության հիմնական տնտեսական գործոնը՝ արտադրողականության մակարդակի անկումը, չէր կարող չանդրադառնալ նաև զինված ուժերի վրա: Այս գործոնը մինչև օրս էլ սահմանում է կանոնադրական փոխհարաբերությունների ոլորտում զինծառայողների հանցավորությունը հետևյալ կերպ.

1. Զորամասերի և ստորաբաժանումների զինպատրաստվածության թերի ֆինանսավորումը հանգեցնում է օրակարգի բնականոն կատարման խաթարման, որի զգալի մասը նախատեսված է ռազմական պատրաստվածության խնդիրների լուծման համար: Արդյունքում, զորակոչված զինծառայողների հիմնական մասը անգործ է մնում (կամ զբաղված ոչ այն գործով, ինչը ենթադրում են զինվորական ծառայության նպատակները) բավական մեծ ժամանակահատված: Պարապոլությունը, «ազատ ժամանակի» առկայությունը ծայրահեղ վատ ազդեցություն է ունենում որոշ զինվորականների զինծառայության, զինվորական կոլեկտիվին ինտեգրվելու գործընթացի և այդ կոլեկտիվի մյուս անդամների հետ միջանձնային հարաբերությունների բնույթի վրա: Պատմական փորձը ցույց է տալիս, որ այն բանակը, որը չի պատերազմում (մեր դեպքում ռազմական պատրաստվածությամբ չի զբաղվում), վաղ թե ուշ սկսում է քայքայվել ինչպես հոգեպես, այնպես էլ գաղափարապես: Ավելին, հրամանատարների կողմից անձնակազմի թույլ վերահսկողության պայմաններում, զինծառայողները, որոնք ազատ ժամանակի «ավելցուկ» ունեն, հիմնականում ինքնուրույն են սկսում ինքնադրսևորվելու ոլորտներ փնտրել և այդ փնտրտուքների ընթացքում հաճախ կարող են օրինազանցության դիմել:

Ռազմական պատրաստվածության ոչ բավարար ֆինանսավորման մյուս ակնհայտ խնդիրը զինծառայողների ազատ ժամանակը տնտեսական աշխատանքների ներգրավվածությամբ «փոխհատուցելու»՝ հրամանատարների հաճախ անհաջող փորձերն են: Հրամանատարների նպատակները հասկանալի և ընդունելի են՝ թույլ չտալ անգործություն, բարելավել ստորաբաժանման նյութական վիճակը: Սակայն նմանօրինակ փորձերը հաճախ հանգեցնում են այդ աշխատանքներում ներգրավված զինծառայողների միջև միջանձնային անհամաձայնությունների սրման: Սա առաջին հերթին կապված է այն բանի հետ, որ տնտեսական աշխատանքների բաշխման ժամանակ շատ հրամանատարներ չեն մտածում այն մասին, թե ով է իրականում կատարելու այդ աշխատանքները՝ հետաքրքրված լինելով միայն կատարվող աշխատանքների արդյունավետությամբ (լավ ներկված ցանկապատ, փորված փոս կամ տարածքի մաքրություն և այլն):

Արդյունքում՝ ռազմական պատրաստվածություն փոխարեն կատարվող տնտեսական աշխատանքների դիմազրկումը բերում է նրան, որ այդ աշխատանքներն իրականում կատարում են միայն վերջին զորակոչի զինծառայողները, այն դեպքում, որ նախորդ զորակոչի զինծա-

ռայոլներն իրենք են տնօրինում իրենց ազատ ժամանակը, ինչը հաճախ քրեաձին նախաձեռնությունների հզոր աղբյուր է դառնում: Ավելին, վերջին զորակոչի ներկայացուցչի կողմից աշխատանքների բաշխման նման համակարգի նկատմամբ անհամաձայնության ցուցաբերումը հաճախ սպառնում է նախորդ զորակոչի զինծառայողների կողմից ֆիզիկական «պատժով»:

2. Պարենային ապահովվածության ոլորտի ոչ բավարար ֆինանսավորման արդյունք է զինծառայողների միջև այն հակամարտությունների առաջացումը, որոնց հիմքում ընկած է մթերքի պակասը, ինչը հաճախ հանգեցնում է երկար ծառայության մեջ գտնվողների կողմից նորակոչիկների հարազատներից ստացված մթերքի յուրացմանը, նրանց գողության դրդելուն:

3. Նմանօրինակ հետևանքների (ձեծկռտուքներ, կաշառակերություն, գողության և այլն) է բերում նաև զինծառայողների պարենային, կենցաղային և ապահովվածության այլ ոլորտների ոչ բավարար ֆինանսավորումը:

4. Զինվորական և, առաջին հերթին, սպայական աշխատանքի ֆինանսավորման անբավարար մակարդակը հանգեցնում է զինված ուժերից գրագետ, մասնագիտացած և զինվորական կոլեկտիվի խնդիրներով մտահոգ մասնագետների զգալի մասի արտահոսքի:

Կադրային զինծառայողների նման տրամադրվածությունը հաճախ առանձին հրամանատարների մոտ ձևավորում է ծառայության նկատմամբ մակերեսային, երբեմն նաև անպատասխանատու վերաբերմունք («ինչպես մեզ են վճարում, այնպես էլ մենք ենք ծառայում» սկզբունքով), ինչը բացասաբար է անդրադառնում նրանց հրամանատարության տակ գտնվող ստորաբաժանման զինվորական կարգապահության և զինծառայողների փոխհարաբերությունների վրա: Այն սպաները, որոնք, չնայած դժվարություններին, մնացել են բանակում, ստիպված են բառի բուն իմաստով պայքարել իրենց ընտանիքների գոյատևման համար և իրենց ուժերի և ժամանակի (այդ թվում՝ նաև ծառայության հաշվին) մեծ մասը ծախսել նյութական խնդիրների լուծման վրա:

Ոչ կանոնադրական փոխհարաբերությունների կազմակերպչաիրավական պատճառները, ինչպես պատճառների նախորդ խումբը, համահասարակական բնույթ ունեն: Սակայն, բանակի առանձնահատուկ կենսագործունեության պայմանների ազդեցությամբ որոշակիորեն բեկվելով՝ լրացուցիչ ապակայունացնող ուժ են ձեռք բերում: Զինծառայողների փոխհարաբերությունների վրա զգալի բացասական ազդեցություն ունեն անհրաժեշտ օրենսդրական կարգավորումների բացակայությունը կամ գործողների ոչ լիարժեք կիրարկումը, զինվորական վարչական և իրավապահ մարմինների համագործակցության անարդյունավետությունը, զինված ուժերում ոչ կանոնադրական հարաբերությունների վերացմանն ուղղված իրավական հիմքի (առաջին հերթին համազորային կանոնադրությունների) և իրական պատկերի անհամապատասխանությունը, օպերատիվ-հետախուզական գործունեություն իրականացնող մարմինների գործունեության անարդյունավետությունը, քաղաքացիական վերահսկողության հստակ համակարգի բացակայությունը, ինչպես նաև զինվորական իրավապահ մարմինների ոչ բավարար աշխատանքը:

Հաշվի առնելով այն, որ վարչական, ֆինանսական, նյութատեխնիկական, գիտական, տեղեկատվական, կադրային և ոչ կանոնադրական փոխհարաբերությունների դեմ պայքարի այլ կարգի ապահովվածությունների կարևորագույն կողմերը հիմնականում սահմանվում են իրավական հիմքով, պետք է ընդունել, որ վերոնշյալ գործոնների իրավական կարգավորման թերությունները ոչ կանոնադրական փոխհարաբերությունների առաջացման հիմնական պատճառներից են: Դիտարկվող պատճառների խումբը բազմակողմանի է և բավական ծավալուն: Այդ իսկ պատճառով, անհրաժեշտ է հիմնական ուշադրությունը կենտրոնացնել

դիտարկվող ոլորտի քրեաիրավական և վարչա-զինվորական կարգավորման հետ կապված հիմնական թերությունների վրա, որոնք սահմանողական առավել մեծ ուժ ունեն:

Չնայած նրան, որ դիտարկվող հանցագործությունների վրա ազդեցության քրեաիրավական միջոցներն այս պահի դրությամբ մնում են ամենաարդյունավետները և գործունեները, կանոնագրքային փոխհարաբերությունների խախտումների դեմ պայքարի քրեաիրավական կարգավորման թերությունները զգալի ազդեցություն ունեն դրանց սահմանման և ինքնասահմանման վրա:

Զինծառայողների միջև կանոնագրքային փոխհարաբերությունների խախտումների դեմ պայքարի ռազմավարական ոլորտի իրավական ապահովվածության թերություններն, իրենց հերթին, արտահայտվում են հետևյալ կերպ.

1. Զորքերի՝ շարքայինների և սպայական կազմի համալրման գործող համակարգը հաշվի չի առնում աշխատանքային (զինվորական) կոլեկտիվի կազմավորման գիտական հիմքերը:

Զինվորական կոլեկտիվի համար առավել կարևոր է տարիքային և նրա անդամների՝ զինվորական ծառայության մեջ գտնվելու ժամկետների միատարրությունը: Անսպասելի պատերազմներից մեր երկիրը պաշտպանելու նպատակով նախորդ դարի կեսերին ներմուծված բանակի համալրման ժամանակակից համակարգը, որը հիմնված է տարեկան երկու անգամ կատարվող զորակոչի վրա, բարոյապես և քաղաքականապես հնացել է: Այս համակարգը, ինչպես արդարացիորեն նկատել է Ֆ. Ս. Բրաժնիկը, օբյեկտիվ հիմք է զինվորական ծառայության մեջ գտնվելու ժամանակահատվածի հիման վրա զինծառայողների միավորումների ստեղծման համար, ինչի հետևանքով զինվորական ստորաբաժանումներում արմատավորվեցին ոչ կանոնադրական փոխհարաբերությունները, որոնք հակասում են զինվորական կանոնադրական պահանջներին և հիմնված են ավելի հին զորակոչի զինվորականների կողմից առավել երիտասարդ զինծառայողների դեմ բռնությունների և ստորացումների վրա¹: Բացի այդ, ենթասպանների և ավագների հեղինակության ձևավորմանն ու պահպանմանն ուղղված զինվորական կանոնադրական պահանջները անարդյունավետ են դառնում բանակի համալրման սխալ համակարգի ստեղծած ոչ կանոնադրական հարաբերությունների արդյունքում:

Զինված ուժերի համալրման գործող համակարգի թերություններից մեկն էլ, որը զինծառայողների միջև դրական միջանձնային հարաբերությունների ձևավորման վրա ծայրաստիճան բացասական ազդեցություն ունի, մեր կարծիքով, զորակոչային տարիքն է: Ինչպես գիտենք, այսօր զորակոչն իրականացվում է 18 տարեկանից: Հոգեբանները պնդում են, որ մարդը՝ որպես անհատ, ձևավորվում է մինչև 21 տարեկանը, իսկ հիմնական սոցիալականացման գործընթացը տևում է մինչև 26 տարեկանը: «Հոգեկան բովանդակությունը չի ժառանգվում, այն ձևավորվում է ողջ հետնատալ ժամանակահատվածի ընթացքում, և մանավանդ առաջին՝ առավել ակտիվ ժամանակաշրջանում (21-22 տարեկանում)»²: Կենսափորձի պակաս, չձևավորված հոգեբանություն, անտարբերություն, արժեքային և սկզբունքային համակարգերի անկայունություն, սեփական արարքների հետևանքները կանխատեսելու անկարողություն. ահա վաղ զորակոչային տարիքի բացասական հետևանքների ոչ ամբողջական ցուցակը, որոնք հաճախ դառնում են զինծառայողների հանցավոր գործունեության որոշիչները:

¹ Տես. *Բրաժնիկ Ֆ. Ս.*, Ռուսաստանի Դաշնության զինված ուժերում զինծառայողների միջև կանոնադրական հարաբերությունների խաթարման կանխարգելման ուղիները // ՌԴ զինված ուժերում կանոնադրական փոխհարաբերությունների խաթարման դեմ պայքարի արդի խնդիրները. Գիտագործնական համաժողովի նյութեր, Պատասխանատու խմբ. Մ. Մ. Կորնեն. Մ., Զին. համալս., 1997, էջ 23:

² *Լասկինա Ն. Դ., Ուշակով Գ. Կ.*, Բժշկական հոգեբանություն, Մ., Բժշկություն, 1984, էջ 38:

2. Զինվորական փոխհարաբերությունների մեծ մասը կարգավորող հիմնական նորմատիվ փաստաթղթերը՝ զինված ուժերի համագորային կանոնադրությունները, հնացել են ոչ միայն բարոյապես, այլև կառուցողականության տեսանկյունից: Ուսումնասիրության չենթարկելով գործող կանոնադրությունների թերությունների ողջ ցանկը, դիտարկվող ոլորտի հիմնական խնդիրը՝ տեսնում ենք ԶՈՒ կարգապահական կանոնադրությամբ սահմանված այն հակադրությունների մեջ, որոնք առկա են զինվորական կարգապահության պահպանմանն ուղղված հրամանատարների պարտականությունների, այդ պարտականությունների կատարման նրա իրական հնարավորությունների (լիազորությունների) և դրանց ոչ պատշաճ կատարման համար նախատեսված պատասխանատվության միջև:

Հրամանատարն, ամեն դեպքում, պատասխանատվություն է կրում իր ենթակաների զանցանքների համար. կամ նա չգիտեր այդ հանցագործության նկատմամբ իր ենթակայի հակվածության մասին, կամ, եթե գիտեր, պատշաճ կերպով չէր դաստիարակել նրան և միջոցներ չէր ձեռնարկել հանցագործության կանխարգելման համար, քանի որ հանցագործությունն, ամեն դեպքում, տեղի է ունեցել: Իրավական ակտերի նմանօրինակ համակողմանիությունը գործնականում բերում է հրամանատարների կողմից բացասական երևույթների քողարկման, զանցաթողության, սեփական պարտականությունների և ընդհանրապես ծառայության նկատմամբ թերահավատության:

Առանձնահատուկ քննադատության են արժանի նաև հրամանատարի պարտականությունների ծավալի և նրա կարգապահական իրավասությունների (խրախուսանքներ և տույժեր, որոնք նա կարող է կիրառել ենթակաների նկատմամբ) միջև եղած հակասությունները, և կասկածներ են հարուցում ենթակաների վարքին արձագանքելու իրական միջոցներից զուրկ լինելու դեպքում արդյունավետ դաստիարակության և անձնակազմի ղեկավարման հնարավորության հարցում: Խրախուսման միջոցներից շատերը, որոնք կարող է կիրառել հրամանատարը, մեր հասարակության հասարակական-տնտեսական հարաբերությունների փոփոխությունների արդյունքում կորցրել են իրենց շարժառիթային ուժը, իսկ հրամանատարի ունեցած իրավասությունները օրինազանցների նկատմամբ կարգապահական տույժերի կիրառման հարցում որևէ քննադատության չեն դիմանում:

Ներկայումս Կարգապահական կանոնադրությամբ նախատեսված տույժերի համակարգը, որը կարող է կիրառվել զորակոչված զինծառայողների նկատմամբ, իրականում անկարող է ազդել օրինազանցի վարքի վրա: Օրինակ՝ նկատողությունը և խիստ նկատողությունը որևէ կերպ չեն փոխում օրինազանցի կողմից զինվորական ծառայության կարգը, չեն առաջացնում որևէ ծառայողական սահմանափակում և նույնիսկ բարոյական հետևանքներ կարգապահությունը խախտողի համար: Հերթական արձակուրդից գրկումը ևս բավական անարդյունավետ միջոց է, քանի որ զորակոչված զինծառայողներն առանց այդ էլ հազվադեպ են օգտվում այդ իրավունքից, մանավանդ ծառայության առաջին կիսամյակում: Արտահերթ վերակարգի նշանակելը ևս անարդյունավետ է, քանի որ զինծառայողներն առանց այդ էլ իրենց ժամանակի մեծ մասն անցկացնում են տնտեսական աշխատանքներ կատարելով՝ անկախ նրանից դա տոբ է, թե ոչ:

Սեփական կարգապահական իշխանության իրականացման գործող համակարգի բացակայության պայմաններում, ինչպես իրատեսորեն նկատում է Ա. Լեբեդը, ծառայակիցներին ստորացնելիս բռնված զինծառայողի ծնոտը կոտրելը որոշ հրամանատարների համար հանդիսանում է ոչ կանոնադրական փոխհարաբերությունների դեմ պայքարի միակ հնարավոր

միջոցը³: Ո՛չ կանոնադրական փոխհարաբերությունների դեմ պայքարում հրամանատարի գործունեությունը, արդարացիորեն ընդունվելով որպես նրա պարտականություն, փաստացիորեն չի խրախուսվում ո՛չ հասարակության կողմից, ո՛չ էլ պետության կողմից՝ ի դեմս բարձրաստիճան պաշտոնյաների: Ավելին՝ այն զինձառայողների համար, որոնք իրոք պայքարում են ստորացումների և բռնության փաստերով քրեական հետապնդման հարուցման առիթ հանդիսացող այս հասարակական չարիքի դեմ, հաջող զինվորական կարիերա ունենալն իրոք խնդրահարույց է:

Սա բացատրվում է ոչ միայն «դժգոհ» հրամանատարության առաջացրած խոչընդոտներով և հրամանատարի գործունեությունը գրանցված օրինազանցությունների թվով գնահատելու կայուն համակարգով, այլև այն, որ տվյալ զինձառայողին քրեական պատասխանատվության ենթարկելու և հետագայում դատապարտելու հետևանքով (որպես կանոն՝ հասարակությունից մեկուսացնելու միջոցով), ստորաբաժանումը հաստիքային մարտական կարգացուցակի միավոր է կորցնում: Արդյունքում՝ կարող է իրավիճակ ստեղծվել, երբ ստորաբաժանումն այլևս մարտունակ չէ (գրահամեքենան, որը կորցրել է մեքենավարին կամ նշանառուօպերատորին, կորցնում է իր «կենսունակության» 90 %-ը): Այս հետևությունը հիմնավորվում է նաև այն փաստով, որ հակականոնադրական ուղղվածության հանցագործությունների վերաբերյալ քրեական հետապնդումների մի ստվար զանգված հարուցվում է ոչ թե դրանք կատարելուց անմիջապես հետո, այլ երկար ժամանակ անց: Այդ հանցագործությունների զգալի մասն ամեն տարի թաքցվում է:

Վերոնշյալը թույլ է տալիս ձևակերպել հետևյալ եզրահանգումները.

1. Ոչ կանոնագրքային փոխհարաբերությունների դեմ պայքարի կազմակերպչական, ֆինանսական, նյութատեխնիկական, գիտական, տեղեկատվական, կադրային և այլ տեսակի ապահովվածությունների իրավական կարգավորման թերությունները դիտարկվող հանցագործությունների պատճառների խմբում կենտրոնական տեղերից մեկն են զբաղեցնում:

2. Զինվորական (ռազմական) օրենսդրության հակասությունները, հրամանատարի արդյունավետ կարգապահական իշխանության իրավական հիմքերի բացակայությունը՝ զինձառայողների միջև կանոնադրական փոխհարաբերությունների խախտումների դեպքերի առկայության կարևորագույն գործոններից մեկն են: Այս դրությունը փոխելու համար պետք է համապատասխանեցնել նորմատիվ-իրավական կարգավորումները ժամանակի պահանջներին՝ հաշվի առնելով քրեաձին իրադրության բոլոր ակնհայտ և թաքնված կողմերը:

Annotation. Criminality is the result of a negative legal awareness among conscripts, the preconditions of which are defects that have occurred during their upbringing, they contribute to the deterioration of the socio-demographic and socio-psychological characteristics of conscripts, which are reflected in the service-domestic spheres of the life of the armed forces. Moreover, economic disagreements among servicemen provoke violence more mediated than directly.

Аннотация. Преступность является результатом негативного правосознания призывников, предпосылками которого являются дефекты, имевшие место в процессе их воспитания: они способствуют ухудшению социально-демографических и социально-психологических характеристик призывников, что находит отражение в служебно-бытовой сфере жизни вооруженных сил. Более того, экономические разногласия между военнослужащими провоцируют насилие скорее опосредованно, чем непосредственно.

³ Տես՝ *Լեքեր Ա.*, Հայրենիքի համար է վիրավորական, Մ., 1995:

Քանալի բառեր - զինված ուժեր, ռազմական պատրաստվածության, զորակոչիկ, բանակ, զինծառայող, զորակոչային տարիք, հրամանատար:

Key words: armed forces, military training, conscription, army, serviceman, conscription age, commander.

Ключевые слова: вооруженные силы, военная подготовка, призыв на военную службу, армия, военнослужащий, призывной возраст, командир.

Ա. Կրկյաշարյան - ՀՀ քննչական կոմիտեի նախագահի տեղակալ – զինվորական քննչական գլխավոր վարչության պետ, արդարադատության երրորդ դասի պետական խորհրդական ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինստիտուտի հայցորդ, հասցե՝ hramanatar@mail.ru:

Ներկայացվել է խմբագրություն 29.08.2022 թ., տրվել է գրախոսության 29.08.2022 թ., երաշխավորվել ՀՀ դատավորների միության գործադիր տնօրեն, Երևանի պետական համալսարանի քրեական դատավարության և կրիմինալիստիկայի ամբիոնի պրոֆեսոր, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր Վահե Ենգիբաբյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 10.10.2022 թ.:

ՄԵԼԻՔ ՄԵԼԻՔՅԱՆ

ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի աշխատակազմի
իրավական փորձաքննությունների ծառայության
գլխավոր մասնագետի պաշտոնակատար,
ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի քրեական իրավունքի ամբիոնի հայցորդ

MELIK MELIKYAN

Acting Chief Specialist of the Legal Expertise Service of the RA Court of Cassation
PhD Student (Researcher), Chair of Criminal Law
YSU, Faculty of Law

МЕЛИК МЕЛИКЯН

И.О. главного специалиста
Службы правовой экспертизы
Кассационного суда РА,
Соискатель кафедры уголовного права
юридического факультета ЕГУ

**ՀԱՆՅԱԳՈՐԾՈՒԹՅԱՆ ՊՐՈՎՈԿԱՑԻԱՅԻ ՔՐԵԱԻՐԱՎԱԿԱՆ
ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՄԱՐԴՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ
ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ԵՎ ՀՀ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ԿՈՂՄԻՑ
ԱՐՏԱՀԱՅՏՎԱԾ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԴԻՐՔՈՐՈՇՈՒՄՆԵՐԻ
ՀԱՄԱՏԵՔՍՏՈՒՄ**

**CRIMINAL LEGAL FEATURES OF CRIME PROVOCATION IN THE
CONTEXT OF THE LEGAL POSITIONS EXPRESSED BY THE EUROPEAN
COURT OF HUMAN RIGHTS AND THE RA COURT OF CASSATION**

**УГОЛОВНО-ПРАВОВЫЕ ОСОБЕННОСТИ ПРОВОКАЦИИ
ПРЕСТУПЛЕНИЯ В КОНТЕКСТЕ ПРАВОВЫХ ПОЗИЦИЙ,
ВЫСКАЗАННЫХ ЕВРОПЕЙСКИМ СУДОМ ПО ПРАВАМ ЧЕЛОВЕКА
И КАССАЦИОННЫМ СУДОМ РА**

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի (այսուհետ՝ նաև Եվրոպական դատարան) և ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի կողմից կայուն նախադեպային իրավունքում ձևավորված իրավական դիրքորոշումները, որոնք վերաբերում են հանցագործության պրովոկացիայի և օպերատիվ-հետախուզական կամ քրեադատավարական գաղտնի գործողությունների (այսուհետ՝ Գաղտնի գործողություններ) հարաբերակցությանը, ծանրակշիռ դերակատարում կարող են ունենալ տվյալ գործողություններն իրականացնող անձի արարքներում հանցագոր-

ծության պրովոկացիայի տարրերի առկայությունը որոշելու և դրանց պատշաճ իրավական գնահատական տալու հարցերում:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը հանցագործության պրովոկացիայի վերաբերյալ «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» Եվրոպական կոնվենցիայի (այսուհետ՝ նաև Եվրոպական կոնվենցիա) 6-րդ հոդվածի՝ արդար դատաքննության իրավունքի հայեցակետում, ի թիվս այլնի (inter alia) արձանագրել է, որ՝

- Ծայտյալ գործակալների օգտագործումը պետք է սահմանափակվի և պետք է երաշխիքներ նախատեսված լինեն նույնիսկ թմրանյութերի առևտրի դեմ պայքարին վերաբերող գործերում: Թեև կազմակերպված հանցավորության աճը, անկասկած, պահանջում է համապատասխան միջոցների ձեռնարկում, արդարադատության արդարացի իրականացումը, այնուամենայնիվ, էական տեղ է զբաղեցնում¹,

- Կազմակերպված հանցավորության և կոռուպցիայի վերաբերյալ գործերով ընդունելի համարելով իշխանությունների՝ հատուկ քննչական մեթոդների դիմելու անհրաժեշտությունը, միաժամանակ նշվում է, որ համապատասխան աշխատակիցների կողմից ընտրված մեթոդները կիրառելիս առկա է ոստիկանության կողմից պրովոկացիայի դիմելու ռիսկ, հետևաբար՝ նրանց գործողությունները պետք է դուրս չգան որոշակի հստակ սահմանների շրջանակից², ուստի ոստիկանությունը կարող է գաղտնի գործել, բայց ոչ սադրել³, քանի որ ժողովրդավարական հասարակությունում արդարադատության իրականացումը չպետք է զոհաբերվի հանուն նպատակահարմարության⁴:

Այս կապակցությամբ Եվրոպական դատարանը քրեական գործերով քննության ընթացքում իրավաչափ գաղտնի հնարքների օգտագործման թույլատրելի շրջանակի և Եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին կետը խախտող պրովոկացիայի միջև նյութական և դատավարական չափորոշիչների միջոցով սահմանել է այն իրավական բաժանարարը, որով կարող է կանխորոշվել իշխանության մարմինների, նրանց հետ համագործակցող կամ նրանց հրահանգմամբ գործող անձանց արարքներում հանցագործության պրովոկացիայի հատկանիշների առկայությունը⁵:

Որպես նյութական չափորոշիչ Եվրոպական դատարանը նախասահմանել է գործակալների կողմից՝ պասիվ ներգործության ընդհանուր սկզբունքը: Մասնավորապես, *Գրբան ընդդեմ Խորվաթիայի* գործով ընդգծվել է, որ կոնկրետ իրավիճակում գործակալի ներթափանցումը և մասնակցությունը չպետք է այնքան ընդարձակվի, որ գաղտնի գործակալը վերածվի պրովակատոր գործակալի (agents provocateurs): Այդ կապակցությամբ արձանագրվել է, որ կոնկրետ իրավիճակներում անձի նկատմամբ նշանակվող պատիժը պետք է արտացոլի միայն այն հանցագործությունը, որն ամբաստանյալը փաստացի պլանավորում էր կատարել⁶:

¹ Տե՛ս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Delcourt v. Belgium* գործով 1970 թվականի հունվարի 17-ի վճիռը, գանգատ թիվ 2689/65, կետ 25:

² Տե՛ս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Ramanauskas v. Lithuania* գործով 2008 թվականի փետրվարի 5-ի վճիռը, գանգատ թիվ 74420/01, կետ 55:

³ Տե՛ս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Khudobin v. Russia* գործով 2006 թվականի հոկտեմբերի 26-ի վճիռը, գանգատ թիվ 59696/00, կետ 128:

⁴ Տե՛ս վերը նշված՝ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Ramanauskas v. Lithuania* գործով վճռի 53-րդ կետը:

⁵ Տե՛ս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Matanović v. Croatia* գործով 2017 թվականի նոյեմբերի 23-ի վճիռը, գանգատ թիվ 2742/12, կետ 122 և վերը նշված՝ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Ramanauskas v. Lithuania* գործով վճռի 55-րդ կետը:

⁶ Տե՛ս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Grba v. Croatia* գործով 2017 թվականի նոյեմբերի 23-ի վճիռը, գանգատ թիվ 47074/12, կետեր 102-103:

Ի տարբերություն քրեական գործերով քննության ընթացքում իրավաչափ գաղտնի հնարքների օգտագործման թույլատրելի շրջանակի, պրովոկացիան Եվրոպական դատարանի մոտեցմամբ սահմանվել է մի իրավիճակ, որին թե՛ համապատասխան աշխատակիցները, և թե՛ նրանց հրահանգներով գործող անձինք, ոչ թե սահմանափակվում են հանցավոր գործունեությունն, ըստ էության, պասիվ կերպով քննելով, այլ՝ հանգեցնում են այնպիսի դրության, երբ անձը կատարում է այնպիսի հանցանք, որը մինչ այդ չէր կատարի⁷:

Պասիվ միջամտության հրամայականի կոնտեքստում՝ Եվրոպական դատարանը նշել է նաև այն ընդհանուր կանոնները, որոնցով դատարանն առաջնորդվում է միջամտության «պասիվությունը» գնահատելիս: Մասնավորապես, այդպիսիք են՝ գաղտնի գործողության հիմքում ընկած պատճառների ու այն իրականացնող աշխատակիցների վարքագծի ուսումնասիրությունը, ինչպես նաև ենթադրյալ հանցագործություն կատարման կամ նախամտադրման մասին օբյեկտիվ և հիմնավորված կասկածների առկայության պարզումը⁸, ընդ որում՝ նախկին դատվածության առկայությունն ինքնին հանցանք կատարելու նախատրամադրվածության ցուցիչ համարվել չի կարող⁹:

Զարգացնելով իր նախկինում արտահայտված դիրքորոշումները՝ Եվրոպական դատարանը *Տեյքսեյրա դե Կաստոն ընդդեմ Պորտուգալիայի* գործով, պրովոկացիայի առկայությունը գնահատելիս, ի թիվս այլ գործոնների, հաշվի առավ այն հանգամանքը, որ գործակալների գործողությունները գաղտնի գործակալների գործողությունների շրջանակից դուրս են եկել, քանի որ նրանք անձին դրդել են իրավախախտման, և որևէ հիմք չի եղել ենթադրելու, որ առանց նրանց միջամտության նշված իրավախախտումը կկատարվեր¹⁰:

Մյուս նյութական բաղադրիչը, որ Եվրոպական դատարանը հաշվի է առել քրեական գործերով քննության ընթացքում իրավաչափ գաղտնի հնարքների օգտագործման թույլատրելի շրջանակի և Եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին կետը խախտող պրովոկացիայի միջև, հանդիսացել է գանգատաբերի վրա ճնշում գործադրելու փաստի գնահատումը:

Այսպես, գանգատաբերի հետ կապի հաստատման գործակալների նախաձեռնությունը, այն պարագայում, երբ վերջինիս՝ հանցավոր գործունեության մեջ գտնվելու կամ այդպիսի կանխատրամադրվածություն ունենալու մասին օբյեկտիվ տեղեկությունները բացակայել են, դիտվել է որպես նրա նկատմամբ գործադրված ճնշում¹¹: Ճնշման գործադրում է համարվել նաև դա կրկնելը, այն դեպքում, երբ անձի կողմից ստացվել է մերժում¹²:

Հաջորդ նյութական գործոնը՝ անձի, ում նկատմամբ իրականացվում է Գաղտնի գործողությունը, հետ կապ հաստատելու հարցում նախաձեռնություն ցուցաբերելն է: Սա վերաբերում է այն դեպքերին, երբ չի եղել որևէ օբյեկտիվ կասկած առ այն, որ անձը ներգրավված է

⁷ Տե՛ս վերը նշված՝ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Ramanauskas v. Lithuania* գործով վճռի 55-րդ կետը:

⁸ Տե՛ս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Bannikova v. Russia* գործով 2010 թվականի նոյեմբերի 4-ի վճիռը, գանգատ թիվ 18757/06, կետ 53:

⁹ Տե՛ս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Constantin and Stoian v. Romania* գործով 2009 թվականի սեպտեմբերի 29-ի վճիռը, գանգատներ թիվ 23782/06 և 46629/06, կետ 55:

¹⁰ Տե՛ս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Teixeira de Castro v. Portugal* գործով 1998 թվականի հունիսի 9-ի վճիռը, գանգատ թիվ 44/1997/828/1034, կետեր 37-38:

¹¹ Տե՛ս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Burak Hun v. Turkey*, գործով 2009 թվականի դեկտեմբերի 15-ի վճիռը, գանգատ թիվ 17570/04, կետ 44, ինչպես նաև *Sepil v. Turkey* գործով 2013 թվականի նոյեմբերի 12-ի վճիռը, գանգատ թիվ 17711/07, կետ 34:

¹² Գործով 2017 թվականի նոյեմբերի 23-ի վճիռը, գանգատ թիվ 2742/12, կետ 122 և վերը նշված՝ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Ramanauskas v. Lithuania* գործով վճռի 55-րդ կետը:

¹³ Տե՛ս վերը նշված՝ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Ramanauskas v. Lithuania* գործով վճիռը, կետ 67:

եղել հանցավոր գործունեության մեջ կամ նախատրամադրված է եղել կատարելու քրեական իրավախախտում¹³:

Այս համատեքստում, Եվրոպական դատարանը կոնկրետ գործով արձանագրել է, որ չնայած նրան, որ ոստիկանությունն ազդել էր դեպքերի ընթացքի վրա, մասնավորապես՝ տեխնիկական սարքավորումեր տալով մասնավոր անձին խոսակցություններ ձայնագրելու համար և աջակցելով գանգատաբերին ֆինանսական շարժառիթ տալու առաջարկին, այնուամենայնիվ ոստիկանության գործողությունները բխում էին հանցավոր գործունեությանը միանալով, այլ ոչ թե նախաձեռնելով: Մասնավորապես, գանգատաբերի դեմ հատուկ գործողությունների կատարումը՝ գլխավոր դատախազի վերահսկմամբ արդեն իսկ եղել էր սկսված այն ժամանակ, երբ նրա դեմ կաշառք պահանջելու փաստի առթիվ ներկայացված էր հաղորդում¹⁴:

Ինչ վերաբերում է դատավարական չափորոշիչին, ապա Եվրոպական դատարանն ամրագրել է հստակ և կանխատեսելի ընթացակարգերի առկայությամբ իրականացվող վերահսկողությունը, որի կոնտեքստում արձանագրել է գանգատաբերների արդար դատաքննության հիմնարար իրավունքի խախտումներ, երբ գործակալների կողմից կատարված գործողությունները զուրկ են եղել դատախազական կամ դատական հստակ և կանխատեսելի ընթացակարգերի առկայությամբ իրականացվող վերահսկողությունից¹⁵:

Այսպիսով, հարկ է ընդգծել, որ Եվրոպական դատարանն իր՝ վերը թվարկված որոշումներով սահմանել է համապատասխան վավերապայմաններ, որով հնարավոր է սահմանազատել իշխանության մարմինների, նրանց հետ համագործակցող կամ նրանց հրահանգմամբ գործող անձանց կողմից իրավաչափ Գաղտնի գործողության իրականացումը հանցագործության պրովոկացիայից:

Եվրոպական դատարանի կողմից կայուն նախադեպային իրավունքում ձևավորված դիրքորոշումների ոգով *Գառնիկ Գալստյանի* գործով՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ հանցագործության պրովոկացիան իրենից ներկայացնում է իշխանության ներկայացուցիչների (նրանց հետ համագործակցող կամ նրանց հրահանգմամբ գործող անձանց) կողմից իրականացված գործողություններ, որոնք դուրս են գալիս զգալիորեն պասիվ ըննության շրջանակներից՝ պայմանավորելով անձի կողմից հանցագործություն կատարելու նախաձեռնության ձևավորումը, որպեսզի հնարավոր դարձնեն հանցագործության հաստատումը, այն է՝ ապահովեն ապացույցներ և հարուցեն¹⁶:

Այսպիսով, զուգակցելով Եվրոպական դատարանի և Վճռաբեկ դատարանի մոտեցումները, կարել է փաստել, որ որպես Գաղտնի գործողությունների և հանցագործության պրովոկացիայի սահմանազատման, ինչպես նաև տվյալ գործողությունների իրավաչափությունից՝ պրովոկացիայի վերաճելու պարագայում իրավական գնահատական տալու համար որպես գործիքներ կարող են ծառայել հետևյալ չափանիշները.

1) Իշխանության մարմինների, նրանց հետ համագործակցող կամ նրանց հրահանգմամբ գործող անձանց պասիվ ներգործության և նրանց կողմից ճնշում գործադրելու արգել-

¹³ Տե՛ս վերը նշված՝ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Burak Hun v. Turkey*, գործով՝ վճիռը, կետ 44, *Sepil v. Turkey* գործով՝ 2013 թվականի նոյեմբերի 12-ի վճիռը, գանգատ թիվ 17711/07, կետ 34:

¹⁴ Տե՛ս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Miliniene v. Lithuania* գործով՝ 2008 թվականի հունիսի 24-ի վճիռը, գանգատ թիվ 74355/01 կետեր 37-38:

¹⁵ Տե՛ս վերը նշված՝ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Teixeira de Castro v. Portugal* գործով՝ վճիռը, կետ 38, *Ramanauskas v. Lithuania* գործով՝ վճիռը, կետ 51, ինչպես նաև *Tchokhonelidze v. Georgia* գործով՝ վճիռը, գործով՝ 2018 թվականի հունիսի 28-ի վճիռը, գանգատ թիվ 31536/07, կետ 51:

¹⁶ Տե՛ս, *mutatis mutandis* Վճռաբեկ դատարանի՝ *Գառնիկ Գալստյանի* գործով՝ 2014 թվականի դեկտեմբերի 16-ի թիվ ԵՄԴ/0027/01/14 որոշման 15-րդ կետը:

քի սկզբունքները, որոնք հարաբերակցելով քրեական իրավունքի՝ արարքի օբյեկտիվ կողմի հատկանիշներին, կարելի է արձանագրել, որ Գաղտնի գործողությունները չպետք է ուղեկցվեն անձի նկատմամբ ակտիվ ձեռնարկումներով,

2) Գաղտնի գործողություն իրականացնող սուբյեկտի կողմից նախաձեռնություն ցուցաբերելու արգելքը, ինչի հիման վրա կարելի է փաստել, որ Գաղտնի գործողություն իրականացնող անձի մոտ սուբյեկտիվ կողմից ի սկզբանե, երբ հայտնի չէ տվյալ առ այն, որ անձը նախատրամադրված է եղել կատարելու քրեական իրավախախտում, չպետք է միտումներ լինեն համապատասխան միջոցներով ներգործելու տվյալ անձի նկատմամբ,

3) Իշխանության մարմինների, նրանց հետ համագործակցող կամ նրանց հրահանգմամբ գործող անձանց կողմից կատարվող Գաղտնի գործողությունների օրինականությունը և դրանց նկատմամբ սահմանված իրականացվող վերահսկողությունը, որի բացակայությունն էապես բարձրացնում է այն իրականացնող սուբյեկտի հակաիրավական վարքագծի և հանրային վտանգավորության սանդղակը:

Կայուն նախադեպային իրավունքում արտահայտված վերը հիշյալ իրավական դիրքորոշումների լույսի ներքո, հարկ է ընդգծել, որ պրովոկացիայի ժամանակ հանցագործության կատարումը չի հանդիսանում այն կատարող անձի կամարտահայտության արդյունք և տվյալ դեպքում հանցանքի կատարմամբ առավելապես շահագրգռված են անձին՝ որոշակի նպատակների հետապնդմամբ, հանցագործության մղող սուբյեկտները:

Թերևս այս ոգով Եվրոպական դատարանն ավելի զարգացրեց իր նախկինում ընդունված որոշումների տրամաբանությունը և քննարկման առարկա դարձրեց հանցագործության պրովոկացիայի՝ որպես հանցանքի դրդող գործոնի թեզը, որը «նյութականություն» հաղորդեց մինչ այդ՝ քրեադատավարական հայեցակետում արտահայտված՝ հանցագործության պրովոկացիայի վերաբերյալ դրույթներին:

Մասնավորապես, Պասյանն ընդդեմ Հայաստանի գործով Եվրոպական դատարանը կրկնելով իր այն դիրքորոշումը, որ գաղտնի գործակալների գործողությունների արդյունքում, դրդչություն է տեղի ունենում, երբ ներգրավված ծառայողները, չեն սահմանափակվում հանցավոր գործունեությունն էապես պասիվ կերպով քննելով, այլ հանցանքի կատարումը հաստատված համարելու հնարավորություն ստեղծելու նպատակով այնպես են ազդում սուբյեկտի վրա, որ դրդում են այնպիսի հանցանք կատարել, որն այլապես չէր կատարվի, տվյալ գործով արձանագրեց, որ ԱԱԾ-ն պարզապես չի «միացել» տեղի ունեցող հանցանքին, նրանք դրդել են դրա կատարումը և անձը, որը գործել է նրանց անմիջական հսկողության և վերահսկողության ներքո դուրս է եկել գաղտնի գործակալի դերի շրջանակից և վերաձվել է *պրովակատոր գործակալի (agents provocateurs)*¹⁷:

Այսպիսով, վերը նշյալ մոտեցմամբ հանցագործության պրովոկացիայի՝ հանցանքի մղման երանգն էլ ավելի խտացվեց, և ընդգծվեց դրա՝ առավել ինտենսիվ ներգործության ձև համարվելու հատկանիշը, ինչից էլ հետևում է, որ պրովոկացիայի առկայության արձանագրումը ոչ միայն քրեադատավարական կամ օպերատիվ-հետախուզական գործունեությունը կանոնակարգող դրույթներին է վերաբերում, այլև Գաղտնի գործողություն իրականացնող սուբյեկտի գործողություններին քրեաիրավական գնահատական տալու հարցում ունի առանցքային նշանակություն:

Թերևս, նշվածի համատեքստում հատուկ դիտարկման է արժանի գիտական այն տեսա-

¹⁷ Տե՛ս, *mutatis mutandis*, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Papayan v. Armenia* գործով 2021 թվականի դեկտեմբերի 21-ի վճիռը, գանգատ թիվ 53166/10, կետեր 80 և 88:

կետը, որ պրովոկացիայի գործադրումը «արդարացված» կարող է լինել միայն այն դեպքում, երբ դա հանդիսանում է վերջին միջոցը բացահայտելու այն հանցավոր մտադրությունները, որոնք կարող են հիմք հանդիսանալ ծանր հանցագործությունների կատարման համար¹⁸:

Նման դիրքորոշումն էլ ավելի է ամրապնդվում՝ պայմանավորված նրանով, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 41-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ քրեական պատասխանատվության ենթակա չէ քրեական օրենքով պաշտպանվող շահերին վնաս պատճառած այն անձը, որն օրենքով սահմանված կարգով համագործակցել է օպերատիվ-հետախուզական գործունեություն իրականացնող մարմինների հետ՝ հանցագործությունը բացահայտելուն, կանխելուն կամ ապացույցներ ձեռք բերելուն աջակցելու նպատակով տրված հանձնարարության սահմաններում, եթե այդ նպատակին հասնելու համար վնաս պատճառելու հետ չկապված միջոցները բացակայել են, այսինքն՝ այն հանդիսացել է վերջին միջոցը:

Ընդհանրապես, «վերջին միջոցի» պայմանի, և այդ համատեքստում՝ գործադրվող միջոցառման և մասնավոր շահի միջև ներդաշնակ հավասարակշռության ապահովելու և հակակշռող գործոնների վերաբերյալ Եվրոպական և Վճռաբեկ դատարանների կողմից ձևավորվել են մի շարք իրավական դիրքորոշումներ:

Մասնավորապես, Մարդու իրավունքների Եվրոպական դատարանը նշել է, որ «[Ե]րբ (...) հավասարակշռության էր բերվում մի կողմից՝ գաղտնի հսկողության միջոցների օգնությամբ անվտանգությունը պաշտպանելու պարասխանող պետության շահը, իսկ մյուս կողմից՝ դիմումատուի անձնական կյանքը հարգելու իրավունքի իրացման նկատմամբ միջամտության լրջությունը, իրավասու ազգային մարմիններն ունեն սեփական հայեցողության որոշակի լուսանցք պատշաճ այն միջոցների ընտրության հարցում, որոնք կօգտագործվեն ազգային անվտանգության պաշտպանության օրինական նպատակին հասնելու համար: Այդուհանդերձ, [ըստ Մարդու իրավունքների Եվրոպական դատարանի] պետք է գոյություն ունենան չարաշահումներից զերծ պահող բավարար և արդյունավետ երաշխիքներ: Այսպիսով, դատարանը հաշվի է առնում գործի բոլոր հանգամանքները, օրինակ՝ հնարավոր միջոցառումների բնույթը, տարածման տիրույթը և տևողությունը, դրանց կարգադրման համար պահանջվող պարտաճանաչները, դրանց թույլատրելու, կատարելու և հսկելու իրավասություն ունեցող մարմինները, ինչպես նաև՝ ներպետական իրավունքով նախատեսված իրավական պաշտպանության միջոցի տեսակը»¹⁹:

Վճռաբեկ դատարանն այս դեպքում սահմանելով «ներքին դիտում» օպերատիվ-հետախուզական միջոցառման կիրառելիության լեգիտիմության չափանիշները՝ արձանագրել է հետևյալը. «Հաշվի առնելով, որ [«ներքին դիտում»] գործողության իրականացմամբ լուրջ միջամտություն է տեղի ունենում անձի անձնական և ընտանեկան կյանքի գաղտնիության իրավունքին՝ օրենսդիրն ամրագրել է, որ այն կարող է իրականացվել բացառապես երբ՝

(...)

բ) եթե կան հիմնավոր ապացույցներ, որ այլ եղանակով օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումն անցկացնող մարմնի կողմից օրենքով իր վրա դրված խնդիրների իրականացման համար անհրաժեշտ տեղեկատվության ձեռքբերումն անհնարին է:

Հարկ է ընդգծել, որ վերջին չափանիշի ամրագրմամբ օրենսդիրն *inter alia* սահմանել

¹⁸ Տե՛ս *Говорухина Е. В.*, Понятие и правовые последствия провокации в уголовном праве: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Говорухина Елена Владимировна. - Ростов-на-Дону, 2002, էջ 70:

¹⁹ Տե՛ս Մարդու իրավունքների Եվրոպական դատարանի՝ *Roman Zakharov v. Russia* գործով 2015 թվականի դեկտեմբերի 4-ի վճիռը, գանգատ թիվ 47143/06, կետ 232, *Irfan Guzel v. Turkey* գործով 2017 թվականի փետրվարի 7-ի վճիռը, գանգատ թիվ 35285/08, կետ 85:

է, որ նշված միջոցառումը կարող է իրականացվել միայն որպես ծայրահեղ (վերջին) միջոց (last resort), երբ այլընտրանքային եղանակով անհնարին է առաջադրված խնդիրների լուծման համար անհրաժեշտ տեղեկատվության ձեռքբերումը: Այսինքն՝ նշված միջոցառումը ոչ միայն պետք է իրականացվի դրա բնույթին և նպատակային նշանակությանը համապատասխան, այլ նաև այն դեպքում, երբ բացակայում են անձի իրավունքների և ազատությունների ոլորտ նվազ միջամտության եղանակով նույն տեղեկությունների ձեռքբերման այլ միջոցներ, այդ թվում՝ քրեական գործով վարույթի շրջանակում քրեական դատավարության օրենսգրքով կոնկրետ տեղեկությունների ձեռքբերման համար նախատեսված միջոցները²⁰:

Նախորդիվ շարադրվածը հարաբերակցելով Գաղտնի գործողությունների կատարման ընթացքում իշխանության մարմինների, նրանց հետ համագործակցող կամ նրանց հրահանգմամբ գործող անձանց արարքներում իրավաչափ գործելու երաշխիքներ հանդիսացող, հետևաբար նաև քրեաիրավական գնահատականի տեսանկյունից էական համարվող՝ արդեն իսկ թվարկված՝ 1) պասիվ ներգործության, 2) ճնշում գործադրելու կամ նախաձեռնություն ցուցաբերելու արգելքի, 3) կատարվող գործողությունների օրինականության և դրանց նկատմամբ սահմանված իրականացվող վերահսկողության սկզբունքներին, կարելի է արդարացված համարել նաև տվյալ անձանց կողմից անձի նկատմամբ ներգործություն ցուցաբերելու՝ որպես ծայրահեղ (վերջին) միջոցի (last resort) պայմանը, որի պարագայում՝ այն իրագործելու համար հիմք հանդիսացող պատճառները պետք է լինեն բավարար չափով հիմնավորված, իսկ Գաղտնի գործողություն իրականացնող անձի գործունեության բնույթը, նպատակային նշանակությունը և օրենսդրությամբ առաջադրվող համաչափության պահանջները՝ ապահովված:

Վերը ներկայացվածը «տեղափոխելով» քրեական իրավունքի դաշտ՝ պետք է շեշտել, որ Գաղտնի գործողությունների կատարման ժամանակ հանցագործության պրովոկացիային առնչվող հիմնահարցերը պետք է դիտարկել երկու՝ (ա) իշխանության մարմինների կամ նրանց հետ համագործակցող անձանց գործակալական գործունեության ընթացքում իրավաչափ գործելու դեպքում քրեական պատասխանատվության բացառման և (բ) «Պրովոկատոր գործակալ» (agents provocateurs) հանդիսանալու դեպքում անհրաժեշտ ու պատշաճ քրեաիրավական գնահատականի տալու մեխանիզմների ասպեկտներով:

Առաջին դեպքում, արդեն իսկ հիշատակված՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 41-րդ հոդվածի պայմաններում օրենսդրական ամրագրում ստացավ լեգիտիմ չափանիշներով երաշխավորված՝ քրեական օրենքով պաշտպանվող շահերին վնաս պատճառող անձին քրեական պատասխանատվությունից զերծ պահելու հնարավորությունը, ինչը վերոնշյալի պայմաններում արդարացիորեն պահանջված իրավակարգավորում էր:

Մինչդեռ, հարկ է նկատել, որ Գաղտնի գործողությունից հանցագործության պրովոկացիայի վերաճելու և հետևաբար «Պրովոկատոր գործակալի» (agents provocateurs) արարքներին քրեաիրավական գնահատելու տեսանկյունից, ՀՀ քրեական օրենսգրքում անհրաժեշտ է ներառել քրեական պատասխանատվություն նախատեսող նորմ, ինչի վերաբերյալ արդեն իսկ որոշակիորեն փորձ առկա է արտասահմանյան մի շարք երկրների քրեական օրենսդրություններում²¹՝ միաժամանակ դրա մեջ ընդգրկելով կայուն նախադեպային իրավունքում

²⁰ Տե՛ս Վճռաբեկ դատարանի՝ Գոռ Սարգսյանի գործով 019 թվականի ապրիլի 11-ի թիվ Ե-ԿԴ/0229/01/16 որոշման 17-րդ կետը:

²¹ Տե՛ս Ղազախստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքի 412.1-րդ հոդվածը (https://kodeksy-kz.com/ka/ugolovnyj_kodeks/412-1.htm (01.07.2022թ.), Վրաստանի քրեական օրենսգրքի 145-րդ հոդվածը https://www.legislationline.org/download/id/8541/file/Georgia_CC_2009_amOct2019_ru.pdf (01.07.2022թ.):

ձևավորված վերը նշված նյութական և դատավարական երաշխիքները, որոնք խախտելու հետևանքով անձի համար վսասարար հետևանքներ առաջացնող և քրեական օրենսդրությամբ պաշտպանվող օրինական շահերին վնաս հասցնող հանրորեն վտանգավոր արարքի համար պետք է ամրագրվեն քրեաիրավական գնահատական տալու հստակ և կանխատեսելի իրավական մեխանիզմներ:

Annotation. The legal positions formed by the European Court of Human Rights and the RA Court of Cassation in stable case law, which refer to the relationship between the crime provocation and operational-investigative or criminal procedural secret operations, can have a significant role in the actions of the person carrying out the mentioned operations in the matters of determining the presence of elements and giving their proper assessment.

The points of view expressed in the article were based on doctrinal interpretations, experience of foreign countries, and stable case law formed in judicial practice, as a result it became possible to raise a number of issues related to the unique issue in question and make scientific proposals in connection with them.

Аннотация. Правовые позиции, сформированные Европейским судом по правам человека и Кассационным судом РА, в устойчивой судебной практике, касающейся соотношения провокации преступления и оперативно-разыскной или уголовно-процессуальной секретной операции, могут иметь значительное значение в действиях лица, проводящего указанные операции, в вопросах определения наличия элементов и дачи их надлежащей оценки.

Точки зрения, высказанные в статье, базировались на доктринальных толкованиях, опыте зарубежных стран и на устойчивом прецедентном праве, сформированном в судебной практике, в результате чего удалось поставить ряд вопросов, связанных с уникальностью рассматриваемого вопроса, и внести научные предложения в связи с ними.

Բանալի բառեր - Հանցագործության պրովոկացիա, նախադեպային իրավունք, գործակալ, պասիվ ներգործություն, նյութական և դատավարական չափորոշիչներ:

Keywords: *crime provocation, case law, agent, passive influence, material and procedural standards.*

Ключевые слова: *Провокация преступления, судебная практика, агент, пассивное воздействие, материально-процессуальные нормы.*

Մեղիքյան Մ. - ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի աշխատակազմի իրավական փորձաքննությունների ծառայության գլխավոր մասնագետի պաշտոնակատար, ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի քրեական իրավունքի ամբիոնի հայցորդ, էլ. հասցե՝ melikmelikyan1994@gmail.com:

Ներկայացվել է խմբագրություն 04.07.2022 թ., տրվել է գրախոսության 04.07.2022 թ., երաշխավորվել իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ Տիգրան Սիմոնյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 10.10.2022 թ.:

ԳԵՎՈՐԳ ԻՍՐԱՅԵԼՅԱՆ

*Իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ,
ՀՀ արդարադատության ակադեմիայի ռեկտորի խորհրդական,
Եվրասիա միջազգային համալսարանի դասախոս*

GEVORG SRAYELIAN

*Candidate of Law, Associate Professor,
Advisor to the Rector of Academy of Justice of the RA,
Lecturer at the Law Department at Eurasia International University*

ГЕВОРГ ИСПРАЕЛЯН

*кандидат юридических наук, доцент,
советник ректора Академии юстиции РА,
преподаватель в Международном университете Евразия*

**ԴԱՏԱԿԱՆ ԱԿՏԸ ՉԿԱՏԱՐԵԼՈՒ ԿԱՄ ԴՐԱ ԿԱՏԱՐՄԱՆԸ
ԽՈՉՐԵՆԴՈՏԵԼՈՒ ՀԱՄԱՐ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆԸ՝
ԸՍՏ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՔՐԵԱԿԱՆ ՆՈՐ
ՕՐԵՆՍԳՐՔԻ ԿԱՐԳԱՎՈՐՈՒՄՆԵՐԻ**

**RESPONSIBILITY FOR NOT PERFORMING THE JUDICIAL ACT
OR OBSTRUCTING ITS PERFORMANCE ACCORDING TO THE
REGULATIONS OF THE NEW CRIMINAL CODE OF THE REPUBLIC
OF ARMENIA**

**ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЗА НЕИСПОЛНЕНИЕ СУДЕБНОГО АКТА
ИЛИ ВОСПРЕпятСТВОВАНИЕ ЕГО ИСПОЛНЕНИЮ СОГЛАСНО
ПОЛОЖЕНИЯМ НОВОГО УГОЛОВНОГО КОДЕКСА РЕСПУБЛИКИ
АРМЕНИЯ**

Ներածություն

Գործնականում երբեմն դատական ակտերը չեն կատարվում, խոչընդոտներ են ստեղծվում այդ ակտերի կատարման համար: Նշված արարքների կատարման համար պատասխանատվություն է նախատեսում Հայաստանի Հանրապետության քրեական նոր օրենսգիրքը (այսուհետ՝ Օրենսգիրք): Իհարկե, այդ արարքները նորույթ չեն, դրանց համար պատասխանատվություն նախատեսված էր նաև նախկին քրեական օրենքում: Սակայն Օրենսգրքի 45-րդ գլխում (Արդարադատության շահերի դեմ ուղղված հանցագործությունները) վերը նշված

արարքների առանձին հատկանիշներ կարգավորված են նորովի, ուստի անհրաժեշտություն է առաջացել մեկնաբանել այդ կարգավորումները: Սրանով է պայմանավորված սույն հետազոտության նորույթն ու արդիականությունը:

Նշվածից ելնելով՝ հետազոտության նպատակն է ներկայացնել դատական ակտը չկատարելու կամ դրա կատարմանը խոչընդոտելու քրեաիրավական նկարագիրը և մեկնաբանումը՝ ըստ Օրենսգրքի կարգավորումների:

Հետազոտությունն իրականացվել է տրամաբանական, իրավահամեմատական և համակարգային վերլուծության մեթոդների գործադրմամբ:

Հիմնական հետազոտություն

Օրենսգրքի 507-րդ հոդվածը պատասխանատվություն է սահմանում դատական ակտը չկատարելու կամ դրա կատարմանը խոչընդոտելու համար:

«Հայաստանի Հանրապետության դատական օրենսգրք» Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական օրենքի 13-րդ հոդվածի 2-րդ մասը սահմանում է. «Օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտերը պարտադիր են դրանց հասցեատերերի համար»:

Փաստորեն, դատական ակտի չկատարումը հանգեցնում է դատական ակտի կատարման պարտադիրության սկզբունքի խախտմանը, ինչպես նաև խոչընդոտում է արդարադատության խնդիրների իրագործմանը, բացառում է պատճառված վնասի հատուցման, խախտված իրավունքի վերականգնման հնարավորությունը, ազատում է դատական ակտի հասցեատիրոջը՝ դրա հետևանքները կրելուց¹:

Հանցակազմի ձևակերպումից բխում է, որ քրեական պատասխանատվության հարց կարող է առաջանալ միայն քրեական, քաղաքացիական և վարչական գործն ըստ էության լուծող դատական ակտը չկատարելու կամ դրա կատարմանը խոչընդոտելու համար: Հետևաբար՝ քննարկվող հանցակազմն առկա չէ դատական այն ակտերը չկատարելու կամ դրանց կատարմանը խոչընդոտելու համար, որոնք գործն ըստ էության լուծելու համար նշանակություն չունեն (միջանկյալ դատական ակտեր, օրինակ՝ Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 69-րդ հոդվածի 3-րդ մասի կարգավորումներին համապատասխան վկային բերման ենթարկելու մասին որոշումը):

Անհրաժեշտ է նկատի ունենալ, որ հանցակազմն առկա է, եթե եզրափակիչ դատական ակտն արդեն մտել է օրինական ուժի մեջ:

Վերը նշվածից ելնելով՝ քննարկվող հանցանքի անմիջական օբյեկտը դատական ակտերի՝ նորմատիվ ակտերով սահմանված կատարման կարգի ապահովման հասարակական հարաբերություններն են²:

Օբյեկտիվ կողմից հանցանքը դրսևորվում է հետևյալ այլընտրանքային արարքներով.

1. Դատական ակտի կատարմանը խոչընդոտելը.

Այս արարքը դրսևորվում է ակտիվ վարքով՝ գործողությամբ: Հանցավորի գործողություններն ուղղված են դատական ակտերի կատարմանը խանգարելուն: Օրինակ՝ դատական ակտով սահմանված սերվիտուտի իրավունքից օգտվելուն խանգարելը՝ ճանապարհի փակելով կամ այլ խոչընդոտներ ստեղծելով:

2. Դատական ակտը դրանով սահմանված ժամկետում կամ ժամկետ սահմանված չլինելու դեպքում՝ այն ուժի մեջ մտնելուց հետո՝ մեկամսյա ժամկետում, կամ տվյալ ակտի կատարման շրջանակում հարկադիր կատարողի սահմանած ժամկետում չկատարելը.

¹ Տե՛ս Уголовное право, Особенная часть (Чучаев А.И., 2019) //https://be5.biz/pravo/u032/17.html#6:

² Տե՛ս Комментарий к статье 315 УК РФ // https://www.ugolkod.ru/statya-315.

Այս արարքը դրսևորվում է պասիվ վարքով՝ անգործությամբ, այսինքն՝ սահմանված ժամկետում չի կատարում եզրափակիչ դատական ակտով սահմանված պարտականությունը, ընդ որում՝ եթե դրա կատարումը հնարավոր չէ հարկադիր կատարման միջոցների³ գործադրմամբ: Օրինակ՝ դատական ակտով սահմանված հողամասն ազատելու և այն ազատ վիճակում սեփականատիրոջը վերադարձնելու պարտավորությունը չկատարելը:

3. Դատական ակտով արգելված գործողություն կատարելն այդ արգելքի գործողության ժամանակահատվածում:

Ինչպես ձևակերպումից ուղղակիորեն հետևում է, այս արարքը դրսևորվում է գործողությամբ՝ հանցավորը համապատասխան ժամկետում կատարում է արգելված գործողությունը: Օրինակ, դատական ակտով արգելվել է վաճառել գույքը՝ մինչև այլ անձի կողմից դրա նկատմամբ ժառանգություն ընդունելը, կամ արգելվել է քանդել ինքնակամ շինությունը՝ մինչև դրա օրինականացման վերաբերյալ դիմում ներկայացնելը:

Վերը նշված թվարկմամբ նշված 2-րդ և 3-րդ արարքները կատարելու համար հանցակազմի պարտադիր հատկանիշ է հանցանքի կատարման ժամանակը:

Քննարկվող հանցակազմը ձևական է:

Ինչպես ուղղակիորեն նշված է հիմնական հանցակազմում քննարկվող հանցագործության սուբյեկտ են պարտապանը կամ նրա իրավասու անձը:

Սուբյեկտիվ կողմից հանցանքը դրսևորվում է ինչպես ուղղակի, այնպես էլ անուղղակի դիտավորությամբ: Օրինակ՝ երբ պարտապանը չի ազատում հողամասը, որպեսզի հասցնի հավաքել և իր կարիքների համար օգտագործել բերքը, առկա է ուղղակի դիտավորություն, քանի որ հողամասը չազատելը նպատակին հասնելու միջոց է: Իսկ եթե պարտապանը, առանց որևէ նպատակի, չի ազատում հողամասը, առկա է անուղղակի դիտավորություն:

Քննարկվող հոդվածի 2-րդ մասը պատասխանատվություն է սահմանում 1-ին մասով նախատեսված արարքների համար, որոնք կատարվել է իշխանական կամ ծառայողական լիազորությունները կամ դրանցով պայմանավորված ազդեցությունն օգտագործելով: Սա, Օրենսգրքի 3-րդ հոդվածի 1-ին մասի 10-րդ կետի համաձայն, նշանակում է ծառայողական ենթակայության տակ չգտնվող անձանց նկատմամբ սահմանված կարգով կարգադրիչ լիազորությունները կամ ծառայողական լիազորությունները կամ ծառայողական դիրքից բխող հեղինակությունն օգտագործելը:

Պետք է նշել, որ քննարկվող հարցում առկա են Օրենսգրքի և քրեական նախկին օրենսգրքի կարգավորումների որոշակի տարբերություններ: Մասնավորապես, նախկին քրեական օրենսգրքի 353-րդ հոդվածը՝ դատական ակտը դիտավորությամբ չկատարելը, բաղկացած էր 3 մասերից.

1. 1-ին մասը պատասխանատվություն էր սահմանում օրինական ուժի մեջ մտած դատավճիռը, վճիռը կամ դատական այլ ակտը դատական ակտում սահմանված ժամկետում կամ ժամկետ սահմանված չլինելու դեպքում դատական ակտն ուժի մեջ մտնելուց հետո՝ մեկամսյա ժամկետում, պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների պաշտոնատար անձանց կողմից դիտավորությամբ չկատարելու համար,

2. 2-րդ մասը պատասխանատվություն էր սահմանում օրինական ուժի մեջ մտած դատա-

³ «Դատական ակտերի հարկադիր կատարման մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի 5-րդ հոդվածը հարկադիր կատարման միջոցներին դասում է պարտապանի գույքի վրա բռնագանձում տարածելը՝ արգելանք դնելու և այն իրացնելու միջոցով, պարտապանի աշխատավարձի, կենսաթոշակի, կրթաթոշակի և այլ տեսակի եկամուտների վրա բռնագանձում տարածելը, այլ անձանց մոտ գտնվող պարտապանի դրամական միջոցների և այլ գույքի վրա բռնագանձում տարածելը և այլն:

կան ակտը (բացառությամբ գումարի բռնագանձման պահանջի և քաղաքացիաիրավական պայմանագրերից բխող պարտավորությունների) դատական ակտում սահմանված ժամկետում կամ ժամկետ սահմանված չլինելու դեպքում դատական ակտն ուժի մեջ մտնելուց հետո՝ մեկամսյա ժամկետում, կազմակերպությունների պաշտոնատար անձանց կողմից դիտավորությամբ չկատարելու համար,

3. 3-րդ մասը պատասխանատվություն էր սահմանում օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտը (բացառությամբ գումարի բռնագանձման պահանջի և քաղաքացիաիրավական պայմանագրերից բխող պարտավորությունների) քաղաքացու կողմից չկատարելու համար՝ նույն արարքի համար վարչական տույժ նշանակելուց հետո՝ մեկ ամսվա ընթացքում:

Փաստորեն, նախկին օրենսգրքի 353-րդ հոդվածի բաժանումը մասերի պայմանավորված էր սուբյեկտների դասակարգմամբ, իսկ 2-րդ և 3-րդ մասերով նախատեսված պատասխանատվություն չէր առաջանա գումարի բռնագանձման պահանջի և քաղաքացիաիրավական պայմանագրերից բխող պարտավորությունների վերաբերյալ դատական ակտերը չկատարելու դեպքում: Բացի դրանից՝ 3-րդ մասով պատասխանատվություն կառաջանար, եթե քննարկվող արարքը կատարվեր նույն արարքի համար վարչական տույժ նշանակելուց հետո՝ մեկ ամսվա ընթացքում:

Օրենսգրքի 507-րդ հոդվածի 2-րդ մասը, ինչպես վերը նշվեց, նախատեսում է 1-ին մասով նախատեսված արարքի որակյալ տեսակը, այսինքն՝ առկա է ծանրացնող հանգամանք: Հոդվածը որևէ բացառություն չի սահմանում, մասնավորապես՝ գումարի բռնագանձման պահանջի և քաղաքացիաիրավական պայմանագրերից բխող պարտավորությունների վերաբերյալ, հետևաբար այդ հարցերը լուծող օրինական ուժի մեջ մտած եզրափակիչ դատական ակտերը չկատարելը կամ դրանց կատարմանը խոչընդոտելն առաջացնում է քրեական պատասխանատվություն:

Ինչ վերաբերում է նույն արարքի համար վարչական տույժ նշանակելուց հետո՝ մեկ ամսվա ընթացքում կատարելու դեպքում քրեական պատասխանատվություն առաջանալու հարցին, ապա Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ Հայաստանի Հանրապետության օրենսգրքի 206.⁹ հոդվածը 09.06.2022 թ. ուժը կորցրել է, այլ կերպ ասած՝ դատական ակտը չկատարելու կամ դրա կատարմանը խոչընդոտելը ներկայում առաջացնում է միայն քրեական պատասխանատվություն:

Եզրակացություն

Դատական ակտը չկատարելը կամ դրա կատարման խոչընդոտելը՝ որպես հանցավոր արարք, նորույթ չէ, դրա համար պատասխանատվություն նախատեսված էր նաև նախկին քրեական օրենքում: Սակայն Օրենսգրքի 507-րդ հոդվածում նշված արարքի առանձին հատկանիշներ կարգավորված են նորովի: Սույն հետազոտությամբ մեկնաբանվում են այդ կարգավորումները: Հետազոտության արդյունքները, տեսական նշանակությունից զատ, կարծում ենք, ունեն նաև գործնական նշանակություն: Դրանք կարող են ուղեցույց հանդիսանալ հարկադիր կատարման ծառայության աշխատակիցների, ինչպես նաև խնդրո առարկա արարքներին իրավաբանական գնահատական տվող և պատասխանատվության միջոցներ կիրառող մարմինների համար՝ իրենց առօրյա գործունեության մեջ:

Annotation: Failure to execute a judicial act or obstructing its execution as a criminal act is not a new reality, responsibility for it was also provided for in the previous criminal law. However, certain features of the act mentioned in Article 507 of the Code are regulated in a new way. These regulations are discussed in this article. We believe that

the results of the research, apart from the theoretical significance, also have a practical significance. They can serve as a guide for enforcement officers, as well as for bodies that provide legal evaluation of the acts in question and apply measures of punishment in their daily work.

Аннотация: Неисполнение судебного акта или воспрепятствование его исполнению, как преступление, не является чем-то новым. Ответственность за это деяние предусматривалась и в предыдущем уголовном законе. Однако отдельные признаки деяния, указанные в статье 507 Кодекса, регулируются по-новому. В данной статье рассматриваются новые положения. Мы считаем, что результаты исследования, помимо теоретического, имеют и практическое значение. Они могут служить ориентиром для сотрудников правоохранительных органов, а также органов, дающих правовую оценку рассматриваемого деяния и применяющих меры наказания в своей повседневной работе.

Բանալի բառեր - քրեական նոր օրենսգիրք, քրեական պատասխանատվություն, դատական ակտ, չկատարելը, կատարմանը խոչընդոտելը:

Keywords: new Criminal code, Criminal responsibility, judicial act, non-execution, obstruction of execution.

Ключевые слова: новый Уголовный кодекс, уголовная ответственность, судебный акт, неисполнение, воспрепятствование исполнению.

Իսրայելյան Գ. – Հայաստանի Հանրապետության արդարադատության ակադեմիայի ռեկտորի խորհրդական, Եվրասիա միջազգային համալսարանի դասախոս, իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ, էլ. հասցե՝ g_i_1979@mail.ru:

Ներկայացվել է խմբագրություն 23.08.2022 թ., տրվել է գրախոսության 23.08.2022 թ., երաշխավորվել է ՀՀ ոստիկանության կրթահամալիրի պետի առաջին տեղակալ, իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ Մ. Մարկոսյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 10.10.2022 թ.:

**ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ/CRIMINAL PROCEDURE/
УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС**

ԱՐԹՈՒՐ ՂԱՄԲԱՐՅԱՆ

*Հայ-ռուսական (Սլավոնական) համալսարանի իրավունքի տեսության
և սահմանադրական իրավունքի ամբիոնի վարիչ,
իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր,
ՀՀ վաստակավոր իրավաբան*

ARTUR GHAMBARYAN

*Head of the Department of Theory of Law and Constitutional Law of Russian-Armenian
University, Doctor of Law, Professor, Honored Lawyer of the Republic of Armenia*

АРТУР ГАМБАРЯН

*Заведующий кафедрой теории права и конституционного права Российско-Армянского
(Славянского) университета, доктор юридических наук, профессор, заслуженный юрист
Республики Армения*

**ՎԱՐՈՒՅԹՆ ԻՐԱԿԱՆԱՑՆՈՂ ՄԱՐՄԻՆ ՀԱՐԿԱԴՐԱԲԱՐ
ՆԵՐԿԱՅԱՑՆԵԼԸ՝ ՈՐՊԵՍ ՔՐԵԱԴԱՏԱՎԱՐԱԿԱՆ ՍԱՆԿՑԻԱ
(ԳԻՏԱԳՈՐԾՆԱԿԱՆ ՄԵԿՆԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ)**

**COMPULSORY SUBMISSION TO THE STATE BODY CARRYING OUT
THE PROCEEDINGS AS A CRIMINAL PROCEDURAL SANCTION
(SCIENTIFIC AND PRACTICAL COMMENTS)**

**ПРИНУДИТЕЛЬНАЯ ЯВКА В ОРГАН, ОСУЩЕСТВЛЯЮЩИЙ
ПРОИЗВОДСТВО, КАК УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНАЯ САНКЦИЯ
(НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКИЙ КОММЕНТАРИЙ)**

1. Վարույթն իրականացնող մարմին հարկադրաբար ներկայացնելու էությունը

1.1. Ընդհանուր դրույթներ: Վարույթն իրականացնող մարմին հարկադրաբար ներկայացնելու դատավարական սանկցիան ամրագրված է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի (այսուհետ՝ ՀՀ քր. դատ. օր.) 145-րդ հոդվածում: Վարույթն իրականացնող մարմին հարկադրաբար ներկայացնելը (այսուհետ՝ հարկադրաբար ներկայացնելը) վարույթի համապատասխան մասնակցի դատավարական պարտականության հարկադիր կատարումն ապահովելու միջոց է: Այս սանկցիան կարող է կիրառվել ինչպես մինչդատական, այնպես էլ դատական վարույթում:

Հարկադիր ներկայացնելը մարդուն ազատությունից զրկելու եղանակ է, որի սահմանադրական հիմքը ՀՀ Սահմանադրության 27-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետն է՝ «ազատությունից զրկելը օրենքով սահմանված որոշակի պարտականության կատարումն ապահովելու նպատակով»:

Հարկադրաբար ներկայացնելը և նախկին օրենսդրությամբ գործածվող «բերման ենթարկելը» էության մեջ նույն ինստիտուտներն են¹, ուստի չափազանցություն է այն գնահատակաձևը, ըստ որի՝ այս սանկցիան «մասամբ նորամուծություն է հայրենական քրեական դատավարությունում»²:

Օրենսդիրը քրեական դատավարությունում հրաժարվել է «բերման ենթարկել» ձևակերպումից, ամենայն հավանականությամբ, ազատությունից զրկելու տվյալ դեպքի օրենսդրական տերմինաբանությունը ՀՀ Սահմանադրության 27-րդ հոդվածի տերմինաբանությանը համապատասխանեցնելու նպատակով³:

1.2. Հարկադրաբար ներկայացնելը և ազատության մեջ գտնվող մեղադրյալին դատարան ներկայացնելու համար ձերբակալումը: Ազատության մեջ գտնվող մեղադրյալի նկատմամբ կալանավորումը, որպես խափանման միջոց ընտրելու անհրաժեշտության դեպքում, քննիչն իրավասու է որոշում կայացնել մեղադրյալին ձերբակալելու մասին (ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 111-րդ հոդվածի 1-ին մաս): Ի տարբերություն հարկադրաբար ներկայացնելու, ձերբակալման այս տեսակի պարագայում վարույթն իրականացնող մարմինը մեղադրյալին չի ծանուցում դատական նիստին ներկայանալու մասին, հետևապես՝ մեղադրյալը չի խախտել ներկայանալու պարտականությունը: Այս դեպքում՝ ազատությունից զրկելը ոչ թե դատավարական սանկցիա է, այլ հարկադրանքի այլ միջոց:

1.3. Հարկադրաբար ներկայացնելը և խափանման միջոցի պայմանները խախտած մեղադրյալի ձերբակալումը: Հարկադրաբար ներկայացնելը պետք է տարբերել նաև խափանման միջոցի պայմանները խախտած մեղադրյալի ձերբակալումից: Եթե մեղադրյալը խախտում է իր նկատմամբ կիրառված խափանման միջոցի պայմանները, ապա քննիչն իրավասու է որոշում կայացնելու նրան ձերբակալելու մասին՝ միաժամանակ մեղադրյալի կալանավորման մասին միջնորդություն ներկայացնելով դատարան (ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 112-րդ հոդված): Օրինակ՝ եթե մեղադրյալի նկատմամբ կիրառվել է գրավ, սակայն նա պարբերաբար չի ներկայացել վարույթն իրականացնող մարմնի հրավերով, ապա հսկող դատախազը կայացնում է գրավը պետության եկամուտ դարձնելու մասին որոշում (ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 125-րդ հոդվածի 5-րդ մաս): Այս կարգավորումից բխում է, որ գրավի՝ որպես խափանման միջոցի, պայմանների ցանկում նախատեսված է նաև վարույթն իրականացնող մարմնի հրավերով ներկայանալը: Եթե մեղադրյալը խախտում է գրավի պայմանը, ապա այս դեպքում քննիչն ունի այլընտրանքային հայեցողական լիազորություն՝ որոշում կայացնել մեղադրյալին հարկադրաբար ներկայացնելու մասին կամ *մեղադրյալին ձերբակալել*՝ միաժամանակ նրա կալանավորման մասին միջնորդություն ներկայացնելով դատարան:

¹ 1998 թ. ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 153-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ բերման ենթարկելն առանց հարգելի պատճառի քննության չներկայացող կասկածյալին, մեղադրյալին, ամբաստանյալին, դատապարտյալին, վկային և տուժողին, հարկադրաբար քրեական վարույթն իրականացնող մարմնին ներկայացնելն է՝ նրա նկատմամբ սույն օրենսգրքով նախատեսված համապատասխան դատավարական գործողություններ կատարելու համար, որը կարող է զուգորդվել բերման ենթարկվող անձի իրավունքների և ազատությունների ժամանակավոր սահմանափակմամբ:

² *Ղուկասյան Հ., Հարությունյան Ա.,* Դատավարական սանկցիաների կիրառման առանձնահատկությունները՝ ըստ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի նախագծի // Պետություն և իրավունք, 2016, № 2 (72), էջ 136:

³ Դատավարական այլ օրենսգրքերում դեռևս պահպանվում է «բերման ենթարկել» ձևակերպումը (տես ՀՀ վարչ. դատ. օր.-ի 34-րդ հոդված, ՀՀ քաղ. դատ. օր.-ի 69-րդ հոդված):

1.4. Հարկադրաբար ներկայացված անձին ՁՊՎ-ում տեղափոխելու անթույլատրելիությունը: Հարկադրաբար ներկայացված անձին անազատության մեջ պահելը բոլոր դեպքերում չի կարող տևել 12 ժամից ավելի: Այս հիմքով ազատությունից զրկված անձը չի կարող տեղափոխվել ձերբակալվածներին պահելու վայրեր: Նախ՝ այս սանկցիայի կիրառման շրջանակում անձին ազատությունից զրկում են բացառապես իր պարտականության հարկադիր կատարումն ապահովելու նպատակով, ուստի այդ նպատակին հասնելուն պես անձը պետք է անհապաղ ազատ արձակվի: Երկրորդ՝ ձերբակալվածներին պահելու վայրերում անձին տեղափոխելու հիմքը ՀՀ քր. դատ. օր.-ին համապատասխան կազմված ձերբակալման արձանագրությունն է կամ ձերբակալման մասին քրեական հետապնդման մարմնի որոշումը («Ձերբակալված և կալանավորված անձանց պահելու մասին» ՀՀ օրենքի 3-րդ հոդված): Հարկադրաբար ներկայացնելու դեպքում ձերբակալման որոշում կամ արձանագրություն չի կայացվում, ուստի բացակայում է հարկադրաբար ներկայացված անձին ձերբակալվածներին պահելու վայր տեղափոխելու դատավարական հիմքը:

1.5. Հարկադրաբար ներկայացված անձի նկատմամբ դատական տուգանք նշանակելու հնարավորությունը: ՀՀ քր. դատ. օր.-ը և «ՀՀ դատական օրենսգիրք» ՀՀ սահմանադրական օրենքը ուղիղ չեն նախատեսում ներկայանալու պարտականությունը չկատարած անձի նկատմամբ հարկադրաբար ներկայացնելու և դատական տուգանք կիրառելու հնարավորություն: Այնուամենայնիվ, դատական վարույթում դատավորն իրավասու է ներկայանալու պարտականությունը չկատարած անձի նկատմամբ միաժամանակ կիրառել նշված երկու սանկցիաները:

Նախ՝ դատավարական այս սանկցիաների միջոցով Օրենսդիրը լուծում է տարբեր խնդիրներ. հարկադրաբար ներկայացնելու դեպքում, պարտականության հարկադիր կատարմամբ վերականգնվում է խախտված իրավակարգը, իսկ դատական տուգանքի դեպքում, խախտում թույլ տված անձին գույքային պատժի ենթարկելով, կանխվում է նման արարքների կատարումը:

Երկրորդ՝ դատավորի նման հնարավորությունը բխում է ավելի ընդհանուր նորմից՝ «դատավարական սանկցիայի կիրառումն արգելք չէ սանկցիայի ենթարկված անձին օրենքով նախատեսված այլ պատասխանատվության ենթարկելու համար»: Նորմերի մեկնաբանման «a fortiori» տրամաբանական կանոնի հիման վրա կարելի է նշել՝ եթե թույլատրվում է առավելագույնը (սանկցիայի ենթարկված անձին ենթարկել նաև այլ պատասխանատվության), ապա թույլատրվում է նաև նվազագույնը (հարկադրաբար ներկայացվածին ենթարկել մեկ այլ պատժիչ բնույթի դատավարական սանկցիայի):

Երրորդ՝ այս հարցում օրենսդրական կամքը բացահայտելու նպատակով ուսումնասիրվել են դատավարական այլ օրենսգրքերի կարգավորումները, որից պարզ է դարձել, որ օրենսդիրը թույլատրել է և թույլատրում է բերման ենթարկված (հարկադրաբար ներկայացված) անձի նկատմամբ միաժամանակ նշանակել դատական տուգանք: Այսպես՝ ՀՀ քաղ. դատ. օր.-ի 69-րդ հոդվածի 3-րդ մասում ուղիղ սահմանված է, որ առաջին ատյանի դատարանը որոշում է կայացնում վկային բերման ենթարկելու մասին՝ նրա վրա դնելով չներկայանալու հետևանքով առաջացած ծախսերը և նշանակելով դատական տուգանք: Համանման նորմ նախատեսված է նաև ՀՀ վարչ. դատ. օր.-ի 34-րդ հոդվածի 2-րդ մասում:

Ընդ որում, բերման ենթարկված անձի նկատմամբ միաժամանակ դատական տուգանք կիրառելը ներհատուկ է Հայաստանի իրավական համակարգին նաև ռետրոսպեկտիվ (հետահայաց) տեսանկյունից: Այսպես՝ Հայաստանի 1961 թ. քր. դատ. օր.-ի 63-րդ հոդվածի 2-րդ մասում սահմանված էր. «բացի բերման ենթարկվելուց՝ առանց հարգելի պատճառի դատական նիստին չներկայացող վկան, գործը քննող դատարանի որոշմամբ, կարող է տուգանվել մինչև երեսուն դրամի չափով»: ՀՀ 2007թ. վարչ. դատ. օր.-ի 31-րդ հոդվածի 2-րդ մասում

նույնպես սահմանված էր, բերման ենթարկված վկայի նկատմամբ դատական տուգանք նշանակելու հնարավորություն:

Այսպիսով՝ կարելի է վստահաբար նշել, որ Օրենսդիրը թույլատրում է հարկադրաբար ներկայացված անձի նկատմամբ օրենքով սահմանված կարգով նշանակել նաև դատական տուգանք:

2. Մասնակիցներ, որոնց կարելի է հարկադրաբար ներկայացնել

2.1. Ընդհանուր դրույթներ: Քննարկվող սանկցիան կարող է կիրառվել երկու խումբ մասնակիցների՝ վարույթի մասնավոր մասնակիցների և օժանդակող անձանց նկատմամբ: Վարույթին օժանդակող անձանցից սանկցիան կարող է կիրառվել միայն վկայի, փորձագետի կամ թարգմանչի նկատմամբ:

Վարույթի մասնավոր մասնակիցներն են՝ մեղադրյալը, նրա օրինական ներկայացուցիչը, պաշտպանը, տուժողը, գույքային պատասխանողը, տուժողի և գույքային պատասխանողի օրինական ներկայացուցիչը և լիազոր ներկայացուցիչը (ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 6-րդ հոդվածի 13-րդ կետ): Մեկնաբանվող հոդվածում Օրենսդիրը չի հստակեցրել, թե այս սանկցիան վարույթի մասնավոր մասնակիցներից կոնկրետ ո՞ւմ նկատմամբ կարող է կիրառվել: Օրենսդիրը միայն փաստաբանի համար է սահմանել հարկադրաբար ներկայացնելու արգելք⁴ (բացառություն նախատեսող դրույթ), դրանով իսկ ստեղծելով այնպիսի տպավորություն, որ այս սանկցիան ինքնին կարող է կիրառվել վարույթի մյուս բոլոր մասնավոր մասնակիցների նկատմամբ:

Այնուամենայնիվ հարցը պետք է քննարկել առավել խորքային: Նկատի ունենալով, որ սույն սանկցիայի կիրառման համար հիմնարար նշանակություն ունի վարույթն իրականացնող մարմնի հրավերով ներկայանալու պարտականությունից չարամտորեն խուսափելը, ուստի կարելի է նշել, որ սանկցիան կարող է կիրառվել վարույթի այն մասնավոր մասնակիցների նկատմամբ, ովքեր կրում են վարույթն իրականացնող մարմնի հրավերով ներկայանալու պարտականություն:

Վարույթի մասնավոր մասնակիցներից հրավերով ներկայանալու էքսպլիցիտ պարտականություն կրում են՝ մեղադրյալը, տուժողը, գույքային պատասխանողը (ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 43-րդ հոդվածի 2-ին մասի 1-ին կետ, 50-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետ, 55-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետ):

Ինչպես նշվեց՝ վարույթի մասնավոր մասնակիցների ցանկում նախատեսված են նաև օրինական և լիազոր ներկայացուցիչները, սակայն նրանց համար վարույթն իրականացնող մարմնի հրավերով ներկայանալու էքսպլիցիտ պարտականություն օրենքով նախատեսված չէ, ուստի ներկայացուցիչների մասով այս հարցը պետք է քննարկել առանձին:

2.2. Օրինական ներկայացուցչին հարկադրաբար ներկայացնելը

2.2.1. Ֆիզիկական անձի օրինական ներկայացուցչին հարկադրաբար ներկայացնելը: Դատավարական ռիսկերի հիման վրա կարելի կողմնորոշվել, թե օրինական և լիազոր ներկայացուցիչներն արդյոք կրում են ներկայանալու պարտականություն, թե ոչ: Դատական նիստին կամ իր համար պարտադիր վարութային գործողություններին մասնակցելու ներկայացուցիչների պարտականությունը կարելի է բխեցնել մի քանի դրույթներից:

Նախ՝ լիազոր ներկայացուցչի կամ օրինական ներկայացուցչի՝ դատական նիստին կամ իր համար պարտադիր վարութային գործողության կատարմանը ներկայացնելու պարտակա-

⁴ Եթե փաստաբանը երկու անգամ առանց հարգելի պատճառի չի ներկայացել դատական նիստին կամ իր համար պարտադիր վարութային գործողության կատարմանը, ապա պետք է որոշում կայացնել նրան վարույթից հեռացնելու մասին:

նության մասին ուղիղ խոսվում է մեկ այլ դատավարական սանկցիայի՝ վարույթից հեռացնելու մասին դրույթում (ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 147-րդ հոդված):

Երկրորդ՝ ներկայացուցիչները կրում են մեղադրյալի, տուժողի, գույքային պատասխանողի բոլոր պարտականությունները, բացառությամբ մեղադրյալի, տուժողի, գույքային պատասխանողի անձից անբաժանելի պարտականությունների (ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 44-րդ հոդվածի 5-րդ մաս, 53-րդ հոդվածի 4-րդ մաս, 54-րդ հոդվածի 3-րդ մաս, 56-րդ հոդվածի 4-րդ մաս): Մեղադրյալի, տուժողի և գույքային պատասխանողի՝ վարույթն իրականացնող մարմնի հրավերով ներկայանալու պարտականությունն անկասկած նրանց անձից բաժանելի է, ուստի վերը նշված նորմերի հիման վրա կարելի է եզրակացնել, որ եթե, օրինակ՝ տուժողը կրում է՝ վարույթն իրականացնող մարմնի հրավերով ներկայանալու պարտականություն, ապա այդ պարտականությունը կրում է նաև օրինական ներկայացուցիչը:

Երրորդ՝ անչափահասին վերագրվող հանցանքի վերաբերյալ վարույթով օրինական ներկայացուցչի մասնակցությունը պարտադիր է (ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 413-րդ հոդվածի 1-ին մաս): Այս դրույթը նշանակում է, որ վարույթն իրականացնող մարմինը ոչ միայն պարտավոր է վարույթին ներգրավել օրինական ներկայացուցիչ, այլ նաև՝ անչափահասի մասնակցությամբ կատարվող վարույթային գործողության կատարմանը պետք է հրավիրի մասնակցելու նաև օրինական ներկայացուցչին: Այս նորմը հնարավոր է կատարել, եթե օրինական ներկայացուցիչը կրի՝ վարույթն իրականացնող մարմնի հրավերով, անչափահասի հետ ներկայանալու պարտականություն:

Չորրորդ՝ տուժողի, գույքային պատասխանողի, նրանց ներկայացուցիչների, մեղադրյալի օրինական ներկայացուցչի մասնակցությունը դատական նիստին պարտադիր է, բացառությամբ օրենքով նախատեսված դեպքերի (ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 274-րդ հոդվածի 1-ին մաս): Այս նորմը հնարավոր է ապահովել, եթե տվյալ անձինք կրում են դատարանի հրավերով ներկայանալու պարտականություն:

Հինգերորդ՝ անչափահաս, անգործունակ կամ հոգեկան առողջության խնդիր ունեցող տուժողի իրավունքները նրա փոխարեն իրականացնում է նրա օրինական ներկայացուցիչը (ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 50-րդ հոդվածի 4-րդ մաս): Եթե անգործունակ տուժողը մասնակցում է վարույթային գործողությանը, իսկ օրինական ներկայացուցիչը չի ներկայանում տուժողի հետ միասին, և դրան զուգահեռ չկա նրան հարկադրաբար ներկայացնելու կառուցակարգ, ապա ստացվում է, որ տուժողը զրկվում է իր իրավունքները իրականացնելու գործնական հնարավորությունից:

Այսպիսով, նշված դրույթներից բխում է, որ ներկայացուցիչը կրում է իր համար պարտադիր վարույթային գործողություններին և դատական նիստին ներկայանալու պարտականություն⁵, ուստի եթե նա չի կատարում իր պարտականությունը, ապա վարույթն իրականացնող մարմինն իրավասու է որոշում կայացնել նրան հարկադրաբար ներկայացնելու մասին:

Հարց է ծագում՝ ներկայանալու իր պարտականությունը կատարելուց խուսափող օրինական ներկայացուցչին հարկադրաբար ներկայացնելու դեպքում արդյո՞ք նա բարեխղճորեն

⁵ Անչափահասի, անգործունակի կամ հոգեկան առողջության խնդիր ունեցող անձի մասնակցությամբ քննչական գործողության կատարմանն իրավունք ունի մասնակցելու նրա օրինական ներկայացուցիչը (ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 212-րդ հոդվածի 1-ին մաս): Ստացվում է, որ օրինական ներկայացուցիչը ունի իր համար պարտադիր գործողությանը ներկայանալու *պարտականություն* և այդ գործողություններին մասնակցելու *իրավունք*: Եթե հիմք ենք ընդունում, որ տվյալ համատեքստում «ներկայանալ» և «մասնակցել» հասկացությունները նույնաբովանդակ են, ապա ստացվում է, որ օրինական ներկայացուցչի համար անչափահասի, անգործունակի կամ հոգեկան առողջության խնդիր ունեցող անձի մասնակցությամբ քննչական գործողության կատարմանն մասնակցելը (ներկայանալը) միաժամանակ իրավունք և պարտականություն է:

կիրականացնի իր գործառույթները: Ենթադրվում է, որ եթե ներկայացուցիչը ցանկանար բարեխղճորեն իրականացնել իր գործառույթները, ապա նա չէր խուսափի ներկայացվողի մասնակցությամբ կատարվող գործողություններին ներկայանալուց: Անբարեխիղճ օրինական ներկայացուցչին ոչ թե պետք է ամեն անգամ հարկադրաբար ներկայացնել, այլ նման ներկայացուցչին պետք է մեկուսացնել վարույթից: Դա հնարավոր է երկու ճանապարհով: Առաջին՝ եթե վարույթն իրականացնող մարմինը, օրինական ներկայացուցչի՝ վարույթին ներկայանալու պարտականության չկատարելը (պարտականությունը կատարելուց խուսափելը) գնահատի որպես ներկայացվողի շահերին ակնհայտորեն վնասող վարքագիծ կամ ներկայացվողի իրավունքների իրականացմանը խոչընդոտող վարքագիծ, ապա կարող է, ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 69-րդ հոդվածի 1-ին մասի հիման վրա, նրան վարույթին մասնակցելուց ազատել:

Երկրորդ՝ եթե օրինական ներկայացուցիչը երկու անգամ առանց հարգելի պատճառի չի ներկայացել դատական նիստին կամ իր համար պարտադիր վարության գործողության կատարմանը, ապա վարույթն իրականացնող մարմինը կարող է, ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 147-րդ հոդվածի հիման վրա, նրան վարույթից հեռացնել:

2.2.2. Իրավաբանական անձի օրինական ներկայացուցչին հարկադրաբար ներկայացնելը: Իրավաբանական անձանց օրինական ներկայացուցչին վարույթից հեռացնելու հարցը նույնպես պետք է քննարկել տարբերակված՝ կախված նրանից, թե իրավաբանական անձը տուժող է, գույքային պատասխանող, թե նրան վերագրվում է հանցանք (քրեական հետապնդման վիճակում գտնվող):

Իրավաբանական անձին վերագրվող հանցանքների վերաբերյալ վարույթով դատական նիստին առանց հարգելի պատճառի չներկայանալու դեպքում դատարանն իրավասու է որոշում կայացնելու իրավաբանական անձի օրինական ներկայացուցչին հարկադրաբար ներկայացնելու մասին (ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 448-րդ հոդվածի 2-րդ մաս):

Մինչդատական վարույթում իրավաբանական անձի օրինական ներկայացուցչի մասով հարկադրաբար ներկայացնելու մասին հատուկ նորմ նախատեսված չէ, սակայն նման հնարավորությունը նախատեսված է ընդհանուր նորմերով: Այսպես՝ օրինական ներկայացուցիչն ունի մեղադրյալի բոլոր իրավունքները և կրում է նրա պարտականություններն այնքանով, որքանով դրանք կարող են կիրառելի լինել իրավաբանական անձի նկատմամբ (ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 442-րդ հոդվածի 6-րդ մաս): Հայտնի է, որ մեղադրյալը կրում է վարույթն իրականացնող մարմնի հրավերով ներկայանալու պարտականություն, ուստի դա վերագրելի է նաև քրեական հետապնդման վիճակում գտնվող իրավաբանական անձի օրինական ներկայացուցչին: Եթե վերջինս չարամտորեն չի կատարում այս պարտականությունը, ապա կարող է որոշում կայացվել նրան հարկադրաբար ներկայացնելու մասին:

3. Մասնակիցներ, որոնց չի կարելի հարկադրաբար ներկայացնել

3.1. Ընդհանուր դրույթներ: Մեկնաբանվող հոդվածում ուղղակիորեն նախատեսված չեն վարույթի որևէ մասնակցի նկատմամբ հարկադրաբար ներկայացնելու արգելք: Այնուամենայնիվ, նորմատիվ դրույթների համակարգային վերլուծության արդյունքում պարզ է դառնում, որ որոշակի խումբ անձանց ազատությունը այս եղանակով չի կարող սահմանափակվել: Այդ անձանց նկատմամբ հարկադրաբար ներկայացնելու սանկցիան չի կարող կիրառվել, քանի որ մի դեպքում՝ մասնակիցը, տարիքային առանձնահատկություններից ելնելով, «a priori» չի կարող չարամտորեն խախտել իր պարտականությունները կամ մասնակիցը, տվյալ իրավիճակում չէր կարող օբյեկտիվորեն կատարել իր պարտականությունները, մեկ այլ դեպքում՝ անձեռնմխելիությամբ օժտված որոշ սուբյեկտների համար նախատեսված են ազատություն:

նից զրկելու թույլատրելի դեպքեր, որոնց ցանկում հարկադրաբար ներկայացնելը՝ որպես ազատությունից զրկելու եղանակ, նախատեսված չէ:

Առաջին խումբ անձինք են՝ մինչև տասնչորս տարեկան անչափահասները և ծանր հիվանդները, իսկ երկրորդ խումբ անձինք՝ պատգամավորները, դատավորները, ՀՀ գլխավոր դատախազը (տեղակալը), Մարդու իրավունքների պաշտպանը:

3.2. Մինչև տասնչորս տարեկան անչափահասներին և ծանր հիվանդներին հարկադրաբար ներկայացնելու անթույլատրելիությունը: Մեկնաբանվող հոդվածում նախատեսված չէ մինչև 14 տարեկան անչափահասներին (փոքրահասակներին) և ծանր հիվանդությամբ տառապող անձանց հարկադրաբար ներկայացնելու էքսպլիցիտ արգելք, սակայն այս խումբ անչափահասներին հարկադրաբար ներկայացնելն անթույլատրելի է, քանի որ մինչև 14 տարեկան երեխաների պարագայում գործում է տարիքային անգործունակության (անմեղսունակության) կանխավարկածը, ըստ որի՝ ենթադրվում է, որ այդ տարիքային խմբի երեխաներն օժտված չեն գիտակցական և կամային հատկանիշներով⁶: Նկատի ունենալով այս իրավական կանխավարկածը, կարելի է պնդել, որ մինչև տասնչորս տարեկան անչափահասներն իրենց պարտականությունները կատարելուց չեն կարող խուսափել չարամտությամբ (դիտավորությամբ)⁷: Մինչդեռ մեկնաբանվող հոդվածում սանկցիայի կիրառման համար պահանջվում է դատավարական պարտականությունները կատարելուց *չարամտորեն* խուսափելու պայմանի առկայությունը: Այլ կերպ ասած, օրենսդիրը հարկադրաբար ներկայացնելու համար պահանջում է մեղքի (դիտավորության) առկայություն: Խնդիրը նույն կերպ չէր լուծվի, եթե օրենսդիրը հարկադրաբար ներկայացնելու համար չնախատեսեր չարամտության պայմանը, որի դեպքում այս հետևանքը (հարկադրաբար ներկայացնելը) կարող էր վրա հասնել նույնիսկ օբյեկտիվորեն հակաիրավական արարքի դեպքում⁸:

Ինչ վերաբերում է ծանր հիվանդներին հարկադրաբար ներկայացնելուն, ապա եթե անձը ծանր հիվանդ է, ենթադրվում է, որ նա չունի նաև վարույթն իրականացնող մարմնի հրավերով ներկայանալու պարտականությունը կատարելու օբյեկտիվ հնարավորություն: Ուստի՝ «չարամտության» օրենսդրական պայմանը բացակայում է, եթե ծանր հիվանդությունը զրկել է անձին իր պարտականությունը կատարելու հնարավորությունից: Այս դեպքում գործում է օրենքը չի պահանջում անհնարինը (*Ad impossibilia lex non cogit*)⁹ իրավական արքիոման¹⁰:

3.3. Պարզամավորին, դատավորին, գլխավոր դատախազին (տեղակալին) և Մարդու իրավունքների պաշտպանին հարկադրաբար ներկայացնելու անթույլատրելիությունը: Քրեական դատավարությանը երբեմն մասնակցում են անձեռնմխելիությամբ օժտված անձինք (հատուկ սուբյեկտներ), որոնց համար ՀՀ Սահմանադրությամբ և օրենսդրությամբ նախատեսված են ազատությունից զրկելու սպառիչ դեպքեր և հատուկ կարգ: Եթե ՀՀ Սահմանադր-

⁶ Օրենսդիրը սահմանել է դրույթ այն մասին, որ անչափահասը ծանուցվում է իր օրինական ներկայացուցչի միջոցով, իսկ հատուկ հաստատությունում գտնվելու դեպքում՝ դրա վարչակազմի միջոցով (ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 149-րդ հոդվածի 3-րդ մաս):

⁷ Սույն աշխատանքում դատավարության մասնակիցների գործունակության և դեղիկտունակության բարդ հարցերը չեն քննարկվի:

⁸ Համեմատության համար նշենք, որ ՀՀ-ում վարչական և քրեական իրավախախտումների սուբյեկտ կարող է համարվել անձ, որի տասնվեց տարին լրացել է մինչև իրավախախտում կատարելու պահը (որոշ հանցագործությունների համար սահմանված է 14 տարեկանը):

⁹ Латинские юридические изречения / Сост. проф. Е.И. Темнов. М.: 2003. С. 74.

¹⁰ Հետխորհրդային պետությունների քրեական դատավարություններում ձևավորվել է մինչև 14 տարեկան անչափահասներին, հղի կանանց և ծանր հիվանդությամբ տառապող անձանց հարկադրաբար ներկայացնելու (բերման ենթարկելու) անթույլատրելիության չափորոշիչ: Այն ներդրվել էր ԱՊՀ Մոդելային քր. դատ. օր.-ի 190-րդ հոդվածում, այնուհետև արտացոլվել՝ ԱՊՀ մի շարք պետությունների, այդ թվում՝ Հայաստանի 1998 թ., քր. դատ. օր.-ում:

րությամբ կամ օրենքով նախատեսված չէ հատուկ սուբյեկտներին՝ հարկադրաբար ներկայացնելու եղանակով ազատությունից զրկելու հնարավորություն, ապա նրանց նկատմամբ այս սանկցիան չի կարող կիրառվել:

Այսպես՝ ՀՀ Սահմանադրության 96-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ պատգամավորն առանց Ազգային ժողովի համաձայնության չի կարող զրկվել ազատությունից, բացառությամբ երբ նա բռնվել է հանցանք կատարելու պահին կամ անմիջապես դրանից հետո: Այս դեպքում ազատությունից զրկելը չի կարող տևել յոթանասուներկու ժամից ավելի: ՀՀ Սահմանադրության 164-րդ հոդվածի 3-րդ և 4-րդ մասերի համաձայն՝ դատավորն իր լիազորությունների իրականացման կապակցությամբ առանց ՀՀ սահմանադրական դատարանի կամ ՀՀ բարձրագույն դատական խորհրդի համաձայնության չի կարող զրկվել ազատությունից, բացառությամբ երբ նա բռնվել է հանցանք կատարելու պահին կամ անմիջապես դրանից հետո: «Դատախազության մասին» ՀՀ օրենքի 69-րդ հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ գլխավոր դատախազին կամ գլխավոր դատախազի տեղակալին չի թույլատրվում իր լիազորությունների իրականացման կապակցությամբ ազատությունից զրկել առանց էթիկայի հանձնաժողովի համաձայնության, բացառությամբ օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռի հիման վրա ազատությունից զրկելու դեպքերի, կամ երբ նա բռնվել է հանցանք կատարելու պահին կամ անմիջապես դրանից հետո: «Մարդու իրավունքների պաշտպանի մասին» ՀՀ սահմանադրական օրենքի 6-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ պաշտպանն առանց ՀՀ ազգային ժողովի համաձայնության կարող է զրկվել ազատությունից, երբ նա բռնվել է հանցանք կատարելու պահին կամ անմիջապես դրանից հետո: Այս դեպքում ազատությունից զրկելը չի կարող տևել յոթանասուներկու ժամից ավելի:

Մեջբերված նորմերից հստակ է, որ հատուկ սուբյեկտներին՝ հարկադրաբար ներկայացնելու եղանակով ազատությունից զրկելու հնարավորություն (առանց իրավասու մարմնի համաձայնության) նախատեսված չէ, ուստի նրանց նկատմամբ այս սանկցիան չի կարող կիրառվել:

Միևնույն ժամանակ՝ հատուկ սուբյեկտներին հարկադրաբար ներկայացնելու անուղակի արգելքը չի նշանակում, որ նրանք ազատվում են իրենց պարտականություններից: Պարզապես վարույթն իրականացնող մարմնի հրավերով ներկայանալու պարտականության հարկադիր կատարմանն ուղղված գործուն կառուցակարգի (հարկադրաբար ներկայացնելու հնարավորության) բացակայության պայմաններում վարույթն իրականացնող մարմինն այս սուբյեկտների հետ նախապես պետք է քննարկի վարույթային գործողության կատարման առավել նպատակահարմար վայրը: Օրինակ՝ Օրենսդիրը դատավորների մասով ուղիղ սահմանել է, որ քննիչը գործողությունների կատարման վայրը պետք է համաձայնեցնի դատավորի հետ: Այսպես՝ «ՀՀ դատական օրենսգրք» ՀՀ սահմանադրական օրենքի 53-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ քրեական հետապնդման մեջ չգտնվող դատավորի մասնակցությամբ քննչական գործողությունը կատարվում է նախապես դատավորի հետ համաձայնեցված ժամանակ և վայրում: Վարույթն իրականացնող մարմինն այս նորմն անալոգիայով կարող է փաստացի կիրառել նաև պատգամավորների կամ Մարդու իրավունքների պաշտպանի դեպքում:

Եթե քննիչը, այնուամենայնիվ, որոշում է հատուկ սուբյեկտին հրավիրել նախաքննության մարմին, սակայն վերջինս չի կատարում ներկայանալու պարտականությունը, ապա քննիչը պետք է քննարկի նրա նկատմամբ այլ դատավարական սանկցիա կիրառելու հարցը, օրինակ՝ նկատողությունը կամ վարույթից հեռացնելը: Եթե հատուկ սուբյեկտի՝ վարույթն իրականացնող մարմնի հրավերով ներկայանալու պարտականության խախտումը բացասական իրավական հետևանքներ չառաջացնի, ապա այդ պարտավորեցնող կանոնը կհամարվեր «ոչ

որակյալ նորմ» (Leges im perfectae):

4. Հարկադրաբար ներկայացնելու հիմքը և նպատակը

4.1. Ընդհանուր դրույթներ: Հարկադրաբար ներկայացնելը դատավարական սանկցիա է, որը վրա է հասնում դատավարական խախտում կատարելու դեպքում: Տվյալ պարագայում դատավարական խախտման օբյեկտիվ կողմն անգործությունն է՝ պարտականությունը չկատարելը: Օրենքում օգտագործվում է «պարտականությունների կատարումից չարամտորեն խուսափել» ընդհանուր ձևակերպումը, որը կարող է ստեղծել տպավորություն, որ սույն սանկցիայի կիրառման փաստական հիմքը դատավարական ցանկացած պարտականությունը չկատարելն է: Նման մոտեցումն ընդունելի չէ: Բանն այն է, որ որոշ դատավարական պարտականություններ չկատարելը ինքնին չի կարող հարկադրաբար ներկայացնելու հիմք հանդիսանալ, քանի որ հարկադրաբար ներկայացնելով չի կարող ապահովվել այդ պարտականության հարկադիր կատարումը: Օրինակ՝ եթե վկան այլ վայր մեկնելիս վարույթն իրականացնող մարմնին նախապես չի տեղեկացրել իր գտնվելու նոր վայրի և իր հետ հաղորդակցվելու միջոցների մասին, այսինքն՝ չի կատարել ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 58-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 5-րդ կետով նախատեսված պարտականությունը, ապա այս պարտականությունը չկատարելու հիմքով վկան չի կարող հարկադրաբար ներկայացվել, քանի որ այս սանկցիայի կիրառումը չի հետապնդում իրավաչափ որևէ նպատակ:

Այս սանկցիան կարող է կիրառվել միայն այնպիսի դատավարական պարտականությունները չկատարելու դեպքում, երբ անձին հարկադրաբար ներկայացնելով՝ հնարավոր կլինի ապահովել այդ պարտականությունների կատարումը: Այս առումով՝ քննարկվող դատավարական սանկցիայի կիրառման միակ փաստական հիմքը վարույթն իրականացնող մարմնի հրավերով ներկայանալուց խուսափելն է:

4.2. Վարույթն իրականացնող մարմնի հրավերով ներկայանալուց խուսափելը (սանկցիայի հիմքը): Այս սանկցիան կոչված է ապահովել ներկայանալու պարտականության հարկադիր կատարումը, քանի որ հաճախ վարույթն իրականացնող մարմին ներկայացնելով՝ մասնակցի կողմից իր գործառույթները իրականացնելու, դրանից բխող պարտականությունները կատարելու նախապայման է: Ճիշտ է մասնակցի զուտ ֆիզիկական ներկայությունն ապահովելը ինքնին (առանձին վերցրած) դատավարական արժեք չունի, սակայն մի շարք դեպքերում միայն անձին հարկադրաբար ներկայացնելու դեպքում է հնարավոր ապահովվել նրա այլ պարտականությունների կատարումը: Այսպես՝ մեղադրյալը պարտավոր է՝ 1) ներկայանալ վարույթն իրականացնող մարմնի հրավերով 2) վարույթն իրականացնող մարմնի պահանջով ենթարկվել բժշկական զննման (ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 43-րդ հոդվածի 2-րդ մաս): Այս դեպքում հնարավոր է երկու իրավիճակ:

Իրավիճակ առաջին՝ մեղադրյալը կատարել է վարույթն իրականացնող մարմնի հրավերով ներկայանալու պարտականությունը, սակայն չի կատարում բժշկական զննման ենթարկվելու պարտականությունը: Այս դեպքում հարկադրաբար ներկայացնելու սանկցիայի կիրառումը առարկայազուրկ է (նա ներկայացել է), իսկ բժշկական զննմանը ենթարկվելու պարտականության հարկադիր կատարումը պետք է ապահովվել այլ ներգործության միջոցներով, օրինակ՝ մեղադրյալի նկատմամբ ֆիզիկական հարկադրանք կիրառելով (ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 18-րդ հոդվածի 7-րդ մաս):

Իրավիճակ երկրորդ՝ մեղադրյալը չի կատարել վարույթն իրականացնող մարմնի հրավերով ներկայանալու պարտականությունը, հետևապես խուսափել է նաև բժշկական զննմանը ենթարկվելու պարտականությունը կատարելուց: Այս իրավիճակում՝ մեղադրյալի նկատմամբ

պետք է կիրառել հարկադրաբար ներկայացնելու սանկցիան, որից հետո նրա նկատմամբ կարող է կիրառվել ֆիզիկական հարկադրանք, եթե անձը չի կատարում բժշկական զննման ենթարկվելու պարտականությունը:

Եթե վարույթն իրականացնող մարմինն ունի բավարար փաստական տվյալներ, որ անձը ապագայում չի ներկայանալու նրա հրավերով, ապա դա բավարար չէ այս սանկցիան կիրառելու և անձին հարկադրաբար ներկայացնելու համար: Բանն այն է, որ հարկադրաբար ներկայացնելը ոչ թե խափանման միջոց է, այլ դատավարական սանկցիա է, որը կարող է կիրառվել, եթե առկա է առնվազն չներկայանալու (ոչ իրավաչափ անգործության) օբյեկտիվ փաստը: Քննարկվող սանկցիայի կիրառման հիմքն ավարտված արարքն է, այսինքն՝ անձի՝ ծանուցագրում նշված տեղում և ժամին չներկայանալը:

4.3. Չներկայանալու փաստի և «չարամտության» պայմանի ապացուցումը: Չներկայանալը՝ որպես դատավարական իրավախախտում, ենթակա է ապացուցման (բառի լայն իմաստով): Չներկայանալու փաստի ապացուցման առարկայի գլխավոր փաստը բնականաբար ծանուցագրում նշված տեղում և ժամին հրավիրված անձի չլինելն է: Այս սանկցիայի կիրառման համար պետք է նաև պարզել, թե մասնակիցն օրենքով սահմանված կարգով արդյո՞ք հրավիրվել է վարույթն իրականացնող մարմին, եթե այո, ապա նա ստացել է արդյո՞ք այդ ծանուցագիրը: Այս հանգամանքները պետք է հիմնավորվեն համապատասխան փաստաթղթերով:

Այս սանկցիայի կիրառման օրենսդրական պայման է նաև վարույթն իրականացնող մարմնի հրավերով ներկայանալու պարտականությունը կատարելուց խուսափելու չարամտությունը, որը սերտորեն կապված է պարտականությունն առանց հարգելի պատճառի չկատարելու հետ (չարամտության և հարգելի պատճառների մասին մանրամասն տե՛ս ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 147-րդ հոդվածի մեկնաբանությունները): Չարամտությունը վերաբերում է արարքի սուբյեկտիվ կողմին, որը փաստական տվյալներով ապացուցելը բարդ է, քանի որ չարամտության և չներկայանալու պատճառների մասին տեղեկություն, որպես կանոն, կարելի է ստանալ այն անձից, որը պարտավոր էր ներկայանալ վարույթն իրականացնող մարմնի հրավերով, սակայն չի ներկայացել:

Եթե պահանջվի չարամտությունը և անհարգելի պատճառն ապացուցել բացառապես փաստական տվյալներով, ապա կստեղծվի փակ շրջան. մի կողմից՝ չարամտությունը և չներկայանալու պատճառները հնարավոր է պարզել այն անձից, ով պարտավոր էր ներկայանալ, սակայն չի ներկայացել, մյուս կողմից՝ նրան հնարավոր չէ հարկադրաբար ներկայացնել, քանի որ ապացուցված չէ չներկայանալու չարամտությունը, այդ թվում՝ անհարգելի պատճառը:

Բնականաբար նման իրավիճակում պետք է կիրառել ապացուցման ֆորմալ կանոնները, մասնավորապես՝ իրավական կանխավարկածները: Օրենսդիրը սահմանել է, որ պատշաճ ծանուցմամբ հրավիրված անձը պարտավոր է վարույթային գործողության կատարման վայր կամ դատական նիստի ներկայանալ նշանակված ժամին կամ վարույթն իրականացնող մարմնին նախապես իրազեկել չներկայանալու պատճառների մասին (ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 153-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասեր): Եթե պատշաճ ծանուցված անձը չի ներկայանում և նախապես չի իրազեկում չներկայանալու պատճառների մասին, ապա այս նորմից կարելի է դուրս բերել պատշաճ ծանուցված անձի *չներկայանալու չարամտության* և *անհարգելի պատճառով չներկայանալու* կանխավարկածները: Եթե գործով բացակայում է պատշաճ ծանուցված անձի չներկայանալու պատճառների մասին իրազեկումը, ապա կարելի է կատարել ճշմարտանման դատողություն (ենթադրություն) այն մասին, որ անձը չի ունեցել չներկայանալու հարգելի պատճառ և գործել է չարամտությամբ, հակառակ դեպքում չներկայանալու պատճառների մասին նախապես կիրազեկեր:

4.4. Հարկադրաբար ներկայացնելու նպատակը: Ինչպես նշվեց, անձին հարկադրաբար

ներկայացնելը ինքնանպատակ չէ. անձը հարկադրաբար չի բերվում վարույթն իրականացնող մարմին զուտ նրա ֆիզիկական ներկայությունն ապահովելու համար: Անձին հարկադրաբար ներկայացնելը դատավարական մի շարք պարտականությունների կատարումն ապահովելու նախապայմաններից է: Ուստի հարկադրաբար ներկայացնելու նպատակն այն պարտականության կատարման ապահովումն է, որի համար անձը հրավիրվել է վարույթն իրականացնող մարմին: Օրինակ՝ վկային հարկադրաբար ներկայացնելու նպատակը նրա՝ ցուցմունք տալու պարտականության կատարման ապահովումն է:

Հարկադրաբար ներկայացնելու հիմքի և նպատակի տարբերակումը կարևոր է, քանի որ օրենսդիրն անձին անազատության մեջ պահելու հիմնական ժամկետը կապել է հարկադրաբար ներկայացնելու նպատակին հասնելու հետ. «անձին անազատության մեջ պահելը չի կարող տևել ավելի, քան այն պարտականության կատարումը, որի ապահովման նպատակով նա հարկադրաբար ներկայացվել է (...)»: Այսպես՝ եթե վկան վարույթն իրականացնող մարմնի հրավերով չի ներկայացել հարցաքննության, ապա նա հարկադրաբար ներկայացվում է ցուցմունք տալու պարտականության կատարումն ապահովելու նպատակով:

5. Հարկադրաբար ներկայացնելու դատավարական կարգը

5.1. Ընդհանուր դրույթներ: Մեկնաբանվող հոդվածում սահմանված են բերման ենթարկելու դատավարական կարգի հիմնական տարրերը՝ անձին հարկադրաբար ներկայացնելու դատավարական հիմքը, անձին հարկադրաբար ներկայացնելու և ազատ արձակելու փաստերի ամրագրման ձևը և բովանդակությունը, անձին անազատության մեջ պահելու ժամկետները և այլն:

Դատավարական օրենքով նախատեսված չէ, թե ով է անձին հարկադրաբար ներկայացնելու մասին որոշումը կատարող իրավասու մարմինը: Քննիչի լիազորություններում միայն սահմանված է, որ քննիչը հետաքննության մարմնին հանձնարարում է կատարել ձերբակալման, կալանավորման վերաբերյալ որոշումները (ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 41-րդ հոդվածի 1-ին մասի 12-րդ կետ): Նկատի ունենալով, որ հարկադրաբար ներկայացնելը նույնպես անձին ազատությունից զրկելու եղանակ է, ուստի ենթադրվում է, որ հարկադրաբար ներկայացնելու որոշումը կատարում է հետաքննության մարմինը:

Օրենսդիրը մանրամասն սահմանել է հարկադրաբար ներկայացնելու ընթացքում կազմվող դատավարական փաստաթղթերին ներկայացվող պահանջները:

5.2. Հարկադրաբար ներկայացնելու մասին որոշումը և արձանագրությունները: Դատավարական այս սանկցիայի կիրառման շրջանակում կայացվում (կազմվում) են երեք տեսակի դատավարական փաստաթուղթ՝

- 1) հարկադրաբար ներկայացնելու մասին որոշում.
- 2) հարկադրաբար ներկայացնելու մասին արձանագրություն.
- 3) անձին ազատ արձակելու մասին արձանագրություն:

Անձին հարկադրաբար ներկայացնելու դատավարական հիմքը հարկադրաբար ներկայացնելու մասին որոշումն է: Նման իրավասություն ունի մինչդատական վարույթում՝ քննիչը, իսկ դատական վարույթում՝ դատարանը: Մեղադրական եզրակացությունը ստանալու պահից մինչև մեղադրական եզրակացությունը դատարան հանձնելը կամ վարույթի նյութերը նախաքննության մարմին վերադարձնելը վարույթն իրականացնող մարմինը հսկող դատախազն է, սակայն նա նշված սանկցիան չի կարող կիրառել, քանի որ այդ փուլում նրա կողմից անձի մասնակցության վարույթային գործողություններ չեն կարող կատարվել:

Ըստ մեկնաբանվող հոդվածի՝ հարկադրաբար ներկայացնելու որոշման մեջ նշվում են

այն կազմելու տարին, ամիսը, օրը, հարկադրաբար ներկայացնելու ենթակա անձի տվյալները, իրավասու մարմինը, որին հանձնարարվում է հարկադրաբար ներկայացնելը, դրա հիմքը և պատճառները (ավելի ճիշտ՝ նպատակը – Ա. Ղ.): Ինչպես նշվեց՝ հարկադրաբար ներկայացնելու փաստական հիմքը՝ վարույթն իրականացնող մարմին ներկայանալու պարտականությունից չարամտորեն խուսափելն է, իսկ պատճառ ասելով պետք է հասկանալ այն պարտականության կատարման ապահովումը, որի համար անձը հարկադրաբար ներկայացվում է (հարկադրաբար ներկայացնելու նպատակը):

Ազատությունից փաստացի զրկվելուց անմիջապես հետո անձը ներկայացվում է վարույթն իրականացնող մարմին: Հարկադրաբար ներկայացնելու փաստը վարույթն իրականացնող մարմնի կողմից ամրագրվում է համապատասխան արձանագրությամբ, որի պատճենը, իսկ դատարանի դեպքում՝ քաղվածքը հանձնվում է անձին: Օրենքը սահմանում է, թե արձանագրության մեջ ինչ տեղեկություններ պետք է նշվեն:

Անձին անազատության մեջ պահելու անհրաժեշտությունը վերանալու կամ օրենքով սահմանված առավելագույն ժամկետը լրանալու հիմքով անձին ազատ արձակելու փաստի վերաբերյալ ևս կազմվում է արձանագրություն, որում նշվում են անձին ազատ արձակելու հիմքը, տարին, ամիսը, օրը, ժամը և րոպեն: Արձանագրության պատճենը կամ քաղվածքը հանձնվում է անձին:

5.3. Անազատության մեջ պահելու հիմնական և առավելագույն ժամկետները: Հարկադրաբար՝ ներկայացված անձին անազատության մեջ պահելու համար Օրենսդիրը նախատեսել է երկու տեսակի ժամկետ՝ հիմնական և առավելագույն: Անձին ազատությունից զրկելու ժամկետը հոսում է անձին փաստացի զրկելու պահից:

Անձին անազատության մեջ պահելու *հիմնական* ժամկետի ավարտը որոշվում է այն պարտականության կատարման (ավարտման) փաստով, որի ապահովման նպատակով անձը հարկադրաբար ներկայացվել է: Օրինակ՝ եթե անձին հարկադրաբար ներկայացրել են բժշկական զննության ենթարկելու նպատակով, ապա այդ զննությունը կատարելուն պես անձն անհապաղ ազատ է արձակվում:

Անձին հարկադրաբար ներկայացնելու դեպքում վարույթն իրականացնող մարմինը անմիջապես պետք է ձեռնամուխ լինի կատարելու այն վարույթային գործողությունը, որի համար անձին հարկադրաբար ներկայացրել են: Անձին հնարավորինս երկար (մինչև առավելագույն ժամկետը) անազատության մեջ պահելու նպատակով վարույթային գործողության կատարման ձգձգումը կհամարվի իշխանության չարաշահում:

Անձին անազատության մեջ պահելու *առավելագույն* ժամկետը 12 ժամն է: Առավելագույն ժամկետի մեջ հաշվարկվում է նաև այն վարույթային գործողության ժամանակահատվածը, որի կատարման նպատակով անձը հարկադրաբար ներկայացվել է: Եթե օրենքով այդ վարույթային գործողության կատարման համար սահմանված են հատուկ ժամկետներ, օրինակ՝ հարցաքննության դեպքում, ապա հարկադրաբար ներկայացված անձի հարցաքննությունը պիտի ավարտվի ոչ թե հարցաքննության ընդհանուր ժամկետում, այլ նրան ազատությունից զրկելու պահից հաշված 12 ժամը լրանալու պահից:

5.4. Յերեկային ժամերին հարկադրաբար ներկայացնելը: Գիշերային ժամերին անձին հարկադրաբար ներկայացնելու մասին օրենսդրական արգելք նախատեսված չէ¹¹: Այնուամենայնիվ ընդհանուր կանոնն այն է, որ անձին թույլատրվում է հարկադրաբար ներկայացնել

¹¹ Հայաստանի 1961 թ. քր. դատ. օր.-ում նույնպես սահմանված էր, որ մեղադրյալը, բացի անհետաձգելի դեպքերից, բերման է ենթարկվում ցերեկը (139-րդ հոդված):

ցերեկային ժամերին (ժամը 700-ից մինչև 2200-ն): Այս պահանջը բխում է ժամը 2200-ից մինչև 700-ն քննչական գործողության կատարելու օրենսդրական արգելքից (ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 211-րդ հոդվածի 1-ին մաս): Եթե անձին հարկադրաբար ներկայացնում են իր համար պարտադիր քննչական գործողություններին մասնակցությունն ապահովելու նպատակով, իսկ այդ գործողությունները, որպես կանոն, կարող են կատարվել ժամը 700-ից մինչև 2200-ն, ուստի անձին հարկադրաբար ներկայացնելը նույնպես պետք է կատարվի այդ ժամանակահատվածում:

Օրենքը թույլ է տալիս ժամը 2200-ից մինչև 700-ն քննչական գործողություն կատարել այն դեպքերում, երբ դրա հետաձգումը ողջամտորեն կարող է հանգեցնել տվյալ քննչական գործողության արդյունքում ակնկալվող ապացույցի կորստի կամ վնասման: Նման իրավիճակում հարկադրաբար ներկայացնելը նույնպես կարող է կատարվել ժամը 2200-ից մինչև 700-ն:

Օրենքով նախատեսված չէ ոչ աշխատանքային կամ տոն օրերն անձին հարկադրաբար ներկայացնելու որևէ օրենսդրական արգելք:

5.5. Հարկադրաբար ներկայացված անձի իրավունքների իրականացման կառուցակարգերը: ՀՀ Սահմանադրության 75-րդ հոդվածի համաձայն՝ հիմնական իրավունքները և ազատությունները կարգավորելիս օրենքները սահմանում են այդ իրավունքների և ազատությունների արդյունավետ իրականացման համար անհրաժեշտ կազմակերպական կառուցակարգեր և ընթացակարգեր:

ՀՀ սահմանադրական դատարանը 10.05.2016 թ. ՍԴՈ-1271 որոշմամբ նշել է.

«ՀՀ Սահմանադրության 2015 թվականի դեկտեմբերի 6-ի փոփոխություններով ամրագրվել է նոր դրույթ՝ ՀՀ Սահմանադրության 75-րդ հոդվածը, որն օրենսդրին ուղղակիորեն պարտավորեցնում է հիմնական իրավունքները և ազատությունները կարգավորելիս սահմանել այնպիսի կազմակերպական կառուցակարգեր և ընթացակարգեր, որոնք կերաշխավորեն այդ իրավունքների և ազատությունների արդյունավետ իրականացումը»:

ՀՀ սահմանադրական դատարանը հիմնական իրավունքների իրականացման ընթացակարգերի և կառուցվածքի վերաբերյալ սահմանել է որոշակի պահանջներ: Այդ ընթացակարգերը պետք է ոչ թե միայն սահմանված լինեն, այլև դրանք պետք է լինեն համաչափ, որոշակի և արդյունավետ: Այսպես՝

ՀՀ Սահմանադրության 27-րդ հոդվածում ամրագրված են ազատությունից զրկված անձանց իրավունքները՝ ազատությունից զրկվելու պատճառների մասին տեղեկացված լինելու իրավունքը, իր ընտրած անձին իր գտնվելու վայրի մասին տեղեկացնելու իրավունքը և այլն: Ազատությունից զրկված անձանց իրավունքները պետք է ապահովվեն ազատությունից զրկվելու բոլոր իրավիճակներում, այդ թվում՝ անձին հարկադրաբար ներկայացնելու դեպքում:

ՀՀ քր. դատ. օր.-ում հարկադրաբար ներկայացվածի՝ որպես ազատությունից զրկված անձի, իրավունքների վերաբերյալ հատուկ նորմ սահմանված չէ, սակայն այդ ոլորտում ՀՀ Սահմանադրության 27-րդ հոդվածում ամրագրված իրավունքները գործում են անմիջականորեն:

Հարկադրաբար ներկայացված անձի իրավունքների ապահովման նպատակով, օրենքի անալոգիայի կարգով, կարող են mutatis mutandis կիրառվել նաև հանցանք կատարած լինելու անմիջականորեն ծագած հիմնավոր կասկածի հիմքով ձերբակալված անձի իրավունքները և դրանց իրականացման պայմաններն ու երաշխիքները (ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 110-րդ հոդված): Հակառակ դեպքում կարող է ստեղծվել հակասահմանադրական իրավիճակ:

5.6. Հարկադրաբար ներկայացնելու բողոքարկումը

5.6.1. Բողոքարկման օբյեկտները: Օրենքով՝ որպես դատական վիճարկման օբյեկտ նա-

խատեսված է միայն հարկադրաբար ներկայացնելու մասին որոշումը (ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 299-րդ հոդվածի 1-ին մասի 7-րդ կետ), որն անձին ազատությունից զրկելու իրավաբանական ակտն է (դատավարական հիմքը): Բայց հարկադրաբար ներկայացնելու ընթացքում կարող են կատարվել տարաբնույթ գործողություններ և անգործություն, որոնք նույնպես միջամտում են անազատության մեջ գտնվող անձանց իրավունքներին (միջամտող ակտեր): Օրինակ՝ անազատության մեջ պահելու ժամկետները սխալ հաշվարկելը, անձին անհապաղ ազատելու հիմքերի առկայության դեպքում անգործություն դրսևորելը, վարութային գործողության կատարումը ձգձգելը: Ուստի հարկադրաբար ներկայացված անձը, որպես ազատությունից զրկված անձ, պետք է հնարավորություն ունենա դատական կարգով վիճարկելու միջամտող ցանկացած ակտի իրավաչափությունը: Այս իրավունքը ճանաչված է ՀՀ Սահմանադրության 27-րդ հոդվածի 5-րդ մասում՝ անձնական ազատությունից զրկված յուրաքանչյուր ոք իրավունք ունի վիճարկելու իրեն ազատությունից զրկելու իրավաչափությունը:

Համեմատության համար նշենք, որ օրենքով դատական բողոքարկման ենթակա է ոչ թե անձին ձերբակալելու մասին որոշումը, այլ ձերբակալումն՝ ընդհանրապես: Նման օրենսդրական ձևակերպումը հնարավորություն է տալիս վիճարկել ձերբակալման ոլորտի ցանկացած միջամտող ակտի իրավաչափությունը:

Այսպիսով՝ հարկադրաբար ներկայացված անձը դատարանում կարող է վիճարկել ոչ միայն հարկադրաբար ներկայացնելու մասին որոշումը, այլ նաև այդ ընթացքում կատարված ցանկացած միջամտող ակտ:

5.6.2. Հարկադրաբար ներկայացնելու մասին որոշման բողոքարկումը: Վարույթից հեռացնելու մասին քննիչի որոշումը դատարան կարող է բողոքարկվել տասնհինգօրյա ժամկետում: Այդ ժամկետի սկիզբն է՝ 1) իրավասու դատախազին ուղղված բողոքի մերժման որոշումը կամ բավարարումից տարբերվող պատասխանը ստանալու օրը 2) բողոք ներկայացնելուց հետո՝ տասնհինգօրյա ժամկետը լրանալու օրը, եթե բողոքի վերաբերյալ պատասխան չի ստացվել (ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 300-րդ հոդվածի 3-րդ մաս):

ՀՀ վերաքննիչ դատարանում հատուկ վերանայման ենթակա են՝ 1) հարկադրաբար ներկայացնելու մասին քննիչի (մինչդատական ակտի) որոշման վիճարկման բողոքը մերժելու մասին առաջին ատյանի դատարանի որոշումը (ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 389-րդ հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ կետ) 2) դատարան հարկադրաբար ներկայացնելու մասին առաջին ատյանի դատարանի որոշումը (ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 389-րդ հոդվածի 1-ին մասի 9-րդ կետ):

5.6.3. Հարկադրաբար ներկայացնելու ընթացքում միջամտող ակտերի բողոքարկումը: Վերը ասվածից պարզ դարձավ, որ ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 299-րդ հոդվածի 1-ին մասում ուղիղ նախատեսված չէ հարկադրաբար ներկայացնելու ընթացքում կատարված այլ գործողությունները (անգործությունը) դատական կարգով բողոքարկելու հնարավորություն, մյուս կողմից՝ պարզ է, որ անձի նման հնարավորությունը ճանաչված է սահմանադրորեն, ուստի պետք է պարզել, թե դատավարական ինչ՞ ճանապարհով պետք է ապահովվի սահմանադրական այդ հնարավորության իրացումը:

Այդ ակտերը դատարանում վիճարկելու հնարավորությունն անձին կարող է տրվել ստորև նշված ճանապարհներից որևէ մեկով:

Առաջին՝ ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 299-րդ հոդվածի 1-ին մասի 7-րդ կետում գործածված «վարույթն իրականացնող մարմին հարկադրաբար ներկայացնելու մասին որոշում» ձևակերպումը տարածական մեկնաբանելով, որի բովանդակության մեջ կներառվի նաև հարկադրաբար ներկայացնելու ընթացքում կատարված այլ միջամտող ակտերը (1), կամ այդ նորմն անալոգիայի կարգով միջամտող այլ ակտերի նկատմամբ կիրառելով (2):

Երկրորդ՝ անձին միջամտող ակտերը բողոքարկելու հնարավորություն է տրվել ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 299-րդ հոդվածի 2-րդ մասով սահմանված կարգով: Դա հնարավոր է այն իրավիճակում, եթե միջամտող ակտերի վիճարկումը դատաքննության ընթացքում անհնար է լինելու կամ բողոքարկողին ակնհայտորեն զրկելու է իր իրավաչափ շահերն արդյունավետ պաշտպանելու իրական հնարավորությունից: Այս ճանապարհով գնալու դեպքում բողոքարկողի վրա դրվում է լրացուցիչ բեռ հիմնավորելու, որ դատաքննության ընթացքում տվյալ ակտի վիճարկումն անհնար է լինելու կամ իրեն ակնհայտորեն զրկելու է իր իրավաչափ շահերն արդյունավետ պաշտպանելու իրական հնարավորությունից: Այս առումով, մարդու իրավունքների պաշտպանության տեսանկյունից առավել ընդունելի է առաջին տարբերակը:

Դատական նիստին կամ իր համար պարտադիր վարության գործողության կատարմանը չներկայանալու (ներկայանալու պարտականությունը կատարելուց խուսափելը) դեպքում կարող է կիրառվել երկու սանկցիա: Նախ՝ որոշում է կայացվում անձին հարկադրաբար ներկայացնելու մասին, իսկ եթե անձը կրկին չի կատարում ներկայանալու պարտականությունը, ապա քննարկվում է նաև վարույթից հեռացնելու սանկցիայի կիրառման հարցը:

Annotation. The author considers one of the procedural sanctions enshrined in the new Criminal Procedure Code of the Republic of Armenia (effective 01.07.2022) - compulsory submission to the state body carrying out the proceedings

The author subjects Article 145 of the RA Code of Criminal Procedure to a scientific and practical analysis based on a formal dogmatic methodology. The article comments on the differences between forced representation and detention of a person, the basis and purpose of forced representation, the procedural procedure, as well as the possibility of appeal.

Аннотация. Автор рассматривает одну из процессуальных санкций, закрепленных в новом Уголовно-процессуальном кодексе РА (вступает в силу 01.07.2022 г.), а именно принудительное представление в орган, осуществляющий производство.

Автор подвергает статью 145 Уголовно-процессуального кодекса РА научно-практическому анализу на основе формально-догматической методологии. В статье комментируются различия между принудительным представлением и задержанием лица, основания и цель принудительного представления, процессуальный порядок, а также возможности обжалования.

Բանալի բառեր - ազատություն, ազատությունից զրկել, ձերբակալում, վարության գործողություն, հարկադրանք, դատական բողոքարկում:

Keywords: freedom, deprivation of liberty, detention, coercion, judicial appeal

Ключевые слова: свобода, лишение свободы, задержание, принуждение, судебное обжалование.

Ղամբարյան Ա. - Հայ-ռուսական (Սլավոնական) համալսարանի իրավունքի տեսության և սահմանադրական իրավունքի ամբիոնի վարիչ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր, ՀՀ վաստակավոր իրավաբան, էլ. հասցե՝ arturghambaryan@gmail.com:

Ներկայացվել է խմբագրություն 21.06.2022 թ., տրվել է գրախոսության 21.06.2022 թ., երաշխավորվել ՀՀ սահմանադրական դատարանի նախագահի օգնական, ի.գ.թ. Ա. Ա. Ղազարյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 10.10.2022 թ.:

ՖԻՆԱՆՍԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/FINANCIAL LAW/ФИНАНСОВОЕ ПРАВО

ՆԱԶԵԼԻ ՍՈՒՔԻԱՍՅԱՆ

*ՀՊՏՀ, Հասարակագիտություն ամբիոնի դոցենտ,
իրավաբանական գիտությունների դոկտոր*

NAZELI SUKIASYAN

*Associate Professor of the Chair of Social Sciences of the
Armenian State University of Economics
Doctor of Law*

НАЗЕЛИ СУКИАСЯН

*доцент кафедры обществознания АГЭУ,
доктор юридических наук*

**ՄԱՔՍԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՍՈՒՔՅԵԿՏՆԵՐԻ
ՊԱՐՏԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԿԱՏԱՐՈՒՄՆ ԱՊԱՀՈՎՈՂ
ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ՀԱՐԿԱԴՐԱՆՔԻ ՄԻՋՈՑՆԵՐԻ
ԱՐԴՅՈՒՆԱՎԵՏՈՒԹՅՈՒՆԸ**

**EFFECTIVENESS OF CIVIL LEGAL COERCION MEASURES ENSURING
THE FULFILLMENT OF THE OBLIGATIONS OF THE SUBJECTS OF
CUSTOMS LAW**

**ЭФФЕКТИВНОСТЬ МЕР ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВОГО
ПРИНУЖДЕНИЯ, ОБЕСПЕЧИВАЮЩИХ ИСПОЛНЕНИЕ
ОБЯЗАТЕЛЬСТВ СУБЪЕКТОВ ТАМОЖЕННОГО ПРАВА**

Արտաքին տնտեսական համագործակցության ոլորտում պետությունների տնտեսական շահերի ապահովման նպատակով մաքսային կարգավորումն ապահովելու համար մշակվել են մաքսատուրքերի վճարման պարտավորություններն ապահովող մաքսային գործունեության այնպիսի մեթոդներ, որոնց գործնական կիրառումը կարող է ապահովվել պետական հարկադրանքի ուժով, չնայած վերջիններս արտաքուստ այդպիսի բնույթ չեն կրում և օրենսդրությամբ ամրագրված են որպես մաքսատուրքերի վճարման պարտավորության կատարումն ապահովող գործունեության ձևեր: Մաքսային գործունեության այս ուղղությունները դրսևորվում են.

ա) «մաքսային տարանցում» մաքսային ընթացակարգով ապրանքների տեղափոխման,

- բ) մաքսատուրքերի վճարման ժամկետների փոփոխության,
- գ) ապրանքների նկատմամբ «մաքսային տարածքում ապրանքների վերամշակում» մաքսային ընթացակարգի սահմանման,
- դ) ապրանքների բացթողման ժամանակ:

Մաքսատուրքերի վճարման ապահովում չի տրամադրվում՝

1) եթե վճարման ենթակա մաքսատուրքերի տոկոսների գումարի չափը չի գերազանցում 500 (հինգ հարյուր) եվրոյին համարժեք գումարը՝ հաշվարկված Մաքսային միության մաքսատուրքերը, որոնք ենթակա են վճարման օրենսդրության սահմանված մաքսային հայտարարագրի մուտքագրման օրվանից, իսկ եթե մաքսային հայտարարագիր չի ներկայացվում՝ ապահովում չտրամադրելու մասին որոշման ընդունման օրվանից՝ գործող արժույթների փոխարժեքներով:

Մաքսատուրքերի վճարումը ապահովում է վճարողը, իսկ «մաքսային տարանցում» մաքսային ընթացակարգի համաձայն՝ ապրանքների տեղափոխման դեպքում՝ նաև վճարողի փոխարեն այլ անձը, եթե վերջինս այդ ապրանքների տիրապետման օգտագործման կամ տնօրինման իրավունքն ունի, որոնց համար իրականացվում է մաքսատուրքերի վճարման ապահովում:

Որպես կանոն, մաքսատուրքերի վճարման ապահովումը տրամադրվում է այն մաքսային մարմինն, որն իրականացնում է ապրանքների բացթողումը:

Եվրասիական տնտեսական միության մաքսային օրենսգրքում ամրագրված մաքսատուրքերի վճարման ապահովման միջոցներն ունեն ելակետային նշանակություն: Պատահական չէ, որ ՀՀ «Մաքսային կարգավորման մասին» օրենքում վերջիններս ամրագրված են անփոփոխ՝

Ներկայումս մաքսատուրքերի վճարումն ապահովվում է՝

- ա) դրամական միջոցներով (դրամական գումարներով),
- բ) բանկային երաշխիքով,
- գ) երաշխավորությամբ,
- դ) գույքի գրավով:

Օրենսդրությունը գործարար շրջաններին իրավունք է տալիս ընտրելու նշված՝ մաքսատուրքերի վճարման ապահովման միջոցներից ցանկացածը:

Վճարողը մաքսատուրքերի վճարման պարտավորության կատարումը պետք է ապահովի պարտավորության գործողության ամբողջ ժամկետի ընթացքում անընդմեջ: Մաքսատուրքերի վճարման՝ տրամադրվող ապահովման գործողության ժամկետը պետք է բավարար լինի տվյալ մաքսային մարմնի առջև ստանձնած պարտավորության կատարման մասին պահանջը մաքսային մարմին ժամանակին ուղարկելու համար:

Անդրադառնալով գործող օրենսդրությամբ դրամական միջոցների ներդրումը (գրավ)՝ որպես մաքսատուրքի վճարման ապահովման միջոցի իրավական բովանդակությանը նկատենք, որ վերջինիս վերլուծությունները ՀՀ «Մաքսային կարգավորման մասին» օրենքի 105-րդ հոդվածից են: Գործնականում մաքսատուրքի վճարման ապահովման դրամական միջոցները մուտքագրվում են որպես միասնական հաշիվ: Ֆիզիկական անձանց կողմից իրենց անձնական օգտագործման համար տեղափոխվող ապրանքների համար դրամական միջոցները՝ որպես մաքսատուրքի վճարման ապահովման միջոց, կարող են մուտքագրվել հանրա-

¹ Տե՛ս մանրամասն, Таможенный кодекс таможенного союза, օրենսգրքի 86 և ՀՀ «Մաքսային կարգավորման մասին» օրենքի 104-րդ հոդվածները:

պետության համապատասխան գանձապետական հաշիվներին:

Օրենքը մաքսային մարմինն իրավունք է վերապահում պարտավորությունների չկատարման դեպքում, մաքսատուրքի վճարման ապահովման միջոց ներդրված դրամական միջոցներից, սահմանված կարգով գանձել չկատարված պարտավորությունների համապատասխան գումարները:

Դրամական միջոցների գրավի՝ մուտքի հաստատման նպատակով դրամական միջոցներ ներդրած անձին տրվում է անդորրագիր, որի կիրառման ձևը և կարգը սահմանվում է վերադաս մաքսային մարմինը: Անդորրագիրն այլ անձի չի կարող փոխանցվել: Գործնականում անդորրագրի կորստի դեպքում այն տրամադրած մաքսային մարմինը դրամական միջոցներ ներդրած անձի դիմումի հիման վրա տրամադրում է անդորրագրի կրկնօրինակը:

Մաքսատուրքի վճարման ապահովման նպատակով ներդրված, չօգտագործված կամ մասնակի օգտագործված միջոցներն անձի դիմումի հիման վրա կարող են հաշվանցել մաքսային վճարների գծով պարտավորությունների հաշվին, կամ հետ են վերադարձվել հաշվետիրոջը:

Մաքսատուրքի վճարման ապահովմամիջոց է բանկային երաշխիքը:

Մաքսատուրքի վճարման ապահովման նպատակով մաքսային մարմինները կարող են ընդունել բանկային երաշխիքներ, որոնք տրամադրում են բանկերը, վարկային կազմակերպությունները կամ ապահովագրական ընկերությունները²:

Բանկային երաշխիքի տրամադրման, ներկայացվող պահանջների, երաշխավորի պարտավորությունների և բանկային երաշխիքի դադարեցման հետ կապված իրավահարաբերությունների իրավահամեմատական վերլուծությունները վկայում են, որ վերջիններս կարգավորում են ինչպես ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքով, այնպես էլ բանկային օրենսդրությամբ և այլ իրավական ակտերով:

Կարծում ենք, որ բանկային երաշխիքը, որպես կանոն, պետք է լինի անհետկանչելի: Այն ունի օրենքով սահմանված մի շարք վավերապայմաններ, որոնք մանրամասն թվարկված են ՀՀ «Մաքսային կարգավորման մասին» օրենքի 106-րդ հոդ. 3-րդ մասում: Այդպիսի վավերապայմաններ են մաքսատուրքեր վճարողի պարտավորությունները, մաքսային մարմնի կողմից երաշխավորողից երաշխավորված մաքսատուրքի գումարի դուրսգրման անվիճելի իրավունքը, մաքսատուրքի վճարումն ուշացնելու դեպքում յուրաքանչյուր օրացուցային օրվա համար չվճարված գումարի 0.15 տոկոսի չափով տույժ վճարելու երաշխավորողի պարտավորությունը, բանկային երաշխիքի գործողության ժամկետը, բանկային գործունեությամբ զբաղվելու լիցենզիայի համարը:

Տրամադրված բանկային երաշխիքի գործողության ժամկետը չի կարող գերազանցել 36 ամիսը և պետք է բավարար լինի բանկային երաշխիքով ապահովված պարտավորությունները չկատարելու դեպքում մաքսային մարմնի կողմից երաշխավորողին բանկային երաշխիքի մասով պահանջ ներկայացնելու համար:

Բանկային երաշխիքը ստանալու օրվանից երեք աշխատանքային օրվա ընթացքում մաքսային մարմինն պարտավոր է ուսումնասիրել և բանկային երաշխիքն ընդունելու դեպքում մաքսատուրքեր վճարողին տրամադրել վճարման անդորրագիր:

Օրենքում ամրագրված են նաև բանկային երաշխիքի ընդունումը մերժելու հիմքերը: Երաշխիքը կարող է մերժվել, եթե ապահովվող մաքսատուրքի ընդհանուր գումարը չի բա-

² Տե՛ս մանրամասն, *Բարսեղյան Տ. Կ.*, Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական իրավունք (առաջին մաս), ԵՊՀ, 2000, էջ 472-473:

վարարում հայտարարատուի կողմից վճարման ենթակա մաքսատուրքերի գումարի վարման համար, կամ բանկային երաշխիքի ժամկետը պակաս է հայտարարատուի կողմից մաքսատուրքի, պարտավորությունների կատարման ժամկետից, ինչպես նաև այլ դեպքերում:

Մերժման որոշումն ընդունվում է հանրապետության օրենսդրությամբ մաքսային մարմիններին վերապահված՝ հայեցողական լիազորությունների իրականացման շրջանակներում:

Բանկային երաշխիքի ընդունումը մերժելու դեպքում, մաքսային մարմինը պարտավոր է սահմանված ժամկետում, տեղեկացնել դրա մասին բանկային երաշխիք տրամադրած անձին՝ նշելով այն պատճառները, որոնք մերժման համար հիմք են դարձել:

Մաքսատուրքերի վճարումն ապահովող հաջորդ միջոցը քաղաքացիական օրենսդրությունից փոխառած երաշխավորությունն է:

Գործող մաքսային օրենսդրությունը պահանջում է, որ երաշխավորությունը ձևակերպի մաքսային մարմնի և երաշխավորի միջև կնքվող երաշխավորության պայմանագրով: Երաշխավորության տրամադրման, ներկայացվող պահանջների, երաշխավորի պարտավորությունների և երաշխավորության պայմանագրի դադարեցման հետ կապված իրավահարաբերությունները դուրս են մաքսային իրավական կարգավորումներից:

Մաքսատուրքերի վճարման երաշխավորությունից բխող իրավահարաբերությունները գործնականում վեճերի և տարաձայնությունների առաջացման դեպքում բացառապես պետք է լուծվեն հանրապետության քաղաքացիական օրենսգրքով:

Պարզեցման նպատակով ընդգծենք, որ մաքսատուրքեր վճարելու ապահովումը երաշխավորության միջոցով իրականացնելու դեպքում երաշխավորը պարտավոր է մաքսային մարմնին ներկայացնել ՀՀ քաղաքացիական օրենսդրությամբ սահմանված կարգով իր կողմից ստորագրված կամ կնքված երաշխավորության պայմանագրի 2 օրինակ և մաքսատուրքեր վճարողի համաձայնությունը՝ երաշխավորի կողմից մաքսատուրքերի վճարման երաշխավորման վերաբերյալ:

Երաշխավորության պայմանագիրը պետք է համապատասխանի քաղաքացիական օրենսդրությամբ սահմանված չափանիշներին և պետք է պարունակի երաշխավորությամբ ապահովված պարտավորության գումարը, մաքսատուրքեր վճարողի և երաշխավորի համապարտ պատասխանատվություն կրելու վերաբերյալ, ինչպես նաև նշումներ երաշխավորության պայմանագրի գործողության ժամկետի վերաբերյալ:

Օրենսդրությամբ սահմանված է, որ երաշխավորության պայմանագրի գործողության առավելագույն ժամկետը չի կարող գերազանցել երկու տարին:

Մաքսային մարմինը երաշխավորության պայմանագիր կնքելու առաջարկը պարտավոր է ուսումնասիրել փաստաթղթերը մաքսային մարմին ներկայացնելու օրվանից սկսած 5 աշխատանքային օրվա ընթացքում:

Երաշխավորության պայմանագիր կնքելու դեպքում մաքսային մարմինը մաքսատուրքեր վճարողին է տրամադրի անդորրագիր՝ երաշխավորությամբ ապահովված պարտավորության գումարի չափով:

Երաշխավորության պայմանագրի ընդունումը կարող է մերժվել, եթե՝

ա) երաշխավորության պայմանագիրը չի համապատասխանում օրենքով սահմանված չափանիշներին,

բ) երաշխավորության պայմանագրով ապահովվող գումարը փոքր է վճարման ենթակա մաքսատուրքերի գումարից,

գ) երաշխավորության պայմանագրի ժամկետը կարճ է մաքսատուրքի գծով պարտավորությունների կատարման ժամկետից:

Երաշխավորության պայմանագրի կնքումը մերժելու դեպքում մաքսային մարմինը սահմանված ժամկետում տեղեկացնում է դրա մասին երաշխավորության պայմանագիրն առաջարկած անձին՝ նշելով մերժման հիմքերը:

Մաքսատուրքերի վճարումն ապահովող միջոցների համակարգում իրավական կարգավորման առանձնահատկություններով պետք է սահմանազատել գույքի գրավը, որի իրավական հիմքում մաքսային մարմնի և մաքսատուրքեր վճարողի միջև կնքվող պայմանագիրն է: Որպես առանձնահատկություն նշենք, որ մաքսային տարանցման ընթացակարգով ապրանքների փոխադրման համար գույքի գրավի միջոցով մաքսատուրքի վճարման ապահովումը կարող է ներկայացնել նաև գրավի առարկա ապրանքների տիրապետման, օգտագործման կամ տնօրինման իրավունք ունեցող անձի կողմից:

Գույքի գրավի պայմանագրից բխող բոլոր իրավահարաբերությունները կարգավորվում են ՀՀ քաղաքացիական օրենսդրությամբ, մաքսային միության օրենսգրքով և ՀՀ «Մաքսային կարգավորման մասին» օրենքի դրույթներով: Մաքսատուրքի վճարման ապահովման նպատակներով, կարող է գրավադրվել հանրապետության քաղաքացիական օրենսդրության համապատասխան գրավի առարկա գույքը բացառությամբ՝

- 1) ՀՀ սահմաններից դուրս գտնվող գույքի,
- 2) գրավադրված գույքի,
- 3) կենդանիների և արագ փչացող ապրանքների,
- 4) կազմակերպությունների,
- 5) գույքային իրավունքների,
- 6) արժեթղթերի,
- 7) շրջանառության մեջ գտնվող ապրանքների գրավի,
- 8) արտադրանքի և արտադրական այն թափոնների, որոնց ազատ իրացումը հանրապետության օրենսդրության համաձայն արգելվում է, ինչպես նաև
- 9) այն գույքի, որի վրա բռնագանձումը ՀՀ օրենսդրության համաձայն, կատարվում է բացառապես դատարանի որոշմամբ:

Գործնականում գրավի առարկան գրավի պայմանագրի գործողության ընթացքում պետք է գտնվի հանրապետության տարածքում: Վերջինիս շուկայական արժեքը որոշելու համար իրականացվում է գրավի առարկայի գնահատում:

Գույքի գրավով մաքսատուրքի վճարումն ապահովելու նպատակով անձը մաքսային մարմին ներկայացնում է ՀՀ քաղաքացիական օրենսդրությամբ սահմանված կարգով գույքի գրավի պայմանագրի երկու օրինակ՝ ստորագրված և կնքված, ինչպես նաև գրավի առարկայի նկատմամբ սեփականության իրավունքը, դրա շուկայական արժեքը հաստատող փաստաթղթերի բնօրինակները կամ նոտարական վավերացմամբ պատճենները:

Գույքի գրավի պայմանագրում պետք է ներառված լինեն հետևյալ պայմանները՝

- ա) չի թույլատրվում գրավադրված գույքը գրավ դնել,
- բ) անձը, առանց մաքսային մարմնի համաձայնության, իրավունք չունի տնօրինելու գրավի առարկան,
- գ) գրավատուն իր միջոցներով պարտավոր է ապահովագրել գրավի առարկան,
- դ) գրավի առարկայի գնահատումը գրավատուն կատարում է իր հաշվին,
- ե) գրավի առարկան փոխարինելը համարժեք այլ գույքով թույլատրվում է միայն մաքսային մարմնի գրավոր համաձայնությամբ:

Մաքսային մարմնի գույքի գրավի պայմանագիր կնքելու մասին առաջարկն ուսումնասիրվում է առավելագույնը 5 աշխատանքային օրվա ընթացքում:

Գույքի գրավի պայմանագիրը կարող է կնքվել, եթե գրավի առարկայի շուկայական արժեքը գերազանցում է մաքսատուրքի վճարման ապահովման անհրաժեշտ չափն ավելի քան 20 %-ով:

Գրավի առարկայի վրա բռնագանձման տարածման դեպքում իրացման ծախսերը փոխհատուցվում են գրավի առարկայի իրացումից ստացված դրամական միջոցների հաշվին, իսկ դրանց ոչ բավարար լինելու դեպքում գրավատուի հաշվին:

Գույքի գրավի պայմանագրի կնքումը մաքսային մարմինը կարող է մերժել, եթե պայմանագիրը չի համապատասխանում օրենսդրությանը, օրինակ, ապահովվող գումարը փոքր է վճարման ենթակա մաքսատուրքերի գումարից կամ գրավի պայմանագրի ժամկետը կարճ է մաքսատուրքի գծով պարտավորությունների կատարման ժամկետից:

Գույքի գրավի պայմանագրի կնքման և գրավադրված գույքի վրա բռնագանձումը տարածելու հետ կապված բոլոր ծախսերը կրում է գրավատուն:

Գործող միջազգային և ներպետական մաքսային կարգավորման օրենսդրությամբ սահմանված են նաև չվճարված մաքսատուրքերի բռնագանձման կարգը: Այն իրականացվում է վճարողի միջոցների կամ այն ապրանքների արժեքի հաշվին, որոնց համար մաքսատուրքեր չեն վճարվել:

Բռնագանձման միջոցներ կիրառելուց առաջ մաքսային մարմինը մաքսատուրքեր վճարողին ներկայացնում է բռնագանձման ծանուցում, որտեղ նշվում են՝

- ա) մաքսային վճարների հաշվարկման հիմքը,
- բ) մաքսատուրքի տեսակը, դրույքաչափը, գումարը, վճարման ժամկետը,
- գ) տոկոսների տույժերի տեսակը, չափը, գումարը, վճարման ժամկետը,
- դ) վճարման ժամկետի ուշացման համար ՀՀ օրենսդրությամբ նախատեսված պատասխանատվության վերաբերյալ տեղեկատվություն:

Մաքսային մարմինը ծանուցումը ուղարկելուց հետո՝ երկու ամսվա ընթացքում, հայտարարատուի կամ համապարտ պատասխանատվություն կրող անձի կողմից մաքսատուրքերի տույժերի վճարման պարտավորությունը չկատարելու դեպքում, մաքսային մարմինների կողմից դրանց բռնագանձումը իրականացվում է դատական կարգով:

Մաքսատուրքի բռնագանձում չի իրականացվում, եթե մաքսատուրքի կատարման մասին պահանջներ չեն ներկայացվել դրանց վճարման ժամկետը լրանալու օրվանից՝ 1-ին ապրանքների բացթողնումից հետո մաքսային հսկողության ժամանակ մաքսատուրքեր չվճարելու փաստը հայտնաբերելու օրվանից սկսած՝ երեք տարվա ընթացքում:

Պետական բյուջեի եկամուտների համակարգում մաքսատուրքերի ժամանակին մուտքագրման պետական գերակա շահը ապահովելու նպատակով մաքսային և քաղաքացիական օրենսդրությամբ պարտավորությունների կատարումն ապահովող միջոցների միասնականացումը (ունիֆիկացիան) ըստ էության կատարվել է քաղաքացիական իրավունքի առանցքը կազմող սեփականության իրավունքի այնպիսի սահմանադրաիրավական սահմանների խախտմանը, ինչպիսիք են սեփականատիրոջ՝ իր հայեցողությամբ գույքը տիրապետելու, օգտագործելու և տնօրինելու իրավունքը (ՀՀ սահմանադրություն, հոդ. 60): Խոսքը վերաբերում է մաքսային օրենսդրությամբ «մաքսային պարտավորությունների չկատարման դեպքում» սեփականատիրոջ կողմից պայմանագրով ընտրած պարտավորության կատարումը ապահովող միջոցների (բանկում ունեցած դրամական միջոցների, գրավի, երաշխիքի, երաշխավորության) **միջոցների բռնագանձմանը**:

Գործող մաքսային օրենսդրությամբ մաքսային մարմինների պայմանագրերից բխող պարտավորությունների չկատարման դեպքերում բռնագանձման իրավունք վերապահելը,

որով փոխվում է սեփականատերը, հակասում է արդարադատության որպես դատական իշխանության բացառիկ գործառույթի սահմանադրական սկզբունքին, ստվերում դատական իշխանության տեղը և դերը պետական իշխանության համակարգում:

Օրենսդրության համեմատական-իրավական վերլուծությունները և բացահայտումները հուշում են վերանայել ՀՀ «Մաքսային կարգավորման մասին» օրենքի քաղաքացիական իրավունքից կատարված փոխառությունները:

Ժամանակակից մաքսային իրավունքի գիտության մեջ մաքսային օրենսդրության խախտումների համար սահմանվող պատասխանատվության միջոցների և դրանց տեսակների իրավական կարգավորման հիմնախնդիրները բավարար լուծված չեն: Խոսքը հատկապես մաքսավճարների սահմանված ժամկետներում չվճարելու շուրջ ծագող պարտավորությունների կարգավորման մասին է:

Մաքսային իրավական գրականության մեջ, ինչպես նաև մաքսային գործը կարգավորող օրենսդրությամբ հստակեցված չեն հարկադրանքի այն միջոցները, որոնց գործնական կիրառմամբ հնարավոր է ապահովել մաքսատուրքերի հավաքագրումը:

Ուսումնասիրությունները վկայում են՝ որպես կանոն, մաքսատուրքերի սահմանումը և գանձումը՝ օրենսդրությամբ սահմանված կարգով, իրականացվում է իրավահարաբերության սուբյեկտների կողմից հայտարարագրերի լրացման և ընթացակարգի ընտրության ընթացքում, ինչպես նաև առանձին դեպքերում, երբ ապրանքները դուրս են բերվում մաքսային սահմանից:

Գործնականում շատ հաճախ մաքսատուրքերի վճարման պարտավորությունները կատարվում են թերություններով, ոչ լրիվ վճարներով:

Նման խախտումների վերացման նպատակով, այսօր ՀՀ «Մաքսային կարգավորման մասին» օրենքի 113 և 114-րդ հոդվածներում, ընդամենը թռուցիկ են ամրագրված մաքսային «տույժի» և «գույքի վրա արգելանք դնելու» մակերեսային բնութագրերը: Դրանք, որպես մաքսավճարի վճարումն ապահովող հարկադրանքի միջոցներ, բավարար չեն, քանի որ կապված գույքային հարաբերությունների հետ ամբողջովին չեն արտացոլում ՀՀ քաղաքացիական օրենսդրությամբ ամրագրված գույքային տուժանքի (տուգանք, տույժ) ներգործության միջոցների կիրառման կարգի առանձնահատկությունները:

Մի կողմ թողնելով մասնավոր և հանրային իրավունքի ճյուղերի կողմից հատկապես տնտեսական օրենսդրության խախտումների համար կիրառվող պատասխանատվության միջոցները՝ նշենք, որ «տույժը» որպես իրավական միասնական կատեգորիա ու ներգործություն (պատասխանատվության միջոց), խստորեն կիրառելի է իրավունքի մի շարք ճյուղերում (քաղաքացիական, վարչական, ֆինանսական, հարկային, մաքսային և այլ):

Որպես պատասխանատվության համընդհանուր միջոց, մաքսային իրավունքում նույնպես անհրաժեշտ է արձանագրել և օրենսդրական ձևակերպումների միջոցով կիրառելի դարձնել քաղաքացիաիրավական **տուժանքի մոդելը**, լայնորեն կիրառելով ինչպես տուգանքը, այնպես էլ տույժը: Դրանք գործնականում կբարձրացնեն մաքսավճարների (մաքսատուրքերի) օրենքով սահմանված ժամկետներում կատարման պարտավորություն³:

Անդրադառնալով ՀՀ գործող մաքսային կարգավորման մասին օրենքում ամրագրված տույժին՝ որպես մաքսավճարների և մաքսատուրքերի ապահովման միջոցի, նկատենք, որ վերջինս (տույժը) սահմանված այն դրամական գումարներն են, որոնք մաքսատուրք վճարո-

³ Տե՛ս մանրամասն, *Քարտեղյան Տ. Կ.*, Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական իրավունք (1-ին մաս), Ե., ԵՊՀ, 2000, էջ 453:

ղը պարտավոր է վճարել Հայաստանի Հանրապետության մաքսային օրենսդրությամբ սահմանված ժամկետներում մաքսատուրքը չվճարելու կամ ոչ ամբողջությամբ վճարելու դեպքում:

Մաքսատուրքի վճարումը սահմանված ժամկետներից ուշացնելու դեպքում, ժամկետանց յուրաքանչյուր օրվա համար վճարողից գանձվում է տույժ՝ ժամանակին չվճարված մաքսատուրքի գումարի 0.15 տոկոսի չափով, բայց ոչ ավելի, քան 365 օրվա համար: Բացառություն են կազմում Միության մաքսային օրենսգրքով, ինչպես նաև իրավապայմանագրային բազան կազմող պայմանագրերով նախատեսված այն դեպքերը, երբ հայտարարատուին կամ նրա կողմից լիազորված անձին թույլատրվել է մաքսատուրքի վճարման հետաձգում:

Ինչ վերաբերում է որպես մաքսավճարի վճարումն ապահովող իրավական միջոցի «գույքի վրա արգելանք դնելու» հասկացությանը, բովանդակության, կիրառման կարգի առանձնահատկություններին, ապա ՀՀ «Մաքսային կարգավորման մասին» օրենքում այս մասին պարզաբանումներ չկան: Պարզապես ընդգծվում է, որ գույքի վրա կարող է արգելանք դրվել (հոդ. 114):

Նկատենք, որ իրավական գնահատման տեսանկյունից մաքսային պարտավորության կատարումն ապահովելու նպատակով գույքի արգելանքը ապրանք տեղափոխողի, ինչպես նաև դրա սեփականատիրոջ իրավունքների սահմանափակումների նպատակով մաքսային մարմնի իրականացրած գործողություն է: Որպես կանոն, գույքի արգելանքը կիրառվում է մաքսատուրք վճարողի բանկային հաշիվներում կամ դրամարկղում առկա դրամական միջոցների հանդեպ, ինչպես նաև այլ գույքի (ապրանքի) տնօրինմանը, տիրապետման կամ օգտագործման իրավունքի մաքսային պարտականությունների չափով սահմանափակման միջոցով:

Մաքսային գործի ոլորտում գույքի արգելանքի կիրառումը որպես մաքսատուրքերի վճարումն ապահովող միջոց, ըստ էության, սեփականատիրոջ գույքային իրավունքների սահմանափակում է, որի կիրառման իրավական հիմքերը, ընդհուպ մինչև գույքի արգելանք հասկացությունը օրենսդրական սահմանում չունի: Գույքի արգելանքի կիրառումը մաքսային գործի կարգավորման ոլորտում, ըստ էության, պետք է հաջորդի մաքսային մարմնի իրականացրած վարչարարության ընթացքում ցանկալի արդյունքի բացակայության, երբ ձեռք բերված ապացույցները բավարար հիմք են տալիս ենթադրելու, որ մաքսատուրք վճարողը կարող է թաքցնել, փչացնել կամ սպառել մաքսային մարմնի ընդունած իրավական ակտի կատարման համար անհրաժեշտ գույքը: Այդ դեպքում մաքսային մարմնի ղեկավարը, օրենսդրությամբ սահմանված կարգով, իրավունք ունի մաքսատուրք վճարողի գույքի վրա արգելանք դնելու մասին հանձնարարագիր հրապարակել:

Մաքսային մարմնի կողմից գույքի արգելանքը կարող է կիրառվել միայն վերահսկվող մաքսային պարտավորության կատարումն ապահովելու նպատակով: Արգելանքի ենթակա է միայն այն գույքը, որն անհրաժեշտ է մաքսային պարտավորության կատարումն ապահովելու համար՝ չվճարված պարտավորությունների չափով: Գույքի արգելանքը դրվում է մաքսատուրք վճարողի գույքի վրա՝ անկախ այն հանգամանքից, թե ում մոտ է այն գտնվում: Արգելանքը չի կարող կիրառվել այն գույքի նկատմամբ, որի վրա օրենքով բռնագանձում չի կարող տարածվել, կամ որի պահպանման ժամկետը արգելանք դնելու պահին պակաս է երեք ամսից: Արգելանքը չի կարող դրվել բանկերի, վճարահաշվարկային կազմակերպությունների, ներդրումային ֆոնդերի (այդ թվում՝ կենսաթոշակային հիմնադրամների) և ապահովագրական (վերաապահովագրական) ընկերությունների բանկային, կենսաթոշակային հաշիվների և դրամական միջոցների վրա:

Գույքի արգելանքի կիրառման ընթացակարգը գործող մաքսային օրենսդրությամբ մեկ-

նաբանված չէ:

Գույքի վրա արգելանքը դնելու մասին մաքսային մարմնի ղեկավարը պետք է հրապարակի հանձնարարագիր՝ 2 օրինակից: Արգելանք դնելու մասին հանձնարարագրում նշվում են հանձնարարագիր հրապարակող պաշտոնատար անձի անունը, ազգանունը, պաշտոնը, հանձնարարագրի տրման տարին, ամիսը, ամսաթիվը, արգելանք դնող մարմնի անվանումը, գույքի արգելանքն իրականացնող պաշտոնատար անձի պաշտոնը, անունը, ազգանունը, մաքսատուրք վճարողի անունը, ազգանունը, կազմակերպության դեպքում՝ լրիվ անվանումը, չկատարված մաքսային պարտավորության չափը և արգելանք դնելու իրավական հիմքերը: Արգելանք դնելիս հանձնարարագրի 1 օրինակը ներկայացվում է մաքսատուրք վճարողին:

Մաքսատուրք վճարողի գույքի վրա արգելանքը կիրառվում է հետևյալ հերթականությամբ.

- 1) բանկային հաշիվներում առկա դրամական միջոցներ,
- 2) դրամարկղում առկա կանխիկ դրամական միջոցներ,
- 3) արգելանքի ենթակա այլ գույք:

Յուրաքանչյուր հաջորդ հերթի գույքի վրա արգելանքը կիրառվում է միայն նախորդ հերթի գույքի վրա արգելանքը կիրառելուց հետո: Առանց նախորդ հերթում ընդգրկված գույքի վրա արգելանք կիրառելու՝ հաջորդ հերթի գույքի վրա արգելանք կարող է կիրառվել, եթե ակնհայտ է, որ նախորդ հերթի գույքի արժեքը չի բավարարում պահանջները:

Մաքսավճար վճարողի գույքի վրա արգելանքն իրականացնող պաշտոնատար անձը գույքի վրա արգելանք դնելու մասին հանձնարարագրի հիման վրա, այն հրապարակելուց հետո՝ երեք աշխատանքային օրվա ընթացքում, մաքսատուրք վճարողի գույքի վրա արգելանք դնելու մասին ընդունում է որոշում, որտեղ նշվում են որոշումն ընդունելու ամիսը, ամսաթիվը, վայրը, որոշումն ընդունած անձի պաշտոնը, անունը, ազգանունը, քննվող հարցը, մաքսատուրք վճարողի բանկային հաշիվներում կամ դրամարկղում առկա դրամական միջոցների արգելանք իրականացնելու դեպքում նաև արգելանքի ենթակա գումարի չափը, ընդունված որոշման հիմքերը՝ այն օրենքների կամ այլ իրավական ակտերի վկայակոչմամբ, որոնցով որոշում ընդունող անձը ղեկավարվել է, քննվող հարցի վերաբերյալ եզրահանգումը:

Գույքի բացակայության, անբավարարության կամ մաքսատուրք վճարողի գտնվելու վայրն անհայտ լինելու դեպքում արգելանքն իրականացնող պաշտոնատար անձը վերադաս մաքսային մարմնի կողմից սահմանված ձևով կազմում է համապատասխան արձանագրություն:

Գույքի վրա արգելանք դնելիս այն իրականացնող պաշտոնատար անձը յուրաքանչյուր դեպքի համար որոշում է սահմանափակման տեսակները, ծավալները՝ հաշվի առնելով գույքի հատկանիշները, սեփականատիրոջ կամ տիրապետողի համար դրա նշանակությունը և մաքսային պարտավորության չափը: Որպես գույքի արժեք՝ ընդունվում է գույքի հաշվեկշռային արժեքը:

Մաքսատուրք վճարողը զգուշացվում է, որ արգելանքի տակ դրված գույքը կամ դրա առանձին բաղադրամասերը վատնելու, օտարելու, թաքցնելու կամ ապօրինաբար մեկ ուրիշին հանձնելու դեպքում կենթարկվի վարչական կամ քրեական պատասխանատվության:

Արգելանք դնելու մասին որոշումը պարտադիր է բոլոր պետական մարմինների, տեղական ինքնակառավարման մարմինների պաշտոնատար անձանց, կազմակերպությունների ու ֆիզիկական անձանց համար և ենթակա է կատարման ՀՀ ամբողջ տարածքում: Արգելանք դնելու մասին որոշման պատճենը ոչ ուշ, քան այն ընդունելու հաջորդ օրը, պատշաճ ձևով ուղարկվում է տուրք վճարողին, ինչպես նաև այլ անձանց կամ կազմակերպություններին:

Գույքի արգելանք իրականացնող պաշտոնատար անձը չի կարող արգելել մաքսատուրք վճարողի ներկայացուցչի մասնակցությունը գույքի արգելանքի իրականացմանը:

Գույքի արգելանքը կարող է իրականացվել ժամը՝ 8.00-ից մինչև 18.00-ն:

Գույքի արգելանքի դեպքում առկա մաքսային պարտավորության ոչ պակաս, քան 20 %-ը մարելուց հետո հարկային մարմնի ղեկավարն իրավունք ունի հարկ վճարողի համապատասխան դիմումի համաձայն՝ փոխարինել հարկային պարտավորությունների ապահովման՝ գույքի արգելանքի միջոցը մաքսային պարտավորությունների ապահովման այլ միջոցներով, որի տևողությունը կարող է սահմանվել 2 ամսից մինչև 6 ամիս: Ընդ որում, եթե գույքի արգելանքի ընթացքում մաքսատուրք վճարողը դիմում է մաքսատուրքի պարտավորությունների ապահովման՝ գույքի արգելանքի միջոցը պարտավորությունների ապահովման այլ միջոցներով փոխարինելու խնդրանքով և ներկայացնում է բավարար հիմքեր այն մասին, որ արգելանքի կիրառումը ակնհայտորեն վտանգում է իր գործունեությունը, ապա մաքսային մարմնի ղեկավարը հրապարակում է հանձնարարագիր՝ օրենսդրությամբ սահմանված կարգով մաքսային պարտավորությունների ապահովման՝ գույքի արգելանքի միջոցը սահմանված կարգով մաքսատուրքի պարտավորությունների ապահովման այլ միջոցներով փոխարինելու վերաբերյալ, որի ձևը սահմանում է վերադաս մաքսային մարմնի ղեկավարը: Հանձնարարագիրը հրապարակվում է 2 օրինակից, որի 1 օրինակը 1 աշխատանքային օրվա ընթացքում ներկայացվում է մաքսատուրք վճարողին:

Գույքի վրա արգելանք դնող պաշտոնատար անձը՝ իր իրավասությունների սահմաններում գործողությունների կատարմանը խոչընդոտելու դեպքում, վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքով սահմանված կարգով, արձանագրում է խոչընդոտման փաստը: Խոչընդոտող հանգամանքները վերացնելու համար աջակցություն ստանալու նպատակով նա դիմում է իրավապահ մարմիններին և նրանց օժանդակությամբ շարունակում է գույքի նկատմամբ արգելանք դնելու գործողությունները:

Մաքսատուրքերի վճարումն ապահովելու նպատակով, կարծում ենք, հիշյալ գործընթացի կարգը կարելի է սահմանել բանկային հաշիվներում առկա դրամական միջոցների, մաքսատուրք վճարողի դրամարկղում առկա կանխիկ դրամի, ինչպես նաև այլ գույքի վրա արգելանք դնելու միջոցով⁴:

Մաքսային իրավական հարցերը օրենսդրությամբ կարգավորված են մաքսատուրքերի բռնագանձումների կիրառման, ինչպես նաև ապրանքների փոխադրողների կողմից ավելի վճարված գումարների հետ վերադարձման կարգը:

Միության մաքսային օրենսգրքով հստակեցված են բռնագանձված գումարների հակադարձման հարցերը: Այսպես, Միության օրենսգրքի 89-րդ հոդվածում նշվում է, որ մաքսատուրքերի հաշվարկվածից ավելի վճարված կամ հաշվարկվածից ավելի բռնագանձված գումար է համարվում որպես մաքսավճարներ վճարված կամ բռնագանձված դրամական այն միջոցները, որոնց չափը գերազանցում է այն գումարները, որոնք ենթակա են վճարման որպես ապրանքների համար մաքսատուրքերի կոնկրետ տեսակներ և գումարներ: Սահմանված ժամկետներում մաքսատուրքերի չվճարման կամ ոչ լրիվ վճարման դեպքում մաքսային մարմինների կողմից մաքսատուրքերը հարկադիր կարգով բռնագանձվում են վճարողի դրամական միջոցների կամ այլ գույքի, այդ թվում՝ մաքսատուրքերի հաշվարկվածից ավելի վճարված գումարների կամ նախավճարների գումարների, ինչպես նաև մաքսատուրքերի վճարման ապահովման հաշվին, եթե այլ բան սահմանված չէ:

Չվճարված մաքսատուրքերի բռնագանձումն իրականացվում է Մաքսային միության այն

⁴ Տե՛ս մանրամասն, Ն. Գ. Սուրիսյան, Բանկային իրավունք (ուսումնական ձեռնարկ), Ե., 2018, գլուխ XIII, էջ 395-421:

անդամ պետության օրենսդրությամբ սահմանված կարգով, որի մաքսային մարմինն իրականացնում է մաքսատուրքերի բռնագանձումը:

Վճարողի կողմից սահմանված ժամկետում մաքսատուրքերը չվճարելու կամ ոչ լրիվ վճարելու դեպքում վճարվում են տուժանքներ, որոնց հաշվեգրման, վճարման, բռնագանձման և վերադարձման կարգը սահմանվում է Մաքսային միության այն անդամ պետության օրենսդրությամբ, որի մաքսային մարմնի կողմից իրականացվում է մաքսատուրքերի հարկերի բռնագանձումը:

Հանրապետության «Մաքսային կարգավորման մասին» օրենքում ամրագրված է բռնագանձման ենթակա գումարների նկատմամբ բռնագանձում կիրառելու գործընթացի իրավական եղանակները: Օրենքում ասվում է, որ նախատեսված, ինչպես նաև վճարողի հաշիվներին դրամական միջոցների բացակայության դեպքում մաքսային մարմինները դատարանի վճռի հիման վրա իրավունք ունեն բռնագանձել մաքսատուրքերն այն ապրանքների իրացման հաշվին, որոնց համար մաքսատուրքեր չեն վճարվել, եթե տվյալ ապրանքները չունեն միության ապրանքների կարգավիճակ:

Բռնագանձումը կարող է տարածվել միայն այն ապրանքների նկատմամբ, որոնց համար մաքսատուրքերը չեն վճարվել կամ վճարվել են մասնակի:

Օրենքը սահմանում է, որ մաքսային մարմինները պարտավոր են չվճարված մաքսատուրքերի գումարները բռնագանձելուց հետո մեկ օրվա ընթացքում գրավոր տեղեկացնել մաքսատուրքեր վճարողին:

Մաքսային կարգավորման օրենսդրությամբ սահմանված են նաև մաքսատուրքերի, ինչպես նաև ավելի վճարված գումարների վերադարձման հիմքերը և կարգը: Ավելի վճարված կամ գանձված մաքսատուրքի գումարները ենթակա են վերադարձման կամ հաշվանցման՝ վճարողի կամ նրա իրավահաջորդի դիմումի հիման վրա:

Միության մաքսային տարածք՝ միության անդամ չհանդիսացող պետության տարածքից օտարերկրյա ապրանքների ներմուծման մաքսատուրքի ավելի վճարված գումարները կարող են հաշվանցվել միայն ներմուծման մաքսատուրքի պարտավորությունների դիմաց:

Հանրապետության գանձապետական հաշիվներին ավելի վճարված մաքսատուրքի վերադարձման կամ հաշվանցման դիմումը ներկայացվում է Հայաստանի Հանրապետության ֆինանսների նախարարություն՝ վճարման կամ գանձման օրվանից սկսած երեք օրվա ընթացքում:

Հայաստանի Հանրապետության գանձապետական հաշիվներին ավելի վճարված կամ գանձված մաքսատուրքի գումարների վերադարձման կամ հաշվանցման դիմումի հետ ներկայացվում է մաքսատուրքի վճարումը կամ գանձումը հաստատող փաստաթուղթը:

Հայաստանի Հանրապետության գանձապետական հաշիվներին ավելի վճարված կամ գանձված մաքսատուրքի վերադարձը իրականացվում է այդ մասին դիմումի ներկայացումից 30-օրյա ժամկետում:

Գանձապետական հաշիվներին ավելի վճարված կամ գանձված մաքսատուրքի գումարների վերադարձը կատարվում է Հայաստանի Հանրապետության արժույթով:

Հանրապետության գանձապետական հաշիվներին ավելի վճարված կամ գանձված մաքսատուրքի գումարները չեն կարող վերադարձվել ավելի վճարված կամ գանձված մաքսատուրքերի վերադարձման մասին դիմումն օրենքով սահմանված ժամկետները լրանալուց հետո ներկայացնելու դեպքում:

Մաքսային կարգավորման ոլորտում, այսօր ճանաչում են ստացել և իրավական կարգավորում ստացել բռնագանձման նպատակով մաքսատուրքի պարտավորության, ինչպես նաև

տույժերի, տոկոսների վճարման հետ կապված պարտավորության անհուսալի ճանաչումը և դուրսգրումը⁵:

Մաքսատուրքի, ինչպես նաև տույժերի, տոկոսների պարտավորությունը ճանաչվում է անհուսալի՝

1) մաքսատուրքեր վճարող կազմակերպության լուծարման կամ սնանկության, ինչպես նաև անհատ ձեռնարկատիրոջ սնանկության դեպքում պարտավորության այն չափով, որը ՀՀ օրենսդրությամբ նախատեսված բռնագանձման բոլոր միջոցների իրականացումից հետո մնացել է չմարված,

2) ֆիզիկական անձի մահվան դեպքում,

3) դատարանի որոշմամբ:

Մաքսատուրքի վճարման համապարտ պարտավորություն ունեցող անձանցից որևէ մեկի պարտքի բռնագանձման անհուսալի ճանաչելը չի կարող հիմք հանդիսանալ համապարտ պարտավորություն ունեցող այլ անձանց պարտքի անհուսալի ճանաչման և չեղարկման համար:

Բռնագանձման նպատակով անհուսալի ճանաչված՝ մաքսատուրքի, ինչպես նաև տույժերի վճարման պարտավորության դուրսգրման կարգը հաստատող փաստաթղթերի ցանկը որպես կանոն պետք է հաստատի վերադաս մաքսային մարմինը:

Վերլուծությունները և բացահայտումները բերում են այն համոզման, որ ապրանքանյութական արտադրության կազմակերպման, բաշխման և տեղաբաշխման գործընթացներում ծագող տնտեսական վեճերը, անհարթությունները, ինչպես նաև հանրային և մասնավոր պարտավորությունների չկատարման դեպքում ծագող իրավախախտումների լուծման արդյունավետ ճանապարհն արտադրատնտեսական, գույքային հարաբերություններ կարգավորող իրավունքի ճյուղերի օրենսդրությամբ պետական հարկադրանքի մեկ միասնական տեսակի և միջոցների սահմանումն է, որը կնպաստի պետության տնտեսական գործունեությունը կարգավորող իրավունքի ճյուղերի իրավաբանական պատասխանատվության ինստիտուտի միասնականացմանը, հատկապես, եթե որպես իրողություն ընդունում ենք հանրային իրավունքի տասնյակ ճյուղերում այսօր կիրառվող քաղաքացիական իրավունքի «տուժանքի» (տուժանք, տույժ) մոդելը:

Annotation: This article for the first time attempts to reveal, through the application of the comparative legal method, the system of coercive measures defined by the consent of the parties, which is inherent in the contractual relations of civil law applied in public legal sphere in accordance with the borrowing procedures.

Although such loans used in practice contradict the main provisions of the legal concepts of regulation methods specific to the private and public branches of law, the loan procedure implies a change of the place of the borrowed branch of law in the existing legal system. Nevertheless, based on the principle of the priority of supplementing the income part of the state budget with stable sources, aimed at the financial and economic sovereignty of the state, such loans are to be considered as justified.

Moreover, as a new legal concept, the article proposes to combine the legal institutions defining uniform measures of state coercion into the legislation of one branch of law, considering it as “uniform measures of state coercion” applicable to the violations of “economic legislation”.

⁵ Այս մասին ավելի մանրամասն տե՛ս, *М. И. Брагинский, В. В. Витрянский*, Даговорное право, общие положения, М., «Статус», 1997, էջ 386-391:

Аннотация: В статье впервые с использованием сравнительно-правового метода предпринята попытка раскрыть особенности устанавливаемой соглашением сторон системы мер принуждения, свойственной договорным отношениям гражданского права, применяемым в порядке заимствования в отраслях публичного права.

Хотя подобные применяемые на практике заимствования противоречат принципиальным положениям правовой концепции методов регулирования, присущих отраслям частного и публичного права, и в случае заимствования меняется место отрасли заимствованного права в действующей правовой системе, тем не менее исходя из принципа приоритетности пополнения доходной части государственного бюджета стабильными источниками, что направлено на финансово-экономический суверенитет государства, такие заимствования следует считать оправданными.

В статье в качестве новой правовой концепции предлагается объединить правовые институты, устанавливающие единые меры государственного принуждения, в законодательство одной отрасли права, рассматривая их как «единые меры государственного принуждения», применяемые к нарушениям «экономического законодательства».

Բանալի բառեր - մաքսային պարտավորություն, հարկադրանքի միջոց, մաքսստորագրության ապահովման միջոց, բանկային երաշխիք, դրամական միջոցների ներդնում, գրավի առարկա, տուժանքի մոդել, գույքի արգելանք, բանկային հաշիվ, արգելանք դնելու հանձնարարագիր:

Key words: Customs liability, coercion measure, customs security means, bank guarantee, investment of funds, collateral, model of penalty, attachment of property, bank account, attachment order

Ключевые слова: таможенное обязательство, мера принуждения, мера обеспечения таможенных пошлин, банковская гарантия, внесение денежных средств, предмет залога, модель неустойки, арест имущества, банковский счет, постановление о наложении ареста.

Սուբիայան Ն. - ՀՊՏՀ, Հասարակագիտություն ամբիոնի դոցենտ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, էլ. հասցե՝ nazeli-suqiasyan@yandex.ru:

Ներկայացվել է խմբագրություն 19.09.2022 թ., տրվել է գրախոսության 19.09.2022 թ., երաշխավորվել իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ Գ. Սուբիայանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 10.10.2022 թ.:

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆԹ/INTERNATIONAL LAW/МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВО

ЭРНА АЙРИЯН

Председатель Суда Евразийского Экономического Союза

ԷՐՆԱ ՀԱՅՐԻՅԱՆ

*Եվրասիական տնտեսական միության դատարանի նախագահ,
Հայաստանի Հանրապետության դատավոր*

ERNA HAYRIYAN

*President of the Court of the Eurasian Economic Union,
Judge of the Republic of Armenia*

**МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ИНОСТРАННЫХ
ИНВЕСТИЦИЙ В АРМЕНИИ: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ**

**ՕՏԱՐԵՐԿՐՅԱ ՆԵՐԴՐՈՒՄՆԵՐԻ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ-ԻՐԱՎԱԿԱՆ
ԿԱՐԳԱՎՈՐՈՒՄԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ. ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ և
ՀԵՌԱՆԿԱՐՆԵՐԸ**

**CONTEMPORARY PROBLEMS OF INTERNATIONAL SETTLEMENT OF
INVESTMENT DISPUTES**

Как и все государства на постсоветском пространстве Республика Армения (РА) с момента приобретения независимости проводит политику активного привлечения иностранных инвестиций. Для этого активно используются возможности национального регулирования, в частности, принятие в 1994 закона “Об иностранных инвестициях”, который устанавливает общие подходы деятельности иностранных инвесторов в РА и порядок создания и деятельности предприятий с иностранными инвестициями. В свою очередь, международно-правовое регулирование иностранных инвестиций с разной степенью успешности реализовывалось в двух плоскостях – во-первых, в виде участия в профильных многосторонних конвенциях в рамках СНГ или ЕАЭС, во-вторых, в виде заключения двусторонних соглашений о защите иностранных инвестиций и участия в соответствующих универсальных международных договорах, в первую очередь в Вашингтонской Конвенции 1965г. о создании Международного Центра по урегулированию инвестиционных споров и в Договоре к Энергетической Хартии. При этом несмотря на очевидную сложность и актуальность данной проблематики, этим вопросом посвящены лишь единичные публикации наших исследователей.

В настоящей статье предпринята попытка в общих чертах охарактеризовать текущее

состояние международно-правового регулирования иностранных инвестиций в Республике Армения с учетом тех проблем и вызовов, с которыми сталкивается современное международное инвестиционное право.

I Международные соглашения в рамках СНГ.

В рамках СНГ основными многосторонними договорами, регулирующими вопросы иностранных инвестиций, являются Соглашение о сотрудничестве в области инвестиционной деятельности от 24 декабря 1993 г. (Ашхабатское соглашение), в котором участвуют все государства на пространстве СНГ кроме России, а также принятая в его развитие Московская Конвенция СНГ о защите прав инвестора 1997 г. (вступила в силу 16 мая 2000 г.), в которой участвуют Республика Беларусь, Республика Таджикистан, Республика Армения, Республика Казахстан, Кыргызская Республика, Республика Молдова. Россия это соглашение подписала, но не ратифицировала, а затем в 2007 г. отозвала свою подпись. Можно сказать, что указанные соглашения являются первым опытом стран-членов СНГ в разработке договоров такого рода, некоторые положения которых в последующем стали вызывать вопросы. Так, например, в отличие от устоявшегося в международной практике подхода, в ст. 3 Московского Соглашения устанавливалось, что в число инвесторов, на которых распространялась защита по данному договору, входили не только юридические и физические лица государств-участников этой Конвенции, но и третьих стран. Еще неопределенной оказалась ситуация с порядком рассмотрения инвестиционных споров. Так, Ашхабатское соглашение не конкретизирует порядок особого рассмотрения инвестиционных споров, лишь указывало в ст. 17, что такие споры “подлежат рассмотрению в установленном порядке в судах по месту инвестирования либо по договоренности участников спора в третейском суде”. Комментаторы отмечают, что тем самым Конвенция всего лишь подтверждает право инвестора обратиться в национальные суды, если в случае возникновения спора велика вероятность, что между государством и инвестором никакой договоренности об особом порядке его рассмотрения достичь не удастся¹.

В свою очередь, ст. 11 Московской Конвенции также содержала лишь общие формулировки, устанавливая, что споры по осуществлению инвестиций в рамках настоящей конвенции рассматриваются судами или арбитражными судами стран-участников споров, Экономическим Судом Содружества Независимых Государств и/или иными международными судами или международными арбитражными судами. Стоит отметить, что такая формулировка, по-видимому, показалась слишком рискованной разработчикам от Республики Армения, которые сделали оговорку в отношении ст. 11, заявив, что необходимо “ст. 11 в Московской Конвенции изложить в следующей редакции: в рамках настоящей конвенции споры, возникающие между страной происхождения инвестиций и страной-реципиентом решаются по законодательству страны-реципиента, если между сторонами по двустороннему соглашению о защите инвестиций не предусмотрен иной порядок”.

Наконец, ст. 21 Московской Конвенции указывала, что ее положения “не затрагивают положения других международных договоров, участниками которых являются стороны”, что говорило о том, что государства не рассматривали эту конвенцию как основной документ для привлечений иностранных инвестиций. Также это дало основания некоторым авторам

¹ *Рогозина А. А.*, Инвестиционный арбитраж на постсоветском пространстве, опыт договорного регулирования / Электронное приложение к “Российскому юридическому журналу” 2016г. № 1 с.15.

считать, что Ашхабатское соглашение и Московская Конвенция остаются до сих пор “спящими” договорами², а фактически международно-правовую основу защиты прав иностранных инвесторов в рамках СНГ составляют универсальные многосторонние соглашения и двусторонние инвестиционные соглашения³.

Тем не менее нельзя не отметить три решения Арбитража при Московской ТПП по искам инвесторов в Киргизии, вынесенные в 2013-2014 гг. как раз на основании Московской Конвенции 1997 г., обязавшие Киргизию выплатить заявителям от 2 млн. до 118 млн. долларов США⁴. Подобное толкование арбитражными трибуналами своей юрисдикции (на основании ст. 11 этой конвенции вызвало негативную реакцию представителей академического сообщества⁵. Инцидент удалось разрешить лишь после вмешательства Экономического Суда СНГ, который в своем консультативном заключении от 23 сентября 2014 г.⁶ по запросу Киргизии указал, что ст. 11 Конвенции говорит исключительно о принципиальной возможности рассмотрения инвестиционных споров посредством международных арбитражных судов при условии заключения отдельных арбитражных соглашений в определенном порядке, при этом сама ст. 11 Конвенции лишь упоминает о возможных типах институтов, которые вправе решать споры по осуществлению инвестиций в рамках данной Конвенции. По мнению Экономического Суда СНГ, ст. 11 Конвенции не может расцениваться как арбитражное соглашение о рассмотрении инвестиционного спора или как безотзывная оферта на его заключение, поскольку не указывает наименование компетентного международного арбитражного института либо порядок его определения. На основании этого решения Экономического суда СНГ, вынесенные против Киргизии арбитражные решения были отменены российскими судами, которые выступали как национальные суды по месту нахождения арбитража.

Стоит указать, что киргизские авторы, комментируя эти арбитражные разбирательства, высоко оценили проявленную Республикой Армения осмотрительность в виде заявленной и приведенной выше оговорки, которая полностью исключала такие инциденты в отношении Армении⁷.

II Международные соглашения в рамках евразийской интеграции.

Заслуживает внимания Соглашение о поощрении и взаимной защите инвестиций в государствах-членах ЕвразЭС, подписанное 12 декабря 2008 г., однако не вступившее в силу, и Соглашение о торговле услугами и инвестициях в государствах-участниках Единого экономического пространства от 9 декабря 2010 г., которое прекратило свое действие со вступлением в силу Договора о ЕАЭС 1 января 2015 г. В рамках Договора о ЕАЭС вопросы,

² Kim. J. A., Bellwether to Korea \$#39; a new Frontier in Investor State Dispute Settlement?, The Moscow Convention and Lee Jong Back v. Kyrgyz Republic/ Pepperdine Dispute Resolution Law Journal. 2015. Vol.3 P. 557.

³ Бутич В. А., Обеспечение прав иностранного инвестора в праве Содружества Независимых Государств / Международное гуманитарное право глазами белорусской общественности: материалы междунар. науч. форума. Минск, 30 окт.2020г. (Белорус гос. ун-г. редкол.Е.Ф. Довгань (гл. ред.) и др.– Минск БГУ 2020–с. 117-125).

⁴ Арбитраж при Московской Торгово-Промышленной Палате, Решение N А-2013/08 от 13.11.2013г.

⁵ Испоинов А. С., Куда идет современный инвестиционный арбитраж? (Российский юридический журнал, 2015 г.. N 3. с. 87-89).

⁶ Экономический суд СНГ. Решение о толковании ст.11 Конвенции о защите прав инвестора от 28 марта 1997г.от 23.11.2014г. /URL:<http://sudsng.org/download.files/rh/2014/>h-01-1.14-23092014.pdf>.

⁷ Бактыбек Кызы А., Некоторые правовые вопросы разрешения международных инвестиционных споров при участии правительства Кыргызской республики в качестве ответчика (Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. 2018, N 7, с. 155-166, 165).

касающиеся иностранных инвестиций, регулируются Протоколом о торговле услугами, учреждении, деятельности и осуществлении инвестиций (приложение N 16 к Договору) (далее - Протокол).

Нормы договора о ЕАЭС обладают обратной силой, поскольку установленные ими гарантии применяются ко всем инвестициям, осуществленным инвесторами государств-членов, начиная с 16 декабря 1991 г. Кроме того, устанавливается право государств-членов ЕАЭС заключать между собой двусторонние международные договоры, которые предусматривали бы более глубокий уровень интеграции или предоставляющие дополнительные преимущества в пользу их физических и (или) юридических лиц, однако при условии, что такие договоры не затрагивают осуществление ими и другими государствами-членами ЕАЭС своих прав и выполнение обязательств по настоящему Договору и международным договорам в рамках Союза (п. 2 ст. 114 Договора о ЕАЭС). Некоторые авторы считают, что тем самым более благоприятные положения двусторонних договоров имеют приоритет перед нормами Договора о ЕАЭС⁸, с чем мы не можем согласиться. Исходя из идеи создания единого внутреннего рынка ЕАЭС, действующего по единым правилам, главным в этой Главе является все же требование о том, чтобы такие двусторонние договоры не затрагивали обязательств государств-членов ЕАЭС по Договору о ЕАЭС.

В соответствии с п. 85 Протокола N16 к Договору о ЕАЭС возникший между инвестором и государством спор по истечении шести месяцев может быть передан по выбору инвестора на рассмотрение компетентного суда данного государства, арбитражного трибунала при торговой палате любого государства, согласованного участниками спора, либо арбитражного суда ad hoc, который, если стороны не согласятся на иное, должен быть создан и действовать согласно Арбитражному регламенту ЮНСИТРАЛ или МЦУИС. При этом Протокол требует, чтобы инвестор использовал при направлении своего требования о рассмотрении спора только один из указанных вариантов (п. 86). Однако следует указать, что на практике эти положения Протокола N 16 не применяются, оставаясь “спящими” нормами.

III Иные двусторонние и многосторонние инвестиционные соглашения.

A. Двусторонние соглашения о защите иностранных инвестиций.

На сегодня Армения в разное время заключила 44 таких соглашения, причем первое такое соглашение было заключено с Испанией в 1990 г., т.е. еще до распада СССР. Три из них еще не вступили в силу (соглашения с Туркменистаном, Таджикистаном и Вьетнамом), а два были прекращены (Индия в 2017 г. и Италия в 2018 г.). Все эти соглашения предусматривали примерно одинаковый (за исключением некоторых деталей) особый порядок разрешения инвестиционных споров. Например, в соответствии с п. 2 ст.7 Соглашения 2001г. между Республикой Армения и Российской Федерацией о взаимном поощрении и защите инвестиций (вступило в силу 8 февраля 2006г.) спор по выбору инвестора может быть передан на рассмотрение в компетентный суд государства, на территории которого осуществлены капиталовложения, либо в арбитражный суд ad hoc в соответствии с Арбитражным регламентом Комиссии Организации Объединенных Наций по праву международной торговли (ЮНСИТРАЛ), либо в МЦУИС. Все эти соглашения содержали также так называемую “закатную оговорку” (sunset clause), согласно которой в случае прекращения соглашения все его положения остаются

⁸ Рогозина А. А., указ соч. 14.

в силе в течение длительного времени (как правило, 15 лет) в отношении капиталовложений, осуществленных до его даты прекращения.

Ситуация с этими соглашениями зеркально отражает общие проблемы современного международного инвестиционного права, каждая из которых заслуживает отдельного исследования.

Во-первых, примерно половина этих соглашений была подписана в 1990-е годы, на которые пришелся пик их популярности в качестве способа привлечения иностранных инвестиций. Не имея достаточного опыта и знаний для того, чтобы оценить возникающие риски, страны бывшего СССР (страны с переходной экономикой) вступили в этом отношении в конкуренцию за иностранные инвестиции с развивающимися странами, соревнуясь в объеме разнообразных льгот и гарантий для инвесторов, в том числе и гарантируя им беспрепятственный доступ к международному правосудию по выбору инвестора. В итоге, по оценкам Б. Симмонс, частные инвесторы в рамках инвестиционных соглашений получали права и льготы в объеме, которого не было в других отраслях международного права, и с нарастающей частотой начинали эти права использовать⁹.

Во-вторых, с начала XXI века стало очевидным прямое соотношение между количеством заключенных государством двусторонних соглашений о защите иностранных инвестиций и уровнем риска для этого государства оказаться ответчиком по инвестиционному спору в международном арбитраже (как отметила Б. Симмонс, “если вы подписываете эти соглашения, то они (инвесторы) приходят судиться”)¹⁰.

К 2022г. Республика Армения оказалась ответчиком в пяти инвестиционных спорах, причем, если первые два спора были инвестированы инвесторами в 2007 г., то 3 спора возникли в последние пять лет. Все споры возникли на основании двусторонних соглашений о защите иностранных инвестиций, из них четыре спора на основании соглашения о защите инвестиций между Арменией и США 1992 г. Два арбитражных разбирательства окончились в пользу государства-ответчика¹¹, одно – мировым соглашением еще до формирования арбитражного трибунала¹² (это означает согласие государства выплатить некую конфиденциальную сумму, не дожидаясь решения арбитража по существу спора), а рассмотрение двух споров еще продолжается¹³.

В деле *Arin Capital and Khudyan v. Armenia* проигравший инвестор обратился в МЦУНС с заявлением об аннулировании арбитражного решения, что может привести к тому, что спор возможно будет рассмотрен снова. В-третьих, общей проблемой инвестиционного арбитража стала противоречивость толкования арбитрами норм инвестиционных соглашений, причем право инвесторов решать, когда, где и что он собирается оспаривать, ничем не ограничено. Это привело к тому, что государства стали внимательнее относиться к заключаемым ими инвестиционным соглашениям, прекращая действие слишком либеральных, по их мнению, соглашений, и уже в новых соглашениях ограничивая процессуальные права инвесторов и

⁹ *Simmons B.*, Bargaining over BITS, Arbitrating Awards: The Regime for Protection and Promotion of International Investment (World Politics 2014 vol. 66. P. 18).

¹⁰ *Simmons B.*, Op. cit P. 30.

¹¹ *Arin Capital Camp., Investment Corp. and Edmond Khudvan v. Republic of Armenia* (ICSID Case No. ARB 17/36c).TS Investment v. Armenia LCIA (London Court of International Arbitration).

¹² *Global Gold Mining LLC v. Republic of Armenia* (ICSID No ARB 07/07).

¹³ *Saniek S. a. r. l., Sari Haddad and Elias Doumet v. Republic of Armenia* (ICSID Case No ARB/21/17) Joseph K. Borkowski and Rasia FZE v. Republic of Armenia (ICSID Case No ARB/18/28).

выводя целые категории споров из-под юрисдикции арбитражей. Так сделала в середине второго десятилетия XXI века Индия после ряда проигранных арбитражных решений, расторгнув около 60 двусторонних соглашений (в том числе и упомянутое выше соглашения с Арменией) и приняв новое более жесткое для инвесторов типовое соглашение о защите иностранных инвестиций¹⁴.

В-четвертых, сложной и неопределенной для международного инвестиционного права является ситуация с двусторонними инвестиционными соглашениями, заключенными государствами-членами ЕС с третьими странами как с точки зрения разделения компетенции между ЕС и странами-членами ЕС, так и с точки зрения механизма разрешения инвестиционных споров. На сегодня в Республике Армения насчитывается 1515 действующих соглашений со странами ЕС (после прекращения соглашения с Италией в 2018 г.). Вступивший в силу в 2009 г. Лиссабонский договор передал в исключительную компетенцию ЕС вопросы регулирования прямых иностранных инвестиций, поэтому речь идет о постепенной замене действующих соглашений, заключенных государствами-членами ЕС с третьими странами, на соглашения, заключаемые от имени ЕС. Все действия государств-членов ЕС в этот период регулируются специальным Регламентом ЕС, принятым в 2012г.¹⁵

Согласно этому документу, государства-члены ЕС должны согласовать с Европейской комиссией все свои действия в рамках заключенных ими инвестиционных соглашений с третьими странами, а также получать разрешение на их продление или изменение вплоть до замены таких соглашений новым договором с участием ЕС.

В случае с Республикой Армения, по-видимому, такой заменой, возможно, должно было стать Всеобъемлющее Соглашение о партнерстве (СЕРА) между ЕС и РА, подписанное в 2018 г. и вступившее в силу в 2021 г.¹⁶

В окончательном тексте этого Соглашения глава “Инвестиции” оказалась состоящей из одной статьи 203, согласно которой стороны договорились провести через три года после вступления Соглашения в силу исследование состояния защит инвестиций и на этой основе рассмотреть возможность проведения переговоров о дополнении Соглашения положениями о защите инвестиций.

Можно предположить, что подобная нерешительность в этом вопросе была инициирована ЕС и стала следствием неопределенности в своих соглашениях от арбитражного рассмотрения инвестиционных споров к их разрешению постоянно действующим международным инвестиционным судом¹⁷.

Эта неопределенность наступила после принятия в 2017 г. Судом ЕС решения по делу Achmea, в котором Суд признал противоречащим праву ЕС положение двустороннего инвестиционного соглашения между Словакией и Голландией, которое предусматривало

¹⁴ Hartmann S., Spruk R., The impact of unilateral BIT terminations on FDI: Quasi experimental evidence from India (The Review of International Organizations, 2022, vol. 17, No. 3, P 2).

¹⁵ Regulation 1219/2012 of The European Parliament and of the Council of 12 December 2012 establishing transitional arrangements for bilateral investment agreements between Member states and third countries (2012) OS (351/40).

¹⁶ Comprehensive and enhanced Partnership agreement between the European Union and the European Atomic Energy Community and their Member states, of the one part, and the Republic of Armenia, of the other part OJL 23, 26.1.2018, P. 4-466.

¹⁷ См. по этому поводу обстоятельный анализ предлагаемых ЕС инициатив: Лименова С. Д., Реформа инвестиционного арбитража глазами Европейского Союза: проблемы и перспектива (международное правосудие. 2018, Т. 28, №4, С. 113-125).

арбитражное рассмотрение споров между инвестором и принимающим государством¹⁸.

Несмотря на то, что это решение касалось спора между инвестором из одной страны ЕС и государством также членом ЕС, использованный Судом ЕС аргумент о том, что инвестиционный арбитраж не является частью судебной системы ЕС, вызвал опасения, что Суд ЕС в принципе является противником особого порядка рассмотрения инвестиционных споров в международных соглашениях с участием ЕС. Определенная ясность в этом вопросе наступила в 2019 г. после Заключения Суда ЕС N1/17, в котором Суд оценил соответствие праву ЕС предлагаемого Комиссией нового порядка рассмотрения инвестиционных Споров, уже включенного в доработанный соответствующим образом текст Соглашения СЕТА между ЕС и Канадой¹⁹.

Суд ЕС поддержал планы Комиссии о реформе инвестиционного арбитража и переходе к постоянно действующему инвестиционному суду, но при выполнении некоторых жестких требований. Во-первых, автономный характер права ЕС не должен быть нарушен ни при каких условиях. Этого можно достичь, если создаваемый на основе международного договора инвестиционный суд будет заниматься исключительно толкованием положений только этого договора, а не права ЕС.

Во-вторых, решения такого суда не должны приводить к понижению существующего в ЕС уровня правовой защиты за счет обязывания Европейского Союза изменять или отменять собственные правовые акты²⁰.

В-третьих, такой Суд должен соответствовать ст. 47 Хартии основных прав ЕС в части их независимости и доступности, что в понимании Суда ЕС означает не арбитраж ad hoc, а постоянно действующий суд с обязательным наличием апелляционной инстанции, в котором судьи назначаются на длительный срок и имеют процессуальные гарантии, их беспристрастности независимости. Суд ЕС предполагает, что Европейский Суд должен в ходе переговоров с третьими странами о создании такого суда обеспечить выполнение этих требований, иначе соответствующий договор будет сочтен Судом ЕС противоречащим праву ЕС. Как отмечает А.С. Исполинов, эти требования рассматриваются сегодня как некий тест для целей определения соответствия сторонних механизмов разрешения споров принципу автономности права ЕС²¹.

Т.е. по-видимому, именно эти условия будут предложены Армении в случае проведения переговоров о том, чтобы дополнить Соглашение с ЕС 2018 г., положениями о защите инвестиций и об особом порядке рассмотрения инвестиционных споров, и с учетом бескомпромиссной позиции Суда ЕС.

Пример с Японией, которая отказалась принимать предложения ЕС и выступила за арбитражное рассмотрение инвестиционных споров, показал, что в лучшем случае договор не будет содержать никаких инвестиционных механизмов, а инвесторам останутся доступны только национальные суды для разрешения своих проблем²².

¹⁸ CJEU, C – 284/16, Slovak Republic v. Achmea BV, [2018] ECR 158.

¹⁹ CETA chapter by chapter. URL: <https://policy.trade.ec.europa.eu/eu-trade-relationships-country-and-region/countries-and-regions/Canada/eu-Canada-agreement/ceta-chapter-chapter.en>.

²⁰ Ibid §150.

²¹ Исполинов А. С., Принципы автономности и приоритета права ЕС как оружие Суда ЕС в конфликте с инвестиционными арбитражами. Часть 2. После дела Achmea (Российский юридический журнал. 2021, № 3, с. 44).

²² Pereira P. The EU – Japan Economic Partnership Agreement from the European Parliament's perspective: a land mask Agreement beyond Trade/ journal of Inter-Regional Studies: Regional and Global Perspectives (JIRS) 2019, Vol. 2, P. 18).

Что касается ситуации с двусторонними соглашениями о защите иностранных инвестиций, заключенными Республикой Армения с 15-ью странами ЕС, то в соответствии со ст. 351 ДФЕС они будут оставаться в силе до тех пор, пока не противоречат праву ЕС или не будут заменены новым соглашением с участием ЕС. Хотя и в этом случае возникает риск применения подхода, избранного Судом ЕС в решении по делу Achmea и в Заключении 1/17. В этом случае есть основания предполагать, что с точки зрения права ЕС арбитражное разбирательство между инвестором и государством будет считаться допустимым только применительно к спорам между инвесторами из стран ЕС и Арменией, где не будут рассматривать вопросы права ЕС. Для инвесторов из Армении, которые будут пытаться оспорить в арбитраже меры, принятые на уровне ЕС, либо меры, принятые страной-членом ЕС, но в порядке имплементации норм права ЕС, вопрос их действия с точки зрения права ЕС может оказаться не таким однозначным.

Можно согласиться с мнением авторов о том, что Суд ЕС в этом случае может объявить арбитражную оговорку в таких договорах несовместимой с правом ЕС в ее применении к искам инвесторов из Армении к странам членам ЕС²³.

В качестве выводов к приведенному выше анализу ситуации с современным состоянием международно-правового регулирования иностранных инвестиций в Республике Армения можно сказать следующее:

во-первых, в силу ряда причин существующие многосторонние документы о защите иностранных инвесторов на уровне СНГ остаются пока “спящими” нормами, и инвесторами не используются. Регулирование этих вопросов осуществляется в основном на двустороннем уровне;

во-вторых, динамика развития двусторонних соглашений о защите иностранных инвестиций, заключенных РА с третьими странами, отражает все современные проблемы международного инвестиционного права. Это и массовое прекращение Индией всех двусторонних инвестиционных соглашений в ответ на проигранные споры в инвестиционном арбитраже, и активизация процесса подачи исков от инвесторов к РА именно на основе двусторонних инвестиционных соглашений;

в-третьих, особо сложными и требующими внимательного анализа с правовой точки зрения остаются соглашения Республики Армения со странами ЕС, исходя из недавних решений Суда ЕС, о которых шла речь выше. При оценке возможного воздействия этих решений на двусторонние соглашения, заключенные между РА и странами ЕС, а также на соглашение между ЕС и РА от 2018 г., необходимо исходить из понимания логики Суда ЕС, его роли в правопорядке ЕС, а также из национальных интересов и приоритетов Республики Армения.

Ամփոփում: Գիտական հոդվածում փորձ է կատարվում ընդհանուր գծերով բնութագրել Հայաստանի Հանրապետությունում օտարերկրյա ներդրումների միջազգային-իրավական կարգավորման ընթացիկ վիճակը՝ այն հիմնախնդիրների ու մարտահրավերների հաշվառմամբ, որոնց բախվում է միջազգային ներդրումային իրավունքը:

Annotation: This scientific article attempts to outline in general terms the current state of the international legal regulation of foreign investments in the Republic of Armenia, taking into account problems and challenges faced by the contemporary international investment law.

²³ *Damjanovic I., de Sadeleer N., I Would Rather Be a Respondent State Before a Domestic Court in the EU than Before an International Investment Tribunal/European Papers a Journal on Law and Integration 2019, Vol. 4, N 1, P. 51-52.*

Ключевые слова: инвестиции, инвестиционные споры, Конвенция СНГ о защите прав инвестора, Соглашение о поощрении и взаимной защите инвестиций в государствах-членах ЕАЭС.

Բանալի բառեր - ներդրումներ, ներդրումային վեճեր, ԱՊՀ կոնվենցիան ներդրողի իրավունքների պաշտպանության մասին, ԵԱՏՄ անդամ-պետություններում ներդրումների խրախուսման և փոխադարձ պաշտպանության մասին համաձայնագիրը:

Keywords: investments, investment disputes, Convention of the CIS on Protection of the Rights of the Investor, Agreement on Promotion and Reciprocal Protection of Investments in the Member States of the EAEU.

Айриян Э. - Председатель Суда Евразийского Экономического Союза, эл. почта: eurasiancourt@gmail.com.

Ներկայացվել է խմբագրություն 06.09.2022 թ., տրվել է գրախոսության 06.09.2022 թ., երաշխավորվել է իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր ՀՀ վճռաբեկ դատարանի քրեական պալատի դատավոր Ս. Ավետիսյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 10.10.2022 թ.:

ՎԴ/10906/05/18

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ
Ո Ր Ո Շ ՈՒ Մ
ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ
ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԵՎ ՎԱՐՉԱԿԱՆ ՊԱԼԱՏԸ
(ԱՅՍՈՒՀԵՏ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)

2022 թվականի հունիսի 10-ին

գրավոր ընթացակարգով քննելով Խաչատուր Երմազյանի, Ազատուհի Երմազյանի, Տիգրանուհի Երմազյանի և Հրաչյա Յարմազյանի վճռաբեկ բողոքը ՀՀ վերաքննիչ վարչական դատարանի 17.01.2022 թվականի որոշման դեմ՝ ըստ հայցի «Նորք-Մար Սուիթ» բնակարանաշինարարական ոչ առևտրային սպառողական կոոպերատիվի (այսուհետ՝ Կոոպերատիվ) սնանկության գործերով կառավարիչ Հովհաննես Եղյանի ընդդեմ ՀՀ կադաստրի կոմիտեի (այսուհետ՝ Կադաստր), մասնակցությամբ՝ երրորդ անձինք Խաչատուր Երմազյանի, Ազատուհի Երմազյանի, Տիգրանուհի Երմազյանի և Հրաչյա Յարմազյանի՝ Երևանի Գ.Հովսեփյան փողոցի 24/3-րդ շենքի թիվ 10, թիվ 60, թիվ 69, թիվ 6, թիվ 13, թիվ 19, թիվ 49, թիվ 54, թիվ 2, թիվ 48, թիվ 68 բնակարանների նկատմամբ պատասխանողի կողմից համապատասխանաբար Տիգրանուհի Երմազյանի, Խաչատուր Երմազյանի, Ազատուհի Երմազյանի և Հրաչյա Յարմազյանի անվամբ 2011 թվականին իրականացված սեփականության իրավունքի պետական գրանցումների առ ոչինչ լինելը ճանաչելու պահանջների մասին,

Պ Ա Ր Չ Ե Ց

1. Գործի դատավարական նախապատմությունը.

Դիմելով դատարան՝ Կոոպերատիվի սնանկության գործերով կառավարիչ Հովհաննես Եղյանը պահանջել է ճանաչել Երևանի Գ.Հովսեփյան փողոցի 24/3-րդ շենքի թիվ 10, թիվ 60, թիվ 69, թիվ 6, թիվ 13, թիվ 19, թիվ 49, թիվ 54, թիվ 2, թիվ 48, թիվ 68 բնակարանների նկատմամբ Կադաստրի կողմից համապատասխանաբար Տիգրանուհի Երմազյանի, Խաչատուր Երմազյանի, Ազատուհի Երմազյանի և Հրաչյա Յարմազյանի անվամբ 2011 թվականին իրականացված սեփականության իրավունքի պետական գրանցումների առ ոչինչ լինելը:

ՀՀ վարչական դատարանի (դատավոր՝ Գ. Առաքելյան) (այսուհետ՝ Դատարան) 16.04.2021 թվականի վճռով հայցը բավարարվել է:

ՀՀ վերաքննիչ վարչական դատարանի (այսուհետ՝ Վերաքննիչ դատարան) 17.01.2022 թվականի որոշմամբ Խաչատուր Երմազյանի, Ազատուհի Երմազյանի, Տիգրանուհի Երմազյանի և Հրաչյա Յարմազյանի վերաքննիչ բողոքը մերժվել, և Դատարանի վճիռը թողնվել է անփոփոխ:

Սույն գործով վճռաբեկ բողոք են ներկայացրել Խաչատուր Երմազյանը, Ազատուհի

Երմագյանը, Տիգրանուհի Երմագյանը և Հրայր Յարմագյանը (ներկայացուցիչ՝ Էմիլ Ամիրխանյան):

2. Վճռաբեկ բողոքի հիմքերը, հիմնավորումները և պահանջը.

Սույն վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքերի սահմաններում ներքոհիշյալ հիմնավորումներով.

1) Վերաքննիչ դատարանը սխալ է մեկնաբանել և կիրառել «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 62-րդ հոդվածի 1-ին մասի «դ» կետը, 63-րդ հոդվածի 1-ին մասի «բ» կետը:

Բողոք բերած անձինք նշված պնդումը պատճառաբանել են հետևյալ փաստարկներով.

Վերաքննիչ դատարանը հաշվի չի առել, որ Դատարանը դուրս է եկել իր լիազորությունների շրջանակներից, քանի որ վարչական ակտերն առ ոչինչ է ճանաչել մի հիմքով, որը կարող էր քննության առարկա դառնալ միայն վիճարկման հայցի շրջանակներում:

Վերաքննիչ դատարանն անտեսել է թիվ ՎԴ/0562/05/09 վարչական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի արտահայտած այն իրավական դիրքորոշումը, որ վարչական ակտի առ ոչինչ լինելու համար էական և անհրաժեշտ պայման է անձի վրա ակնհայտ ոչ իրավաչափ պարտականություն դնելը, **կամ անձին ակնհայտ ոչ իրավաչափ իրավունք տրամադրելը: Այսինքն՝ անձի վրա դրվող պարտականությունը, կամ անձին տրամադրվող իրավունքը պարտադիր կերպով պետք է լինի ակնհայտ ոչ իրավաչափ: Հետևաբար՝ վարչական ակտով անձի վրա նույնիսկ «ոչ իրավաչափ» պարտականություն դնելը, կամ անձին «ոչ իրավաչափ» իրավունք տրամադրելը, որը կարող է պարզվել այդ վարչական ակտի վիճարկման վարույթում, դեռևս բավարար չէ վարչական ակտն առ ոչինչ դիտելու համար: Այսինքն՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը գտել է, որ վարչական ակտի առ ոչինչ լինելը հաստատված համարելու համար անհրաժեշտ է, որ դրանով տրամադրված իրավունքը կամ դրված պարտականությունն առերևույթ ոչ իրավաչափ լինի, իսկ բոլոր այն դեպքերում, երբ վիճարկվում է վարչական ակտի հիմքում դրված հանգամանքների հավաստիությունը կամ կիրառված նորմերի սխալ կիրառելիությունը կամ մեկնաբանությունը, ապա նման վարչական ակտը չի կարող դիտվել առ ոչինչ, այլ այն կարող է ճանաչվել անվավեր:**

Վերաքննիչ դատարանն անտեսել է նաև առ ոչինչ վարչական ակտի իրավական բնույթի մասին թիվ ՍԴՈ-1137 որոշմամբ ՀՀ սահմանադրական դատարանի արտահայտած այն դիրքորոշումները, ըստ որի՝ «(...) Ի տարբերություն վարչական ակտի անվավերության, վարչական ակտի առ ոչինչ լինելու հանգամանքը պայմանավորված է ակնառու կոպիտ սխալներով, որոնք ի հայտ են գալիս առանց տվյալ վարչական ակտի իրավաչափությունը հատուկ ընթացակարգով ստուգելու և գնահատելու անհրաժեշտության և բացառում են տվյալ ակտի առ ոչինչ լինելու վերաբերյալ հնարավոր վեճերը, (...) ի տարբերություն առ ոչինչ չհանդիսացող մյուս ոչ իրավաչափ վարչական ակտերի, առ ոչինչ վարչական ակտերն այդպիսին են հանդիսանում հենց օրենքի ուժով, ինչն իրավունքի սուբյեկտին չի պարտադրում բողոքարկել նման վարչական ակտերը և դրա արդյունքում ունենալ վարչական ակտի առ ոչինչ լինելու հանգամանքի հաստատման վերաբերյալ իրավասու մարմինների կողմից կայացված որոշում, հաշվի առնելով նաև այն հանգամանքը, որ «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքով առ ոչինչ վարչական ակտի կատարումը կամ կիրառումն առաջացնում է օրենքով սահմանված պարտասխանավորություն»:

Վերաքննիչ դատարանը հաշվի չի առել, որ երբ վիճարկվող առարկայի իրավաչափության պարզման տիրույթում գնահատման առարկա պետք է դարձվեն վիճարկվող ակտի հիմք հանդիսացած փաստաթղթերը և ապացույցները, հանգամանքների մանրամասն ուսումնասիրության արդյունքում պետք է պարզվի վարչական մարմնի կողմից իրավական նորմերի սխալ կիրառումը կամ դրանց սխալ մեկնաբանումը, ինչպես նաև գնահատման առարկա դարձվի այն հարցը, թե արդյոք վարչական ակտն ընդունվել է դրա ընդունման համար բավարար փաստաթղթերի առկայության պայմաններում (**այն ինչ արել են դատարանները**), ապա այն ինքնըստինքյան բացառում է ոչ իրավաչափության ակնհայտ բնույթ ունենալը և դրանք գնահատման առարկա են ակտի վիճարկման վարույթում:

2) Վերաքննիչ դատարանը սխալ է կիրառել և մեկնաբանել ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 118-րդ, 120-րդ հոդվածները և 172-րդ հոդվածի 6-րդ կետը, պարզաձև չի գնահատել գործում առկա ապացույցները, կոպտորեն խախտել է վերաքննիչ բողոքը՝ պահանջի սահմաններում ըստ էության քննության առնելու և կողմերի իրավահավասարության սկզբունքները, խախտել է ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 30-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

Բողոք բերած անձինք նշված պնդումը պատճառաբանել են հետևյալ փաստարկներով.

Վերաքննիչ դատարանը հաշվի չի առել, որ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 172-րդ հոդվածի 2-րդ կետով զուտ կարգավորվում են այն դեպքերը, երբ կոոպերատիվի անդամը ոչ թե դուրս է գալիս կոոպերատիվից և այդ փաստի ուժով է ստանում իր փային համարժեք գույք, այլ վերջինս կոոպերատիվին իր անդամության ուժով ունի կոնկրետ գույքի նկատմամբ պահանջի իրավունք և օրենսդիրը ասում է, որ այդ գույքի նկատմամբ վերջինս ձեռք է բերում սեփականության իրավունք, եթե անդամն ամբողջությամբ վճարել է իր փայավճարը: Այսինքն՝ այդ նորմով կարգավորվում են Կոոպերատիվի անդամի և Կոոպերատիվի միջև իրավահարաբերությունները վերոնշյալ դեպքերում:

Վերոնշյալ մեկնաբանությունը դրվել է նաև վերաքննիչ բողոքի հիմքում, որին վերջինս որևէ կերպ չի անդրադարձել և չի հերքել դրա հավաստիությունը: Փոխարենը վերաքննիչ դատարանը պարզապես կրկնել է դատարանի ակնհայտ անհիմն մեկնաբանությունները:

Մինչդեռ սույն գործի փաստական հանգամանքները, ինչպես նաև գրանցող մարմնին ներկայացված փաստաթղթերը վկայում են, որ Բողոք բերած անձինք հանդիսացել են Կոոպերատիվի անդամներ, տիրապետել են կոնկրետ չափով փայերի (հիմք՝ Կոոպերատիվի կանոնադրություն): Գործում առկա կանոնադրությունից և 25.11.2010 թվականի փոփոխությունից նաև հետևում է, որ վերջիններս նաև ավելացրել են իրենց փայի չափը: Հետագայում, երբ վերջիններս դուրս են եկել Կոոպերատիվից, ընդհանուր ժողովը հաշվի առնելով երրորդ անձանց **արդեն իսկ ունեցած փայի չափը** և կրկին անգամ արձանագրելով, որ **այդ չափով փայավճարները արդեն իսկ վճարված են** (կրկին անգամ, որովհետև, եթե վճարումը կատարված չլիներ, ապա փայի նկատմամբ իրավունքը գրանցված չէր լինի), որոշել է դրա դիմաց երրորդ անձանց տրամադրել դրան համարժեք գույք:

Վերոգրյալը բավարար է արձանագրելու համար, որ երրորդ անձինք ներկայացրել էին իրենց սեփականության իրավունքի պետական գրանցման համար անհրաժեշտ բոլոր փաստաթղթերը՝ Կոոպերատիվի անդամ լինելու, փայի կոնկրետ չափի իրավատեր լինելու և **դրա դիմաց** Կոոպերատիվի կողմից գույք ստացած լինելու վերաբերյալ, իսկ հավելյալ փաստաթղթեր, այդ թվում փայավճարը վճարելու վերաբերյալ փաստաթուղթ ներկայացնելու պարտավորություն չունենին:

Սույն գործով թե՛ Դատարանում և թե՛ Վերաքննիչ դատարանում երբևիցե որևէ դատավա-

րության մասնակցի կամ հենց դատարանների կողմից հարց չի բարձրացվել այն մասին, թե արդյոք Կոոպերատիվի նախագահի տեղակալը իրավասու էր ստորագրել Ընդհանուր ժողովի արձանագրության քաղվածքը, կամ փայավճարի վճարման վերաբերյալ տեղեկանքները:

Ավելին, դատական նիստի ընթացքում իրենք վկայակոչել են վերոնշյալ ապացույցները՝ նշելով, որ տեղեկանքները ստորագրվել են Կոոպերատիվի լիազորված անձի՝ նախագահի տեղակալի կողմից, և չնայած այն հանգամանքի, որ ոչ Հայցվորի և ոչ էլ Դատարանի կողմից երբևիցե կասկածի տակ չի դրվել վերջինիս լիազորված անձ լինելու հանգամանքը, այնուամենայնիվ իրենց ներկայացուցիչը ցանկացել է վերաքննիչ դատարան ներկայացնել համապատասխան ապացույցը, այն է՝ Կոոպերատիվի նախագահի տեղակալի պայմանագիրը, որտեղից հետևում է վերջինիս լիազորված անձ լինելը, մինչդեռ վերաքննիչ դատարանն արձանագրել է, որ եթե նման հարց չի բարձրացվել նախկինում, ապա դատարանն անհրաժեշտ չի համարում նման ապացույցի ներկայացումը:

Չնայած վերոգրյալի, վերաքննիչ դատարանը վերաքննիչ բողոքի մերժման հիմքում դրել է հենց այն հանգամանքը, որ չի հիմնավորվել, որ Կոոպերատիվի նախագահի տեղակալը լիազորված էր ստորագրելու համապատասխան տեղեկանքները:

Այսինքն՝ ստացվում է, որ վերաքննիչ դատարանը սույն գործի կամ բողոքի քննության համար չի կարևորում որևէ հանգամանք և չի ընդունում համապատասխան ապացույցը, այդուհանդերձ նույն այդ հանգամանքը դրվում է վերաքննիչ բողոքի մերժման հիմքում:

վերաքննիչ դատարանը հաշվի չի առել, որ անկախ նրանից, թե Կոոպերատիվի նախագահի տեղակալը լիազորված էր ստորագրել համապատասխան փաստաթղթերը, թե ոչ, նշված հարցը հայցադիմումի հիմքերի և հիմնավորումների սահմաններից դուրս է և չի կարող քննության առարկա դառնալ սույն գործի շրջանակներում:

վերաքննիչ դատարանը հաշվի չի առել նաև, որ երրորդ անձանց փայի չափը և այն վճարված լինելու հանգամանքը հաստատվում է թե Կոոպերատիվի կանոնադրությամբ, թե՛ 16.12.2010 թվականին կայացած արտահերթ ընդհանուր ժողովի նիստի թիվ 8 արձանագրությամբ և թե՛ Կոոպերատիվի տեղեկանքներով:

վերաքննիչ դատարանն անտեսել է, որ փայավճարի դիմաց վճարում կատարված լինելը հաստատվել է օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտով, ինչը անտեսվել է վերաքննիչ դատարանի կողմից:

Մասնավորապես, թիվ ԵԴ/1153/02/18 քաղաքացիական գործով (*Արտակ Գևորգի Դալու-մյանի հայցն ընդդեմ «Նորքմար Սուիթ» կորպորատիվի, Տիգրանուհի Երմագյանի, Խաչատուր Երմագյանի, Ազատուհի Երմագյանի, Հրայր Յարմգյանի, երրորդ անձ՝ «Նորքմար Սուիթ» կորպորատիվի սնանկության գործով կառավարիչ Հովհաննես Եղյանի՝ «Նորքմար Սուիթ» կորպորատիվի ընդհանուր ժողովի 2010 թվականի դեկտեմբերի 16-ի որոշմամբ օտարված՝ Երևան քաղաքի Գ.Հովսեփյան փողոցի թիվ 24/3 շենքի թիվ 2, 6, 9, 10, 18, 69, 46, 48, 60, 68, 69 բնակարանները «Նորքմար Սուիթ» կորպորատիվին վերադարձնելու, համապատասխան հիմքերի առկայության դեպքում ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 172 հոդվածի 6-րդ մասի կանոնները կիրառելու պահանջների մասին») դատարանը հաստատված է համարել այն փաստական հանգամանքը, որ «մատնանշված բնակարանները ստացած կոոպերատիվի անդամները կոոպերատիվի որոշմամբ ստացել են բնակարաններ, արձանագրվել է, որ կոոպերատիվի նախագահին դիմած բոլոր անդամները կանոնադրությամբ սահմանված իրենց փայավճարներն ամբողջությամբ վճարել են»:*

3) Դատարանը սխալ է մեկնաբանել և կիրառել «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 54-րդ հոդվածի 1-ին մասը, չի կիրառել ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 96-րդ հոդվածի 1-ին մասի 9-րդ կետի պահանջը, որը պետք է կիրառեր:

Բողոք բերած անձը նշված պնդումը պատճառաբանել է հետևյալ փաստարկներով.

Վերաքննիչ դատարանն անտեսել է, որ սնանկության կառավարիչը հայց ներկայացնելու իրավունք չունի, հետևաբար հայցը պետք է վարույթ չընդունվեր, իսկ ընդունվելու դեպքում էլ գործի վարույթը պետք է կարճվեր:

Վերաքննիչ դատարանը հաշվի չի առել, որ Կառավարչի՝ որպես դատավարական հատուկ սուբյեկտի դատարան դիմելու լիազորությունը ուղղակիորեն և անվերապահորեն սահմանված է «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքով: Նման մոտեցումն առաջին հերթին պայմանավորված է սնանկության վարույթի առանձնահատկություններով, ինչպիսին է՝ ողջամիտ և որոշակի ժամկետում պարտապանի գործունեության, ֆինանսական վիճակի, ներառյալ՝ գույքագրված ակտիվների և պարտավորությունների վերաբերյալ պատկերացում կազմելը, պարտապանին վնաս հասցնող և հետևաբար պարտատերերի պահանջների բավարարման վրա բացասական ազդեցություն ունեցող նախկինում կնքված գործարքների վեր հանումը և դրանց վերանայման կամ դրանց արդյունքում հասցված վնասի հատուցման ուղղությամբ միջոցների ձեռնարկումը, և արդյունքում պարտատերերի պահանջների ողջամիտ ժամկետում բավարարումը:

Մասնավորապես, կառավարիչը կարող է պարտապանի՝ այս դեպքում Կոոպերատիվի կողմից կատարված ցանկացած գույքի փոխանցում հետ պահանջել, այդ թվում նաև իրավունքի գրանցման վիճարկման պահանջ ներկայացնել պարտապանին սնանկ ճանաչելու մասին վճիռն օրինական ուժի մեջ մտնելուց հետո **մեկ տարվա ընթացքում**: Մինչդեռ սույն գործով Կառավարիչը նման հայցադիմում ներկայացրել է Կոոպերատիվի սնանկ ճանաչվելու վճիռը օրինական ուժի մեջ մտնելուց (2015թ.) ավելի քան 3 տարի անց (2018թ.):

Բացի այդ, օրենքով սահմանված է նաև, որ պարտապանի կատարած անհատույց փոխանցումների վիճարկման դեպքում կառավարիչը կարող է հայց ներկայացնել դատարան, եթե դրանք կատարվել են սնանկ ճանաչելուն նախորդող 3 տարվա ընթացքում (փոխկապակցված անձանց դեպքում՝ 5), նույն ժամկետն է գործում հատուցելի փոխանցումների դեպքում, ինչպես նաև սնանկության դիմում ներկայացնելուն նախորդած 90 օրվա ընթացքում կատարված ցանկացած փոխանցում:

Մինչդեռ, սույն գործով վիճարկվում է վարչական ակտ, որն ընդունվել է 2011 թվականին, այն է՝ հայցը ներկայացվել է պարտապանին սնանկ ճանաչելուն (Կոոպերատիվը սնանկ է ճանաչվել 2015 թվականին) ավելի քան 4 տարի նախորդող փոխանցումը հետ ստանալու պահանջով (փոխանցման բնույթը՝ հատուցելի):

Ընդ որում, օրենքը չի նախատեսում այդ ժամկետների բացթողումը հարգելի ճանաչելու որևէ մեխանիզմ: Այսինքն՝ ելնելով սնանկության վարույթի առանձնահատկություններից օրենսդիրը կառավարչի համար սահմանել է կոնկրետ ժամկետ, որի ընթացքում միայն վերջինս կարող է, գործելով պարտապանի անունից, դատական հայցեր ներկայացնել և հետ ստանալ պարտապանի կողմից նախկինում կատարված ցանկացած գույքային իրավունքի ոչ իրավաչափ փոխանցում, իսկ նշված ժամկետից հետո կառավարիչը **կորցնում է նման հայցապահանջ ներկայացնելու իրավունքը**:

Վերաքննիչ դատարանը հաշվի չի առել, որ սույն գործով սնանկության կառավարիչը դատարան է դիմել պարտապանի անունից, վերջինիս և պարտատերերի իրավունքների և շահերի պաշտպանության նպատակով: Մինչդեռ սույն գործի փաստերը բավարար են ար-

ձանագրելու համար, որ սեփականության իրավունքների պետական գրանցման փաստով ոչ պարտապանի և ոչ էլ պարտատերերի իրավունքներին որևէ վնաս չի հասցվել, քանի որ ինչպես արդեն իսկ նշվեց վերևում, այդ փոխանցումների դիմաց պարտապանը արդեն իսկ ստացել է համարժեք դրամական փոխհատուցումը:

Վերոգրյալի հիման վրա բողոք բերած անձինք պահանջել են բեկանել Վերաքննիչ դատարանի 17.01.2022 թվականի որոշումը և հայցն ամբողջությամբ մերժել, կամ գործի վարույթը կարճել: Մինևոյն ժամանակ բողոք բերած անձը պահանջել է, որպես դատական ծախս, հայցվորից բռնագանձել փաստաբանական ծառայության պայմանագրով նախատեսված գումարը և վճարված պետական տուրքի գումարը:

3. Վճարել բողոքի քննության համար նշանակություն ունեցող փաստերը.

Վճարել բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեն հետևյալ փաստերը.

1) Անշարժ գույքի սեփականության իրավունքի գրանցման թիվ 2792620 վկայականի համաձայն՝ ք. Երևան, Գ. Հովսեփյան փողոց 24/3 շենքի թիվ 60 բնակարանի (ձեղնահարկի) նկատմամբ Կոոպերատիվի 30.12.2010 թվականի, 17.01.2011 թվականի կանոնադրությունների և 18.01.2011 թվականի թիվ 7 քաղվածքի հիման վրա 31.01.2011 թվականին գրանցվել է Տիգրանուհի Երմագյանի սեփականության իրավունքը (**հատոր 1-ին, գ.թ. 75-78**).

2) Անշարժ գույքի սեփականության իրավունքի գրանցման թիվ 2792629 վկայականի համաձայն՝ ք. Երևան, Գ. Հովսեփյան փողոց 24/3 շենքի թիվ 69 բնակարանի (ձեղնահարկի) նկատմամբ Կոոպերատիվի 30.12.2010 թվականի, 17.01.2011 թվականի կանոնադրությունների և 18.01.2011 թվականի թիվ 7 քաղվածքի հիման վրա 31.01.2011 թվականին գրանցվել է Տիգրանուհի Երմագյանի սեփականության իրավունքը (**հատոր 1-ին, գ.թ. 79-82**).

3) Անշարժ գույքի սեփականության իրավունքի գրանցման թիվ 2792612 վկայականի համաձայն՝ ք. Երևան, Գ. Հովսեփյան փողոց 24/3 շենքի թիվ 6 բնակարանի նկատմամբ Կոոպերատիվի 30.12.2010 թվականի, 17.01.2011 թվականի կանոնադրությունների և 18.01.2011 թվականի թիվ 8 քաղվածքի հիման վրա 31.01.2011 թվականին գրանցվել է Խաչատուր Երմագյանի սեփականության իրավունքը (**հատոր 1-ին, գ.թ. 83-86**).

4) Անշարժ գույքի սեփականության իրավունքի գրանցման թիվ 2779267 վկայականի համաձայն՝ ք. Երևան, Գ. Հովսեփյան փողոց 24/3 շենքի թիվ 10 բնակարանի նկատմամբ, Կոոպերատիվի 30.12.2010 թվականի, 17.01.2011 թվականի կանոնադրությունների և 18.01.2011 թվականի թիվ 7 քաղվածքի հիման վրա, 31.01.2011 թվականին գրանցվել է Տիգրանուհի Երմագյանի սեփականության իրավունքը (**հատոր 1-ին, գ.թ. 87-90**).

5) Անշարժ գույքի սեփականության իրավունքի գրանցման թիվ 2779265 վկայականի համաձայն՝ ք. Երևան, Գ. Հովսեփյան փողոց 24/3 շենքի թիվ 13 բնակարանի նկատմամբ Կոոպերատիվի 30.12.2010 թվականի, 17.01.2011 թվականի կանոնադրությունների և 18.01.2011 թվականի թիվ 9 քաղվածքի հիման վրա 31.01.2011 թվականին գրանցվել է Ազատուհի Երմագյանի սեփականության իրավունքը (**հատոր 1-ին, գ.թ. 91-94**).

6) Անշարժ գույքի սեփականության իրավունքի գրանցման թիվ 2779271 վկայականի համաձայն՝ ք. Երևան, Գ. Հովսեփյան փողոց 24/3 շենքի թիվ 19 բնակարանի նկատմամբ Կոոպերատիվի 30.12.2010 թվականի, 17.01.2011 թվականի կանոնադրությունների և 18.01.2011 թվականի թիվ 9 քաղվածքի հիման վրա 31.01.2011 թվականին գրանցվել է Ազատուհի Երմագյանի սեփականության իրավունքը (**հատոր 1-ին, գ.թ. 95-98**).

7) Անշարժ գույքի սեփականության իրավունքի գրանցման թիվ 2792600 վկայականի համաձայն՝ ք. Երևան, Գ. Հովսեփյան փողոց 24/3 շենքի թիվ 49 բնակարանի նկատմամբ Կոո-

պերատիվի 30.12.2010 թվականի, 17.01.2011 թվականի կանոնադրությունների և 18.01.2011 թվականի թիվ 9 քաղվածքի հիման վրա 31.01.2011 թվականին գրանցվել է Ազատուհի Երմագյանի սեփականության իրավունքը (**հատոր 1-ին, գ.թ. 99-102**).

8) Անշարժ գույքի սեփականության իրավունքի գրանցման թիվ 2792635 վկայականի համաձայն՝ ք. Երևան, Գ. Հովսեփյան փողոց 24/3 շենքի թիվ 54 բնակարանի նկատմամբ Կոոպերատիվի 30.12.2010 թվականի, 17.01.2011 թվականի կանոնադրությունների և 18.01.2011 թվականի թիվ 9 քաղվածքի հիման վրա 31.01.2011 թվականին գրանցվել է Ազատուհի Երմագյանի սեփականության իրավունքը (**հատոր 1-ին, գ.թ. 103-106**).

9) Անշարժ գույքի սեփականության իրավունքի գրանցման թիվ 2792608 վկայականի համաձայն՝ ք. Երևան, Գ. Հովսեփյան փողոց 24/3 շենքի թիվ 2 բնակարանի նկատմամբ Կոոպերատիվի 30.12.2010 թվականի, 17.01.2011 թվականի կանոնադրությունների և 18.01.2011 թվականի թիվ 10 քաղվածքի հիման վրա 31.01.2011 թվականին գրանցվել է Հրաչյա Յարմագյանի սեփականության իրավունքը (**հատոր 1-ին, գ.թ. 107-110**).

10) Անշարժ գույքի սեփականության իրավունքի գրանցման թիվ 2792599 վկայականի համաձայն՝ ք. Երևան, Գ. Հովսեփյան փողոց 24/3 շենքի թիվ 48 բնակարանի նկատմամբ Կոոպերատիվի 30.12.2010 թվականի, 17.01.2011 թվականի կանոնադրությունների և 18.01.2011 թվականի թիվ 10 քաղվածքի հիման վրա 31.01.2011 թվականին գրանցվել է Հրաչյա Յարմագյանի սեփականության իրավունքը (**հատոր 1-ին, գ.թ. 111-114**).

11) Անշարժ գույքի սեփականության իրավունքի գրանցման թիվ 2792628 վկայականի համաձայն՝ ք. Երևան, Գ. Հովսեփյան փողոց 24/3 շենքի թիվ 68 բնակարանի նկատմամբ Կոոպերատիվի 30.12.2010 թվականի, 17.01.2011 թվականի կանոնադրությունների և 18.01.2011 թվականի թիվ 10 քաղվածքի հիման վրա 31.01.2011 թվականին գրանցվել է Հրաչյա Յարմագյանի սեփականության իրավունքը (**հատոր 1-ին, գ.թ. 115-118**).

12) Կոոպերատիվի նախագահի տեղակալի կողմից Կոոպերատիվի անդամների ԱՄՆ, Կալիֆորնիա նահանգ, ք. Գլենդեյլ, 16.12.2010 թվականի արտահերթ ընդհանուր ժողովի նիստի թիվ 8 արձանագրությունից 18.01.2011 թվականին կատարված թիվ 10 քաղվածքի համաձայն՝ Կոոպերատիվի ժողովը քվեարկության արդյունքների հիման վրա որոշել է բավարարել Կոոպերատիվի անդամ Հրաչյա Յարմագյանի Կոոպերատիվի անդամությունից դուրս գալու դիմումը, և Կոոպերատիվի անդամ Հրաչյա Յարմագյանին տրամադրել ՀՀ, ք. Երևան, Գ. Հովսեփյան փ. 24/3 հասցեում գտնվող թիվ 2, թիվ 7, թիվ 48, թիվ 68 բնակարանները (**հատոր 3-րդ, գ.թ. 118**).

13) Կոոպերատիվի նախագահի տեղակալի կողմից Կոոպերատիվի անդամների ԱՄՆ, Կալիֆորնիա նահանգ, ք. Գլենդեյլ, 16.12.2010 թվականի արտահերթ ընդհանուր ժողովի նիստի թիվ 8 արձանագրությունից 18.01.2011 թվականին կատարված թիվ 7 քաղվածքի համաձայն՝ Կոոպերատիվի ժողովը քվեարկության արդյունքների հիման վրա որոշել է բավարարել Կոոպերատիվի անդամ Տիգրանուհի Երմագյանի Կոոպերատիվի անդամությունից դուրս գալու դիմումը, և Կոոպերատիվի անդամ Տիգրանուհի Երմագյանին տրամադրել ՀՀ, ք. Երևան, Գ. Հովսեփյան փ. 24/3 հասցեում գտնվող թիվ 9, թիվ 10, թիվ 60, թիվ 69 բնակարանները (**հատոր 3-րդ, գ.թ. 119**).

14) Կոոպերատիվի նախագահի տեղակալի կողմից Կոոպերատիվի անդամների ԱՄՆ, Կալիֆորնիա նահանգ, ք. Գլենդեյլ, 16.12.2010 թվականի արտահերթ ընդհանուր ժողովի նիստի թիվ 8 արձանագրությունից 18.01.2011 թվականին կատարված թիվ 9 քաղվածքի համաձայն՝ Կոոպերատիվի ժողովը քվեարկության արդյունքների հիման վրա որոշել է բավարարել Կոոպերատիվի անդամ Ազատուհի Երմագյանի Կոոպերատիվի անդամությունից դուրս գալու

դիմումը, և Կոոպերատիվի անդամ Ազատուհի Երմազյանին տրամադրել ՀՀ, ք. Երևան, Գ. Հովսեփյան փ. 24/3 հասցեում գտնվող թիվ 13, թիվ 19, թիվ 49, թիվ 54 բնակարանները (**հատոր 3-րդ, գ.թ. 120**).

15) Կոոպերատիվի նախագահի տեղակալի կողմից Կոոպերատիվի անդամների ԱՄՆ, Կալիֆորնիա նահանգ, ք. Գլենդեյլ, 16.12.2010 թվականի արտահերթ ընդհանուր ժողովի նիստի թիվ 8 արձանագրությունից 18.01.2011 թվականին կատարված թիվ 8 քաղվածքի համաձայն՝ Կոոպերատիվի ժողովը քվեարկության արդյունքների հիման վրա որոշել է բավարարել Կոոպերատիվի անդամ Խաչատուր Երմազյանի կոոպերատիվի անդամությունից դուրս գալու դիմումը, և Կոոպերատիվի անդամ Խաչատուր Երմազյանին տրամադրել ՀՀ, ք. Երևան, Գ. Հովսեփյան փ. 24/3 հասցեում գտնվող թիվ 6, թիվ 16, թիվ 18, թիվ 46 բնակարանները (**հատոր 3-րդ, գ.թ. 121**):

4. Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումը.

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ սույն գործով վճռաբեկ բողոքը վարույթ ընդունելը պայմանավորված է ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 161-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետով նախատեսված հիմքի առկայությամբ, նույն հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ կետի իմաստով, այն է՝ Վերաքննիչ դատարանի կողմից «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 62-րդ հոդվածի 1-ին մասի «դ» կետի մեկնաբանությունը հակասում է թիվ ՎԴ/0562/05/09, թիվ ՎԴ/7157/05/08 և թիվ ՎԴ-3/0233/05/12 վարչական գործերով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 12.03.2010 թվականի, 12.03.2010 թվականի և 27.12.2017 թվականի որոշումներում նույն իրավանորմին տրված մեկնաբանություններին: Մինևույն ժամանակ սույն գործով վճռաբեկ բողոքը վարույթ ընդունելը պայմանավորված է ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 161-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետով նախատեսված հիմքի առկայությամբ, նույն հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետի իմաստով, այն է՝ առերևույթ առկա է մարդու իրավունքների և ազատությունների հիմնարար խախտում, քանի որ բողոքարկվող դատական ակտը կայացնելիս դատարանը թույլ է տվել «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 62-րդ հոդվածի 1-ին մասի «դ» կետի խախտում, որը խաթարել է արդարադատության բուն էությունը, և որի առկայությունը հիմնավորվում է ստորև ներկայացված պատճառաբանություններով:

Վերոգրյալով պայմանավորված՝ Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում անդրադառնալ այն իրավական հարցադրմանը, թե արդյո՞ք դատական կարգով կարող է հաստատվել վարչական ակտի առոչինչ լինելն այն պարագայում, երբ դա պայմանավորված չէ ակնառու կոպիտ սխալներով և անհրաժեշտ է հատուկ ընթացակարգով ստուգել և գնահատել վարչական ակտի իրավաչափությունը:

ՀՀ Սահմանադրության 61-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք ունի իր իրավունքների և ազատությունների արդյունավետ դատական պաշտպանության իրավունք:

ՀՀ Սահմանադրության 63-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք ունի անկախ և անաչառ դատարանի կողմից իր գործի արդարացի, հրապարակային և ողջամիտ ժամկետում քննության իրավունք:

«Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի (այսուհետ՝ Կոնվենցիա) 6-րդ հոդվածի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք, երբ որոշվում է նրա քաղաքացիական իրավունքները և պարտականությունները կամ

նրան ներկայացրած ցանկացած քրեական մեղադրանքի առնչությամբ, ունի օրենքի հիման վրա ստեղծված անկախ ու անաչառ դատարանի կողմից ողջամիտ ժամկետում արդարացի և հրապարակային դատաքննության իրավունք:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը նախկինում կայացրած իր որոշումներից մեկում արձանագրել է, որ դատարան դիմելու կամ արդարադատության մատչելիության իրավունքը մարդու՝ սահմանադրաիրավական և միջազգային իրավական նորմերով երաշխավորված դատական պաշտպանության և արդար դատաքննության հիմնարար իրավունքների կարևորագույն բաղադրիչն է (*տես*, «Վեոլիա Ջուր» փակ բաժնետիրական ընկերությունն ընդդեմ ՀՀ ֆինանսների նախարարության՝ թիվ ՎԴ/5605/05/19 վարչական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 01.07.2020 թվականի որոշումը):

Թեև դատարանի մատչելիության իրավունքն ուղղակիորեն ամրագրված չէ Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածում, սակայն Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը (այսուհետ՝ Եվրոպական դատարան) այն ճանաչել է որպես արդար դատաքննության իրավունքի անբաժանելի տարր: Այսպես. Եվրոպական դատարանի կողմից դատարանի մատչելիության իրավունքի վերաբերյալ ձևավորված կայուն նախադեպային իրավունքի համաձայն՝ Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին կետը երաշխավորում է անձի իրավունքներին և պարտականություններին առնչվող հայցով դատարան դիմելու իրավունքը: Այդ դրույթը մարմնավորում է դատարանի դիմելու, այն է՝ դատարանում հայց հարուցելու իրավունքը, որը հնարավորություն է տալիս օգտվելու Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին կետում նախատեսված մյուս երաշխիքներից (*տես*, *Kreuz v. Poland (28249/95) գործով Եվրոպական դատարանի 19.06.2001 թվականի վճիռը, 52-րդ կետ*):

Վերոգրյալի համատեքստում Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում ընդգծել, որ օրենսդիրը, դատարանի մատչելիության իրավունքի իրացման ապահովման նպատակով, սահմանել է դատավարական համապատասխան կանոններ, որոնց կիրառմամբ դատարաններն իրավասու են քննել և լուծել իրենց դատին հանձնված վեճերը: Ըստ այդմ՝ դատական պաշտպանություն հայցող անձը պետք է իր իրավունքն իրացնի համապատասխան դատավարական կանոնների հաշվառմամբ:

Այսպես.

ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 65-րդ հոդվածի համաձայն՝ վարչական դատարանում գործը հարուցվում է հայցի հիման վրա:

Օրենսդիրը, ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 65-րդ հոդվածում ամրագրելով, որ վարչական դատարանում գործ հարուցելու հիմքը հայցն է, ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի մյուս հոդվածներում սահմանել է հանրային իրավահարաբերություններից ծագող գործերով իրավասու սուբյեկտների կողմից վարչական դատարան դիմելու հայցատեսակները՝ որպես վարչական գործի հարուցման հիմքեր:

Վարչական դատարանում գործի հարուցման հիմք հանդիսացող առանձին հայցատեսակներից է ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 66-րդ հոդվածով սահմանված վիճարկման հայցը, որով հայցվորը կարող է պահանջել ամբողջությամբ կամ մասնակիորեն վերացնել միջամտող վարչական ակտը (ներառյալ՝ զուգորդվող վարչական ակտի միջամտող դրույթները), ինչպես նաև ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 69-րդ հոդվածով նախատեսված ճանաչման հայցը, որի 2-րդ մասով հայցվորը կարող է պահանջել ճանաչել վարչական ակտի առ ոչինչ լինելը:

Այսպիսով, վիճարկման հայցը՝ որպես ոչ իրավաչափ վարչական ակտերից անձանց իրավական պաշտպանության միջոց, օրենսդրի կողմից սահմանված հայցի տեսակ է, որն

ուղղված է դատական կարգով վարչական ակտն ամբողջությամբ կամ մասնակի վերացնելուն, իսկ ճանաչման հայցն օրենսդրի կողմից սահմանված հայցի տեսակ է, որն ուղղված է օրենքով նախատեսված համապատասխան հիմքերի առկայությունը փաստելուն և դրա հիմքով վարչական ակտի դատական կարգով առոչինչ լինելը ճանաչելուն:

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ վարչական ակտի առոչնչության և անվավերության հիմքերը սահմանված են «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի համապատասխանաբար 62-րդ և 63-րդ հոդվածներով:

«Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 62-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ առ ոչինչ է այն վարչական ակտը, որում առկա են, մասնավորապես՝ հետևյալ ակնառու կոպիտ սխալները.

(...)

դ) ակտով դրա հասցեատիրոջ վրա դրվում է ակնհայտ ոչ իրավաչափ պարտականություն, կամ նրան տրամադրվում է ակնհայտ ոչ իրավաչափ իրավունք:

Նույն հոդվածի 2-րդ կետի համաձայն՝ առ ոչինչ վարչական ակտն ընդունման պահից իրավաբանական ուժ չունի և ենթակա չէ կատարման կամ կիրառման, իսկ 3-րդ մասի համաձայն՝ առ ոչինչ վարչական ակտի կատարումը կամ կիրառումն առաջացնում է օրենքով սահմանված պատասխանատվություն:

«Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 63-րդ հոդվածի 1-ին մասի «ա» և «բ» կետերի համաձայն՝ անվավեր է առ ոչինչ չհանդիսացող այն ոչ իրավաչափ վարչական ակտը, որն ընդունվել է.

-օրենքի խախտմամբ, այդ թվում՝ օրենքի սխալ կիրառման կամ սխալ մեկնաբանման հետևանքով,

-կեղծ փաստաթղթերի կամ տեղեկությունների հիման վրա, կամ եթե ներկայացված փաստաթղթերից ակնհայտ է, որ ըստ էության պետք է ընդունվեր այլ որոշում:

Նույն հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ սույն հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված ոչ իրավաչափ վարչական ակտը կարող է անվավեր ճանաչվել այդ ակտն ընդունող վարչական մարմնի կամ դրա վերադաս մարմնի կողմից, ինչպես նաև դատական կարգով:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը, նախկինում կայացրած իր որոշումներում անդրադառնալով վերոգրյալ իրավանորմերին, եզրահանգել է, որ ոչ իրավաչափ վարչական ակտերը կարող են հանդես գալ երկու ձևով՝ որպես օրենքին (գերակայող իրավունքին) հակասող և որպես առոչինչ ակտեր:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքում ամրագրելով վիճարկման և ճանաչման հայցատեսակները՝ օրենսդիրը սահմանել է անվավեր և առ ոչինչ վարչական ակտերի ոչ իրավաչափ լինելը դատական կարգով հաստատելու երկու եղանակ: Ընդ որում, վիճարկման հայցը քննելիս դատարանը պարտավոր է նախևառաջ անդրադառնալ վարչական ակտի առոչնչության հիմքերի առկայությանը կամ բացակայությանը, քանի որ վարչական ակտի անվավերության նյութաիրավական հիմքերով պայմանավորված՝ անվավեր կարող է ճանաչվել միայն առ ոչինչ չհանդիսացող վարչական ակտը: Այսինքն՝ առ ոչինչ վարչական ակտի վերացման պահանջը չի կարող լինել վիճարկման հայցի առարկա, քանի որ անվավերության հիմքերի պարզման անհրաժեշտությունն առ ոչինչ վարչական ակտի պարագայում բացակայում է: Ավելին, եթե առկա է վարչական ակտի առոչինչ լինելու՝ «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 62-րդ հոդվածի 1-ին կետում թվարկված հիմքերից որևէ մեկը, ապա այդ վարչական ակտը չի կարող ճանաչվել անվավեր (*Գառնիկ Վերմիշյանն ընդդեմ Երևանի քաղաքապետարանի*

թիվ ՎԴ/0150/05/16 վարչական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 22.03.2019 թվականի որոշումը):

Մեկ այլ որոշմամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ վարչական ակտի առոչինչ լինելու համար **էական և անհրաժեշտ պայման է անձի վրա ակնհայտ ոչ իրավաչափ պարտականություն դնելը, կամ անձին ակնհայտ ոչ իրավաչափ իրավունք տրամադրելը:** Այսինքն՝ անձի վրա դրվող պարտականությունը կամ անձին տրամադրվող իրավունքը պարտադիր կերպով պետք է լինի ակնհայտ ոչ իրավաչափ: Հետևաբար վարչական ակտով անձի վրա նույնիսկ «ոչ իրավաչափ» պարտականություն դնելը կամ անձին «ոչ իրավաչափ» իրավունք տրամադրելը, որը կարող է պարզվել այդ վարչական ակտի վիճարկման վարույթում, դեռևս բավարար չէ վարչական ակտն առոչինչ դիտելու համար: Այսինքն՝ վարչական ակտի առոչինչ լինելը հաստատված համարելու համար անհրաժեշտ է, որ դրանով տրամադրված իրավունքը կամ դրված պարտականությունը առերևույթ ոչ իրավաչափ լինի, իսկ բոլոր այն դեպքերում, երբ վիճարկվում է վարչական ակտի հիմքում դրված հանգամանքների հավաստիությունը կամ կիրառված նորմերի սխալ կիրառելիությունը կամ մեկնաբանությունը, ապա նման վարչական ակտը չի կարող դիտվել առոչինչ, այլ այն կարող է ճանաչվել անվավեր, այլ այն կարող է ճանաչվել անվավեր (տես, ՀՀ կառավարությանն առընթեր պետական եկամուտների կոմիտեի Սպանդարյանի 1 հարկային տեսչությունն ընդդեմ «Նովոսինվեստ» ՍՊԸ-ի՝ թիվ ՎԴ/0562/05/09 վարչական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 12.03.2010 թվականի որոշումը, «Տավրոս-66» ֆիրմա ՍՊԸ-ն ընդդեմ ՀՀ կառավարությանն առընթեր պետական եկամուտների կոմիտեի Մաշտոցի հարկային տեսչության և ՀՀ ֆինանսների նախարարության թիվ ՎԴ/7157/05/08 վարչական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 12.03.2010 թվականի որոշումը, Ժիրայր Զոհրաբյանն ընդդեմ ՀՀ կառավարությանն առընթեր անշարժ գույքի կադաստրի պետական կոմիտեի աշխատակազմի Արարատի մարզային ստորաբաժանման, Աննա Զոհրաբյանի, երրորդ անձ ՀՀ Արարատի մարզի Գոռավանի գյուղական համայնքի թիվ ՎԴ3/0233/05/12 վարչական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 27.12.2017 թվականի որոշումը):

Նախկինում կայացրած որոշումներում անդրադառնալով նաև «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 63-րդ հոդվածի վերլուծությանը՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը նշել է, որ **օրենսդիրը ոչ իրավաչափ է դիտում այն վարչական ակտը, որն ընդունվել է օրենքի սխալ կիրառման կամ սխալ մեկնաբանման հետևանքով, կամ եթե ներկայացվել են այնպիսի փաստաթղթեր, որոնցից ակնհայտ է, որ ըստ էության տվյալ վարչական ակտով պետք է ընդունվեր այլ որոշում:** Այսինքն՝ վարչական ակտն անվավեր ճանաչելու համար պետք է առկա լինի հետևյալ հիմքերից որևէ մեկը, այն է՝

«ա» վարչական ակտն ընդունվել է օրենքի սխալ կիրառմամբ, կամ

«բ» վարչական ակտն ընդունվել է օրենքի սխալ մեկնաբանմամբ, կամ

«գ» ներկայացված փաստաթղթերից ակնհայտ է, որ վարչական ակտով պետք է ընդունվեր այլ որոշում: Ընդ որում, վարչական ակտի ոչ իրավաչափ՝ անվավեր լինելու հանգամանքը ճանաչվում է ինչպես այդ ակտն ընդունող վարչական մարմնի կամ դրա վերադաս մարմնի կողմից, այնպես էլ դատական կարգով (տես, ՀՀ կառավարությանն առընթեր պետական եկամուտների կոմիտեն ընդդեմ Կամո Պետրոսյանի, «Դինո Գոյր Մայնինգ Քամֆինի» ՓԲԸ-ի թիվ ՎԴ1/0143/05/10 վարչական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 27.04.2012 թվականի որոշումը):

Վերահաստատելով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի վերոգրյալ իրավական դիրքորոշումները՝ Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում ևս մեկ անգամ ընդգծել, որ օրենսդիրը, որպես

դատական կարգով վարչական ակտերից անձանց իրավական պաշտպանության միջոց, ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքով սահմանել է երկու առանձին հայցատեսակ՝ **վիճարկման և ճանաչման հայցերը**, որոնցից առաջինն ուղղված է դատական կարգով վարչական ակտն ամբողջությամբ կամ մասնակի վերացնելուն, իսկ երկրորդը՝ օրենքով նախատեսված համապատասխան հիմքերի առկայությունը փաստելուն և դրա հիմքով վարչական ակտի դատական կարգով առոչինչ լինելը ճանաչելուն: Ընդ որում, նշված հայցատեսակներն իրենց մեջ ներառում են միմյանց բացառող տարրեր: Մասնավորապես վիճարկման հայցի առարկա կարող է լինել միայն այն վարչական ակտը, որն առ ոչինչ չէ: Այլ կերպ ասած՝ վարչական ակտի առ ոչինչ լինելու հանգամանքն ինքնին բացառում է վիճարկման հայցի հարուցումը և հետագա քննությունը: Համապատասխանաբար վարչական ակտի առ ոչինչ լինելու հիմքերի առկայության պարագայում վարչական ակտի օրենքին համապատասխանությունը չի կարող քննարկման առարկա դառնալ վիճարկման հայցի շրջանակներում, քանի որ ընդունման պահից իրավաբանական ուժ չունեցող և կատարման կամ կիրառման ոչ ենթակա վարչական ակտի օրենքին համապատասխանելն այլևս որևէ նշանակություն չի կարող ունենալ:

Ամփոփելով վերոգրյալը՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ վարչական ակտի առ ոչինչ լինելը հաստատված համարելու համար անհրաժեշտ է, որ դատական կարգով հաստատվի «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 62-րդ հոդվածի 1-ին մասում թվարկված պայմաններից որևէ մեկի առկայությունը, սույն գործի փաստերի հաշվառմամբ նաև **անձի վրա ակնհայտ ոչ իրավաչափ պարտականություն դնելը, կամ անձին ակնհայտ ոչ իրավաչափ իրավունք տրամադրելը**, իսկ բոլոր այն դեպքերում, երբ վիճարկվում է վարչական ակտի հիմքում դրված հանգամանքների հավաստիությունը կամ կիրառված նորմերի սխալ կիրառելիությունը կամ մեկնաբանությունը, ապա նման վարչական ակտը չի կարող դիտվել առոչինչ, այլ այն կարող է ճանաչվել անվավեր:

Վերոգրյալ իրավական դիրքորոշումների կիրառումը սույն գործի փաստերի նկատմամբ.

Սույն գործի փաստերի համաձայն՝ 31.10.2018 թվականին ՀՀ վարչական դատարան է մուտքագրվել Կոոպերատիվի սնանկության գործով կառավարչի՝ 29.10.2018 թվականին փոստի միջոցով ներկայացված հայցադիմումը, որով Կոոպերատիվի սնանկության գործով կառավարիչը պահանջել է **անվավեր ճանաչել** Երևան քաղաքի Գ. Հովսեփյան փողոցի թիվ 24/3 շենքի թիվ 2, թիվ 6, թիվ 10, թիվ 13, թիվ 19, թիվ 48, թիվ 49, թիվ 54, թիվ 60, թիվ 68, թիվ 69 բնակարանների նկատմամբ Կադաստրի կողմից Հրաչյա Յարմազյանի, Խաչատուր, Ազատուհի, Տիգրանուհի Երմազյանների անվամբ կատարված սեփականության իրավունքի պետական գրանցումները **կամ ճանաչել դրանց առ ոչինչ լինելը (հատոր 1-ին, գ.թ. 2-8):**

ՀՀ վարչական դատարանի 03.12.2018 թվականի որոշմամբ Կոոպերատիվի սնանկության գործով կառավարիչ Հովհաննես Եղյանի կողմից ներկայացված՝ բաց թողնված դատավարական ժամկետը հարգելի համարելու մասին միջնորդությունը բավարարվել է, և հայցադիմումն ընդունվել է վարույթ:

ՀՀ վերաքննիչ վարչական դատարանը, մերժելով երրորդ անձանց վերաքննիչ բողոքը, ըստ էության հիմնավոր է համարել Դատարանի պատճառաբանությունները:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 10.11.2020 թվականի որոշմամբ վճռաբեկ բողոքը բավարարվել է, ՀՀ վերաքննիչ վարչական դատարանի 15.03.2019 թվականի «Վերաքննիչ բողոքը մերժելու մասին» որոշումը վերացվել է և կայացվել է նոր դատական ակտ. բաց թողնված դատավարական ժամկետը հարգելի համարելու միջնորդությունը բավարարելու մասով վերացվել է

ՀՀ վարչական դատարանի 03.12.2018 թվականի «Բաց թողնված դատավարական ժամկետը հարգելի համարելու միջնորդությունը բավարարելու և հայցադիմումը վարույթ ընդունելու մասին» որոշումը:

ՀՀ վարչական դատարանի 27.01.2021 թվականի որոշմամբ՝ սեփականության իրավունքի պետական գրանցումներն անվավեր ճանաչելու պահանջի մասով գործի վարույթը կարճվել է:

Դատարանը, քննելով վարչական ակտերի առոչինչ լինելը ճանաչելու պահանջների մասին հայցվորի պահանջի հիման վրա հարուցված գործը, 16.04.2021 թվականի վճռով հայցը բավարարել է՝ գտնելով, որ Կադաստրի կողմից Երևան քաղաքի Գ. Հովսեփյան փողոցի 24/3-րդ շենքի թիվ 10 բնակարանի, թիվ 60 և թիվ 69 ձեռնահարկերի նկատմամբ Տիգրանուհի Երմագյանի անվամբ, թիվ 6 բնակարանի նկատմամբ Խաչատուր Երմագյանի անվամբ, թիվ 13, թիվ 19, թիվ 49, թիվ 54 բնակարանների նկատմամբ Ազատուհի Երմագյանի անվամբ, թիվ 2, թիվ 48, թիվ 68 բնակարանների նկատմամբ Հրաչյա Յարմագյանի անվամբ 31.01.2011 թվականին կատարվել են սեփականության իրավունքի պետական գրանցումներ՝ գրանցման հիմքում որպես իրավահաստատող փաստաթուղթ դնելով Կոոպերատիվի անդամների ԱՄՆ, Կալիֆորնիա նահանգ, ք. Գլենդել, 16.12.2010 թվականի արտահերթ ընդհանուր ժողովի նիստի թիվ 8 արձանագրությունից կատարված թիվ 7, թիվ 8, թիվ 9 և թիվ 10 քաղվածքները: Վերոնշյալ թիվ 8 արձանագրությամբ, որի հիման վրա տրվել էին քաղվածքներ, արձանագրվել է, որ տեղի է ունեցել Կոոպերատիվի անդամների արտահերթ ընդհանուր ժողով, որի ընթացքում որոշվել է Կոոպերատիվի անդամներ Տիգրանուհի Երմագյանի, Խաչատուր Երմագյանի, Ազատուհի Երմագյանի և Հրաչյա Յարմագյանի՝ Կոոպերատիվից դուրս գալու դիմումները բավարարել և վերջիններիս հատկացնել վերոնշյալ բնակարանները (ձեռնահարկերը): Վերոնշյալ անշարժ գույքերի սեփականության իրավունքի պետական գրանցման վկայականներում այլ իրավահավաստող փաստաթղթի, մասնավորապես՝ վերոնշյալ անշարժ գույքերի համար փայավճարը լրիվ վճարված լինելու վերաբերյալ ապացույցների հղում կատարված է: Սույն վարչական գործում առկա՝ պատասխանող Կադաստրի կողմից ներկայացված վերոնշյալ անշարժ գույքների կադաստրային գործերում ևս այդպիսի ապացույցներ առկա չեն:

Դատարանն արձանագրել է, որ Երևան քաղաքի Գ. Հովսեփյան փողոցի 24/3-րդ շենքի թիվ 10 բնակարանի, թիվ 60 և թիվ 69 ձեռնահարկերի նկատմամբ Տիգրանուհի Երմագյանի անվամբ, թիվ 6 բնակարանի նկատմամբ Խաչատուր Երմագյանի անվամբ, թիվ 13, թիվ 19, թիվ 49, թիվ 54 բնակարանների նկատմամբ Ազատուհի Երմագյանի անվամբ, թիվ 2, թիվ 48, թիվ 68 բնակարանների նկատմամբ Հրաչյա Յարմագյանի անվամբ 31.01.2011 թվականին կատարվել են սեփականության իրավունքի պետական գրանցումներ՝ առանց անհրաժեշտ իրավահաստատող փաստաթղթերի՝ անշարժ գույքերի համար փայավճարը լրիվ վճարված լինելու վերաբերյալ ապացույցների, հետևաբար այդ գրանցումները կատարելով՝ վարչական ակտի հասցեատերերին տրամադրվել են ակնհայտ ոչ իրավաչափ իրավունքներ:

Վերաքննիչ դատարանը Խաչատուր Երմագյանի, Ազատուհի Երմագյանի, Տիգրանուհի Երմագյանի և Հրաչյա Յարմագյանի վերաքննիչ բողոքը մերժել է և Դատարանի վճիռը թողել անփոփոխ՝ համաձայնելով Դատարանի պատճառաբանությունների և եզրահանգումների հետ:

Վերոգրյալ իրավական դիրքորոշումների լույսի ներքո անդրադառնալով սույն վարչական գործի փաստերին և ստորադաս դատարանների պատճառաբանությունների հիմնավորվածությանը՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է հետևյալը.

Տվյալ դեպքում վարչական ակտերն առոչինչ ճանաչելու պահանջի հիմքում հայցվորը դրել է այն փաստական հանգամանքները, որ սույն գործով վիճարկվող ակտերի սեփակա-

նության իրավունքների գրանցման ժամանակ Կադաստրը չի պահանջել ներկայացնել փայբաժինը վճարելը հիմնավորող փաստաթուղթ: Հայցվորի պնդմամբ Կադաստրը պետք է առաջնորդվեր այդ կանխավարկածով, որ վճարումը տեղի չի ունեցել և գրանցումները չպետք է կատարեր, քանի դեռ չեն ներկայացվել վճարումը հիմնավորող փաստաթղթեր: Մինչդեռ Կադաստրը գրանցել է երրորդ անձանց իրավունքներն առանց վճարումը հիմնավորող փաստաթղթերի առկայության՝ դրանով իսկ թույլ տալով մի շարք իրավական նորմերի խախտում, հետևաբար Կադաստրի կողմից երրորդ անձանց սեփականության իրավունքների գրանցումը համարվում է ոչ իրավաչափ:

Հայցվորը պնդել է նաև, որ Կադաստրը պարտավոր էր չիրականացնել սեփականության իրավունքի պետական գրանցումները, ինչը չի կատարել՝ արդյունքում առանց բավարար հիմքերի Կոոպերատիվին զրկելով վիճահարույց բնակարանների նկատմամբ սեփականության իրավունքից: Փաստորեն գրանցումները կատարվել են գրանցման ներկայացման համար պահանջվող պարտադիր փաստաթղթի բացակայության պայմաններում, ինչը նշանակում է, որ վիճահարույց բնակարանների նկատմամբ Տիգրանուհի Երմագյանի, Խաչատուր Երմագյանի, Ազատուհի Երմագյանի և Հրաչյա Յարմագյանի անվամբ իրականացված սեփականության իրավունքի պետական գրանցումներն իրականացվել են օրենքի խախտմամբ:

Միաժամանակ հայցվորը չի բացառել վիճահարույց վարչական ակտերի առ ոչինչ վարչական ակտին բնորոշ հատկանիշներ պարունակելու հանգամանքը, քանի որ վիճահարույց բնակարանների նկատմամբ իրավունքների պետական գրանցումներ կատարելիս առնվազն Կադաստրի համար ակնհայտ էր, որ Կոոպերատիվի ընդհանուր ժողովի ենթադրյալ որոշումներից քաղվածքներն օբյեկտիվորեն անձանց իրավունքների մասին վկայող փաստաթղթեր չեն, ինչն էլ նշանակում է, որ պատասխանողը կարող էր գիտակցել, որ երրորդ անձանց տրամադրում է ակնհայտորեն ոչ իրավաչափ իրավունք, ինչը «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 62-րդ հոդվածի 1-ին մասի «դ» կետով հանգեցնում է վարչական ակտերի առ ոչնչությանը:

Իրավահարաբերության ծագման պահին գործող խմբագրությամբ «Գույքի նկատմամբ իրավունքների պետական գրանցման մասին» ՀՀ օրենքի 21-րդ, 24-րդ հոդվածների, ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 120-րդ, 180-րդ հոդվածների, «Հայաստանի Հանրապետության կառավարությանն առընթեր անշարժ գույքի կադաստրի պետական կոմիտեի տարածքային ստորաբաժանումներում գործավարության կազմակերպման հրահանգը հաստատելու մասին» ՀՀ կառավարությանն առընթեր անշարժ գույքի կադաստրի պետական կոմիտեի 16.04.2002 թվականի թիվ 245-Կ հրամանի, մասնավորապես դրա 12-րդ կետի վկայակցմամբ հայցվորը փաստարկել է, որ օրենքով հստակ սահմանվել են այն փաստաթղթերը, որոնք կարող էին հիմք համարվել իրավունքների գրանցման համար և որևէ այլ իրավական նորմ չկա, որը թույլ կտար Կադաստրին միայն Կոոպերատիվի ժողովի որոշում կամ որոշման քաղվածք ներկայացնելու պարագայում իրականացնել իրավունքի գրանցում:

Վերոգրյալ հիմնավորումներով հայցվորը պահանջել է ճանաչել Երևան քաղաքի Գ. Հովսեփյան փողոցի 24/3-րդ շենքի Տիգրանուհի Երմագյանի անվամբ թիվ 10 բնակարանի, թիվ 60 և թիվ 69 ձեռնահարկերի, Խաչատուր Երմագյանի անվամբ թիվ 6 բնակարանի, Ազատուհի Երմագյանի անվամբ թիվ 13, թիվ 19, թիվ 49, թիվ 54 բնակարանների, Հրաչյա Յարմագյանի անվամբ թիվ 2, թիվ 48, թիվ 68 բնակարանների նկատմամբ Կադաստրի կողմից 31.01.2011 թվականին իրականացված սեփականության իրավունքի պետական գրանցումների առ ոչինչ լինելը:

ՀՀ սահմանադրական դատարանն իր 04.02.2014 թիվ ՍԴՈ-1137 որոշմամբ իրավական

դիրքորոշում է արտահայտել այն մասին, որ «(...) *ի տարբերություն վարչական ակտի անվավերության, վարչական ակտի առ ոչինչ լինելու հանգամանքը պայմանավորված է ակնառու կոպիտ սխալներով, որոնք ի հայտ են գալիս առանց տվյալ վարչական ակտի իրավաչափությունը հատուկ ընթացակարգով ստուգելու և գնահատելու անհրաժեշտության և բացառում են տվյալ ակտի առ ոչինչ լինելու վերաբերյալ հնարավոր վեճերը, (...) ի տարբերություն առ ոչինչ չհանդիսացող մյուս ոչ իրավաչափ վարչական ակտերի, առ ոչինչ վարչական ակտերն այդպիսին են հանդիսանում հենց օրենքի ուժով, ինչն իրավունքի սուբյեկտին չի պարտադրում բողոքարկել նման վարչական ակտերը և դրա արդյունքում ունենալ վարչական ակտի առ ոչինչ լինելու հանգամանքի հաստատման վերաբերյալ իրավասու մարմինների կողմից կայացված որոշում, հաշվի առնելով նաև այն հանգամանքը, որ «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքով առ ոչինչ վարչական ակտի կատարումը կամ կիրառումն առաջացնում է օրենքով սահմանված պատասխանատվություն»:*

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ տվյալ դեպքում հայցվորի կողմից փաստացի վիճարկվել է վարչական ակտի հիմքում դրված հանգամանքների հավաստիությունը, ինչպես նաև կիրառված նորմերի սխալ կիրառելիությունը կամ մեկնաբանությունը: Վճռաբեկ դատարանի գնահատմամբ վարչական ակտի առ ոչինչ լինելու հանգամանքը հայցվորն ինքը պայմանավորել է ոչ թե ակնառու կոպիտ սխալներով, որոնք ի հայտ են գալիս առանց վարչական ակտերի իրավաչափությունը հատուկ ընթացակարգով ստուգելու և գնահատելու, այլ այնպիսի հանգամանքներով, որոնց ազդեցությունը վարչական ակտի իրավաչափության վրա ենթակա է ստուգման և գնահատման հատուկ ընթացակարգով, ուստի ՀՀ սահմանադրական դատարանի որոշմամբ, ՀՀ վճռաբեկ դատարանի նախկինում կայացված որոշումներում և սույն որոշմամբ արտահայտած իրավական դիրքորոշումների հաշվառմամբ այդ վարչական ակտերը չեն կարող դիտվել առոչինչ, այլ դրանք կարող են ճանաչվել անվավեր: Ընդ որում, հատկանշական է նաև այն հանգամանքը, որ հայցվորի կողմից ի սկզբանե ներկայացված է եղել նաև վիճարկման հայց, որով վերջինս պահանջել է միևնույն հիմնավորումներով անվավեր ճանաչել հիշյալ գրանցումները, սակայն այդ մասով սույն գործի վարույթը կարճվել է՝ վիճարկման հայց ներկայացնելու համար օրենքով նախատեսված ժամկետը բաց թողնված լինելու պատճառաբանությամբ:

Այսպիսով, Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ հայցվորի կողմից վարչական ակտն առոչինչ ճանաչելու պահանջի հիմքում դրված հիմնավորումները ոչ **թե վարչական ակտն առ ոչինչ ճանաչելու, այլ անվավեր ճանաչելու հիմքեր են**, քանի որ տվյալ դեպքում վարչական ակտով անձի վրա նույնիսկ «ոչ իրավաչափ» պարտականություն ղնելը կամ անձին «ոչ իրավաչափ» իրավունք տրամադրելը կարող է պարզվել այդ վարչական ակտի վիճարկման վարույթում: Նման պայմաններում Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ տվյալ դեպքում առկա չեն «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 62-րդ հոդվածով նախատեսված վարչական ակտն առ ոչինչ ճանաչելու հիմքերը, ուստի Կոտայքի մարզի սնանկության գործերով կառավարիչ Հովհաննես Եղյանի հայցը ենթակա էր մերժման, ինչն անտեսվել է ստորադաս դատարանների կողմից:

Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ տվյալ դեպքում բացակայել են Երևան քաղաքի Գ. Հովսեփյան փողոցի 24/3-րդ շենքի Տիգրանուհի Երմագյանի անվամբ թիվ 10 բնակարանի, թիվ 60 և թիվ 69 ձեռնհարկերի, Խաչատուր Երմագյանի անվամբ թիվ 6 բնակարանի, Ազատուհի Երմագյանի անվամբ թիվ 13, թիվ 19, թիվ 49, թիվ 54 բնակարանների, Հրաչյա Յարմագյանի անվամբ թիվ 2, թիվ 48, թիվ 68 բնակարանների նկատմամբ Կադաստրի կողմից 31.01.2011 թվականին իրականացված սեփականության իրավունքի պետական գրան-

ցումների առ ոչինչ ճանաչելու հիմքերը, ինչն ինքնին բավարար է հայցվորի պահանջը մերժելու համար, Վճռաբեկ դատարանն այլևս չի անդրադառնում վճռաբեկ բողոքի մյուս հիմքերին և հիմնավորումներին, քանի որ դրանք վերաբերում են վարչական ակտի անվավերությանը, ուստի սույն գործի քննության համար որևէ նշանակություն չունեն:

Այսպիսով, սույն վճռաբեկ բողոքի առաջին հիմքի առկայությունը Վճռաբեկ դատարանը համարում է բավարար՝ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 150-րդ, 151-րդ և 163-րդ հոդվածների ուժով Վերաքննիչ դատարանի որոշումը բեկանելու համար:

Միաժամանակ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ սույն գործով անհրաժեշտ է կիրառել ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 169-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետով սահմանված՝ ստորադաս դատարանի դատական ակտը փոփոխելու Վճռաբեկ դատարանի լիազորությունը հետևյալ հիմնավորմամբ.

«Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի (այսուհետ՝ Կոնվենցիա) 6-րդ հոդվածի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք ունի ողջամիտ ժամկետում իր գործի քննության իրավունք: Սույն գործով վեճի լուծումն էական նշանակություն ունի գործին մասնակցող անձանց համար: Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ գործը ողջամիտ ժամկետում քննելը հանդիսանում է Կոնվենցիայի վերոգրյալ հոդվածով ամրագրված՝ անձի արդար դատաքննության իրավունքի տարր: Հետևաբար՝ գործի անհարկի ձգձգումները վտանգ են պարունակում նշված իրավունքի խախտման տեսանկյունից: Տվյալ դեպքում Վճռաբեկ դատարանի կողմից ստորադաս դատարանի դատական ակտը փոփոխելը բխում է արդարադատության արդյունավետության շահերից, քանի որ սույն գործով վերջնական դատական ակտ կայացնելու համար նոր հանգամանք հաստատելու անհրաժեշտությունը բացակայում է:

Դատական ակտը փոփոխելիս Վճռաբեկ դատարանը հիմք է ընդունում սույն որոշման պատճառաբանությունները, ինչպես նաև գործի նոր քննության անհրաժեշտության բացակայությունը:

5. Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումները դատական ծախսերի բաշխման վերաբերյալ.

ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 56-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ դատական ծախսերը կազմված են պետական տուրքից և գործի քննության հետ կապված այլ ծախսերից:

ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 60-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ կողմը, որի դեմ կայացվել է վճիռ, կամ որի բողոքը մերժվել է, կրում է Հայաստանի Հանրապետության դատական դեպարտամենտի՝ վկաներին և փորձագետներին վճարած գումարների հատուցման պարտականությունը, ինչպես նաև մյուս կողմի կրած դատական ծախսերի հատուցման պարտականությունը այն ծավալով, ինչ ծավալով դրանք անհրաժեշտ են եղել դատական պաշտպանության իրավունքի արդյունավետ իրականացման համար: Դատական պաշտպանության այն միջոցի հետ կապված ծախսերը, որ իր նպատակին չի ծառայել, դրվում են այդ միջոցն օգտագործած կողմի վրա, անգամ եթե վճիռը կայացվել է այդ կողմի օգտին:

«Պետական տուրքի մասին» ՀՀ օրենքի՝ սույն հայցը հարուցելու պահին գործող խմբագրությամբ 22-րդ հոդվածի «իա.1» կետի համաձայն՝ դատարաններում պետական տուրքի վճարումից ազատվում են սնանկության կառավարիչները՝ «Սնանկության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքով սահմանված իրենց լիազորությունների շրջանակներում դատարաններ ներկայացվող հայցադիմումների, դիմումների, վերաքննիչ և վճռաբեկ բողոքների

համար:

«Սնանկության մասին» օրենքի՝ սույն հայցը հարուցելու պահին գործող խմբագրությամբ 29-րդ հոդվածի 1-ին մասի «գ» կետի համաձայն՝ սնանկության վերաբերյալ գործով նշանակված կառավարիչը՝ պարտապանի անունից դիմում է դատարաններ՝ դատական կարգով լուծում պահանջող հարցերով, ներգրավվում է պարտապանի այն դատավարություններում, որոնցում վերջինս հանդես է գալիս որպես հայցվոր, պատասխանող կամ վեճի առարկայի նկատմամբ ինքնուրույն պահանջներ ներկայացնող երրորդ անձ, առանց լիազորագրի հանդես է գալիս պարտապանի անունից:

Նույն հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ նույն օրենքով սահմանված իր լիազորությունների շրջանակներում դատարաններ ներկայացվող հայցադիմումների, դիմումների, վերաքննիչ և վճռաբեկ բողոքների համար կառավարիչն ազատվում է պետական տուրքի վճարումներից:

Նույն հոդվածի 3-րդ մասի՝ մինչև 15.04.2020 թվականը գործող խմբագրության համաձայն՝ նույն օրենքով սահմանված լիազորություններն իրականացնելիս կառավարիչը գործում է պարտապանի անունից և իր պատասխանատվությամբ:

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Կոոպերատիվի սնանկության գործով կառավարիչ Հովհաննես Եղյանը «Պետական տուրքի մասին» ՀՀ օրենքի՝ սույն հայցը հարուցելու պահին գործող խմբագրությամբ 22-րդ հոդվածի 1-ին մասի «իա.1» կետի ուժով ազատված է սույն գործով հայցադիմում ներկայացնելու, ինչպես նաև դատական բողոքարկման բոլոր փուլերում պետական տուրքի վճարման պարտականությունից:

Այս եզրահանգման համար Վճռաբեկ դատարանը հիմք է ընդունում «Պետական տուրքի մասին» ՀՀ օրենքի՝ սույն հայցը հարուցելու պահին գործող խմբագրությամբ 22-րդ հոդվածի 1-ին մասի «իա.1» կետի այն մեկնաբանությունը, համաձայն որի՝ կառավարիչներն ազատված են դատական բողոքարկման բոլոր փուլերում պետական տուրքի վճարման պարտականությունից, հետևաբար չեն կարող կրել պետական տուրք վճարելու կամ վճարված կամ վճարման ենթակա պետական տուրքի գումարները փոխհատուցելու պարտականություն՝ թե՛ դատարանում, թե՛ դատական բողոքարկման փուլերում՝ անկախ գործի ելքից (*տես, Գազիկ Ավետիսյանն ընդդեմ ՀՀ ոստիկանության «Ճանապարհային ոստիկանություն» ծառայության թիվ ՎԴ/1390/05/17 վարչական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 30.11.2018 թվականի որոշումը*):

Վկայակոչված իրավակարգավորումներից հետևում է, որ պարտապանի սնանկ ճանաչվելուց հետո պարտապանի անունից դատարան հայց ներկայացնելու իրավունքն իրացնում է վերջինիս կառավարիչը, որը «Սնանկության մասին» օրենքի՝ սույն հայցը հարուցելու պահին գործող խմբագրությամբ 29-րդ հոդվածի 2-րդ մասի հիմքով ազատված է դատարաններ ներկայացվող հայցադիմումների, դիմումների, վերաքննիչ և վճռաբեկ բողոքների համար սահմանված պետական տուրքի վճարումներից: Օրենսդրական նման կարգավորման հիմքում, ըստ էության, ընկած է այն տրամաբանությունը, որ կառավարիչը հայց հարուցում կամ պարտապանի մասնակցությամբ դատավարություններին ներգրավվում է պարտապանի անունից, հետևաբար՝ նրա վրա պետական տուրքի վճարման պարտականություն չի կարող դրվել այլ անձի իրավունքներն ու օրինական շահերն ի պաշտոնե իրականացնելու համար: Նման եզրահանգումը պայմանավորված է նաև այն հանգամանքով, որ պետությունը, որպես անձի հիմնարար իրավունք հռչակելով դատական պաշտպանության իրավունքը, կոնկրետ երաշխիքներ է նախատեսում այդ իրավունքի արդյունավետ իրականացման համար՝ ընդ որում, որոշակի խումբ անձանց համար սահմանելով նաև հավելյալ երաշխիքներ, ինչպես օրինակ՝ պետական տուրքի վճարումից ազատումն է (*տես, «Կոնվերս բանկ» ՓԲԸ-ն ընդդեմ «Լուս Ընդ*

Լի Պրոֆ» ՍՊԸ-ի, Վարդան, Վլադիմիր, Վարսենիկ Քերրբյանների, Արման Մուշեղյանի, Լիլիա Գրիգորյանի, Էմմա Միրզոյանի թիվ ԿԴ1/1081/02/17 քաղաքացիական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 04.06.2021 թվականի որոշումը):

Այսպիսով, Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ սույն գործով Կոոպերատիվի կառավարիչը պարտավոր չէ հատուցել վճռաբեկ բողոքի համար սահմանված պետական տուրքի գումարը, որոնց վճարումից Կոոպերատիվի սնանկության գործով կառավարիչն ազատված է օրենքի ուժով:

Հաշվի առնելով վերոգրյալը և նկատի ունենալով այն հանգամանքը, որ Խաչատուր Երմազյանը, Ազատուհի Երմազյանը, Տիգրանուհի Երմազյանը և Հրաչյա Յարմազյանը տվյալ դեպքում վճռաբեկ բողոքի համար վճարել են օրենքով սահմանված չափով պետական տուրքը, հետևաբար ներկայացված բողոքը բավարարվելու պայմաններում վերջինների կողմից նախապես վճարված պետական տուրքի հարցը պետք է համարել լուծված:

Անդրադառնալով փաստաբանական ծառայության պայմանագրով նախատեսված գումարը հայցվորի կողմից հատուցման ենթակա հարցին՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է հետևյալը.

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը նախկինում կայացրած որոշումներում արձանագրել է, որ պետական տուրքի վճարումից ազատված սուբյեկտը իրավահարաբերության ծագման պահին գործող ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի (17.06.1998 թվականին ընդունված, 01.01.1999 թվականին ուժի մեջ մտած և 09.04.2018 թվականին ուժը կորցրած) 73-րդ հոդվածի հիմքով պետք է կրի մյուս կողմի կրած դատական ծախսերը փոխհատուցելու պարտականություն: Նման մոտեցումը բխում է կողմերի իրավահավասարության սկզբունքից և կոչված է կանխելու պետական տուրքի վճարումից ազատված սուբյեկտի կողմից իր դատավարական իրավունքների անբարեխիղճ իրականացման արդյունքում մյուս կողմին հնարավոր պատճառվելիք վնասները: Ավելին, կառավարչի պարագայում նշված եզրահանգումը հիմնավորվում է նաև «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 29-րդ հոդվածի 3-րդ մասի իրավակարգավորմամբ, ըստ որի՝ նույն օրենքով սահմանված լիազորություններն իրականացնելիս կառավարիչը գործում է պարտապանի անունից և իր պատասխանատվությամբ: Հետևաբար, թեև կառավարիչը հայցը հարուցում է պարտապանի անունից, այնուամենայնիվ, նման հայց հարուցելու կամ այլ դատավարական գործողություններ իրականացնելու հիմքերն ու անհրաժեշտությունը գնահատում է իր իսկ հայեցողությամբ, ուստիև պետք է պատասխանատվություն կրի դրանց արդյունքում այլ անձանց կրած դատական ծախսերի փոխհատուցման համար (տե՛ս, օրինակ՝ Գևորգ Աֆանդյանի սնանկության գործով կառավարիչ Հովհաննես Թոռչյանն ընդդեմ Վահե Աֆանդյանի թիվ ԵԿԴ/0298/02/16 քաղաքացիական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 30.07.2018 թվականի որոշումը, Արթուր Բադալյանի սնանկության գործով կառավարիչ Գևորգ Ավագյանն ընդդեմ Սեդա Մելիք-Թանգյանի, երրորդ անձ ՀՀ կառավարությանն առընթեր անշարժ գույքի կադաստրի պետական կոմիտեի թիվ ԵԿԴ/0598/02/16 քաղաքացիական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 27.12.2017 թվականի որոշումը):

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ սույն գործով պետական տուրքից բացի, բողոք բերող անձանցից Հրաչյա Յարմազյանը կատարել է նաև այլ դատական ծախս, որպիսին է հանդիսանում փաստաբանական ծառայության պայմանագրով նախատեսված գումարը:

Այսպես. գործի նյութերում առկա է Հրաչյա Յարմազյանի և Այգուլ Կարապետյանի (Պատվիրատու կամ Պատվիրատուներ) և «Ամիրխանյան և Հովհաննիսյան փաստաբանական գրասենյակ» սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերության (Կատարող) միջև 20.01.2019 թվականին կնքված «Փաստաբանական ծառայություն մատուցելու վերաբերյալ» պայմանա-

գիր (հատոր 5-րդ, գ.թ. 37-39), որի 2.1 կետի համաձայն՝ կողմերի համաձայնությամբ նույն պայմանագրի շրջանակներում Կատարողը թիվ ՎԴ/10906/05/18 և թիվ ՎԴ/12298/05/18 վարչական գործերով պարտավորվում է՝ 1) ՀՀ վարչական դատարանում ներկայացնել Պատվիրատուների շահերը, մասնակցել դատական նիստերին, կատարել այլ դատավարական գործողություններ, 2) ներկայացնել Պատվիրատուների շահերը ՀՀ վերաքննիչ վարչական դատարանում, 3) ներկայացնել Պատվիրատուների շահերը ՀՀ վճռաբեկ դատարանում:

«Փաստաբանական ծառայություն մատուցելու վերաբերյալ» վերոգրյալ պայմանագրի 4.1 կետի համաձայն՝ կողմերի համաձայնությամբ նույն պայմանագրի 2.1 կետի 1-ին ենթակետով սահմանված ծառայությունների գինը յուրաքանչյուր գործով կազմում է 200.000 ՀՀ դրամ:

Տվյալ դեպքում հաշվի առնելով սույն գործի բարդությունը, փաստաբանի կատարած աշխատանքի ծավալը, նմանատիպ գործերով պրակտիկայում ընդունված փաստաբանական ծառայության մատուցման դիմաց վճարվող գումարի չափը՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ փաստաբանական ծառայության մատուցման համար Հրայա Յարմագյանի կողմից կրած դատական ծախսը, այն է՝ փաստաբանական ծառայության պայմանագրով նախատեսված 200.000 ՀՀ դրամը՝ որպես փաստաբանի խելամիտ վարձատրության գումար, ենթակա է հատուցման Կոպերատիվի սնանկության գործերով կառավարիչ Հովհաննես Եղյանի կողմից:

Ելնելով վերոգրյալից և ղեկավարվելով ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 169-171-րդ հոդվածներով, 172-րդ հոդվածի 1-ին մասով՝ Վճռաբեկ դատարանը

ՈՐՈՇԵՑ

1. Վճռաբեկ բողոքը բավարարել: Բեկանել ՀՀ վերաքննիչ վարչական դատարանի 17.01.2022 թվականի որոշումը և փոփոխել այն՝ «Նորք-Մար Սուիթ» բնակարանաշինարարական ոչ առևտրային սպառողական կոոպերատիվի սնանկության գործերով կառավարիչ Հովհաննես Եղյանի հայցն ընդդեմ ՀՀ կադաստրի կոմիտեի, մասնակցությամբ՝ երրորդ անձինք Խաչատուր Երմագյանի, Ազատուհի Երմագյանի, Տիգրանուհի Երմագյանի և Հրայա Յարմագյանի՝ Երևանի Գ.Հովսեփյան փողոցի 24/3-րդ շենքի թիվ 10, թիվ 60, թիվ 69, թիվ 6, թիվ 13, թիվ 19, թիվ 49, թիվ 54, թիվ 2, թիվ 48, թիվ 68 բնակարանների նկատմամբ պատասխանողի կողմից համապատասխանաբար Տիգրանուհի Երմագյանի, Խաչատուր Երմագյանի, Ազատուհի Երմագյանի և Հրայա Յարմագյանի անվամբ 2011 թվականին իրականացված սեփականության իրավունքի պետական գրանցումների առ ոչինչ լինելը ճանաչելու պահանջների մասին, մերժել:

2. Պետական տուրքի մասով դատական ծախսերի հարցը համարել լուծված:

«Նորք-Մար Սուիթ» բնակարանաշինարարական ոչ առևտրային սպառողական կոոպերատիվի սնանկության գործերով կառավարիչ Հովհաննես Եղյանից հոգուտ Հրայա Յարմագյանի բռնագանձել 200.000 ՀՀ դրամ, որպես փաստաբանական ծառայության մատուցման համար կրած դատական ծախսի գումար:

3. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում կայացման պահից, վերջնական է և բողոքարկման ենթակա չէ:

ՎԴ/1051/05/15

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ
Ո Ր Ո Շ ՈՒ Մ
ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ
ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԵՎ ՎԱՐՉԱԿԱՆ ՊԱԼԱՏԸ
(ԱՅՍՈՒՀԵՏ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)

2022 թվականի հունիսի 24-ին

գրավոր ընթացակարգով քննելով «ԲԻԷՍԷՄԲԻ» սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերության (այսուհետ՝ Ընկերություն) վճռաբեկ բողոքը ՀՀ վերաքննիչ վարչական դատարանի 29.01.2019 թվականի որոշման դեմ՝ ըստ հայցի Ընկերության ընդդեմ ՀՀ տնտեսական զարգացման և ներդրումների նախարարության շուկայի վերահսկողության տեսչական մարմնի (այսուհետ՝ Տեսչական մարմին) 17.02.2015 թվականի թիվ 47-Ա ստուգման ակտը և դրա հիման վրա ընդունված թիվ 1 կարգադրագիրը վերացնելու պահանջի մասին,

Պ Ա Ր Չ Ե Ց

1. Գործի դատավարական նախապատմությունը.

Դիմելով դատարան՝ Ընկերությունը պահանջել է վերացնել Տեսչական մարմնի 17.02.2015 թվականի թիվ 47-Ա ստուգման ակտը և դրա հիման վրա ընդունված թիվ 1 կարգադրագիրը:

ՀՀ վարչական դատարանի (դատավոր՝ Կ. Զարիկյան) (այսուհետ՝ Դատարան) 14.03.2017 թվականի վճռով հայցը մերժվել է:

ՀՀ վերաքննիչ վարչական դատարանի (այսուհետ՝ Վերաքննիչ դատարան) 29.01.2019 թվականի որոշմամբ Ընկերության վերաքննիչ բողոքը բավարարվել է մասնակիորեն՝ Դատարանի 14.03.2017 թվականի վճիռն ամբողջությամբ բեկանվել է: Թիվ ՎԴ/1051/05/15 վարչական գործի վարույթը՝ 17.02.2015 թվականի թիվ 47-Ա ստուգման ակտը վերացնելու պահանջի մասով, կարճվել է, իսկ թիվ 1 կարգադրագիրը վերացնելու պահանջի մասով՝ վարչական գործն ուղարկվել է նույն դատարան՝ նոր քննության:

Վերաքննիչ դատարանի դատավոր Ք. Մկոյանը 29.01.2019 թվականին ներկայացրել է հատուկ կարծիք:

Սույն գործով վճռաբեկ բողոք է ներկայացրել Ընկերությունը (ներկայացուցիչ՝ Հովհաննես Հարությունյան):

Վճռաբեկ բողոքի պատասխան չի ներկայացվել:

2. Վճռաբեկ բողոքի հիմքը, հիմնավորումները և պահանջը.

Սույն վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքի սահմաններում ներքոհիշյալ հիմնավոր-

րումներով.

Վերաքննիչ դատարանը կիրառել է «Տեխնիկական կանոնակարգման մասին» ՀՀ օրենքի 27-րդ հոդվածի 3-րդ մասը և ՀՀ կառավարության 03.02.2005 թվականի թիվ 150-Ն որոշմամբ հաստատված կանոնակարգի 6-րդ, 7-րդ կետերը, որոնք չպետք է կիրառեր, չի կիրառել «Տեխնիկական կանոնակարգման մասին» ՀՀ օրենքի 22-րդ հոդվածը և ՀՀ կառավարության 07.03.2013 թվականի թիվ 199-Ն որոշումը, որը պետք է կիրառեր, խախտել է «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 53-րդ հոդվածը, ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 5-րդ, 6-րդ, 27-րդ հոդվածները, 29-րդ հոդվածի 2-րդ մասը, 126-րդ հոդվածի 4-րդ մասի 1-ին, 2-րդ և 4-րդ կետերը:

Բողոք բերած անձը նշված պնդումը պարզապես և հետևյալ փաստարկներով.

Վերաքննիչ դատարանն անտեսել է, որ Տեսչական մարմնի 17.02.2015 թվականի թիվ 47-Ա ստուգման ակտը համապատասխանում է վարչական ակտին բնորոշ հատկանիշներին, մասնավորապես՝ այդ ակտն ուղղակի իրավական հետևանքներ է առաջացրել կազմակերպական, աշխատանքային, ներքին ենթակայական կամ որևէ այլ ուղղակի կապի մեջ չգտնվող իրավաբանական անձի համար, քանի որ դրանով արձանագրվել է, որ ներմուծված 1450 հատ ավտոմեքենաների հալոգեն լամպերից 280 հատը իրացվել են առանց համապատասխան սերտիֆիկատի և/կամ համապատասխանության հայտարարագրի առկայության, որի հետևանքով Ընկերությանն է տրվել կարգադրագիր հալոգեն լամպերի իրացումը կասեցնելու մասին: Այլ կերպ ասած՝ ստուգման ակտով սահմանափակվել է Ընկերության իրավունքը իրականացնել ավտոմեքենաների հալոգեն լամպերի իրացում կամ որ նույնն է պարտավորություն է դրվել Ընկերության վրա՝ չիրացնելու վերը նշված ապրանքը:

Վերաքննիչ դատարանը հաշվի չի առել, որ սույն գործով հայցի նյութական օբյեկտը 17.02.2015 թվականի թիվ 47-Ա ստուգման ակտն է, որը վարչական ակտ է, քանի որ դրանով ճանաչվել է Ընկերության կողմից «Տեխնիկական կանոնակարգման մասին» ՀՀ օրենքի 27-րդ հոդվածի 3-րդ մասի և ՀՀ կառավարության 03.02.2005 թվականի թիվ 150-Ն որոշման 6-րդ, 7-րդ կետերով սահմանված պահանջները կատարելու պարտականությունը, որի կապակցությամբ Ընկերությունն արտահայտել է իր դիրքորոշումը: Անդրադառնալով միայն կարգադրագիրը վարչական ակտ ճանաչելուն՝ ապա հարկ է նշել, որ նման մոտեցումը չափազանց նեղացնում է Ընկերության բողոքարկման իրավունքի սահմանները:

Բացի այդ, ստորադաս դատարաններն անտեսել են, որ ստուգման ակտով որպես արձանագրված խախտում նշվել է առանց համապատասխանության սերտիֆիկատի և/կամ համապատասխանության հայտարարագրի արտադրանքի իրացման հանգամանքը, մինչդեռ Ընկերությունը ստուգման ժամանակ տրամադրել է ՌԴ-ում գործող կազմակերպության կողմից տրված համապատասխանության սերտիֆիկատներ, որոնցում առկա են ՌԴ լիազոր մարմին ներկայացված փաստաթղթերի և դրանք տված կազմակերպությունների անվանումների հապավումներ: Ստորադաս դատարանները համապատասխանության սերտիֆիկատների առկայության, ըստ էության, չեն անդրադարձել և չեն գնահատել, թե ինչու սերտիֆիկատների առկայության վերաբերյալ ապացույցները բավարար չեն:

Վերոգրյալի հիման վրա բողոք բերած անձը պահանջել է բեկանել Վերաքննիչ դատարանի 29.01.2019 թվականին կայացված որոշումը և փոփոխել այն՝ հայցն ամբողջությամբ բավարարել:

3. Վճռաբեկ բողոքի քննության համար նշանակություն ունեցող փաստերը.

Վճռաբեկ բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեն հետևյալ փաստերը.

1) ՀՀ էկոնոմիկայի նախարարի 29.01.2015 թվականի թիվ 47-Ա հրամանի համաձայն՝ Տեսչության աշխատակիցներ, պետական տեսուչներ՝ առաջին կարգի մասնագետ՝ Գեղամ Գրիգորյանին (ստուգման ղեկավար), ինժեներ Գևորգ Գյոզալյանին (ստուգման մասնակից) հանձնարարվել է Ընկերությունում իրականացնել ապրանքն արտադրելու, իրացնելու, պահելու, շահագործելու, փոխադրելու և օգտահանելու, աշխատանքներ կատարելու փուլերում տեխնիկական կանոնակարգերով և ստանդարտացման նորմատիվ փաստաթղթերով սահմանված պահանջների պահպանմամբ ստուգում (**հատոր 1-ին, գ.թ. 8**):

2) Տեսչական մարմնի 17.02.2015 թվականի թիվ 47-Ա ստուգման ակտով արձանագրվել է հետևյալը.

«1. Սկզբնական տվյալներ՝ Ընկերությունը իրականացնում է ոչ պարենային ապրանքների ներմուծում և իրացում: Ընկերությունը գրանցված է պետական ռեգիստրում՝ վկայական 03Ա 072712: 2012 թվականի մայիսի 1-ից առ ստուգման պահը ընկերությունը շուկայի վերահսկողության պետական տեսչության կողմից չի ստուգվել:

2. Ստուգման արդյունքները՝ Ընկերությունը իրականացնում է շարժիչի յուղերի, հիդրավլիկ հեղուկների, քսայուղերի, հակասառիչների, հալոգեն լամպերի ներմուծում և իրացում: Ընկերությունը ստուգմամբ ընդգրկող ժամանակաշրջանում (2012 թվականի մայիսի 1-ից առ ստուգման պահը) ներմուծել է համապատասխանության պարտադիր գնահատման ենթակա՝ 25.05.2012 թվականին 30801 կգ, 12.10.2012 թվականին 11 կգ, և 17.11.2014 թվականին 9,057 կգ 38200000 ԱՏԳԱԱ ծածկագրով հակասառիչներ, 13.11.2013 թվականին 800 հատ, 21.01.2014 թվականին 450 հատ և 13.11.2013 թվականին 200 հատ (ընդամենը 1450 հատ) 85392198 ԱՏԳԱԱ ծածկագրով ավտոմեքենաների հալոգեն լամպեր, որոնց մնացորդը առ ստուգման պահը կազմում է 1170 հատ (տեղեկանքը կազմում է): Համաձայն ՀՀ կառավարության 2013 թվականի մարտի 28-ի թիվ 370-Ն որոշման «Հակասառիչների և հիդրավլիկ արգելակի հեղուկների ստուգման վերաբերյալ» թիվ 9 և «Ցածր լարման էլեկտրասարքավորումների ստուգման վերաբերյալ» թիվ 10 ստուգաթերթի ընկերությունում իրականացվեց ստուգում, որի արդյունքում պարզվեց, որ 38200000 ԱՏԳԱԱ ծածկագրով հակասառիչները իրացվել են AST-01.A-0856-2012 (գործողության ժամկետը 25.05.2012 թվականից մինչև 25.11.2012 թվականը), AST-A-29. A-0076-2012 (գործողության ժամկետը 12.10.2012 թվականից մինչև 12.04.2013 թվականը) և AST-01.A-1576-2014 (գործողության ժամկետը 19.11.2014 թվականից մինչև 19.11.2015 թվականը) համապատասխան սերտիֆիկատներով: 85392198 ԱՏԳԱԱ ծածկագրով ներմուծված 1450 հատ ավտոմեքենաների հալոգեն լամպերից 280 հատը իրացվել են առանց համապատասխանության սերտիֆիկատի և (կամ) համապատասխանության հայտարարագրի առկայությամբ, որով խախտվել է թիվ 10 ստուգաթերթի 1-ին կետի պահանջը:

(...)

4. Ընկերության առարկությունները և առաջարկությունները՝ Ընկերության կողմից 16.02.2015 թվականի թիվ 02-2015 գրությամբ ներկայացված առարկությունները չեն ընդունվում, քանի որ «Տեխնիկական կանոնակարգման մասին» ՀՀ օրենքի 22-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն օտարերկրյա համապատասխանության գնահատման մարմինների համապատասխանության գնահատման արդյունքները ճանաչվում են դրանց փոխճանաչման կամ բազմակողմ ճանաչման մասին համաձայնագրի առկայության դեպքում:

Համաձայն ՌԴ ստանդարտացման, չափաբանության և սերտիֆիկացման կոմիտեի և ՀՀ կառավարությանն առընթեր Ստանդարտացման, չափաբանության և սերտիֆիկացման

վարչության միջև 14.07.1994 թվականի համաձայնագրի 4-րդ հոդվածի՝ արտադրող կողմի սերտիֆիկացման համակարգի շրջանակներում տրված սերտիֆիկատը ներմուծող կողմը վերաձևակերպում է համապատասխան փաստաթղթի, եթե դա սահմանված է նրա սերտիֆիկացման ազգային համակարգում: Գործող ՀՍ 5.3-2004 «Համապատասխանության համակարգ. Արտադրանքի սերտիֆիկացում» ստանդարտի 6.9.2 կետով սահմանված է, որ արտադրանքի օտարերկրյա սերտիֆիկատի ճանաչումը ներառում է՝

ա) օտարերկրյա սերտիֆիկատի ճանաչման համար հայտի ներկայացում:

բ) օտարերկրյա սերտիֆիկատի հայտի հետ ներկայացված փաստաթղթերի փորձաքննություն և արտադրանքի նույնականացում:

գ) օտարերկրյա սերտիֆիկատի ճանաչման կամ մերժման հիմնավորումով որոշման ընդունում:

դ) օտարերկրյա սերտիֆիկատի հիման վրա ՀՀ համապատասխանության սերտիֆիկատի ձևակերպում և գրանցում:

Հաշվի առնելով, որ օտարերկրյա սերտիֆիկատի ճանաչման ընթացակարգը տնտեսվարող սուբյեկտի կողմից չի պահպանվել, ուստի ՌԴ լիազորված մարմնի կողմից տրամադրված համապատասխանության սերտիֆիկատները ակտի նախագծում հաշվի չեն առնվել:

5. Եզրակացությունները՝ Չի կատարվել «Տեխնիկական կանոնակարգման մասին» ՀՀ օրենքի 27-րդ հոդվածի 3-րդ մասի և ՀՀ կառավարության 03.02.2005 թվականի թիվ 150-Ն որոշման 6.7 կետով սահմանված պահանջները:

Հավելված (...) 8. Կարգադրագիր լամպերի խմբաքանակի կասեցման վերաբերյալ (...)» **(հատոր 1-ին, գ.թ. 9-10):**

3) Տեսչական մարմնի 17.02.2015 թվականի «Արտադրանքի իրացումը կասեցնելու մասին» թիվ 1 կարգադրագրով, որը տրվել է 17.02.2015 թվականի թիվ 47-Ա ստուգման ակտի հիման վրա, կասեցվել է 85392198 ԱՏԳԱԱ ծածկագրով ներմուծված թվով 1170 հատ ավտոմեքենաների հալոգեն լամպերի վաճառքը, մինչև հայտնաբերված խախտումների վերացումը: Նույն կարգադրագրով նշված խախտումները վերացնելու համար սահմանվել է ժամկետ՝ մինչև 20.04.2015 թվականը **(հատոր 1-ին, գ.թ 11):**

4. Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումները.

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ սույն գործով վճռաբեկ բողոքը վարույթ ընդունելը պայմանավորված է ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 161-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետով նախատեսված հիմքի առկայությամբ, նույն հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետի իմաստով, քանի որ Վերաքննիչ դատարանը թույլ է տվել «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 53-րդ հոդվածի այնպիսի խախտում, որը խաթարել է արդարադատության բուն էությունը և որի առկայությունը հիմնավորվում է ստորև ներկայացված պատճառաբանություններով:

Վերոգրյալով պայմանավորված՝ Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում անդրադառնալ այն իրավական հարցադրմանը, թե արդյո՞ք վարչական մարմնի նախաձեռնությամբ հարուցված վարչական վարույթը եզրափակող փաստաթուղթը, որում արձանագրվել են կոնկրետ ոլորտը կարգավորող իրավական ակտերի պահանջների խախտումներ, Հայաստանի Հանրապետության իրավական համակարգում կարող է որակվել վարչական ակտ և ըստ այդմ վիճարկվել ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 66-րդ հոդվածով նախատեսված վիճարկման հայցով՝ վերահաստատելով նախկինում արտահայտած դիրքորոշում-

ները:

ՀՀ Սահմանադրության 61-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք ունի իր իրավունքների և ազատությունների արդյունավետ դատական պաշտպանության իրավունք:

ՀՀ Սահմանադրության 63-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք ունի անկախ և անաչառ դատարանի կողմից իր գործի արդարացի, հրապարակային և ողջամիտ ժամկետում քննության իրավունք:

«Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի (այսուհետ՝ Կոնվենցիա) 6-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք, երբ որոշվում են նրա քաղաքացիական իրավունքները և պարտականությունները կամ նրան ներկայացրած ցանկացած քրեական մեղադրանքի առնչությամբ, ունի օրենքի հիման վրա ստեղծված անկախ ու անաչառ դատարանի կողմից ողջամիտ ժամկետում արդարացի և հրապարակային դատաքննության իրավունք (...):

ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 65-րդ հոդվածի համաձայն՝ վարչական դատարանում գործը հարուցվում է հայցի հիման վրա:

ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 66-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ վիճարկման հայցով հայցվորը կարող է պահանջել ամբողջությամբ կամ մասնակիորեն վերացնել միջամտող վարչական ակտը (ներառյալ՝ զուգորդվող վարչական ակտի միջամտող դրույթները):

Օրենսդիրը, ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքով ամրագրելով, որ վարչական դատարանում գործ հարուցելու հիմքը հայցն է, նույն օրենսգրքի մյուս հոդվածներում սահմանել է հանրային իրավահարաբերություններից ծագող գործերով իրավասու սուբյեկտների կողմից վարչական դատարան դիմելու հայցատեսակները՝ որպես վարչական գործի հարուցման հիմքեր: Վարչական դատարանում գործի հարուցման հիմք հանդիսացող առանձին հայցատեսակներից են նաև ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 66-րդ հոդվածով սահմանված վիճարկման հայցը, որով հայցվորը կարող է պահանջել վերացնել իր իրավունքները և ազատությունները խախտող ոչ իրավաչափ վարչական ակտը (ներառյալ՝ զուգորդվող վարչական ակտի միջամտող դրույթները):

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը նախկինում կայացրած որոշմամբ նշել է, որ վիճարկման հայցի առարկան միջամտող վարչական ակտն ամբողջությամբ կամ մասամբ վերացնելու պահանջն է: Հայցի առարկայի բաղկացուցիչ մասն է կազմում, կամ որ նույնն է՝ հայցի առարկայի նյութական հիմքն է հայցի նյութական օբյեկտը: Վիճարկման հայցի դեպքում հայցի նյութական օբյեկտը վիճարկվող վարչական ակտն է: Վերջինս վարչական դատավարությունում հանդիսանում է դատական քննության հիմնական օբյեկտը (*տես, Սամվել Մելքումյանն ընդդեմ ՀՀ կառավարության թիվ ՎԴ/1346/05/10 վարչական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 24.05.2013 թվականի որոշումը*):

ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ օրենսդրի կողմից անձին իրավունք է վերապահվել հայց ներկայացնել ՀՀ վարչական դատարան այն դեպքում, երբ վարչական մարմնի կողմից կայացված վարչական ակտով խախտվում են կամ կարող են խախտվել իր իրավունքները: Այսինքն՝ դատարան վիճարկման հայց ներկայացնելու համար պարտադիր պայման է հանդիսանում վարչական ակտի առկայությունը, որն այն վիճարկող անձի համար պետք է ունենա միջամտող ազդեցություն: Այլ կերպ ասած՝ գործող վարչադատավարական կանոնների համաձայն՝ վիճարկման հայցի առարկա կարող է հանդիսանալ բացառապես միջամտող վարչական ակտը:

Ամփոփելով վերոգրյալը՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսդրությամբ սահմանված վիճարկման հայցատեսակով որևէ փաստաթուղթ անվավեր ճանաչելու պահանջի քննությունը պայմանավորված է այն հանգամանքով, թե արդյոք այդ փաստաթուղթը ՀՀ իրավական համակարգում հանդիսանում է վարչական ակտ, թե ոչ, հետևաբար վիճարկման հայցի հիման վրա հարուցված վարչական գործերի քննության ընթացքում առաջին հերթին անհրաժեշտ է պարզել, թե արդյոք ներկայացված հայցապահանջի նյութական օբյեկտը վարչական ակտ է, թե ոչ:

Վարչական մարմինների հետ հարաբերություններում ֆիզիկական ու իրավաբանական անձանց՝ ՀՀ Սահմանադրությամբ և օրենքներով սահմանված իրավունքների ու օրինական շահերի պաշտպանության պատշաճ երաշխիք ապահովելու նպատակով ՀՀ Ազգային ժողովի կողմից 18.02.2004 թվականին ընդունվել է «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքը, որի 1-ին հոդվածում ամրագրվել է որ նույն օրենքը սահմանում է վարչարարության հիմունքները, կարգավորում է վարչական ակտեր ընդունելու, վարչական ակտերը, վարչական մարմինների գործողությունները և անգործությունը բողոքարկելու, վարչական ակտի կատարման, վարչական ծախսերի, ինչպես նաև վարչարարությամբ հասցված վնասի հատուցման հետ կապված՝ վարչական մարմինների և ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձանց միջև ծագած հարաբերությունները:

«Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 3-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետի իմաստով վարչարարությունը վարչական մարմինների արտաքին ներգործություն ունեցող գործունեություն է, **որը եզրափակվում է վարչական կամ նորմատիվ ակտերի ընդունմամբ, ինչպես նաև գործողություն կամ անգործություն, որն անձանց համար առաջացնում է փաստական հետևանքներ:**

«Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 53-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ վարչական ակտն արտաքին ներգործություն ունեցող այն որոշումն է, կարգադրությունը, հրամանը կամ այլ անհատական իրավական ակտն է, որը վարչական մարմինն ընդունել է հանրային իրավունքի բնագավառում կոնկրետ գործի կարգավորման նպատակով, և **ուղղված է** անձանց համար իրավունքներ և պարտականություններ սահմանելուն, փոփոխելուն, վերացնելուն կամ ճանաչելուն:

Անդրադառնալով վերոգրյալ իրավանորմի բովանդակությանը՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը նախկինում կայացրած որոշմամբ արձանագրել է, որ յուրաքանչյուր գործով վարչական ակտի հատկանիշների պարզաբանման համար դատարանը պետք է գնահատի վիճարկվող ակտի անհատական ակտ լինելու, վարչական մարմնի կողմից ընդունված լինելու, արտաքին ներգործություն ունենալու, հանրային իրավունքի բնագավառում ընդունված լինելու, կոնկրետ գործի կարգավորման նպատակ հետապնդելու, անձի համար իրավունքներ և պարտականություններ սահմանելու հանգամանքների միաժամանակյա առկայությունը (*տես*, «Օլիմպ» արտադրական կոդպերապիվն ընդդեմ ՀՀ կառավարությանն առընթեր պեպրական եկամուտների կոմիտեի թիվ ՎԴ/4538/05/09 վարչական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 29.10.2010 թվականի որոշումը):

Ընդհանրացնելով վարչական ակտի հասկացության մեջ մտնող տարրերը՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը մեկ այլ որոշմամբ գտել է, որ վարչական ակտին բնորոշ են հետևյալ հատկանիշները.

1) վարչական ակտն անհատական իրավական ակտ է. այն պաշտոնական գրավոր փաստաթուղթ է (բացառությամբ «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին»

ՀՀ օրենքի 54-րդ հոդվածով նախատեսված բանավոր և այլ ձևի վարչական ակտերի), որը չի պարունակում իրավական նորմեր և սահմանում է պարտադիր ճանաչման, պահպանության, պաշտպանության, կատարման կամ կիրառման ենթակա իրավունքներ, պարտականություններ, սահմանափակումներ կամ այլ վարքագծի կանոններ միայն դրանում ուղղակիորեն անհատապես նշված կամ նախատեսված ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձանց համար, այսինքն՝ ունի հստակորեն որոշված հասցեատեր,

2) վարչական ակտն ընդունվում է վարչական մարմինների՝ ՀՀ գործադիր իշխանության հանրապետական, տարածքային կառավարման, տեղական ինքնակառավարման մարմինների, ինչպես նաև վարչարարություն իրականացնող այլ պետական մարմինների կողմից,

3) վարչական ակտն ունի արտաքին ներգործություն. նրա հասցեատերն այնպիսի ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձ է, որը կազմակերպական, աշխատանքային, ներքին ենթակայական կամ որևէ այլ ուղղակի կապի մեջ չի գտնվում այն ընդունած մարմնի հետ,

4) վարչական ակտն ընդունվում է հանրային իրավունքի բնագավառում. այն հանրային իշխանությամբ օժտված մարմնի՝ համապատասխան ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձին ուղղված միակողմանի կարգադրություն է, որը հիմնված է ի սկզբանե հանրային իշխանությամբ օժտված մարմնի կողմից իրագործվելու նպատակով ընդունված իրավական նորմերի վրա,

5) վարչական ակտն ընդունվում է կոնկրետ գործի կարգավորման նպատակով. այն ուղղված է հանրային իշխանությամբ օժտված մարմնի կողմից հանրային իրավունքի ոլորտում կոնկրետ անձին առնչվող կոնկրետ հարցի կարգավորմանը,

6) վարչական ակտն ուղղակի իրավական հետևանքներ է առաջացնում վարչական մարմնի հետ կազմակերպական, աշխատանքային, ներքին ենթակայական կամ որևէ այլ ուղղակի կապի մեջ չգտնվող համապատասխան ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձի համար. դրանով վարչական մարմինը սահմանում, փոփոխում, վերացնում կամ ճանաչում է իրավունքներ և պարտականություններ այդ ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձանց համար:

Ընդ որում, թվարկված որակական հատկանիշներից յուրաքանչյուրն անհրաժեշտ է, իսկ դրանց համակցությունը՝ բավարար՝ գրավոր փաստաթուղթը վարչական ակտ որակելու համար. այդ հատկանիշներից որևէ մեկի բացակայության դեպքում փաստաթուղթը չի կարող դիտարկվել որպես վարչական ակտ:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ վարչական ակտին բնորոշ կարևորագույն հատկանիշն այն է, որ վարչական ակտն անհատական իրավական ակտ է. այն պաշտոնական գրավոր փաստաթուղթ է (բացառությամբ «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 54-րդ հոդվածով նախատեսված բանավոր և այլ ձևի վարչական ակտերի), որը չի պարունակում իրավական նորմեր և սահմանում է պարտադիր ճանաչման, պահպանության, պաշտպանության, կատարման կամ կիրառման ենթակա իրավունքներ, պարտականություններ, սահմանափակումներ կամ այլ վարքագծի կանոններ միայն դրանում ուղղակիորեն անհատապես նշված կամ նախատեսված ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց համար (*տես, Վարդիթեր Ավոյանն ընդդեմ Երևանի քաղաքապետարանի թիվ ՎԴ/2659/05/14 վարչական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 22.04.2016 թվականի որոշումը*):

Անդրադառնալով վարչական ակտի բնորոշման վերաբերյալ ՀՀ վճռաբեկ դատարանի կողմից նախկինում արտահայտված իրավական դիրքորոշումներին և զարգացնելով դրանք՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը նաև արձանագրել է հետևյալը.

Վկայակոչված իրավական դիրքորոշումները վերաբերում են միայն «Վարչարարության

հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 53-րդ հոդվածի 1-ին մասի վերլուծությանը, այսինքն՝ վարչական ակտի ընդհանուր բնորոշմանը, իսկ նույն հոդվածի 2-րդ մասում նշված բարենպաստ և միջամտող վարչական ակտերին ներկայացվող կոնկրետացված պահանջների վերաբերյալ որևէ վերլուծություն ՀՀ վճռաբեկ դատարանի կողմից չի արվել:

«Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 53-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ նույն օրենքի իմաստով.

ա) **բարենպաստ վարչական ակտն** այն վարչական ակտն է, որի միջոցով վարչական մարմիններն անձանց տրամադրում են իրավունքներ կամ **նրանց համար ստեղծում են այդ անձանց իրավական կամ փաստացի դրությունը բարելավող ցանկացած այլ պայման.**

բ) **միջամտող վարչական ակտն** այն վարչական ակտն է, որի միջոցով վարչական մարմինները մերժում, միջամտում, ընդհուպ սահմանափակում են անձանց իրավունքների իրականացումը, որևէ պարտականություն են դնում նրանց վրա **կամ ցանկացած այլ եղանակով վատթարացնում են նրանց իրավական կամ փաստացի դրությունը:**

Վերահաստատելով վարչական ակտի բնորոշմանը վերաբերող վեց հատկանիշներից առաջին հինգի, մասնավորապես՝ վարչական ակտն անհատական իրավական ակտ հանդիսանալու, վարչական մարմինների կողմից հանրային իրավունքի բնագավառում կոնկրետ գործի կարգավորման նպատակով ընդունված լինելու և արտաքին ներգործություն ունենալու վերաբերյալ ՀՀ վճռաբեկ դատարանի նախկինում արտահայտած իրավական դիրքորոշումները և անհրաժեշտ համարելով անդրադառնալ ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձի համար վարչական ակտով ուղղակի իրավական հետևանքներ առաջացնելու, դրանով վերջիններիս համար իրավունքներ և պարտականություններ սահմանելու, փոփոխելու, վերացնելու կամ ճանաչելու մասով վարչական ակտի բնորոշմանը վերաբերող հատկանիշին, ՀՀ վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարել հավելել հետևյալը.

Ինչպես վերն արդեն նշվել է՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը նախկինում կայացրած որոշումներում անդրադարձել է «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 53-րդ հոդվածի 1-ին մասով սահմանված վարչական ակտի ընդհանուր բնորոշմանը՝ նշված իրավանորմի վերլուծությամբ հանգելով նաև այն հետևության, որ վարչական ակտն **ուղղակի իրավական հետևանքներ է առաջացնում** վարչական մարմնի հետ կազմակերպական, աշխատանքային, ներքին ենթակայական կամ որևէ այլ ուղղակի կապի մեջ չգտնվող համապատասխան ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձի համար. դրանով վարչական մարմինը սահմանում, փոփոխում, վերացնում կամ ճանաչում է իրավունքներ և պարտականություններ այդ ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձանց համար:

Անհրաժեշտ համարելով զարգացնել վերոգրյալ իրավական դիրքորոշումը՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը կրկին անդրադարձել է «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 53-րդ հոդվածի բովանդակությանը:

Այսպես. ՀՀ վճռաբեկ դատարանի գնահատմամբ վարչական ակտի հասկացությունը և տեսակները սահմանող «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 53-րդ հոդվածը պետք է մեկնաբանվի՝ հաշվի առնելով նշված նորմատիվ իրավական ակտն ընդունելիս այն ընդունող մարմնի նպատակը՝ ելնելով դրանում պարունակվող բառերի և արտահայտությունների տառացի նշանակությունից, ամբողջ հոդվածի, գլխի, բաժնի կարգավորման համատեքստից, տվյալ նորմատիվ իրավական ակտով սահմանված սկզբունքներից:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ «Վարչարարության հիմունքների և վարչա-

կան վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի ընդունումը նպատակ է հետապնդել պատշաճ երաշխիք ապահովելու ֆիզիկական ու իրավաբանական անձանց՝ ՀՀ Սահմանադրությամբ և օրենքներով սահմանված իրավունքների ու օրինական շահերի պաշտպանության վարչական մարմինների հետ հարաբերություններում: Ընդ որում, նշված օրենքի 2-րդ գլխում, որպես իրավաչափ վարչարարության իրականացման լրացուցիչ երաշխիքներ, ամրագրվել են նաև վարչարարության հիմնարար սկզբունքները, որոնցից ամենակարևորը թերևս վարչարարության օրինականության սկզբունքն է, որն անհրաժեշտ նախադրյալ է հանդիսանում նաև մյուս բոլոր սկզբունքները պահպանելու համար: Ըստ այդմ, օրենսդրի նպատակը միտված է եղել նրան, որ ֆիզիկական և իրավաբանական անձինք հնարավորություն ունենան արդյունավետ կերպով պաշտպանվել վարչական մարմինների միջամտող վարչական ակտերից, գործողություններից և անգործությունից: Օրենսդիրն անձանց իրավունքների և օրինական շահերի վարչական կամ դատական կարգով պաշտպանության միջոցները պայմանավորել է վարչական մարմնի գործունեության եզրափակման եղանակով: Մասնավորապես, վարչական կամ նորմատիվ ակտերից իրավական պաշտպանությունն այդ ակտերի իրավաչափության վիճարկումն է վարչադատավարական կարգով՝ անվավերության կամ առոչնչության հիմքերով, ինչպես նաև պարտավորեցման հայցը, եթե ոչ իրավաչափ կերպով մերժվել է հայցվող բարենպաստ վարչական ակտի ընդունումը, իսկ ռեալ ակտից, այսինքն՝ վարչական մարմնի դրսևորած ոչ իրավաչափ գործողությունից կամ անգործությունից իրավական պաշտպանությունը գործողության կատարման հայցն է, եթե ոչ իրավաչափ կերպով մերժվել է հայցվող գործողության կատարումը կամ դրսևորվել է անգործություն: Ընդ որում, նկատի ունենալով այն հանգամանքը, որ վիճարկման հայցի առարկա կարող է լինել միայն միջամտող վարչական ակտը (ներառյալ՝ զուգորդվող վարչական ակտի միջամտող դրույթները), կարևորվում է վիճարկվող փաստաթուղթը վարչական ակտ որակելու հարցը:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը, առանձնահատուկ ուշադրության արժանացնելով «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 53-րդ հոդվածի 2-րդ մասում ամրագրված իրավակարգավորումը, գտել է, որ օրենսդիրը, նշված հոդվածի 1-ին մասով, որպես ընդհանուր կանոն, վարչական ակտը սահմանել է որպես արտաքին ներգործություն ունեցող որոշում, կարգադրություն, հրաման կամ այլ անհատական իրավական ակտ, որը վարչական մարմինն ընդունել է հանրային իրավունքի բնագավառում կոնկրետ գործի կարգավորման նպատակով, և **ուղղված է** անձանց համար իրավունքներ և պարտականություններ սահմանելուն, փոփոխելուն, վերացնելուն կամ ճանաչելուն:

Այսինքն՝ վարչական ակտի որակումն օրենսդիրը պայմանավորել է ոչ թե դրանով ուղղակի իրավունքներ և պարտականություններ սահմանելու, փոփոխելու, վերացնելու կամ ճանաչելու հանգամանքով, այլ միայն նշված իրավական հետևանքների առաջացմանն ուղղված լինելու հանգամանքով: Այլ կերպ ասած, բնավ պարտադիր չէ, որ վարչական ակտը անպայմանորեն անձանց համար ուղղակիորեն սահմանի, փոփոխի, վերացնի կամ ճանաչի իրավունքներ և պարտականություններ, բավարար է միայն այն, որ այդ վարչական ակտն ուղղված լինի այդ իրավունքների և պարտականությունների սահմանմանը, փոփոխմանը, վերացմանը կամ ճանաչմանը:

Միևնույն ժամանակ, նույն հոդվածի 2-րդ մասում օրենսդիրը կոնկրետացրել է բարենպաստ և միջամտող վարչական ակտերին ներկայացվող պահանջները, ի թիվս այնի, ամրագրելով նաև վարչական ակտի միջոցով անձանց իրավական կամ փաստացի դրությունը բարելավող կամ վատթարացնող պայմանը: Այսինքն՝ վարչական վարույթը եզրափակող

իրավական ակտի բնորոշումն օրենսդիրը պայմանավորել է նաև վարչական ակտի միջոցով անձանց **իրավական կամ փաստացի դրությունը բարելավող կամ վատթարացնող հետևանքի առաջացմամբ**: Այլ կերպ ասած, եթե վարչական վարույթը եզրափակվել է այնպիսի վարչական ակտի ընդունմամբ, որի միջոցով ցանկացած եղանակով բարելավել կամ վատթարացել է անձանց իրավական կամ փաստացի դրությունը, ապա իրավական համակարգում այդ ակտը չի կարող բնորոշվել այլ կերպ, քան համապատասխանաբար որպես բարենպաստ կամ միջամտող վարչական ակտ:

Վերոգրյալ իրավական դիրքորոշումը, սակայն, չի բացառում վարչական ակտով ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձանց համար ուղղակի հետևանքներ առաջացնելը, հետևաբար վարչական վարույթը եզրափակող փաստաթուղթը ՀՀ վճռաբեկ դատարանի գնահատմամբ պետք է որակվի որպես վարչական ակտ ինչպես այն դեպքում, երբ դրանով **ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձանց համար առաջանում են ուղղակի հետևանքներ, այնպես էլ այն դեպքում, երբ ուղղված (միտված) են այդ հետևանքների առաջացմանը և ակներև է, որ դրանում արձանագրված խախտումներն ինքնին վատթարացնում են վերջիններիս իրավական կամ փաստացի դրությունը**:

ՀՀ Սահմանադրության 171-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետի համաձայն՝ Վճռաբեկ դատարանը դատական ակտերն օրենքով սահմանված լիազորությունների շրջանակներում վերանայելու միջոցով ապահովում է օրենքների և այլ նորմատիվ իրավական ակտերի միատեսակ կիրառությունը:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանի գնահատմամբ՝ օրենքի միատեսակ կիրառության ապահովման ՀՀ վճռաբեկ դատարանի գործառույթը ենթադրում է ոչ միայն միասնական դիրքորոշման ձևավորում՝ իրավական նորմի մեկնաբանության արդյունքում, այլև՝ ձևավորված դիրքորոշման հետագա զարգացում: Նման իրավիճակներում իրավունքի զարգացման արդյունքում ձևավորված նոր դիրքորոշումը պետք է գերակայի նախորդ դիրքորոշման նկատմամբ և հիմք ընդունվի ՀՀ վճռաբեկ դատարանի նոր դիրքորոշումը՝ ձևավորած որոշման կայացման պահին դատարանների վարույթներում գտնվող գործերի լուծման համար:

Այսպիսով, զարգացնելով «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 53-րդ հոդվածի վերաբերյալ ՀՀ վճռաբեկ դատարանի կողմից նախկինում արտահայտված իրավական դիրքորոշումները, **ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ որպես** վարչական ակտին բնորոշող հատկանիշներ անհրաժեշտ է դիտարկել հետևյալները.

1) վարչական ակտն անհատական իրավական ակտ է. այն պաշտոնական գրավոր փաստաթուղթ է (բացառությամբ «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 54-րդ հոդվածով նախատեսված բանավոր և այլ ձևի վարչական ակտերի), որը չի պարունակում իրավական նորմեր և սահմանում է պարտադիր ճանաչման, պահպանության, պաշտպանության, կատարման կամ կիրառման ենթակա իրավունքներ, պարտականություններ, սահմանափակումներ կամ այլ վարքագծի կանոններ միայն դրանում ուղղակիորեն անհատապես նշված կամ նախատեսված ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձանց համար, այսինքն՝ ունի հստակորեն որոշված հասցեատեր,

2) վարչական ակտն ընդունվում է վարչական մարմինների՝ ՀՀ գործադիր իշխանության հանրապետական, տարածքային կառավարման, տեղական ինքնակառավարման մարմինների, ինչպես նաև վարչարարություն իրականացնող այլ պետական մարմինների կողմից,

3) վարչական ակտն ունի արտաքին ներգործություն. նրա հասցեատերն այնպիսի ֆի-

զիկական կամ իրավաբանական անձ է, որը կազմակերպական, աշխատանքային, ներքին ենթակայական կամ որևէ այլ ուղղակի կապի մեջ չի գտնվում այն ընդունած մարմնի հետ,

4) վարչական ակտն ընդունվում է հանրային իրավունքի բնագավառում. այն հանրային իշխանությամբ օժտված մարմնի՝ համապատասխան ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձին ուղղված միակողմանի կարգադրություն է, որը հիմնված է ի սկզբանե հանրային իշխանությամբ օժտված մարմնի կողմից իրագործվելու նպատակով ընդունված իրավական նորմերի վրա,

5) վարչական ակտն ընդունվում է կոնկրետ գործի կարգավորման նպատակով. այն ուղղված է հանրային իշխանությամբ օժտված մարմնի կողմից հանրային իրավունքի ոլորտում կոնկրետ անձին առնչվող կոնկրետ հարցի կարգավորմանը,

6) **վարչական ակտն առաջացնում է ուղղակի իրավական հետևանքներ կամ ուղղված (միտված) է այդ հետևանքների առաջացմանը վարչական մարմնի հետ կազմակերպական, աշխատանքային, ներքին ենթակայական կամ որևէ այլ ուղղակի կապի մեջ չգտնվող համապատասխան ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձանց համար, դրանով վարչական մարմինը վերջիններիս համար սահմանում, փոփոխում, վերացնում կամ ճանաչում է իրավունքներ և պարտականություններ, ինչպես նաև նրանց տրամադրում է իրավունքներ կամ ստեղծում է այդ անձանց իրավական կամ փաստացի դրությունը բարելավող ցանկացած այլ պայման, կամ մերժում, միջամտում, ընդհուպ սահմանափակում է նրանց իրավունքների իրականացումը, որևէ պարտականություն է դնում նրանց վրա կամ ցանկացած այլ եղանակով վատթարացնում է նրանց իրավական կամ փաստացի դրությունը:**

Ամփոփելով վերոգրյալը՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ վարչական վարույթը եզրափակող փաստաթուղթը, ի թիվս այլ հատկանիշների, վարչական ակտ պետք է որակվի ոչ միայն այն պարագայում, երբ դրանով ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձանց համար **ուղղակի իրավական հետևանքներ են առաջանում, այլ նաև այն դեպքում, երբ տվյալ վարչական ակտն ուղղված է իրավական հետևանքներ առաջացնելուն և ակներև է, որ դրանում արձանագրվածն ինքնին բավարար է վերջիններիս իրավական կամ փաստացի դրությունը վատթարացնելու համար (տես, «Էյ Քեյ Էյ Ջի» ՍՊԸ-ի տնօրեն Արբեն Ղուլյանն ընդդեմ ՀՀ բնապահպանության և ընդերքի տեսչական մարմնի թիվ ՎԴ/11082/05/20 վարչական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 17.12.2021 թվականի որոշումը):**

Սույն գործի փաստերի համաձայն՝ ՀՀ վարչական դատարան ներկայացրած վիճարկման հայցով Ընկերությունը պահանջել է անվավեր ճանաչել Տեսչական մարմնի 17.02.2015 թվականի թիվ 47-Ա ստուգման ակտը և դրա հիման վրա ընդունված թիվ 1 կարգադրագիրը:

Դատարանը 14.03.2017 թվականի վճռով Ընկերության կողմից ներկայացված հայցը մերժել է: Անդրադառնալով Տեսչական մարմնի թիվ 47-Ա ստուգման ակտի իրավական կարգավիճանին՝ Դատարանը նախ քննարկել է այն հարցը, թե արդյոք վիճարկվող ակտն հայցվոր Ընկերության համար առաջացրել է այն իրավական հետևանքը, որը բնորոշ է վարչական ակտին: Դատարանը գտել է, որ վիճարկվող ակտը ունի միջամտող վարչական ակտին բնորոշ բոլոր հատկանիշները՝ նշելով, որ «(...) վարչական ակտը սահմանում է վարքագծի կանոն կոնկրետ անձանց համար, այդ թվում՝ սահմանելով իրավունքների իրականացման որոշակի սահմանափակումներ: Ընդ որում, այս հատկանիշը սերտորեն փոխկապակցված է նաև վարչական ակտի մեկ այլ բնորոշ հատկության՝ դրա կարգավորիչ նշանակության հետ: Ինչպես նշվեց վերը, վարչական ակտը կարգավորում է կոնկրետ խնդիր, իսկ խնդրի կարգավորումը կարող է դրսևորվել բազմաթիվ եղանակներով, այդ թվում՝ ֆիզիկական կամ իրավա-

բանական անձանց որևէ գործողություններով իրավունքի որևէ նորմի խախտման մասին արձանագրելու և դրանով իսկ այդ գործողությունները կատարելու սահմանափակումներ սահմանելու միջոցով: Անդրադառնալով վիճարկվող ակտի իրավական կարգավիճակի խնդրին՝ դատարանն արձանագրում է, որ դրանով, փաստորեն, արձանագրվել է, որ հայցվոր ընկերությունը առանց համապատասխան սերտիֆիկացման փաստաթղթերի իրացրել է ՀՀ տարածք ներմուծված ավտոմեքենայի հալոգեն լամպեր՝ խախտելով օրենքը: Դատարանը գտնում է, որ վարչական մարմինը, արձանագրելով այս խախտումը, ոչ թե սոսկ հաստատել է որևէ փաստ, այլ դրան տալով իրավական գնահատական, որոշել է, որ հայցվոր ընկերությունն իրավունքի չունի իրացնելու ներմուծված լամպերը, իսկ գործունեության արդյունքը հակասօրինական է (...):»:

Այնուհետև Դատարանը, քննարկելով վարչական ակտի իրավաչափության հարցը, գտել է, որ Տեսչական մարմնի՝ 17.02.2015 թվականի թիվ 47-Ա ստուգման ակտը և դրա հիման վրա ընդունված թիվ 1 կարգադրագիրը վերացնելու մասին պահանջը ենթակա է մերժման:

Վերաքննիչ դատարանը 29.01.2019 թվականի որոշմամբ Ընկերության վերաքննիչ բողոքը բավարարվել է մասնակիորեն՝ Դատարանի 14.03.2017 թվականի վճիռն ամբողջությամբ բեկանվել է: Թիվ ՎԴ/1051/05/15 վարչական գործի վարույթը՝ 17.02.2015 թվականի թիվ 47-Ա ստուգման ակտը վերացնելու պահանջի մասով, կարճվել է, իսկ թիվ 1 կարգադրագիրը վերացնելու պահանջի մասով՝ վարչական գործն ուղարկվել է նույն դատարան՝ նոր քննության: Վերաքննիչ դատարանը գտել է, որ Տեսչության 17.02.2015 թվականի թիվ 47-Ա ստուգման ակտը չի հանդիսանում վարչական ակտ, քանի որ այն ինքնին չունի վարչական ակտին բնորոշ՝ ուղղակի իրավական հետևանքներ առաջացնելու հատկանիշը. դրանով վարչական մարմինը չի սահմանել, փոփոխել, վերացրել կամ ճանաչել իրավունքներ և պարտականություններ Ընկերության համար, քանի որ համապատասխան իրավական հետևանքներն առաջացել են Տեսչության 17.02.2015 թվականի թիվ 1 կարգադրագրով, այն իրողության հաշվառմամբ, որ դրանով է կարգադրվել է Ընկերությանը կասեցնել 85392198 ԱՏԳԱԱ ծածկագրով ներմուծված թվով 1170 հատ ավտոմեքենաների հալոգեն լամպերի վաճառքը, մինչև հայտնաբերված խախտումների վերացումը:

Այնուհետև՝ Վերաքննիչ դատարանը, անդրադառնալով Տեսչության թիվ 1 կարգադրագիրը վերացնելու պահանջի մասով վճռի հիմնավորվածությանը և օրինականությանը, գտել է, որ Դատարանը չի պարզել գործի լուծման համար էական նշանակություն ունեցող բոլոր փաստերը, հետամուտ չի եղել ապացույցների հավաքագրմանը, հետազոտմանը և գնահատմանը: Ուստի, նշված մասով վճիռը բեկանվել է, և գործն ուղարկվել է նոր քննության:

Վերաքննիչ դատարանի դատավոր Բ. Մկոյանը 29.01.2019 թվականին ներկայացրել է հատուկ կարծիք առ այն, որ 17.02.2015 թվականի թիվ 47-Ա ստուգման ակտը վարչական ակտ է, քանի որ ստուգման ակտով սահմանափակվել է Ընկերության իրավունքը՝ իրականացնել ավտոմեքենաների հալոգեն լամպերի իրացումը կամ որ նույնն է՝ պարտավորություն է դրվել Ընկերության վրա՝ չիրացնելու նշված ապրանքը: Հետևաբար՝ սույն վարչական գործով Տեսչության թիվ 1 կարգադրագիրը վերացնելու պահանջի մասով Վերաքննիչ դատարանի 29.01.2019 թվականի պատճառաբանությունները, կապված գործը նոր քննության ուղարկելու հետ, կիրառելի են նաև 17.02.2015 թվականի թիվ 47-Ա ակտի նկատմամբ:

Վերոգրյալ իրավական դիրքորոշումների լույսի ներքո անդրադառնալով սույն վարչական գործի փաստերին և Վերաքննիչ դատարանի պատճառաբանությունների հիմնավորվածությանը՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է հետևյալը.

Սույն գործի փաստերի համաձայն՝ ՀՀ էկոնոմիկայի նախարարի 29.01.2015 թվականի թիվ 47-Ա հրամանի համաձայն՝ Տեսչության աշխատակիցներ, պետական տեսուչներ՝ առաջին կարգի մասնագետ՝ Գեղամ Գրիգորյանին (ստուգման ղեկավար), ինժեներ Գևորգ Գյոզալյանին (ստուգման մասնակից) հանձնարարվել է Ընկերությունում իրականացնել ապրանքն արտադրելու, իրացնելու, պահելու, շահագործելու, փոխադրելու և օգտահանելու, աշխատանքներ կատարելու փուլերում տեխնիկական կանոնակարգերով և ստանդարտացման նորմատիվ փաստաթղթերով սահմանված պահանջների պահպանմամբ ստուգում:

Տեսչական մարմնի 17.02.2015 թվականի թիվ 47-Ա ստուգման ակտով արձանագրվել է, որ օտարերկրյա սերտիֆիկատի ճանաչման ընթացակարգը տնտեսվարող սուբյեկտի կողմից չի պահպանվել, ուստի ՌԴ լիազորված մարմնի կողմից տրամադրված համապատասխանության սերտիֆիկատները ակտի նախագծում հաշվի չեն առնվել: Նշված ստուգման ակտով արձանագրվել է, որ չի կատարվել «Տեխնիկական կանոնակարգման մասին» ՀՀ օրենքի 27-րդ հոդվածի 3-րդ մասի և ՀՀ կառավարության 03.02.2005 թվականի թիվ 150-Ն որոշման 6-րդ, 7-րդ կետերով սահմանված պահանջները: **Տեսչական մարմնի 17.02.2015 թվականի թիվ 47-Ա ստուգման ակտին որպես հավելված կցվել է «Արտադրանքի իրացումը կասեցնելու մասին» կարգադրագիր:**

Այսպես՝ Տեսչական մարմնի 17.02.2015 թվականի «Արտադրանքի իրացումը կասեցնելու մասին» թիվ 1 կարգադրագրով, **որը տրվել է 17.02.2015 թվականի թիվ 47-Ա ստուգման ակտի հիման վրա**, կասեցվել է 85392198 ԱՏԳԱԱ ծածկագրով ներմուծված թվով 1170 հատ ավտոմեքենաների հալոգեն լամպերի վաճառքը, մինչև հայտնաբերված խախտումների վերացումը: Նույն կարգադրագրով նշված խախտումները վերացնելու համար սահմանվել է ժամկետ՝ մինչև 20.04.2015 թվականը:

Վերը նշված փաստերի հաշվառմամբ՝ Վճռաբեկ դատարանը նախևառաջ հարկ է համարում անդրադառնալ սույն գործով Տեսչական մարմնի 17.02.2015 թվականի թիվ 47-Ա ստուգման ակտի և դրա հավելված 17.02.2015 թվականի «Արտադրանքի իրացումը կասեցնելու մասին» թիվ 1 կարգադրագրի իրավական կարգավիճակին:

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Տեսչական մարմնի կողմից կայացված 17.02.2015 թվականի թիվ 47-Ա ստուգման ակտը համապատասխանում է վարչական ակտին բնորոշ բոլոր հատկանիշներին հետևյալ պատճառաբանությամբ.

- 17.02.2015 թվականի թիվ 47-Ա ստուգման ակտն անհատական ակտ է, քանի որ վերաբերում է որոշակի իրավաբանական անձի, այսինքն՝ ունի հստակորեն որոշված հասցեատեր. ուղղված է Ընկերությանը,

- 17.02.2015 թվականի թիվ 47-Ա ստուգման ակտն ընդունվել է վարչական մարմնի՝ ՀՀ էկոնոմիկայի նախարարության շուկայի վերահսկողության պետական տեսչության կողմից,

- 17.02.2015 թվականի թիվ 47-Ա ստուգման ակտն ունի արտաքին ներգործություն, քանի որ առնչվում է իրավաբանական անձի, որը կազմակերպական, աշխատանքային, ներքին ենթակայական կամ որևէ այլ ուղղակի կապի մեջ չի գտնվում այն ընդունած մարմնի հետ, այսինքն՝ կարգավորում է վարչական մարմնի և իրավաբանական անձի միջև ծագած իրավահարաբերությունները,

- 17.02.2015 թվականի թիվ 47-Ա ստուգման ակտն ընդունվել է հանրային իրավունքի բնագավառում, քանի որ այն հանրային իշխանությամբ օժտված մարմնի, այն է՝ Տեսչական մարմնի կողմից կատարված միակողմանի կարգադրություն է՝ ուղղված իրավաբանական անձին,

- 17.02.2015 թվականի թիվ 47-Ա ստուգման ակտն ընդունվել է կոնկրետ գործի կարգա-

վորման նպատակով, այն ուղղված են հանրային իշխանությամբ օժտված մարմնի կողմից հանրային իրավունքի ոլորտում կոնկրետ իրավաբանական անձին առնչվող կոնկրետ հարցի կարգավորմանը, այն է՝ «Տեխնիկական կանոնակարգման մասին» ՀՀ օրենքի և ՀՀ կառավարության 03.02.2005 թվականի թիվ 150-Ն որոշմամբ սահմանված պահանջների կատարման բացահայտմանը,

- 17.02.2015 թվականի թիվ 47-Ա ստուգման ակտն **ուղղված է** որոշակի իրավական հետևանքների առաջացմանը իր հետ կազմակերպական, աշխատանքային, ներքին ենթակայական կամ որևէ այլ ուղղակի կապի մեջ չգտնվող իրավաբանական անձի համար, քանի որ դրանով արձանագրվել է ներմուծված 1450 հատ ավտոմեքենաների հալոգեն լամպերից 280 հատը առանց համապատասխան սերտիֆիկատի և/կամ համապատասխանության հայտարարագրի առկայության իրացման հանգամանքը, ըստ այդմ նաև՝ «Տեխնիկական կանոնակարգման մասին» ՀՀ օրենքի 27-րդ հոդվածի 3-րդ մասի և ՀՀ կառավարության 03.02.2005 թվականի թիվ 150-Ն որոշման 6-րդ, 7-րդ կետերով սահմանված պահանջների խախտման փաստը, որի հիման վրա Ընկերությանը տրվել է կարգադրագիր հալոգեն լամպերի իրացումը կասեցնելու մասին:

Վճռաբեկ դատարանը, անդրադառնալով վարչական ակտին բնորոշ հատկանիշներից վերջինին, հարկ է համարում հավելել, որ վերը նշված ստուգման ակտով սահմանափակվել է Ընկերության իրավունքը իրականացնել ավտոմեքենաների հալոգեն լամպերի իրացում: Ավելին՝ 17.02.2015 թվականի թիվ 47-Ա ստուգման ակտի հիման վրա տրված կարգադրագրով Ընկերությանը կարգադրվել է կասեցնել նույն կարգադրագրում նշված ապրանքի իրացումը մինչև հայտնաբերված խախտումների վերացումը:

Այսպես՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ ՀՀ էկոնոմիկայի նախարարի 29.01.2015 թվականի թիվ 47-Ա հրամանով վարչական մարմնի նախաձեռնությամբ հարուցված վարչական վարույթը ըստ էության եզրափակվել է Տեսչական մարմնի 17.02.2015 թվականի թիվ 47-Ա ստուգման ակտով, քանի որ նշված ակտով Ընկերությանը վերագրվել են «Տեխնիկական կանոնակարգման մասին» ՀՀ օրենքի 27-րդ հոդվածի 3-րդ մասի և ՀՀ կառավարության 03.02.2005 թվականի թիվ 150-Ն որոշման 6-րդ, 7-րդ կետով սահմանված պահանջների խախտումներ այն բանի համար, որ օտարերկրյա սերտիֆիկատի ճանաչման ընթացակարգը տնտեսվարող սուբյեկտի կողմից չի պահպանվել, ուստի ՌԴ լիազորված մարմնի կողմից տրամադրված համապատասխանության սերտիֆիկատները ակտի նախագծում հաշվի չեն առնվել:

Միևնույն ժամանակ **Տեսչական մարմնի 17.02.2015 թվականի թիվ 47-Ա ստուգման ակտին որպես հավելված կցվել է կարգադրագիր՝ լամպերի խմբաքանակի կասեցման վերաբերյալ:** Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում ընդգծել այն հանգամանքը, որ Տեսչական մարմնի 17.02.2015 թվականի «Արտադրանքի իրացումը կասեցնելու մասին» թիվ 1 կարգադրագիրը տրվել է 17.02.2015 թվականի թիվ 47-Ա ստուգման ակտի հիման վրա և կազմում է դրա բաղկացուցիչ մասը:

Վերը նշված իրավական դիրքորոշումների և փաստական հանգամանքների համակողմանի վերլուծության արդյունքում Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Տեսչական մարմնի 17.02.2015 թվականի թիվ 47-Ա ստուգման ակտը բավարարում է վարչական ակտին բնորոշ բոլոր հատկանիշներին և սույն գործով հարուցված վիճարկման հայցի նյութական օբյեկտն է: Անդրադառնալով Տեսչական մարմնի 17.02.2015 թվականի թիվ 47-Ա ստուգման ակտին կցված հավելվածի, այն է՝ 17.02.2015 թվականի «Արտադրանքի իրացումը կասեցնելու մասին»

թիվ 1 կարգադրագիրը որպես վարչական ակտ և ըստ այդմ՝ դրա վերաբերյալ որպես ինքնուրույն պահանջ ստորադաս դատարանների կողմից քննված լինելու հանգամանքին՝ Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում նշել հետևյալը.

«Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 55-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ վարչական ակտը կարող է ունենալ ներդիրներ, **հավելվածներ** կամ լրացուցիչ այլ փաստաթղթեր, որոնց գործողությունը չի կարող գերազանցել վարչական ակտի գործողության ժամկետը: Ներդիրները, **հավելվածները** և լրացուցիչ այլ փաստաթղթերը **ինքնուրույն վարչական ակտեր չեն**, դրանք վարչական ակտի բաղկացուցիչ մասն են և գործում են այնքանով, որքանով գործում է բուն վարչական ակտը:

«Հայաստանի Հանրապետությունում ստուգումների կազմակերպման և անցկացման մասին» ՀՀ օրենքի 1-ին հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ ստուգումն օրենքի հիման վրա իրականացվող ընթացակարգ է, որով պարզվում է տնտեսավարող սուբյեկտի ներկայացրած հաշվետվությունների, հաշվարկների, ելակետային տվյալների, այլ փաստաթղթերի (այսուհետ՝ հաշվետվություն) արժանահավատությունը և վերջինիս ծավալած փաստացի գործունեության համապատասխանությունն օրենքների և այլ իրավական ակտերի պահանջներին:

«Հայաստանի Հանրապետությունում ստուգումների կազմակերպման և անցկացման մասին» ՀՀ օրենքի 2-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ ի թիվս այլ մարմինների, Հայաստանի Հանրապետության տարածքում իր լիազորությունների շրջանակներում ստուգումներ իրականացնելու իրավասությամբ օժտված են նաև Հայաստանի Հանրապետության տեսչական մարմինները:

«Հայաստանի Հանրապետությունում ստուգումների կազմակերպման և անցկացման մասին» ՀՀ օրենքի 3-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ ստուգումն սկսելուց առաջ համապատասխան պետական մարմնի ղեկավարը (փոխարինող պաշտոնատար անձը) ստուգում իրականացնելու մասին հրապարակում է հրաման կամ հանձնարարագիր, որտեղ նշվում են ստուգում իրականացնող մարմնի անվանումը, ստուգվող տնտեսավարող սուբյեկտի լրիվ անվանումը, ստուգումն իրականացնող պաշտոնատար անձի (անձանց) պաշտոնը, անունը, ազգանունը, ստուգաթերթով նախատեսված այն հարցերի շրջանակը, որոնք անհրաժեշտ է պարզաբանել տվյալ ստուգման ընթացքում (...):

«Հայաստանի Հանրապետությունում ստուգումների կազմակերպման և անցկացման մասին» ՀՀ օրենքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ ստուգման հրամանում կամ հանձնարարագրում նշված ժամկետն ավարտվելուց հետո՝ 10 աշխատանքային օրվա ընթացքում, ստուգումն իրականացնող անձը (...) հրամանի կամ հանձնարարագրի հիման վրա ամփոփում է ստուգման արդյունքները՝ խախտումներ չհայտնաբերելու դեպքում կազմում տեղեկանք, իսկ խախտումներ հայտնաբերելու դեպքում՝ ակտի նախագիծ: Տեղեկանքը՝ ստորագրված ստուգում իրականացնող պաշտոնատար անձի կողմից, 3 աշխատանքային օրվա ընթացքում պատշաճ ձևով (առձեռն կամ փոստով) ներկայացվում է տնտեսավարող սուբյեկտի ղեկավարին կամ նրան փոխարինող պաշտոնատար անձին: Ակտի նախագիծը ստուգում իրականացնող անձը 3 աշխատանքային օրվա ընթացքում պատշաճ ձևով (առձեռն կամ փոստով) ներկայացնում է տնտեսավարող սուբյեկտի ղեկավարին կամ նրան փոխարինող պաշտոնատար անձին՝ առարկություններ ներկայացնելու նպատակով:

(...)

Ստուգող մարմնի պաշտոնատար անձը ստուգման ակտի հիման վրա, օրենքով սահմանված իր իրավասությունների շրջանակներում, տնտեսավարող սուբյեկտին տալիս է

հանձնարարականներ (կարգադրագրեր) բացահայտված խախտումների և թերությունների վերացման ուղղությամբ՝ սահմանելով ժամկետներ դրանց վերացման համար:

Նույն հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ խախտումներ չհայտնաբերվելու դեպքում կազմված տեղեկանքում արձանագրվում են այն կազմելու ամսաթիվն ու վայրը, ստուգումն իրականացնող համապատասխան պետական մարմնի և տնտեսավարող սուբյեկտի անվանումները, ստուգող պաշտոնատար անձանց կազմը, ստուգման նպատակը, ժամկետը, արդյունքները:

Ակտում նշվում են՝

- 1) ակտի անվանումը, համարը, կազմելու տարին, ամիսը, ամսաթիվը և վայրը.
- 2) ստուգում իրականացնող պետական մարմնի անվանումը.
- 3) ստուգում նշանակելու մասին հրամանի կամ հանձնարարագրի ամսաթիվն ու համարը.
- 4) ստուգում իրականացնող պաշտոնատար անձի (անձանց) պաշտոնը, անունը, ազգանունը.

5) ստուգվող տնտեսավարող սուբյեկտի անվանումը, ինչպես նաև վերջինիս պաշտոնատար անձի կամ նրան փոխարինող անձի անունը, ազգանունը.

6) ստուգում անցկացնելու ամսաթիվը, վայրը և ժամանակահատվածը.

7) փորձագիտական եզրակացությունը՝ ստուգման ընթացքում փորձաքննություն անցկացնելու դեպքում: Փորձագիտական եզրակացությունը կցվում է ակտին և կազմում է դրա անբաժանելի մասը.

8) ստուգաթերթի անվանումը, ընդունման ամսաթիվը, հերթական համարը, որում ընդգրկված հարցերի շրջանակներում իրականացվել է ստուգումը, ինչպես նաև ստուգաթերթի այն հարցերը, որոնց պատասխանները հիմք են հանդիսացել խախտումն արձանագրելու համար, բացառությամբ Հայաստանի Հանրապետության տնտեսական մրցակցության պաշտպանության պետական հանձնաժողովի, ինչպես նաև Հայաստանի Հանրապետության պետական բյուջեի կատարման ուղղությամբ տարվող աշխատանքների՝ ներառյալ պետական պատվերի տեղադրման (գնումների գործընթացի) ճշտության և օրինականության նկատմամբ հսկողության դեպքերի.

9) ստուգմամբ բացահայտված խախտումները, խախտումների նկարագրությունը, խախտման ժամկետը (եթե հնարավոր է որոշել) և այն իրավական նորմերը, որոնց պահանջները չեն կատարվել.

10) պատասխանատվության կիրառման համապատասխան իրավական հիմքերը.

11) տնտեսավարող սուբյեկտի ղեկավարի կամ նրան փոխարինող պաշտոնատար անձի ներկայացրած առարկությունների ընդունման վերաբերյալ նշումները:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանն իր որոշումներից մեկում արձանագրել է, որ ստուգման վարչական վարույթն սկսվում է ստուգումն իրականացնող մարմնի ղեկավարի (փոխարինող պաշտոնատար անձի) կողմից ստուգում իրականացնելու մասին հրաման կամ հանձնարարագիր հրապարակելու միջոցով ստուգումն իրականացնող մարմնի նախաձեռնության դրսևորմամբ և ավարտվում ստուգման ակտի կազմմամբ (*տես, «Ռուբեն Գևորգյան» ՍՊԸ-ն ընդդեմ ՀՀ կառավարությանն առընթեր պետական եկամուտների կոմիտեի թիվ ՎԴ2/0302/05/12 վարչական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 04.10.2013 թվականի որոշումը*):

Մեկ այլ որոշմամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ տնտեսավարող սուբյեկտների գործունեության ստուգում իրականացնելու վարույթը հարուցվում է համապատասխան պետական մարմնի ղեկավարի (փոխարինող պաշտոնատար անձի) ստուգում իրականացնելու մասին հրամանի կամ հանձնարարագրի հրապարակմամբ, որին հաջորդում է այդ վարույ-

թի ընթացիկ փուլը՝ հանձնարարագրում նշված պաշտոնատար անձանց կողմից փաստացի ստուգողական գործողությունների իրականացումը սահմանված ժամկետներում և ստուգման նպատակների շրջանակներում, որը եզրափակվում է տեղեկանքի կազմմամբ, եթե խախտումներ չեն հայտնաբերվում և ակտի կազմմամբ, եթե հայտնաբերվում են խախտումներ: Այսինքն՝ տնտեսավարող սուբյեկտների գործունեության ստուգում իրականացնելու վարույթի եզրափակման հնարավոր եղանակները երկուսն են.

- տեղեկանքի կազմումը,
- ակտի կազմումը:

Ընդ որում, ՀՀ Վճռաբեկ դատարանն ընդգծել է, որ վարչական վարույթը եզրափակող նշված երկու փաստաթուղթը «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 53-րդ հոդվածի 2-րդ մասի իմաստով հանդիսանում են համապատասխանաբար բարենպաստ և միջամտող վարչական ակտեր, քանի որ տեղեկանքի կազմումը հաստատում է խախտումների բացակայությունը, ինչը տվյալ տնտեսավարող սուբյեկտի համար ունի նրա իրավական և փաստացի դրությունը բարելավող ազդեցություն, իսկ ակտի կազմումը հաստատում է խախտումների առկայությունը՝ վատթարացնելով տնտեսավարող սուբյեկտի իրավական և փաստացի դրությունը: Այլ կերպ ասած, եթե տնտեսավարող սուբյեկտների գործունեության ստուգում իրականացնելու վարույթը եզրափակվում է տեղեկանք կազմելով, այսինքն՝ նրա գործունեությունը գնահատվում է օրենքի պահանջներին համահունչ, ապա այդ վարույթում քննարկված հարցերով պայմանավորված այլևս բացառվում է նշված սուբյեկտի գործունեությանը հետագա միջամտությունը, մինչդեռ ստուգման վարույթն ակտի կազմմամբ եզրափակվելու պարագայում տվյալ տնտեսավարող սուբյեկտի ծավալած գործունեությունը գնահատվում է օրենքի պահանջների խախտմամբ իրականացված՝ դրանից բխող բացասական հետևանքներով (տե՛ս, «Էյ Քեյ Էյ Ջի» ՍՊԸ-ի տնտեսական գործունեության և ընդերքի տնտեսական մարմնի թիվ ՎԴ/11082/05/20 վարչական գործով ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի 17.12.2021 թվականի որոշումը):

Վերը նշված իրավական դիրքորոշումները ևս մեկ անգամ փաստում են, որ ՀՀ էկոնոմիկայի նախարարի 29.01.2015 թվականի թիվ 47-Ա հրամանով վարչական մարմնի նախաձեռնությամբ հարուցված վարչական վարույթը եզրափակվել է վարչական ակտով՝ 17.02.2015 թվականի թիվ 47-Ա ստուգման ակտով, որն ունի կից հավելվածներ: Այսինքն՝ 17.02.2015 թվականի «Արտադրանքի իրացումը կասեցնելու մասին» թիվ 1 կարգադրագիրը վերը նշված վարչական ակտի բաղկացուցիչ մասն է, գործում է այնքանով, որքանով գործում է բուն վարչական ակտը և ինքնուրույն վարչական ակտ չէ: Հետևաբար՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ Տեսչական մարմնի 17.02.2015 թվականի թիվ 1 կարգադրագիրը ինքնուրույն վարչական ակտ չէ և դրա վերացման պահանջը չի կարող հանդիսանալ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 66-րդ հոդվածով նախատեսված վիճարկման հայցի առարկա, հետևաբար այդ պահանջը ենթակա չէ որևէ դատարանում քննության: Միևնույն ժամանակ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Տեսչական մարմնի 17.02.2015 թվականի թիվ 47-Ա ստուգման ակտի հավելվածի՝ 17.02.2015 թվականի «Արտադրանքի իրացումը կասեցնելու մասին» թիվ 1 կարգադրագրի վերացման պահանջը կարող է քննվել միայն որպես հետևանքների վերացման ածանցյալ պահանջ, որի լուծման ելքը կախված է միայն հիմնական պահանջի լուծման արդյունքից:

ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 96-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի համաձայն՝ դատարանը գործի քննության ցանկացած փուլում կարճում է գործի վարույթը, եթե

վեճը ենթակա չէ որևէ դատարանում քննության:

ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 152-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 9-րդ կետի համաձայն՝ դատական ակտը բոլոր դեպքերում ենթակա է բեկանման, եթե առկա են նույն օրենսգրքի 96-րդ հոդվածով սահմանված՝ գործի վարույթը կարճելու հիմքերը:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանն, նախկինում կայացված որոշմամբ անդրադառնալով վերը նշված իրավանորմի մեկնաբանությանը, արձանագրել է, որ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 152-րդ հոդվածի 2-րդ մասում ամրագրված՝ «Դատական ակտը բոլոր դեպքերում ենթակա է բեկանման» եզրույթը պետք է մեկնաբանվի այնպես, որ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 152-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 3-րդ, 4-րդ, 5-րդ, 7-րդ և 9-րդ կետերով նախատեսված դեպքերում դատական ակտը բոլոր դեպքերում ենթակա է բեկանման՝ անկախ բողոքի հիմքերից և հիմնավորումներից (չլին, Սամվել Հովհաննիսյանն ընդդեմ ՀՀ կադաստրի կոմիտեի թիվ ՎԴ/1626/05/16 վարչական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 26.11.2021 թվականի որոշումը):

Ամփոփելով վերոգրյալը՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ սույն գործով Տեսչական մարմնի 17.02.2015 թվականի թիվ 1 կարգադրագիրն անվավեր ճանաչելու պահանջի մասով անվիճելիորեն առկա է ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 96-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետով նախատեսված՝ գործի վարույթը կարճելու հիմք, այն է՝ վեճը ենթակա չէ որևէ դատարանում քննության: Միևնույն ժամանակ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ սույն գործով հարուցված վիճարկման հայցի նյութական օբյեկտը հանդիսացող վարչական ակտի, այն է՝ Տեսչական մարմնի 17.02.2015 թվականի թիվ 47-Ա ստուգման ակտի իրավաչափության վերաբերյալ Դատարանի վճռի օրինականությունը և հիմնավորվածությունը Վերաքննիչ դատարանի կողմից չի գնահատվել: Ուստի Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ սույն գործը՝ 17.02.2015 թվականի թիվ 47-Ա ստուգման ակտի վերացման պահանջի մասով անհրաժեշտ է ուղարկել Վերաքննիչ դատարան՝ նոր քննության:

Նման պայմաններում, Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ վերոգրյալն արդեն իսկ բավարար է դատական ակտը բեկանելու համար, ուստի վճռաբեկ բողոքով ներկայացված մյուս փաստարկներին այլևս չի անդրադառնում:

Այսպիսով, սույն վճռաբեկ բողոքի հիմքի առկայությունը Վճռաբեկ դատարանը համարում է բավարար՝ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 150-152-րդ և 163-րդ հոդվածների ուժով Վերաքննիչ դատարանի որոշումը բեկանելու և սույն որոշմամբ արտահայտված դիրքորոշումների հիման վրա գործը նոր քննության ուղարկելու համար:

5. Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումները դատական ծախսերի բաշխման վերաբերյալ.

ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 56-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ դատական ծախսերը կազմված են պետական տուրքից և գործի քննության հետ կապված այլ ծախսերից:

ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 60-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ կողմը, որի դեմ կայացվել է վճիռ, կամ որի բողոքը մերժվել է, կրում է Հայաստանի Հանրապետության դատական դեպարտամենտի՝ վկաներին և փորձագետներին վճարած գումարների հատուցման պարտականությունը, ինչպես նաև մյուս կողմի կրած դատական ծախսերի հատուցման պարտականությունը այն ծավալով, ինչ ծավալով դրանք անհրաժեշտ են եղել դատական պաշտպանության իրավունքի արդյունավետ իրականացման համար: Դատական

պաշտպանության այն միջոցի հետ կապված ծախսերը, որ իր նպատակին չի ծառայել, դրվում են այդ միջոցն օգտագործած կողմի վրա, անգամ եթե վճիռը կայացվել է այդ կողմի օգտին:

Վճռաբեկ դատարանը, նկատի ունենալով այն, որ վճռաբեկ բողոքը ենթակա է բավարարման, և գործն ուղարկվում է նոր քննության, գտնում է, որ տվյալ պարագայում դատական ծախսերի բաշխման հարցին պետք է անդրադառնալ գործի նոր քննության ընթացքում:

Հաշվի առնելով վերը շարադրված հիմնավորումները և ղեկավարվելով ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 153-րդ, 163-րդ, 169-րդ և 171-րդ հոդվածներով՝ Վճռաբեկ դատարանը

ՈՐՈՇԵՑ

1. Վճռաբեկ բողոքը բավարարել մասնակիորեն: Բեկանել ՀՀ վերաքննիչ վարչական դատարանի 29.01.2019 թվականի որոշումը և սույն գործի վարույթը՝ 17.02.2015 թվականի թիվ 1 կարգադրագիրը վերացնելու պահանջի մասով, կարճել, իսկ 17.02.2015 թվականի թիվ 47-Ա ստուգման ակտը վերացնելու պահանջի մասով վարչական գործն ուղարկել ՀՀ վերաքննիչ վարչական դատարան՝ նոր քննության:

2. Դատական ծախսերի բաշխման հարցին անդրադառնալ գործի նոր քննության ընթացքում:

3. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում կայացման պահից, վերջնական է և բողոքարկման ենթակա չէ:

Բ-3683/20

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ
Ո Ր Ո Շ ՈՒ Մ
ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ
ՔՐԵԱԿԱՆ ՊԱԼԱՏԸ
(ԱՅՍՈՒՀԵՏ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)

30 հունիսի 2022 թվականի ք.Երևան
գրավոր ընթացակարգով քննության առնելով ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի՝
2020 թվականի նոյեմբերի 2-ի որոշման դեմ դիմող Արա Աշոտի Շահնազարյանի ներկայա-
ցուցիչներ Բ.Ասլանյանի և Գ.Գևորգյանի վճռաբեկ բողոքը,

Պ Ա Ր Զ Ե Ց

Գործի դատավարական նախապատմությունը.

1. Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի (այսուհետ՝ նաև Առաջին ատյանի դատարան)՝ 2020 թվականի օգոստոսի 28-ի որոշմամբ բավարարվել է վարույթն իրականացնող մարմնի միջնորդությունը և թույլատրվել՝ 2 (երկու) ամիս ժամկետով Սուրեն Տարխանովի նկատմամբ իրականացնել «Ներքին դիտում» և «Արտաքին դիտում» օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումներ:

2020 թվականի սեպտեմբերի 26-ին Արա Շահնազարյանին մեղադրանք է առաջադրվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 311-րդ հոդվածի 2-րդ մասով, 38-314-րդ հոդվածի 1-ին մասով և 38-308-րդ հոդվածի 1-ին մասով:

Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2020 թվականի սեպտեմբերի 27-ի որոշմամբ Ա.Շահնազարյանի նկատմամբ որպես խափանման միջոց է կիրառվել կալանավորումը՝ 2 (երկու) ամիս ժամկետով:

2. 2020 թվականի հոկտեմբերի 13-ին դիմող Ա.Շահնազարյանի ներկայացուցիչներ Բ.Ասլանյանը և Գ.Գևորգյանը վերաքննիչ բողոք են ներկայացրել Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2020 թվականի օգոստոսի 28-ի՝ «Ներքին դիտում» և «Արտաքին դիտում» օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումներ իրականացնելու թույլտվություն ստանալու միջնորդությունը բավարարելու մասին որոշման դեմ: Նշված բողոքը ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի (այսուհետ՝ նաև Վերաքննիչ դատարան)՝ 2020 թվականի նոյեմբերի 2-ի որոշմամբ թողնվել է առանց քննության:

3. Վերաքննիչ դատարանի հիշյալ որոշման դեմ դիմողի ներկայացուցիչներ Բ.Ասլանյանը և Գ.Գևորգյանը վճռաբեկ բողոք են բերել, որը վճռաբեկ դատարանի՝ 2021 թվականի փետրվարի 10-ի որոշմամբ ընդունվել է վարույթ: Վճռաբեկ դատարանի՝ 2022 թվականի մայիսի

19-ի որոշմամբ սահմանվել է վճարել բողոքի քննության գրավոր ընթացակարգ:

Դատավարության մասնակիցների կողմից վճարել բողոքի պատասխան չի ներկայացվել:

Վճարել բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեցող փաստական հանգամանքները.

4. Վերաքննիչ դատարանը 2020 թվականի նոյեմբերի 2-ի որոշմամբ արձանագրել է. «(...) Քննարկելով թիվ 58226120 քրեական գործով մեղադրյալ Արա Շահնազարյանի պաշտպաններ Բ.Ասլանյանի և Գ.Գևորգյանի վերաքննիչ բողոքը վարույթ ընդունելու հարցը (...)՝ հարկ է նշել, որ տվյալ դեպքում Առաջին աստիճանի դատարանի վերը նշված դատական ակտի դեմ վերաքննիչ բողոք է բերվել այն անձանց կողմից, ովքեր սույն գործի շրջանակներում բողոք բերելու իրավունք չունեն: Տվյալ դեպքում վերաքննիչ դատարանը գտնում է, որ բողոքը պետք է թողնել առանց քննության՝ բողոքարկման իրավունք չունեցող անձի կողմից բերված լինելու պատճառաբանությամբ:

Մասնավորապես, ինչպես բողոք բերելու իրավունք սահմանող ընդհանուր կանոնները, այնպես էլ հատուկ կանոնները սահմանել են համապատասխան դատական ակտի դեմ վերաքննիչ բողոք ներկայացնելու իրավասությամբ օժտված սուբյեկտների ցանկը, ըստ որի մեղադրյալ Արա Շահնազարյանը կամ նրա պաշտպանները տվյալ դեպքում չունեն վերաքննիչ բողոք ներկայացնելու իրավունք: Բացի այդ, ինչպես երևում է սույն որոշման 1-ին կետում նշված փաստական տվյալներից, համապատասխան միջնորդությունը վերաբերվել է Սուրեն Թարխանովի նկատմամբ «Ներքին դիտում» (վերջինիս՝ ք.Երևան, Նորք, 7-րդ փողոց, տուն 42Ա հասցեում) և «Արտաքին դիտում» օպերատիվ-հետախուզական միջոցառման իրականացմանը և վիճարկվող դատական ակտով քննության է առնվել Սուրեն Թարխանովի անձնական կյանքի գաղտնիության իրավունքի սահմանափակման հարցը: Ինչպես վերաքննիչ բողոքում, այնպես էլ դատական գործի նյութերում բացակայում են համապատասխան բավարար փաստական տվյալներ առ այն, որ Առաջին աստիճանի դատարանի վիճարկվող դատական ակտն առերևույթ ուղղակիորեն վերաբերվել է Արա Շահնազարյանի իրավունքների սահմանափակմանը: Իսկ օպերատիվ-հետախուզական միջոցառում իրականացնելու կատարման արդյունքում այլ անձի հնարավոր իրավունքների առերևույթ սահմանափակման ենթադրյալ հանգամանքը մինչդատական վարույթի նկատմամբ նախնական դատական վերահսկողության առարկա չի հանդիսանում և բավարար չէ փաստելու, որ հնարավոր այլ անձինք կարող են վիճարկել մեկ այլ անձի իրավունքների սահմանափակման վերաբերյալ դատական ակտի օրինականությունը և հիմնավորվածությունը:

Ուշադրության է արժանի այն հանգամանքը, որ վիճարկվող դատական ակտը վերաբերվել է Սուրեն Թարխանովի անձնական կյանքի գաղտնիության իրավունքի սահմանափակմանը, իսկ Արա Շահնազարյանի պաշտպաններ Բ.Ասլանյանը և Գ.Գևորգյանը վերաքննիչ բողոքով, ըստ էության, վիճարկել են Սուրեն Թարխանովին վերաբերվող դատական ակտի օրինականությունը և հիմնավորվածությունը: Ի դեպ, դատական ակտն ինքնին չի առնչվում Ա.Շահնազարյանի իրավունքներին և օրինական շահերին: Բացի այդ, հարկ է նշել, որ տվյալ դեպքում կոնկրետ անձի իրավունքների կամ ազատությունների ենթադրյալ խախտման տեսանկյունից Առաջին աստիճանի դատարանի որոշման օրինականության և հիմնավորվածության դատական ստուգումը նախնական դատական վերահսկողության կարգով, անհնար է, քանի որ համապատասխան միջնորդությունը և դատարանի որոշումը վերաբերվում են մեկ այլ անձի իրավունքների սահմանափակմանը: Եթե օպերատիվ-հետախուզական մի-

ջոցառումների իրականացման արդյունքները կառնչվեն որևէ այլ անձի՝ մեղադրյալի, իրավունքներին և ազատություններին, ապա տվյալ պարագայում անձը՝ մեղադրյալը, զրկված չէ այլ ընթացակարգերով, այդ թվում վերաբերելի չափանիշների և պայմանների առկայության դեպքում հետագա դատական վերահսկողության կարգով կամ դատական քննության շրջանակներում ստանալ արդյունավետ դատական պաշտպանություն (Տես, ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 15.06.2018 թվականի թիվ ԵԿԴ/0189/01/17 որոշումը): Հետևաբար, վերը նշված հետևությունները վկայում են նաև այն մասին, որ տվյալ դեպքում չեն սահմանափակվում նաև անձի ՀՀ Սահմանադրության 61-րդ և 63-րդ հոդվածներով նախատեսված արդյունավետ դատական պաշտպանության և արդար դատաքննության իրավունքները:

Ամփոփելով վերոգրյալը, վերաքննիչ դատարանը հանգում է այն հետևության, որ Արա Շահնազարյանի պաշտպաններ Ր.Ասլանյանի և Գ.Գևորգյանի վերաքննիչ բողոքը պետք է թողնել առանց քննության բողոքարկման իրավունք չունեցող անձի կողմից բերված լինելու պատճառաբանությամբ¹:

Վճռաբեկ բողոքի հիմքերը, հիմնավորումները և պահանջը.

Վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքերի սահմաններում՝ ներքոհիշյալ հիմնավորումներով.

5. Բողոքաբերները, վկայակոչելով Վճռաբեկ դատարանի մի շարք նախադեպային որոշումներ, նշել են, որ Վերաքննիչ դատարանն առանց բավարար հիմքերի սահմանափակել է մեղադրյալ Ա.Շահնազարյանի՝ դատարան դիմելու, իր իրավունքները սահմանափակող ու իր մեղադրանքի և կալանավորման հիմքում դրված օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների արդյունքների ձեռք բերման իրավաչափությունը վիճարկելու, այդ թվում՝ դրանք կատարելու թույլտվություն տալու մասին դատական ակտերը վերաքննության կարգով բողոքարկելու իրավունքները:

Ըստ բողոքաբերների՝ թեև դատարանի որոշմամբ իրականացված օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումները կատարվել են Սուրեն Տարխանովի նկատմամբ, սակայն դրանց արդյունքում ձեռք բերված փաստական տվյալները դրվել են Արա Շահնազարյանի ինչպես մեղադրանքի, այնպես էլ կալանավորման հիմքում, ինչի մասին են վկայում Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2020 թվականի սեպտեմբերի 27-ի՝ Ա.Շահնազարյանի նկատմամբ կալանավորումը որպես խափանման միջոց կիրառելու մասին որոշման պատճառաբանությունները: Դրանցում որպես Ա.Շահնազարյանին վերագրվող հանցագործությունների հիմնավոր կասկածը հիմնավորող փաստական տվյալ, վկայակոչված են Ս.Տարխանովի նկատմամբ իրականացված օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների արդյունքները: Այդ պատճառով բողոքաբերները փաստել են, որ Ա.Շահնազարյանը հանդիսանում է շահագրգիռ անձ, քանի որ օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումներ իրականացնելու թույլտվություն ստանալու միջոցորդությունը բավարարելու մասին դատարանի որոշումն անմիջականորեն առնչվում է նրա իրավունքներին ու օրինական շահերին:

Բողոքաբերները փաստել են նաև, որ դատարանի մատչելիության իրավունքը պետք է լինի իրական և ոչ թե պատրանքային, ինչը ենթադրում է, որ անձն իր իրավունքների ու ազատությունների խախտման յուրաքանչյուր դեպքում՝ ողջամիտ սահմանափակումների պայմաններում, պետք է դատարան դիմելու, իր խախտված իրավունքները և ազատությունները վերականգնելու իրական հնարավորություն ունենա: Դատական պաշտպանության իրավուն-

¹ Տես նյութեր, հատոր 1, թերթեր 48-51:

քի իրացման հնարավոր սահմանափակումները չպետք է ձևական բնույթ կրեն, որպեսզի շահագրգիռ անձը հավասար պայմաններում, արդարության բոլոր պահանջների պահպանմամբ, անկախ և անկողմնակալ դատարանի կողմից ողջամիտ ժամկետում իր գործի հրապարակային քննության իրավունքի իրացման հնարավորություն ունենա: Հակառակ դեպքում կխախտվեն անձի՝ դատարանի մատչելիության և արդար դատաքննության իրավունքները:

6. Վերոշարադրյալի հիման վրա, բողոքի հեղինակները խնդրել են բեկանել Վերաքննիչ դատարանի՝ 2020 թվականի նոյեմբերի 2-ի որոշումը, և կայացնել նոր դատական ակտ:

Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումը.

7. Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանների կողմից կարգադրված օպերատիվ-հետախուզական գործունեության միջոցառումների վերաբերյալ որոշումները վերադատության կարգով վիճարկելու սուբյեկտային կազմի կապակցությամբ առկա է հակասական իրավակիրառ պրակտիկա: Ավելին, այդպիսի որոշումների իրավաչափության վիճարկման դեպքում Վերաքննիչ դատարանի կողմից բողոքն ըստ էության քննության առնելու իրավասության կապակցությամբ ևս առկա է անորոշություն, ինչը նաև արձանագրել է Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը՝ *Համբարձումյանն ընդդեմ Հայաստանի* գործով կայացված վճռում: Մասնավորապես, անդրադառնալով ՀՀ կառավարության այն փաստարկին, թե «*դիմումատու իրավունք է ունեցել բողոքարկելու դատարանի՝ իրեն գաղտնի դիպելը թույլ տրվող որոշումը, երբ նա տեղեկացել է դրա մասին*»², միջազգային դատարանը փաստել է, որ «*ներպետական օրենսդրության որոշակի դրույթների բացակայության դեպքում բնավ պարզ չէ, թե արդյոք Վերաքննիչ դատարանն իրավասու էր քննել, թե վիճարկվող միջամտությունն արդյոք ծայրահեղ սոցիալական անհրաժեշտություն էր և արդյոք համաչափ էր հետապնդվող նպատակներին*»³:

Հետևաբար, նախնական դատական վերահսկողության ենթակա օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների իրավաչափության վիճարկման կառուցակարգի և սուբյեկտների շրջանակի հստակեցման կապակցությամբ առկա է օրենքի միատեսակ կիրառություն ապահովելու և իրավունքի զարգացման խնդիր: Ուստի Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում սույն գործով արտահայտել իրավական դիրքորոշումներ, որոնք կարող են ուղենիշային նշանակություն ունենալ համանման փաստական հանգամանքներ ունեցող գործերով միատեսակ իրավակիրառ պրակտիկայի ձևավորման համար:

8. Սույն գործով Վճռաբեկ դատարանի առջև բարձրացված իրավական հարցը հետևյալն է. հիմնավոր է արդյոք Ս.Տարխանովի նկատմամբ օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումներ իրականացնելու թույլտվություն տալու մասին Առաջին ատյանի դատարանի որոշման դեմ Ա.Շահնազարյանի ներկայացուցիչների վերաքննիչ բողոքն առանց քննության թողնելու մասին Վերաքննիչ դատարանի եզրահանգումը:

9. ՀՀ Սահմանադրության 61-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ «*Յուրաքանչյուր ոք ունի իր իրավունքների և ազատությունների արդյունավետ դատական պաշտպանության իրավունք*»:

ՀՀ Սահմանադրության 63-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ «*Յուրաքանչյուր ոք ունի անկախ և անաչառ դատարանի կողմից իր գործի արդարացի, հրապարակային և ողջամիտ*

² Տե՛ս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Համբարձումյանն ընդդեմ Հայաստանի* գործով 2019 թվականի դեկտեմբերի 5-ի վճիռը, գանգատ թիվ 43478/11, 45-րդ կետ:

³ Տե՛ս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Համբարձումյանն ընդդեմ Հայաստանի* գործով 2019 թվականի դեկտեմբերի 5-ի վճիռը, գանգատ թիվ 43478/11, 46-րդ կետ:

ժամկետում քննության իրավունք»:

9.1. ՀՀ Սահմանադրական դատարանը, 2018 թվականի հունիսի 19-ի թիվ ՍԴՈ-1420 որոշմամբ վերահաստատելով նախկինում արտահայտած իրավական դիրքորոշումները, դատական մատչելիության իրավունքի վերաբերյալ, ի թիվս այլի, նշել է.

- դատարանի (արդարադատության) մատչելիությունը կարող է ունենալ որոշակի սահմանափակումներ, որոնք չպետք է խաթարեն այդ իրավունքի բուն էությունը,

- իրավական որոշակիության ապահովման պահանջից ելնելով՝ դատարանի մատչելիության իրավունքի իրացման համար անհրաժեշտ որոշակի իմպերատիվ նախապայմանի առկայությունն ինքնին չի կարող դիտվել որպես ՀՀ Սահմանադրությանը հակասող: Այլ հարց է, որ նման նախապայմանը պետք է լինի իրագործելի, ողջամիտ և իր ծանրությամբ չհանգեցնի իրավունքի էության խախտման⁴:

10. «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» Եվրոպական կոնվենցիայի (այսուհետ՝ նաև Եվրոպական կոնվենցիա) 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ «Յուրաքանչյուր ոք, (...) նրան ներկայացված ցանկացած քրեական մեղադրանքի առնչությամբ, ունի օրենքի հիման վրա ստեղծված անկախ ու անաչառ դատարանի կողմից ողջամիտ ժամկետում արդարացի և հրապարակային դատաքննության իրավունք»:

10.1. Արդար դատաքննության իրավունքի բաղկացուցիչ մասը կազմող՝ դատարանի մատչելիության իրավունքի վերաբերյալ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն արտահայտել է հետևյալ իրավական դիրքորոշումները.

- դատարանի մատչելիության իրավունքը բացարձակ չէ, և պետությունները կարող են այն իրացնելու հնարավորությունը պայմանավորել որոշակի պահանջներով և չափանիշներով⁵,

- պետությունը դատարան դիմելու իրավունքից օգտվելու համար կարող է սահմանել որոշակի պայմաններ, պարզապես պետության կողմից կիրառված սահմանափակումները չպետք է այն կերպ կամ այն աստիճանի սահմանափակեն անձի՝ դատարանի մատչելիության իրավունքը, որ վնաս հասցվի այդ իրավունքի բուն էությանը⁶,

- ներպետական դատական ատյանները դատավարական կանոնները կիրառելիս պետք է ձեռնպահ մնան դրանց չափազանցված ձևականացումից, որն իր ազդեցությունը կունենա դատավարության արդարացիության վրա⁷:

Վերոնշյալ իրավական դիրքորոշումները տեղ են գտել նաև *Մամիկոնյանն ընդդեմ Հայաստանի* գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի կողմից կայացված վճռում, որտեղ ընդգծվել է. «Որպեսզի դատարանի մատչելիության իրավունքը լինի արդյունավետ, անձը պետք է իր իրավունքների իրականացմանը միջամտող իրավական ակտը վիճարկելու

⁴ Տե՛ս ՀՀ Սահմանադրական դատարանի՝ 2018 թվականի հունիսի 19-ի թիվ ՍԴՈ-1420 որոշման 4.1-րդ կետը:

⁵ Տե՛ս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Luordo v. Italy* գործով 2003 թվականի հոկտեմբերի 17-ի վճիռը, գանգատ թիվ 32190/96, 85-րդ կետ, *Staroszczyk v. Poland* գործով 2007 թվականի հուլիսի 9-ի վճիռը, գանգատ թիվ 59519/00, 124-րդ կետ, *Stanev v. Bulgaria* գործով 2012 թվականի հունվարի 17-ի վճիռը, գանգատ թիվ 36760/06, 230-րդ կետ:

⁶ Տե՛ս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Luordo v. Italy* գործով 2003 թվականի հոկտեմբերի 17-ի վճիռը, գանգատ թիվ 32190/96, 85-րդ կետ, *Staroszczyk v. Poland* գործով 2007 թվականի հուլիսի 9-ի վճիռը, գանգատ թիվ 59519/00, 124-րդ կետ, *Stanev v. Bulgaria* գործով 2012 թվականի հունվարի 17-ի վճիռը, գանգատ թիվ 36760/06, 230-րդ կետ:

⁷ Տե՛ս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Walchli v. France* գործով 2007 թվականի հուլիսի 26-ի վճիռը, գանգատ թիվ 35787/03, 29-րդ կետ:

հստակ և իրական հնարավորություն ունենա (...)⁸:

11. Արդար դատաքննության իրավունքի համատեքստում կարևորելով դատարանի մատչելիության իրավունքը՝ Վճռաբեկ դատարանը կայուն նախադեպային իրավունք է ձևավորել այն մասին, որ «Դատարանի մատչելիության իրավունքը պետք է լինի իրական և ոչ թե պարանքային, ինչը ենթադրում է, որ անձն իր իրավունքների ու ազատությունների խախտման յուրաքանչյուր դեպքում՝ ողջամիտ սահմանափակումների պայմաններում, պետք է դատարան դիմելու, իր խախտված իրավունքները և ազատությունները վերականգնելու իրական հնարավորություն ունենա: Դատարան պաշտպանության իրավունքի իրացման հնարավոր սահմանափակումները չպետք է ձևական բնույթ կրեն, որպեսզի շահագրգիռ անձը հավասար պայմաններում, արդարության բոլոր պահանջների պահպանմամբ, անկախ և անկողմնակալ դատարանի կողմից ողջամիտ ժամկետում իր գործի հրապարակային քննության իրավունքի իրացման հնարավորություն ունենա: Հակառակ դեպքում կխախտվեն անձի՝ դատարանի մատչելիության և արդար դատաքննության իրավունքները»⁹:

12. Վճռաբեկ դատարանը, «ներքին դիտում» օպերատիվ-հետախուզական միջոցառմանն առնչվող օրենսդրական նորմերի մեկնաբանման և կիրառման կապակցությամբ կայացված Գոռ Սարգսյանի վերաբերյալ որոշմամբ, բացահայտելով օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների հետախուզական-որոնողական բնույթը, արձանագրել է, որ դրանց արդյունքում միջամտություն է տեղի ունենում մարդու հիմնարար իրավունքներին և ազատություններին, որոնց առնչությամբ պետք է պահպանվեն պետության ստանձնած պոզիտիվ և նեգատիվ պարտավորությունները¹⁰: Սույն որոշմամբ բարձրացված հարցի շրջանակներում, հարկ է փաստել, որ օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների արդյունքում մարդու հիմնարար իրավունքների և ազատությունների նկատմամբ իրականացվող միջամտության ծավալներն անհամեմատ ընդարձակ են: Ավելին, որոշ դեպքերում դրանք նույնիսկ «թիրախավորում» են անորոշ թվով անձանց շրջանակի, ինչն էլ օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումները, քննչական գործողությունների համեմատ, դարձնում է հանցավոր դեպքի բացահայտման առավել ծայրահեղ միջոց: Ուստի, օժտված լինելով հանցագործությունների բացահայտման բարձր արդյունավետությամբ՝ օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների գործիքակազմը գործնականում կարող է «թիրախավորում» ոչ միայն այն անձանց, ովքեր ուղղակի առնչություն են ունեցել հանցավոր դեպքին (օրինակ՝ հանդիսացել են հանցագործությանն օժանդակող), այլ նաև անուղղակի առնչություն ունեցողներին (օրինակ՝ դեպքի վայրով անցնող անձանց): Նման պայմաններում, անհրաժեշտություն է առաջանում հստակեցնել այդ երկու խումբ անձանց նկատմամբ իրականացված օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների կապակցությամբ արդյունավետ իրավական պաշտպանություն հայցելու կառուցակարգը և այն չափանիշը, որի պայմաններում այդ կառուցակարգը կարող է գործադրվել:

13. Նախորդ կետում արտահայտված իրավական դիրքորոշումների համատեքստում Վճռաբեկ դատարանը հատկապես կարևոր է համարել ընդգծել օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների կապակցությամբ իրավական պաշտպանություն հայցելու կառուցակարգի

⁸ Տե՛ս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Mamikonyan v. Armenia* գործով 2010 թվականի մարտի 16-ի վճիռը, գանգատ թիվ 25083/05, 25-րդ կետ:

⁹ Տե՛ս Վճռաբեկ դատարանի՝ *Արթուր Այվազյանի* գործով 2013 թվականի սեպտեմբերի 13-ի թիվ ՇԴ2/0007/15/12 որոշումը, 16-րդ կետ, *Լևոն Հարությունյանի* գործով 2016 թվականի հունիսի 24-ի թիվ ԵԿԴ/0337/06/15 որոշումը, 13-րդ կետ:

¹⁰ Տե՛ս Վճռաբեկ դատարանի՝ *Գոռ Սարգսյանի* գործով 2019 թվականի ապրիլի 11-ի թիվ ԵԿԴ/0229/01/16 որոշումը, 17.1-17.2 կետեր:

արդյունավետության ապահովման անհրաժեշտությունը: Այս առումով հատկանշական են Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի իրավական դիրքորոշումները Եվրոպական կոնվենցիայի 13-րդ հոդվածի առնչությամբ: Մի շարք գործերով դատարանն ընդգծել է, որ այդ հոդվածը պահանջում է, որ ներպետական պաշտպանության միջոց առկա լինի Եվրոպական կոնվենցիայով նախատեսված՝ «վիճարկելի» բողոքի էությունը քննելու և համապատասխան օգնություն տրամադրելու համար, չնայած որ պայմանավորվող պետություններին տրվում է որոշակի թույլատրելի հայեցողության շրջանակ՝ կապված այն ձևի հետ, որով նրանք կատարում են Եվրոպական կոնվենցիայի այս դրույթով նախատեսված իրենց պարտականությունները¹¹: Բացի այդ, դատարանը կարևորել է, որ 13-րդ հոդվածով պահանջվող պաշտպանության միջոցը պետք է լինի «արդյունավետ»՝ ինչպես գործնականում, այնպես էլ օրենսդրության մեջ, ընդ որում՝ դրա կիրառումը չպետք է անարդարացիորեն խոչընդոտվի պետության գործողություններով կամ բացթողումներով¹²: Ավելին, հարկ է նաև հիշատակել, որ ազգային դատական համակարգերի արդյունավետության խնդիրների վերաբերյալ 2004 թվականի մայիսի 12-ի թիվ R (2004) 6 հանձնարարականի հավելվածում Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեն անդամ պետություններին հորդորել է Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի իրավական դիրքորոշումների լույսի ներքո վերանայել իրենց իրավական համակարգերը և, ըստ անհրաժեշտության, օրենսդրության կամ դատական որոշումների միջոցով ամրագրել անհրաժեշտ և պատշաճ միջոցներ՝ երաշխավորելու համար Եվրոպական կոնվենցիայի 13-րդ հոդվածով նախատեսված՝ իրավական պաշտպանության արդյունավետությունը¹³:

14. Խնդրո առարկա հարցով իրավակիրառ պրակտիկայի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ գործնականում նախնական դատական վերահսկողության ենթակա օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների կատարումը թույլատրելու վերաբերյալ դատական որոշումները դատավարության մասնակիցները փորձում են վիճարկել կամ այդ որոշման դեմ անմիջական բողոք ներկայացնելով վերաքննիչ դատարան, կամ իրենց բողոքի հիմքում դրվող փաստական հանգամանքները բարձրացնել հետագայում՝ բուն քրեական գործի դատական քննության ընթացքում: Միաժամանակ, իրավակիրառ պրակտիկայի ուսումնասիրությունը վկայում է, որ վերաքննիչ դատարանը բազմաթիվ դեպքերում քննության չի առնում բողոքը՝ պատճառաբանելով, որ բարձրացված հարցը հետագա քննության առարկա է կազմում, իսկ բուն քրեական գործի քննության շրջանակներում ևս դատական ակտը չի ենթարկվում վերահսկողության, քանի որ դատական քննության առարկան սահմանափակված է բացառապես մեղադրանքի հիմքում դրված ապացույցների հետազոտմամբ և գնահատմամբ:

Մինչդեռ, հարկ է նշել, որ այդպիսի իրավակիրառ պրակտիկան հակասում է Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի որդեգրած մոտեցումներին: Այսպես, *Klass and Others v. Germany* գործով դատարանը, դեռևս 1978 թվականին կայացված վճռով, արձանագրել է, որ Եվրոպական կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածի համատեքստում ժողովրդավարական հասարակության արժեքները պետք է հնարավորինս հավատարմորեն պահպանվեն վերահսկողության մեխանիզմներում: Դատարանը փաստել է, որ ժողովրդավարական հասարակության

¹¹ Տե՛ս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Petropavlovskis v. Latvia* գործով 2015 թվականի հունվարի 13-ի վճիռը, գանգատ թիվ 44230/06, 91-րդ կետ:

¹² Տե՛ս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Paul and Audrey Edwards v. The United Kingdom* գործով 2002 թվականի մարտի 14-ի վճիռը, գանգատ թիվ 46477/99, 96-97-րդ կետեր:

¹³ Տե՛ս Ազգային դատական համակարգերի արդյունավետության խնդիրների վերաբերյալ Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի՝ 2004 թվականի մայիսի 12-ի թիվ R (2004) 6 հանձնարարականի հավելվածը, 4-րդ կետ:

հիմնարար սկզբունքներից է իրավունքի գերակայությունը, որը վկայում է *inter alia*, որ **իշխանությունների կողմից անձի իրավունքների նկատմամբ միջամտությունը պետք է ենթակա լինի «արդյունավետ վերահսկողության» («*contrôle efficace*»):** Մինչդեռ, հայրենական իրավակիրառ պրակտիկան ցույց է տալիս, որ օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների կատարումը թույլատրելու վերաբերյալ դատական որոշումների ստուգման առումով ոչ բոլոր դեպքերում է ապահովվում այդպիսի «արդյունավետ վերահսկողության» մեխանիզմ:

15. Նման պայմաններում, անհրաժեշտ է քննարկման առարկա դարձնել «արդյունավետ վերահսկողության» կառուցակարգի որոշակիացման հարցը: Այդ նպատակով Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում ուշադրության արժանացնել սույն որոշման 7-րդ կետում հիշատակված՝ *Համբարձումյանն ընդդեմ Հայաստանի* գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի կայացված վճռով օպերատիվ-հետախուզական միջոցառման իրականացումը թույլատրելու վերաբերյալ դատարանի որոշումը բողոքարկելու ընթացակարգի առնչությամբ տրված գնահատականները: Մասնավորապես, այդ գործով դատարանը համաձայնել է կառավարության հետ, որ դիմումատուին առաջադրված քրեական մեղադրանքի հարցը լուծող դատարանները չէին կարող եվրոպական կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածի առնչությամբ նրա բողոքների մասով արդյունավետ պաշտպանության միջոցներ տրամադրել¹⁴: Ավելին, դատարանը փաստել է, որ թեև այս դատարաններն ապացույցների թույլատրելիության հետ կապված հարցերը քննելու իրավասություն ունեցել են, նրանք իրավունք չեն ունեցել անդրադառնալ, ըստ էության, եվրոպական կոնվենցիային առնչվող բողոքին առ այն, որ միջամտությունը դիմումատուի մասնավոր կյանքի և նամակագրության նկատմամբ հարգանքի իրավունքին «օրենքով նախատեսված» կամ «ժողովրդավարական հասարակության համար անհրաժեշտ» չի եղել. բողոքի մասով համարժեք իրավական պաշտպանություն տրամադրելու իրավունք նրանք առավել ևս չեն ունեցել¹⁵:

Վերոնշյալի հիման վրա, պետք է փաստել, որ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն օպերատիվ-հետախուզական միջոցառման իրականացումը թույլատրելու վերաբերյալ դատարանի որոշումը քրեական գործի ըստ էության քննության շրջանակներում վիճարկելու հնարավորությունը որպես արդյունավետ իրավական պաշտպանության միջոց չի դիտարկել:

16. Միևնույն ժամանակ, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի դատական գործերի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ վերահսկողության գաղտնի միջոցառումների դեպքում դատարանն այդ միջոցառումների վիճարկման արդյունավետությունը քննարկման առարկա է դարձրել վերադաս դատական ատյանի կարգով դրանց իրավաչափությունը ստուգելու ընթացակարգի շրջանակներում:

Այսպես, *Lambert v. France* գործով դիմումատուն վիճարկում էր, որ Վճռաբեկ դատարանի կողմից իր հեռախոսային խոսակցությունների վերահսկման դեմ բողոքը քննելուց հրաժարվելն այն պատճառով, որ երրորդ կողմի հեռախոսային խոսակցություն է վերահսկվել, միջամտություն է եվրոպական կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածով երաշխավորված իր իրավունքին: Դիմումատուն պնդել է, որ ցանկանում է վիճարկել այն փաստական հանգամանքները, որոնց հիման վրա դատարանը թույլատրել է վերահսկողությունը, սակայն Վճռաբեկ դատարանը զրկել է իրավական պաշտպանություն հայցելու որևէ հնարավորությունից: Ընդ որում, ուշադրության է արժանի այն հանգամանքը, որ տվյալ գործով դիմումատուն մինչ այդ վիճարկել

¹⁴ Տե՛ս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Համբարձումյանն ընդդեմ Հայաստանի* գործով 2019 թվականի դեկտեմբերի 5-ի վճիռը, գանգատ թիվ 43478/11, 43-րդ կետ:

¹⁵ Տե՛ս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Համբարձումյանն ընդդեմ Հայաստանի* գործով 2019 թվականի դեկտեմբերի 5-ի վճիռը, գանգատ թիվ 43478/11, նույն կետը:

էր վերահսկման իրավաչափությունը Վերաքննիչ դատարանում, որն ըստ էության քննել էր բողոքը և մերժել այն: Մինչդեռ Վճռաբեկ դատարանը գտել էր, որ անձը բողոքարկման իրավունք չունի, ավելին՝ Վերաքննիչ դատարանը ևս իրավասու չէր քննության առնել բողոքը: Տվյալ գանգատով, **երբ Վճռաբեկ դատարանը հրաժարվել է դիմումատուի բողոքը քննության առնելուց և գտել, որ Վերաքննիչ դատարանը ևս չպետք է քններ այն**, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն արձանագրել է Եվրոպական կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածի խախտում և փաստել, որ դիմումատուն չի ունեցել «արդյունավետ վերահսկողություն», որի իրավունքն ունեն քաղաքացիներն իրավունքի գերակայության ներքո և որը կարող էր սահմանափակել միջամտությունը նրանով, ինչն «անհրաժեշտ էր ժողովրդավարական հասարակությունում»¹⁶:

Բացի այդ, *Matheron c. France* գործով դիմումատուն բողոքել էր հեռախոսային խոսակցությունների գաղտնալսումը վիճարկելու հնարավորությունից զրկված լինելուց: Տվյալ գործով դիմումատուն հանդիսանում էր երրորդ անձ, որը գաղտնալսվել էր քրեական գործով տրված թույլտվության շրջանակներում: Հետագայում, ըստ դիմումատուի՝ այդ գաղտնալսման արդյունքում ձեռքբերված տվյալներն օգտագործվել էին իր մեղադրանքի հիմքում: Գաղտնալսման թույլտվության դեմ ներկայացված բողոքը **քննության չէր առնվել ո՛չ Վերաքննիչ դատարանի, ո՛չ էլ Վճռաբեկ դատարանի կողմից**: Գործի փաստական հանգամանքների գնահատման արդյունքում, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն արձանագրել է Եվրոպական կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածի խախտում և կրկին փաստել, որ դիմումատուն չի ունեցել «արդյունավետ վերահսկողություն», որի իրավունքն ունեն քաղաքացիներն իրավունքի գերակայության ներքո և որը կարող էր սահմանափակել միջամտությունը նրանով, ինչն «անհրաժեշտ էր ժողովրդավարական հասարակությունում»¹⁷:

Նշված դիրքորոշումները Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը վերահաստատել է նաև *Affaire Versini-Campinchi Et Crasnianski c. France* գործով, որտեղ ենթադրյալ հանցանք կատարած անձի հեռախոսային խոսակցությունների գաղտնալսման շրջանակներում վերահսկվել և վերծանվել էր նաև նրա ու դիմումատու-փաստաբանի հետ ունեցած խոսակցությունը, ինչի հիման վրա հետագայում հարուցվել էր վերջինիս կարգապահական պատասխանատվության վարույթ: Տվյալ գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն ընդգծել է, որ իրավական երաշխիքների առումով նշանակություն չունի այն հանգամանքը, որ փաստաբանը չի եղել «հեռախոսային գծի սեփականատերը», այսպիսի միջոցառումներն ըստ էության հանգեցնում են նաև երրորդ անձանց հետ հեռախոսային խոսակցությունների գաղտնալսման և հետևաբար, ներառում են այն անձանց հայտարարությունների գաղտնալսումը, ովքեր չեն հանդիսացել դատավորի կողմից նշանակված միջոցառումների օբյեկտ¹⁸:

17. Նախորդ կետում մեջբերված՝ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի իրավական դիրքորոշումների հիման վրա, Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ օպերատիվ-հետախուզական միջոցառման իրականացումը թույլատրելու վերաբերյալ դատարանի որոշումը ստուգելու «արդյունավետ վերահսկողության» մեխանիզմ կարող է լինել բացառապես դրա իրավաչափության վիճարկումը վերադասության կարգով: Ուստի, *Համբարձումյանն ընդդեմ*

¹⁶ Տես Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Lambert v. France* գործով 1998 թվականի օգոստոսի 24-ի վճիռը, գանգատ թիվ 23618/94, 23-41-րդ կետեր:

¹⁷ Տես Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Matheron c. France* գործով 2005 թվականի մարտի 29-ի վճիռը, գանգատ թիվ 57752/00, 36-44-րդ կետեր:

¹⁸ Տես Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Affaire Versini-Campinchi Et Crasnianski c. France* գործով 2016 թվականի հունիսի 16-ի վճիռը, գանգատ թիվ 49176/11, 51-56-րդ, 62-64-րդ կետեր:

Հայաստանի գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի վճռում արտացոլված այն մոտեցումը, որ քրեական գործի, ըստ էության, քննության շրջանակներում օպերատիվ-հետախուզական միջոցառման իրականացումը թույլատրելու վերաբերյալ դատարանի որոշումը վիճարկելու հնարավորությունը չի կարող դիտարկվել «արդյունավետ վերահսկողության» մեխանիզմ, ընդունելի է նաև Վճռաբեկ դատարանի համար ներքոշարադրյալ պատճառաբանությամբ.

Նախևառաջ, ինչպես նշել է Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը, քրեական գործի ըստ էության քննության ընթացքում դատարանները գնահատում են ապացույցների թույլատրելիությունը, նրանք իրավասություն չունեն գնահատականներ տալու այդ ապացույցների ձեռքբերման հիմք հանդիսացած՝ մեկ այլ դատարանի կայացրած դատական ակտի իրավաչափության վերաբերյալ: Այսպիսի դիրքորոշում է արտահայտել նաև Վճռաբեկ դատարանը *Սամվել Բաբայանի և մյուսների* վերաբերյալ գործով կայացված որոշմամբ՝ արձանագրելով, որ հիմնական քրեական գործը քննող դատարանը գնահատական է տալիս օպերատիվ-հետախուզական գործողություններ կատարելու վերաբերյալ միջնորդության քննման արդյունքում ընդունված դատարանի որոշմամբ ձեռքբերված ապացույցի թույլատրելիությանը, վերաբերելիությանը և արժանահավատությանը՝ **առանց այդ որոշման օրինականությունը կասկածի տակ դնելու**¹⁹: Այսինքն՝ անհրաժեշտ է սահմանազատել ապացույցի ձեռքբերման ընթացակարգի իրավաչափության ստուգումն այդ ապացույցը ձեռքբերելու թույլտվություն տվող դատարանի որոշման իրավաչափության ստուգման ընթացակարգից: Ավելին, կարևոր է փաստել, որ եթե, կախված խախտման բնույթից, դատական ակտի ոչ իրավաչափությունը կարող է ինքնին հանգեցնել նաև դրա արդյունքում ձեռքբերված ապացույցի անթույլատրելիության, ապա ապացույցի անթույլատրելի ճանաչումն ինքնին հիմք չէ դրա ձեռքբերումը թույլատրած դատական ակտը ոչ իրավաչափ որակելու համար:

Երկրորդ, հարկ է արձանագրել, որ օպերատիվ-հետախուզական միջոցառման իրականացումը թույլատրելու վերաբերյալ դատարանի որոշման իրավաչափության ստուգման հնարավորությունը չի կարող կախվածության մեջ դրվել քրեական գործը դատարան ուղարկելու հանգամանքից և վերջինս դիտարկել որպես իրավական պաշտպանություն հայցելու կառուցակարգի պայման: Այս առումով անհրաժեշտ է նկատել, որ անձի վերաբերյալ հարուցված քրեական գործը գործնականում հնարավոր է, որ կարճվի նախաքննության ընթացքում և չուղարկվի դատարան: Մինչդեռ, անձը չի կարող զրկվել իր իրավունքների նկատմամբ միջամտող դատական ակտի իրավաչափությունը վիճարկելու հնարավորությունից: Հարկ է արձանագրել, որ օպերատիվ-հետախուզական միջոցառման իրականացումը թույլատրելու վերաբերյալ դատական ակտերի իրավաչափությունը որևէ կերպ փոխկապակցված չէ քրեական գործի ելքի հետ, համապատասխան միջոցառման անցկացումը քննարկվում և թույլատրվում է հատուկ այդ նպատակով իրականացվող դատական վարույթի շրջանակներում: Այլ կերպ, օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների իրականացումը թույլատրող դատաքննության, իսկ հետո՝ նաև դրա վերաքննության առարկան կամ *ratione materiae*-ն կրում է ինքնավար բնույթ, հիմնված է կոնկրետ փաստերի հետազոտման վրա, որոնց վերստուգման հնարավորությունն էլ հենց պայմանավորում է Եվրոպական կոնվենցիայի 8-րդ և 13-րդ հոդվածների առանցքը կազմող՝ վիճարկման արդյունավետության չափանիշը: Բացի այդ, օպերատիվ-հետախուզական միջոցառման իրականացումը թույլատրելու վերաբերյալ դատարան

¹⁹ Տե՛ս Վճռաբեկ դատարանի՝ *Սամվել Բաբայանի և մյուսների* գործով 2018 թվականի հունիսի 15-ի թիվ ԵԿԴ/0189/01/17 որոշումը, 14-րդ կետ,

նի որոշման իրավաչափության ստուգման հնարավորությունը քրեական գործը դատարան ուղարկելու հանգամանքից կախվածության մեջ չի կարելի դնել նաև այն պատճառով, որ հակառակ դեպքում անհնարին կդառնա այդ որոշման իրավաչափության ստուգման հնարավորություն պահանջելը երրորդ անձանց կողմից, ովքեր ենթարկվել են միջամտության, սակայն քրեական գործով որպես մեղադրյալ չեն ներգրավվել, նույնիսկ չեն հանդիսանում քրեական դատավարությանը մասնակցող անձ:

Վերոգրյալի հետ մեկտեղ, հարկ է նկատել, որ եթե դատավարության մասնակիցները հնարավորություն ունենան հիմնական քրեական գործի քննության ընթացքում բարձրացնելու իրենց նկատմամբ օպերատիվ-հետախուզական միջոցառման իրականացումը թույլատրող դատարանի որոշման իրավաչափությունը, ապա կարող է առաջանալ նույն հարցի վերաբերյալ զուգահեռ դատաքննության իրականացման վտանգ: Այլ կերպ, դատավարության մասնակիցը կարող է և՛ այդ որոշման իրավաչափությունը վիճարկել վերաքննության կարգով, և՛ հնարավոր անհաջողության դեպքում այդ հարցը փորձել կրկին բարձրացնել քրեական գործի հիմնական դատական քննության ընթացքում, որպիսի մոտեցումն անընդունելի է իրավունքի ավանդական սկզբունքներից ելնելով: Մասնավորապես, *lis alibi pendens* (այս դոկտրինն արգելում է նույն կողմերի միջև, նույն հարցի վերաբերյալ զուգահեռ դատական վարույթի նախաձեռնումը), *res judicata* (այս դոկտրինը կողմերի համար պարտադիր կատարման ենթակա է համարում դատարանի կայացրած վերջնական որոշումը) և *electa una via* (այս դոկտրինի համաձայն, եթե ընտրվել է իրավական պաշտպանության կառուցակարգ, այն չի կարող փոխվել մեկ ուրիշով) կանոնների միասնության պայմաններում անընդունելի է օպերատիվ-հետախուզական միջոցառման իրականացումը թույլատրող դատարանի որոշման իրավաչափությունը վիճարկելուն զուգահեռ ընթացակարգ նախաձեռնելու մոտեցումն ու այդպիսի հնարավոր պրակտիկան:

Ուստի, վերոգրյալի հիման վրա, Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ օպերատիվ-հետախուզական միջոցառման իրականացումը թույլատրելու վերաբերյալ դատարանի որոշման նկատմամբ «արդյունավետ վերահսկողություն» կարող է դիտարկվել բացառապես դրա իրավաչափությունը վերադաս դատական ատյանում վիճարկելը: Այդպիսի կառուցակարգը կարող է լինել երաշխիք դեպքին ինչպես ուղղակի, այնպես անուղղակի առնչություն ունեցող անձանց մասնավոր կյանքի անձենմխելիության իրավունքի նկատմամբ կամայական միջամտությունները բացառելու համար:

18. Վերոգրյալի հետ մեկտեղ, հաշվի առնելով, որ օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումներն իրենց բնույթով կարող են «թիրախավորել» անորոշ թվով անձանց շրջանակի, ուստի Վճռաբեկ դատարանը կարևոր է համարում նախադեպային իրավական դիրքորոշում ձևավորել նաև դրանց իրականացումը թույլատրելու վերաբերյալ դատարանի որոշումը վերադաս դատական ատյան բողոքարկելու չափանիշի վերաբերյալ:

Մասնավորապես, որպես այդպիսի չափանիշ պետք է դիտարկել մասնավոր կյանքի անձենմխելիության իրավունքի խախտման զոհի վիճակի հիմնավորումը: Օպերատիվ-հետախուզական միջոցառման իրականացումը թույլատրելու վերաբերյալ դատարանի որոշման իրավաչափությունը վիճարկելիս **անձը պետք է հիմնավորի, որ իր մասնավոր կյանքի անձենմխելիության իրավունքի նկատմամբ տեղի է ունեցել միջամտություն, որն ուղղակի կամ անուղղակի վնաս է պատճառել իրեն կամ ազդեցություն է թողել իր լեզվատիմ շահերի վրա:**

Վերոնշյալը վկայում է այն մասին, որ օպերատիվ-հետախուզական միջոցառման իրականացումը թույլատրելու վերաբերյալ դատարանի որոշման իրավաչափության վիճարկման կա-

ռուցակարգի գործադրման երկաստիճան չափանիշը ենթադրում է հետևյալ հարցերի պարզում.

ա) արդյո՞ք անձի մասնավոր կյանքի անձեռնմխելիության իրավունքի նկատմամբ տեղի է ունեցել միջամտություն,

բ) եթե այո, ապա արդյո՞ք այդպիսի միջամտությունն ուղղակի կամ անուղղակի վնաս է պատճառել անձին կամ ազդեցություն թողել իր լեզվի վրա:

Միաժամանակ, Վճռաբեկ դատարանը կարևոր է համարում ընդգծել, որ վերոնշյալ վերջին չափանիշը իրավակիրառ պրակտիկայում չպետք է այն աստիճան ձևականացվի (*excessive formalism*), որ անձը, մասնավոր կյանքի անձեռնմխելիության իրավունքի նկատմամբ տեղի ունեցած միջամտության պայմաններում, զրկվի օպերատիվ-հետախուզական միջոցառման իրականացումը թույլատրելու վերաբերյալ դատարանի որոշման իրավաչափությունը ստուգման ենթարկելու հնարավորությունից:

Մյուս կողմից էլ, հարկ է նկատել, որ շահագրգիռ անձինք իրենց բողոքը ներկայացնելիս պետք է հիմնավորեն վերոնշյալ չափանիշների առկայությունը: Այս առումով, նաև հաշվի առնելով իրավակիրառ պրակտիկայի ուսումնասիրությունը, Վճռաբեկ դատարանը հատկապես կարևոր է համարում արձանագրել, որ **օպերատիվ-հետախուզական միջոցառման իրականացման արդյունքում ձեռքբերված փաստական տվյալների հիման վրա անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելը և մեղադրանք առաջադրելն ինքնին չի կարող վկայել վերոնշյալ չափանիշները հաղթահարված գնահատելու համար**: Մասնավորապես, անձանց նկատմամբ իրականացված օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների արդյունքում ձեռքբերված տվյալների հիման վրա կարող են որպես մեղադրյալ ներգրավվել երրորդ անձինք: Նշվածը խնդրո հարցի համատեքստում չի կարող դիտարկվել որպես լեզվի միջավայրի պաշտպանության մեխանիզմ, եթե այդ երրորդ անձանց որևէ իրավունք չի ենթարկվել միջամտության բուն օպերատիվ-հետախուզական միջոցառման իրականացման շրջանակներում: Նրանք կարող են հետագայում՝ հնարավոր քրեական վարույթի շրջանակներում վիճարկել մեղադրանքի հիմքում դրված այդ օպերատիվ-հետախուզական միջոցառման արդյունքում ձեռքբերված փաստական տվյալների թույլատրելիությունը:

19. Նախորդ կետում արտահայտված իրավական դիրքորոշումների հետ մեկտեղ, Վճռաբեկ դատարանը կարևոր է համարում նաև փաստել, որ շահագրգիռ անձի բողոքի քննության արդյունքում, դատական ակտի հիման վրա իրականացված օպերատիվ-հետախուզական միջոցառմամբ անձի իրավունքի խախտման արձանագրումը մեխանիկորեն չի վկայում նաև այլ անձանց իրավունքի խախտման մասին: Այսպես, սահմանափակված լինելով բողոքի հիմքերի և հիմնավորումների սահմաններով, վերադաս դատական աստիճանները քննարկման առարկա են դարձնում վիճարկվող որոշման իրավաչափությունը միայն բողոքաբերի իրավունքների խախտման մասով, այլ ոչ այն բոլոր անձանց, ովքեր ուղղակի կամ անուղղակի առնչություն են ունեցել օպերատիվ-հետախուզական միջոցառմանը կամ նույնիսկ միջամտության ենթարկվել այդ միջոցառումներով: Ավելին, շահագրգիռ անձի բողոքի քննության արդյունքում, իրականացված օպերատիվ-հետախուզական միջոցառմամբ անձի իրավունքի խախտման արձանագրումը մեխանիկորեն չի հանգեցնում օպերատիվ-հետախուզական միջոցառման արդյունքում ձեռքբերված ապացույցի անթույլատրելիության: Նշված հանգամանքների փոխազդեցությունը ենթակա է մանրակրկիտ և համակողմանի գնահատման վարույթի իրականացնող մարմնի կողմից՝ համապատասխան եզրահանգման գալու համար:

20. Այսպիսով, ամփոփելով վերոգրյալը, Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ օպերատիվ-հետախուզական միջոցառման իրականացումը թույլատրելու վերաբերյալ դատարա-

նի որոշումը ստուգելու «արդյունավետ վերահսկողության» մեխանիզմը կարող է գործադրվել դրա իրավաչափությունը վերադաս դատական ատյանի կարգով վիճարկելու ճանապարհով **այն դեպքում, երբ այդ միջոցառման արդյունքում անձը դարձել է մասնավոր կյանքի անձեռնմխելիության իրավունքի խախտման զոհ:**

21. Սույն գործի նյութերի ուսումնասիրությունից երևում է, որ՝

- Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2020 թվականի օգոստոսի 28-ի որոշմամբ բավարարվել է վարույթն իրականացնող մարմնի միջնորդությունը և թույլատրվել՝ 2 (երկու) ամիս ժամկետով **Ս.Տարխանովի** նկատմամբ իրականացնել «Ներքին դիտում» և «Արտաքին դիտում» օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումներ,

- 2020 թվականի սեպտեմբերի 26-ին Արա Շահնազարյանին մեղադրանք է առաջադրվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 311-րդ հոդվածի 2-րդ մասով, 38-314-րդ հոդվածի 1-ին մասով և 38-308-րդ հոդվածի 1-ին մասով: Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2020 թվականի սեպտեմբերի 27-ի որոշմամբ **Ա.Շահնազարյանի** նկատմամբ որպես խափանման միջոց է կիրառվել կալանավորումը՝ 2 (երկու) ամիս ժամկետով²⁰,

- 2020 թվականի հոկտեմբերի 13-ին **Ա.Շահնազարյանի** ներկայացուցիչները վերաքննիչ բողոք են ներկայացրել Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2020 թվականի օգոստոսի 28-ի «Ներքին դիտում» և «Արտաքին դիտում» օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումներ իրականացնելու թույլտվություն ստանալու միջնորդությունը բավարարելու մասին որոշման դեմ, ինչը Վերաքննիչ դատարանի՝ 2020 թվականի նոյեմբերի 2-ի որոշմամբ թողնվել է առանց քննության²¹:

Վերաքննիչ դատարանը գտել է, որ Արա Շահնազարյանը կամ նրա ներկայացուցիչները տվյալ դեպքում չունեն վերաքննիչ բողոք ներկայացնելու իրավունք: Միևնույն ժամանակ, Վերաքննիչ դատարանը նշել է, որ վիճարկվող դատական ակտը վերաբերվել է Սուրեն Տարխանովի անձնական կյանքի գաղտնիության իրավունքի սահմանափակմանը, իսկ Արա Շահնազարյանի ներկայացուցիչներ Ր.Ասլանյանը և Գ.Գևորգյանը վերաքննիչ բողոքով, ըստ էության, վիճարկել են Սուրեն Տարխանովին վերաբերող դատական ակտի օրինականությունը և հիմնավորվածությունը: Դատարանն արձանագրել է, որ ինչպես վերաքննիչ բողոքում, այնպես էլ դատական գործի նյութերում բացակայում են համապատասխան բավարար փաստական տվյալներ առ այն, որ Առաջին ատյանի դատարանի վիճարկվող դատական ակտն առերևույթ ուղղակիորեն վերաբերվել է Արա Շահնազարյանի իրավունքների սահմանափակմանը: Ուստի, նշվել է, որ տվյալ դեպքում կոնկրետ անձի իրավունքների կամ ազատությունների ենթադրյալ խախտման տեսանկյունից Առաջին ատյանի դատարանի որոշման օրինականության և հիմնավորվածության դատական ստուգումը նախնական դատական վերահսկողության կարգով, անհնար է, քանի որ համապատասխան միջնորդությունը և դատարանի որոշումը վերաբերվում են մեկ այլ անձի իրավունքների սահմանափակմանը:

Միաժամանակ, հղում կատարելով Վճռաբեկ դատարանի՝ *Սամվել Բաբայանի և մյուսների* գործով 2018 թվականի հունիսի 15-ի թիվ ԵԿԴ/0189/01/17 որոշմանը, Վերաքննիչ դատարանը դիրքորոշում է հայտնել, որ եթե օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների իրականացման արդյունքները կառնչվեն որևէ այլ անձի՝ մեղադրյալի, իրավունքներին և ազատություններին, ապա նա զրկված չէ այլ ընթացակարգերով, այդ թվում՝ վերաբերելի չափանիշների և պայմանների առկայության դեպքում, հետագա դատական վերահսկողության կարգով

²⁰ Տե՛ս սույն որոշման 1-րդ կետը:

²¹ Տե՛ս սույն որոշման 2-րդ կետը:

կամ դատական քննության շրջանակներում ստանալ արդյունավետ դատական պաշտպանություն: Հետևաբար, դատարանը գտել է, որ տվյալ դեպքում չեն սահմանափակվում նաև անձի՝ ՀՀ Սահմանադրության 61-րդ և 63-րդ հոդվածներով նախատեսված արդյունավետ դատական պաշտպանության և արդար դատաքննության իրավունքները²²:

22. Նախորդ կետում մեջբերված փաստական հանգամանքները գնահատելով սույն որոշման 9-19-րդ կետերում վկայակոչված իրավադրույթների և արտահայտված իրավական դիրքորոշումների լույսի ներքո, Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ Վերաքննիչ դատարանը, առհասարակ բացառելով օպերատիվ-հետախուզական միջոցառման իրականացումը թույլատրող որոշումը երրորդ անձանց կողմից վերադատության կարգով բողոքարկելու հնարավորությունը՝ հաշվի չի առել, որ այդ որոշումների հիման վրա կարող է տեղի ունենալ միջամտություն երրորդ անձանց մասնավոր կյանքի անձեռնմխելիության իրավունքին:

Վճռաբեկ դատարանը սույն որոշմամբ արտահայտված իրավական դիրքորոշումների հաշվառմամբ, արձանագրում է, որ թեև օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումներ իրականացնելու թույլտվությունը տրվել է Սուրեն Տարխանովի նկատմամբ, սակայն նշված հանգամանքն ինքնին բավարար չէր եզրահանգելու, որ Արա Շահնազարյանը դա բողոքարկելու իրավունք չունի: Վերոգրյալի հետ մեկտեղ, սույն գործի փաստական հանգամանքների շրջանակներում գնահատելով դիմող Ա.Շահնազարյանի կողմից Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2020 թվականի օգոստոսի 28-ի որոշումը բողոքարկելու իրավասությունը, Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ դիմողի ներկայացուցիչներ Ռ.Ասլանյանի և Գ.Գևորգյանի կողմից չեն ներկայացվել փաստական տվյալներ և չի հիմնավորվել, որ այդ որոշման հիման վրա միջամտություն է տեղի ունեցել Ա.Շահնազարյանի մասնավոր կյանքի անձեռնմխելիության իրավունքին, որն ուղղակի կամ անուղղակի վնաս է պատճառել իրեն կամ ազդեցություն է թողել իր լեզիտիմ շահերի վրա: Բողոքաբերներն իրենց փաստարկները հիմնավորել են միայն այն պատճառաբանությամբ, որ կատարված օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների արդյունքում ձեռքբերված տվյալները դրվել են Ա.Շահնազարյանի մեղադրանքի և կալանավորման հիմքում²³: Մինչդեռ, ինչպես նշվել է սույն որոշման 18-րդ կետում, օպերատիվ-հետախուզական միջոցառման իրականացման արդյունքում ձեռքբերված փաստական տվյալների հիման վրա անձին որպես մեղադրյալ ներգրավելը և մեղադրանք առաջադրելն ինքնին չի կարող վկայել սույն որոշմամբ վկայակոչված չափանիշները հաղթահարված գնահատելու համար: Հետևաբար, թեև Վերաքննիչ դատարանը սխալ է պատճառաբանել իր դատական ակտը, սակայն, բողոքաբերների կողմից ներկայացված հիմնավորումների պայմաններում, հանգել է ճիշտ եզրահանգման:

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է նաև, որ սույն որոշմամբ արտահայտված իրավական դիրքորոշումների պայմաններում դիմողը զրկված չէ այլ ընթացակարգերով, այդ թվում վերաբերելի չափանիշների և պայմանների առկայության դեպքում հետագա դատական վերահսկողության կարգով կամ դատական քննության շրջանակներում ստանալ արդյունավետ դատական պաշտպանություն, մասնավորապես՝ վիճարկել այդ ապացույցի ձեռք բերման թույլատրելիությունը: Հետևաբար, Վերաքննիչ դատարանի կողմից Վճռաբեկ դատարանի՝ *Սամվել Բաբայանի և մյուսների* գործով 2018 թվականի հունիսի 15-ի թիվ ԵԿԴ/0189/01/17 որոշմանը կատարված հղմամբ արտահայտված այն պնդումը, թե տվյալ դեպքում չեն սահմանափակվում նաև անձի ՀՀ Սահմանադրության 61-րդ և 63-րդ հոդվածներով նախատես-

²² Տե՛ս սույն որոշման 4-րդ կետը:

²³ Տե՛ս սույն որոշման 5-րդ կետը:

վաճ արդյունավետ դատական պաշտպանության և արդար դատաքննության իրավունքները, հիմնավոր է:

Այսպիսով, ամփոփելով վերոգրյալը, Վճռաբեկ դատարանը եզրահանգում է, որ Ս.Տարխանովի նկատմամբ օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումներ իրականացնելու թույլտվություն տալու մասին Առաջին ատյանի դատարանի որոշման դեմ Ա.Շահնազարյանի ներկայացուցիչների վերաքննիչ բողոքն առանց քննության թողնելու մասին Վերաքննիչ դատարանի եզրահանգումը հիմնավոր է:

23. Հետևաբար, Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ Վերաքննիչ դատարանը, դիմող Արա Շահնազարյանի ներկայացուցիչներ Բ.Ասլանյանի և Գ.Գևորգյանի վերաքննիչ բողոքն առանց քննության թողնելիս, թեև սխալ է պատճառաբանել դատական ակտը, սակայն թույլ չի տվել քրեադատավարական օրենքի խախտում, ուստի, վճռաբեկ բողոքը պետք է մերժել, իսկ Վերաքննիչ դատարանի՝ 2020 թվականի նոյեմբերի 2-ի որոշումը թողնել օրինական ուժի մեջ՝ հիմք ընդունելով սույն որոշմամբ արտահայտված իրավական դիրքորոշումները:

Ելնելով վերոգրյալից և ղեկավարվելով Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 162-րդ, 163-րդ, 171-րդ հոդվածներով, «Հայաստանի Հանրապետության դատական օրենսգիրք» Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական օրենքի 11-րդ հոդվածով և Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքի 39-րդ, 43-րդ, 361¹-րդ, 403-406-րդ, 415.1-րդ, 418.1-րդ, 419-րդ, 422-423-րդ հոդվածներով՝ Վճռաբեկ դատարանը

ՈՐՈՇԵՑ

1. Վճռաբեկ բողոքը մերժել: Դիմող Արա Աշոտի Շահնազարյանի ներկայացուցիչներ Բ.Ասլանյանի և Գ.Գևորգյանի վերաքննիչ բողոքն առանց քննության թողնելու վերաբերյալ ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի՝ 2020 թվականի նոյեմբերի 2-ի որոշումը թողնել օրինական ուժի մեջ՝ հիմք ընդունելով Վճռաբեկ դատարանի որոշմամբ արտահայտված իրավական դիրքորոշումները:

2. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում կայացման պահից, վերջնական է և ենթակա չէ բողոքարկման:

ԲԱՐԵՄԱՂԹԱՆՔ

ՀՀ դատավորների միությունը շնորհավորում է

ՀՀ Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության
դատարանի դատավոր
Մուրադ ՀՈՎԱԿԻՄՅԱՆԻ ծննդյան 60-ամյակը,

ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի վարչական պալատի նախագահի
Ժամանակավոր պաշտոնակատար
Ռուզաննա ՀԱԿՈԲՅԱՆԻ ծննդյան 55-ամյակը,

ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի քաղաքացիական պալատի դատավոր
Արտակ ԲԱՐՍԵՂՅԱՆԻ ծննդյան 55-ամյակը,

ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի դատավոր
Աստղիկ ԽԱՌԱՏՅԱՆԻ ծննդյան 55-ամյակը,

ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի դատավոր
Արմեն ԴԱՆԻԵԼՅԱՆԻ ծննդյան 55-ամյակը,

ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի քաղաքացիական պալատի դատավոր
Գոռ ՀԱԿՈԲՅԱՆԻ ծննդյան 50-ամյակը,

ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի դատավոր
Լուսինե ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆԻ ծննդյան 50-ամյակը,

ՀՀ Շիրակի մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության
դատարանի դատավոր
Գագիկ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆԻ ծննդյան 50-ամյակը,

ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի վարչական պալատի դատավոր
Քրիստինե ՄԿՈՅԱՆԻ ծննդյան 45-ամյակը,

ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի նախագահ
Մխիթար ՊԱՊՈՅԱՆԻ ծննդյան 45-ամյակը,

ՀՀ Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության
դատարանի դատավոր
Վաչե ՄԱՐԳԱՐՅԱՆԻ ծննդյան 45-ամյակը,

ՀՀ Լոռու մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության
դատարանի դատավոր
Վարդան ՍՈՒՂՅԱՆԻ ծննդյան 45-ամյակը,

ՀՀ վերաքննիչ վարչական դատարանի դատավոր
Ռուստամ ՄԱԽՄՈՒԴՅԱՆԻ ծննդյան 40-ամյակը,

ՀՀ վարչական դատարանի դատավոր
Անի ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆԻ ծննդյան 40-ամյակը,

ՀՀ Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության
դատարանի դատավոր
Դավիթ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆԻ ծննդյան 40-ամյակը,

ՀՀ Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության
դատարանի դատավոր
Տիգրան ԳՐԻԳՈՐՅԱՆԻ ծննդյան 40-ամյակը,

ՀՀ Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության
դատարանի դատավոր
Լիլիթ ՍԱՐԳՍՅԱՆԻ ծննդյան 40-ամյակը,

ՀՀ Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության
դատարանի դատավոր
Տաթևիկ ՍՏԵՓԱՆՅԱՆԻ ծննդյան 40-ամյակը,

ՀՀ Արարատի և Վայոց ձորի մարզերի առաջին ատյանի ընդհանուր
իրավասության դատարանի դատավոր
Հայկ ՊԵՏՐՈՍՅԱՆԻ ծննդյան 40-ամյակը,

ՀՀ Կոտայքի մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր
իրավասության դատարանի դատավոր
Ազատ ԴՈՒՆԱՄԱԼՅԱՆԻ ծննդյան 35-ամյակը,

ՀՀ Արմավիրի մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր
իրավասության դատարանի դատավոր
Վահե ԶԻՎԱՆՅԱՆԻ ծննդյան 35-ամյակը,

ՀՀ Լոռու մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության
դատարանի դատավոր
Բակուր ԳՐԻԳՈՐՅԱՆԻ ծննդյան 30-ամյակը,

ՀՀ Շիրակի մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության
դատարանի դատավոր
Տիգրան ՈՍԿԱՆՅԱՆԻ ծննդյան 30-ամյակը,

*մաղթում նրանց առողջություն, անսպառ եռանդ
և մասնագիտական արդյունավետ գործունեություն:*

Ի ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ ՀԵՂԻՆԱԿՆԵՐԻ

«Դատական իշխանություն» պարբերականը լույս է տեսնում տարեկան առնվազն չորս անգամ:

Հոդվածը տպագրության է ընդունվում միայն գրավոր կարծիքի կամ երաշխավորության առկայության դեպքում:

«Դատական իշխանություն» պարբերականում տպագրության ներկայացվող հոդվածների տեխնիկական պահանջները.

- հոդվածի սկզբում դրվում է վերնագիրը (գլխատառերով),
- հաջորդ տողում՝ հեղինակի անուն-ազգանունը, հեղինակի գիտական աստիճանն ու կոչումը, աշխատանքի վայրը, պաշտոնը, հեռախոսահամարը և էլեկտրոնային փոստի անվանումը,
- տեքստի լուսանցքները. վերև՝ 25 մմ, ներքև՝ 25 մմ, աջ՝ 25 մմ, ձախ՝ 20 մմ,
- հայերեն շարվածքի տառատեսակը՝ GHEA Grapalat,
- անգլերեն շարվածքի տառատեսակը՝ GHEA Grapalat,
- ռուսերեն շարվածքի տառատեսակը՝ GHEA Grapalat,
- հիմնական տառաչափը՝ 12,
- միջտողային հեռավորությունը՝ 1.5,
- հղումները տրվում են տողատակում՝ աճման կարգով, տառաչափը՝ 10, նշվում է աղբյուրի հեղինակը (թավ), վերնագիրը, հատորը, հրատարակության տեղը, տարեթիվը (մամուլի դեպքում՝ նաև համարը) և էջը,
- հոդվածը կարող է ներկայացվել հայերեն, անգլերեն կամ ռուսերեն, այն պետք է ունենա մյուս երկու լեզուներով ամփոփում և երեք լեզվով մինչև 10 բանալի բառեր,
- մերժված հոդվածը չի վերադարձվում,
- հոդվածը տրամադրել էլեկտրոնային և տպագիր եղանակով: